

Војно

ДЕЛО

ISSN 0042-8426 □ UDK 355/359

1

2006

ГЕНЕРАЛШТАБ ВОЈСКЕ СРБИЈЕ И ЦРНЕ ГОРЕ

Војно
ДЕЛО

општевојни теоријски часопис

УДК 355/359 □ YU ISSN 0042-8426

БРОЈ 1/2006. ГОДИНА LVIII *Издаје тромесечно*

ЗАСТУПА ДИРЕКТОРА

сц *Стеван* ЈОСИФОВИЋ, пуковник, дипл. инж.

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР

Др *Миле* БЈЕЛАЈАЦ; др *Александар* ИГЊАТОВИЋ, генерал-мајор у пензији (заменик председника); др *Душан* ЈАЊИЋ; др *Зоран* КИЛИБАРДА, пуковник у пензији; мр *Добросав* РАДОВАНОВИЋ, генерал-мајор у пензији; проф. др *Ђорђе* РАДОЈЕВИЋ, пуковник у пензији; проф. др *Предраг* СИМИЋ; проф. др *Душан* СТАЈИЋ, контраадмирал у пензији; мр *Миле* СТОЈКОВИЋ, пуковник (председник); проф. др *Јован* ТЕОКАРЕВИЋ; проф. др *Биљана* ТРЕБЈЕШАНИН; мр *Милутин* ЦУПАРА, пуковник; др *Михајло* БАСАРА, пуковник.

РЕДАКЦИЈА

Заступа уредника

потпуковник *Драган* НИКОЛИЋ, проф.

Адреса: Редакција часописа „Војно дело“, (ВЕ) 11002 Београд, Балканска бр. 53 * Главни и одговорни уредник: 681-565, војни 23-504; технички секретар 2641-795, војни 22-431 * Претплата: 3612-506 * Текући-рачун РЦ МО СЦГ 840-51845-84 за ВИЗ, шифра 963 * Цена броја 400,00 динара.

Међународни односи

Зоран Милошевић	Русија и интеграције на постсовјетском пространству	9
Сава Савић	Западноевропска унија – настанак, улога и трансформација	22

Безбедност и одбрана

Радослав Гађиновић	Тероризам у међународном ваздушном саобраћају	52
Биљана Стојковић	Промене у теоријском приступу безбедности	65
Бранко Тешановић, Зоран Ковачевић	Превазилажење дефицита производње пољопривредно-прехранбених производа за исхрану Војске на територији Црне Горе	85

Војна наука и ратна вештина

Радојко Лојаничић	Однос према рату у Стратегији одбране државне заједнице Србија и Црна Гора	97
Дејан Стојковић	Студија циљева организационог реструктурирања Војске Србије и Црне Горе	107
Саша Јовановић, Радомир Јовановић	Путни саобраћај Републике Србије у функцији одбране земље	125

Погледи

Тодор Мирковић	Балкан у вртлогу великих и малих ратова	147
Неђо Даниловић	Узроци и могуће последице стварања „Велике Албаније“ – историјски, геостратешки и војно-политички аспект	178

International relations

Zoran Milošević	Russia and Integrations on the Vast Post-Soviet Area	9
Sava Savić	West European Union – Creation, Role and Transformation	22

Security and Defense

Radoslav Gaćinović	Terror in the International Air Traffic	52
Biljana Stojković	Changes in the Theoretical Approach to Security	65
Branko Tešanović, Zoran Kovačević	Overcoming the Shortfall in the Production of Agricultural and Food Products for the Nutrition of the Army in the Territory of Montenegro	85

Military Science and Art of War

Radojko Lojaničić	Treatment of War in the Defense Strategy of the State Union of Serbia and Montenegro	97
Dejan Stojković	Study of Objectives in the Reorganization of the Army of Serbia and Montenegro	107
Saša Jovanović, Radomir Jovanović	Road Traffic Engineering of the Republic of Serbia in Support of the Country's Defense	125

Views

Todor Mirković	The Balkans in the Maelstrom of Great and Small Wars	147
Neđo Danilović	Causes and Possible Consequences of Creating „The Great Albania“ – Historical, Geostrategic and Politico-Military Aspects	178

Rapports internationaux

Zoran Milosevic	Russie et integrations sur l'espace post-soviétique	9
Sava Savic	Union ouest-européenne – naissance, role et transformation	22

Sécurité et défense

Radoslav Gacinovic	Terrorisme dans le trafic de l'air	52
Biljana Stojkovic	Changements dans l'approche théorique de sécurité	65
Branko Tesanovic, Zoran Kovacevic	Dépassement du déficit en production des vivres pour les besoins de l'Armée sur le territoire du Monténégro	85

Science militaire et l'art de guerre

Radojko Lojanicic	Rapport envers la guerre dans la stratégie de défense du Communauté des états de Serbie et Monténégro	97
Dejan Stojkovic	Etude des objectifs de restructuration organisationnelle de l'Armée de Serbie et Monténégro	107
Sasa Jovanovic, Radomir Jovanovic	Traffic routier de la République de Serbie dans la fonction de défense du pays	125

Points de vue

Todor Mirkovic	Balkans dans le vertige des grandes et de petites guerres	147
Nedjo Danilovic	Causes et conséquences possibles de la création de la „Grande Albanie“ – aspect historique, politicomilitaire et géostratégique	178

Internationale Beziehungen

Zoran Milošević	Russland und die Integrationen im post-sowjetischen Raum	9
Sava Savić	Westeuropäische Union – Entstehung, Rolle und Transformation	22

Sicherheit und Verteidigung

Radoslav Gaćinović	Terrorismus im internationalen Luftverkehr	52
Biljana Stojković	Veränderungen im theoretischen Zugang zur Sicherheit	65
Branko Tešanović, Zoran Kovačević	Die Verbesserung der defizitären Nahrungsmittelherstellung für die Ernährung der Soldaten in Montenegro	85

Die Militärwissenschaft und die Kriegsfertigkeit

Radojko Lojaničić	Das Verständnis des Krieges in der Verteidigungsstrategie der Staatenu- nion Serbien und Montenegro	97
Dejan Stojković	Die Studie über die Ziele der Umstrukturierung der Streitkräfte von Serbien und Montenegro	107
Saša Jovanović, Radomir Jovanović	Straßenverkehr in der Republik Ser- bien zur Landesverteidigung	125

Betrachtungen

Todor Mirković	Balkan im Wirbel der großen und kleinen Kriege	147
Neđo Danilović	Ursachen und mögliche Folgen der Gründung von „Großalbanien“ – hi- storischer, geostrategischer und mi- litärpolitischer Aspekt	178

СОДЕРЖАНИЕ

Международные отношения

Зоран Милошевич	Россия и интеграции на постсоветском пространстве	9
Сава Савич	Западноевропейский союз – становление, роль и трансформация	22

Безопасность и оборона

Радослав Гачинович	Терроризм в международном воздушном транспорте	52
Биляна Стойкович	Изменения в теоретическом подходе к вопросам безопасности	65
Бранко Тешанович Зоран Ковачевич	Преодоление дефицита в выпуске сельскохозяйственных продуктов для пропитания Войска на территории Черногории	85

Военная наука и военное искусство

Радойко Лояничич	Отношение к войне в Стратегии обороны государственного содружества Сербия и Черногория	97
Деян Стойкович	Исследование целей организационного реструктурирования Войска Сербии и Черногории	107
Саша Йованович, Радомир Йованович	Дорожное сообщение Республики Сербии в функции обороны страны ...	125

Взгляды

Тодор Миркович	Балканы в водовороте больших и малых войн	147
Недждо Данилович	Причины и возможные последствия создания „Великой Албании“ – Геостратегический и военно-политический аспекты	178

Русија и интеграције на постсовјетском пространству

УДК: 316.4.052 : 339.92 : 327.39 (470 : 574 : 476 : 477)

Др Зоран Милошевић

У раду се излажу резултати емпиријских истраживања јавног мњења Русије, Белорусије, Украјине и Казахстана о стварању нове државне заједнице („Словенски савез“, односно стварања „Јединственог економског простора“). Анализа добијених резултата открива извесну самодовољност становника Русије који нису спремни на нове интеграције, али и дилему становника Белорусије, Украјине и Казахстана с ким се интегрисати. Постоје три варијанте: интеграција са Русијом, интеграција са Европском унијом, а трећа опција заговара неинтеграционо понашање, односно одржање државне самосталности.

Кључне речи: *интеграције, Русија, Белорусија, Украјина, Казахстан, политика, јавно мњење.*

Увод

Руска политичка елита свесна је потребе нових економских и политичких интеграција. Разлози за нови „Словенски савез“, „Јединствени економски простор“, итд. су вишеструки, а крећу се од безбедносних до економских (очување природних богатстава) и политичких потреба. Као потенцијални савезници, односно потенцијалне земље за стварање нове заједничке државе код руске политичке елите спомињу се, у првој фази, четири земље: Русија, Белорусија, Украјина и Казахстан.¹ У другој фази овом савезу треба да се припоје балканске

¹ Преседник Казахстана је веома наклоњен интеграцији са Русијом, а као аргумент наводи то што Турска има свега три одсто територије у Европи и мање од један посто европског (грчког и словенског) становништва, а жели интеграцију са Европском унијом, док Казахстан има четири посто територије у Европи и 50 одсто европског (словенског) становништва, што је јак аргумент за интеграцију са Русијом.

државе. Да би се то догодило, потребно је, поред рада на првој фази уједињења, дочекати и разочарање балканских држава у Европску унију, пре свега Србије и Бугарске.²

Аргументи за овакав савез су бројни и јаки, а садрже, пре свега, културну блискост ових народа са Русима, али и поклапање економских и политичких интереса. На другој страни, Русија анализира одnose у ЕУ и долази до закључака да се унутрашња структура Уније значајно мења и то на штету властитих интереса. Наиме, ЕУ, где су Француска и Немачка водиле главну реч (тзв. оса ЕУ, „европско језгро“ и сл.), све више уступа место другој оси или европском језгру са ратоборном (према Русији) политиком САД и Велике Британије.³ Сједињене Америчке Државе и Велика Британија све више одузимају статус „европског језгра“ Француској и Немачкој и додељују га себи, а уз помоћ новопримљених држава у ЕУ – Пољске и балтичких држава, како би овладале регионом између два средоземна мора – Балтичким и Црним, без чије контроле није могуће постати „господар света“.⁴ Због потреба и приоритета Русије да одржи дијалог са САД руске власти у политици примењују политику незближавања са ЕУ и закључивања (са ЕУ) споразума о зони утицаја на постсовјетском простору.⁵

Овим ставовима руске политичке елите јасно се манифестује став да Русија не треба да се приклони интеграцији са Европском унијом. Руска политичка елита, наиме, жели да она (Русија) буде центар интеграционих дешавања (на сасвим другачијим основама од оних на којима се интегрише Европска унија), а не да се приклања туђим политичким и културним концепцијама.⁶

² Разочарање у Европску унију већ је стварност на Кипру. Руски аутори истичу да је Кипар пре нешто више од године ступио у Европску унију са великим надама. Кипрани су, наиме, очекивали да ће присаједињењем богатој и политички моћној Унији оснажити позицију Републике на међународној сцени, решити постојеће политичке и економске проблеме, отворити нове перспективе и дочекати свеколики процват. Стварност је сасвим другачија, пошто се ништа од очекиваног није остварило. Економска помоћ Уније Кипру није уследила, али је ова острвска држава морала да уништи изворе пуњења државног буџета. Познато је, на пример, да је Кипар био „порески рај“. Сада Кипар мора да ту политику која је створила „порески рај“ прекине и порез са 4,25 посто подигне на 20 посто, колики је у ЕУ (сада је 10 посто). Индустрија, пољопривреда и сопствена валута (која је за Кипране била извор прихода) доживљавају крах. Види: Александр Крылов, *Кипр: цена вступления в ЕС*, Часть 1, Новая политика, интернет-журнал, <http://novopol.ru/print2789.html>.

³ Анна Дударь, *Россия и внутренние противоречия ЕС*, Новая политика, интернет-журнал, <http://novopol.ru/print963.html>.

⁴ Наталия Нарочницкая, *Как нам жить с новой Европой*, <http://www.narochnitskaia.ru/cgi-bin/main.cgi?item=1r300r050519101803> (интервју Елени Калядин).

⁵ Анна Дударь, *Антипод Западу, но уже не Восток. Россия между Европой и США*, Новая политика, интернет-журнал, <http://novopol.ru/print1216.html>.

⁶ Зоран Милошевић, *Особености руског национализма*, Српска слободарска мисао, бр. 4, Београд, 2005.

Осим тога, руски политичари и аналитичари запажају да је просперитет и нада коју доноси ЕУ становницима нових држава приступницама Унији исцрпљен. Становништво балтичких држава, на пример, иако је примљено у ЕУ, живи веома лоше и жали за некадашњим Совјетским Савезом. Истовремено, руски социолози и политиколози анализирају перспективе ЕУ пошто су на унутрашњем плану избиле бројне противуречности, а поједине државе (Италија, на пример) разматрају одустајање од заједничке валуте и повратак лире. У оквиру разматрања будућности ЕУ није мали број индикатора који упућују на закључак да је могућ и распад ЕУ.⁷

Русија и Европска унија

Иако, дакле, руска елита развија сопствени политички пројекат интеграција на постсовјетском просторству, односи са Европском унијом су за Русију од стратегијске важности. Наиме, на ЕУ отпада 40 посто спољнотрговинске размене Русије, а од стране ЕУ у Русију долази трећина инвестиција у руску економију.⁸ Међутим, постоји и друга страна медаље. Европска унија је јуна 1999. године усвојила „стратегију ЕУ према Русији“ која показује интересе ове супердржаве који се не уклапају у руске.

„Стратегија“ садржи следеће експлицитне или имплицитне моменте:

– „стратегија“ не гарантује да неће бити сукоба са Руском Федерацијом;

– (у неким елементима) прижељкује се распад Русије (на три дела);

– сузбијање руског утицаја у региону и шире;

– онемогућавање Русије да приступи неким (новим) тржиштима;

– ЕУ ће радити и на моралном понижењу Русије, приписујући јој империјалне и освајачке амбиције, а дозволила је и лидерима бивших балтичких република да траже од Русије службено признање и *покајање због наводне окупације* ових република. Политика ЕУ, у овом моралном дискредитовању Русије, иде чак тако далеко да Русију и њеног председника назива фашистом, булдогом, империјалистом..., при чему ту није крај. Користе се и друге, много ружније (политичке) псовке,⁹

– исказивање (политичког) беса на Русију која (у Чеченији) чини све супротно од онога што препоручују политичари ове супердржаве;

– ЕУ ће одбијати да призна Русији да је код ње на делу тржишна економија, и

⁷ Виктор Киселев, *Четире сценария евробудущего*, Новая политика, интернет-журнал, <http://novopol.ru/print2608.html>.

⁸ Анатолий Уткин, *О перспективах отношений между Россией и ЕС*, Новая политика, интернет-журнал, <http://novopol.ru/print959.html>.

⁹ Александр Лукоянов, *Фашизм идет с запада*, Новая политика, интернет-журнал, <http://novopol.ru/print2398.html>.

– ЕУ ће онемогућавати да у Русију дођу велике компаније, а упућиваће само средње и мале...¹⁰

Постсовјетско пространство – између интеграција са Русијом и Европском унијом

Препреке интеграцијским пројектима на постсовјетском простору, наравно, постоје. Постоје чак и нека *изненађења* по овом питању, посебно када су у питању размишљања становника ових држава, а њихово мишљење је изузетно важно, пошто свако насиље и непоштовање расположења и мишљења становника може да доведе до краха интеграционих тенденција.

За становнике постсовјетског пространства савез са Русијом је интересантан, али је привлачна и идеја савеза са Европском унијом.

Основно полазиште за интеграције Русије, Белорусије, Украјине и Казахстана, према мишљењу становника ових држава, представља *заједничка прошлост, рођачке везе међу становницима* ових држава које су бројне и *поклапање економских интереса*.¹¹ Наравно, овде постоји разлика. Украјинци више истичу економске интересе¹² од културних веза, док Белоруси наглашавају блискост култура и језика.¹³

Социологија јавног мњења Русије, Белорусије, Украјине и Казахстана

Према социолошким истраживањима у 2004. години отпори у јавности новим интеграцијама са Русијом су минимални. Тако, *само шест посто становника Русије и Украјине и 10 посто Белорусије мисли да нема никаквих основа за уједињење ових словенских држава*.¹⁴ То није никакво изненађење с обзиром на то да у Украјини има пет

¹⁰ Исто. Русија, такође, жели да помогне ЕУ да ова прекине војну зависност од САД, због чега Русија помаже значајне пројекте на овом пољу у ЕУ, пре свега ангажовањем својих сателита и навигационих система како би ова супердржава могла да подржава мир у зонама конфликта. За узврат Русија очекује право да израђује решења у регулисању криза.

¹¹ Заједничке ставове после победе наранџасте револуције у Украјини са Русијом манифестовали су Белорусија, Казахстан, Узбекистан, Киргизија и Јерменија, тј. државе ЗНД са проруском позицијом. „Наранџасту револуцију“ у Украјини све ове државе доживеле су као „јабуку раздора“ у интеграционим процесима на постсовјетском простору. То је значајно, јер политичка руководства ових држава желе и даље интеграције са Русијом. Види: Борис Соколов, Путин – ЕС: *Оранжевое яблоко раздора*, Новая политика, интернет-журнал, <http://novopol.ru/print978.html>.

¹² Види: Николай Ульянов, *Украинский сепаратизм, Идеологические истоки самостийности*, Эксмо/Алгоритм, Москва, 2004.; *Украинская болезнь русской нации*, Издательство Имперская традиция, Москва, 2004.

¹³ Олег Жирнов, *Беларусь – все же русь*, Белорусский дневник, Харвест, Минск, 1999, стр. 36–38.

¹⁴ *Россияне хотели бы жить в России, украинцы – в союзе славян, белорусы – в Европе*. Пресс-выпуск № 85, <http://www.wciom.ru/?pt=85&article=766>.

посто унијата, а у Белорусији 14 посто становника чини Пољска национална мањина. Дакле, они који сеprotиве новом словенском савезу не представљају значајну политичку препреку.¹⁵

Године 2004. проблем представља то што 51 посто Руса не жели савез са Украјином и Белорусијом, док Украјинци желе „савез словенских држава“ (23 посто становника), а Белоруси би желели да уђу у Европску унију (28 посто).¹⁶

Табела 1

ШТА, ПРЕ СВЕГА, МОЖЕ ПОДСТАЋИ ЗБЛИЖАВАЊЕ НАРОДА БЕЛОРУСИЈЕ, РУСИЈЕ И УКРАЈИНЕ У САДАШЊЕ ВРЕМЕ?			
	<i>Русија</i>	<i>Украјина</i>	<i>Белорусија</i>
Заједничка историја	33	22	30
Рођачке везе међу становницима ових држава	28	30	25
Поклапање економских интереса	25	42	33
Блискост култура	19	11	13
Блискост језика	13	9	8
Поклапање политичких интереса	13	17	17
Политичка воља руководиоца ових држава	10	11	12
Спољашња опасност	7	4	9
Религија	5	6	5
Ништа не може допринети зближавању наших народа	6	6	10
Не знам	6	7	6

Табела 2

ИМАТЕ ЛИ РОЂАКЕ ИЛИ ДРУГОВЕ У РУСИЈИ, БЕЛОРУСИЈИ ИЛИ УКРАЈИНИ?			
	<i>Русија</i>	<i>Украјина</i>	<i>Белорусија</i>
Да	34	57	69
Не	64	44	31
Без одговора	1,9	0	0

¹⁵ В. Л. Калашников, *Славянская цивилизация*, Граница, Москва, 2001. стр. 309, 313 итд. наводи мноштво резолуција разних политичких странака у којима се позива на уједињење Белорусије са Русијом, Украјине са Русијом, итд. Све ове резолуције нису уважене, односно владе ових држава су их игнорисале, што говори о неким интересима локалних елита које нису препознате и анализирани. На другој страни, то говори да воља народа није, нити ће (увек) бити, испоштована, ако то не одговара значајним центрима политичке моћи.

¹⁶ *Исто*. Истраживање јавног мњења спровеле су следеће институције: Руски сверуски центар проучавања јавног мњења (ВЦИОМ) у сарадњи са Социолошком лабораторијом „Новас“ (приватно власништво) из Белорусије и Доњецким информативно-аналитичким центром (ДИАЦ). Опште-национални узорак је садржавао од 1200 до 1800 људи 2004 године, а 2005. 1100 до 1600.

Рођачке и пријатељске везе међу становницима су значајне, мада је већи број оних из Украјине и Белорусије који имају рођаке у Русији. То је последица чињенице да мноштво Украјинаца и Белоруса ради у Русији, те да се они тамо трајно настањују и формирају своје породице. Према демографским показатељима јасно је да миграциона кретања теку од Белорусије и Украјине ка Русији (из више разлога), при чему је посао један од главних. Посебно се руски Далеки исток насељавао становницима из ове две словенске државе. За интеграционе тенденције ово је значајан показатељ, пошто је логично да се рођаци интегришу, а не дезинтегришу.

Табела 3

У ПОСЛЕДЊЕ ВРЕМЕ МНОГЕ ДРЖАВЕ ЖЕЛЕ ДА СЕ УЈЕДИНЕ, ДОК ДРУГЕ ТЕЖЕ САМОСТАЛНОСТИ. КАД БИСТЕ ВИ МОГЛИ ИЗАБРАТИ, ГДЕ БИСТЕ ЖИВЕЛИ? (2004. година)			
	Русија	Украјина	Белорусија
У уједињеној Европи	11	15	28
У савезу Белорусије, Русије и Украјине	9	23	17
У заједници независних држава	7	11	7
У обновљеном СССР	19	19	15
У својој сопственој држави	51	32	28
Без одговора	4	0,1	5

Као што се може видети из табеле 3, 2004. године становништво три словенске државе нема јасан одговор по питању интеграција. Већ следеће, 2005. године, одговори на иста питања биће значајно различити. Наиме, у Русији и Украјини број оних који теже ка уједињеној Европи ће се повећати, а у Белорусији смањити. За 2005. годину карактеристично је и придруживање Казахстана интересу социолога, те су и у овој држави спроведена истраживања од истих социолошких центара уз помоћ социолошког истраживачког центра ЦЕССИ-Казахстан, а пројекат је финансирао фонд „Институт евроазијских истраживања“.

Табела 4

ГДЕ БИСТЕ ЖЕЛЕЛИ ДА ЖИВИТЕ? (2005. година)				
	Русија	Казахстан	Белорусија	Украјина
У уједињеној Европи	14	12	22	30
У државама јед. екон. простора	15	27	24	26
У заједници независних држава	11	19	9	9
У поново уједињеном СССР	27	17	14	7
У својој сопственој држави	30	25	21	20
Без одговора	3	0	10	8

Из података се јасно види да је код становника Русије знатно смањена жеља да живе сами (са 51 посто на 30), али је, ипак, знатан број оних који и даље желе да живе у сопственој држави. Социолози сматрају да се Руси плаше доласка нових радника из братских словенских држава који би угрозили њихова радна места, односно повећала би се конкуренција домаћим производима, пошто би интеграција са Белорусијом, Украјином и Казахстаном неминовно довела до продора њихових роба (и обрнуто) на руско тржиште.¹⁷

Другим речима, руски социолози и политиколози на основу ових истраживања извукли су закључке који говоре да у „словенском троуглу“ Руси чине оне који су самодовољни, а Украјинци и Белоруси прагматичнију страну.

Међутим, оно што је интересантно јесте да има све мање противника интеграција на постсовјетском простору, односно све мање присталица интеграције са Европском унијом (у Белорусији са 28 на 22 посто), односно све их је више у самој Русији и Украјини.

У једном другом истраживању, спроведеном септембра и почетком октобра 2005. године које су обавиле исте социолошке истраживачке агенције (сем Казахстана, тамо је истраживање урадио Казахстански институт социјално-економских информација и прогнозирања), постоји занимљива дистрибуција одговора.

Табела 5

ДА ЛИ БИСТЕ ЖЕЛЕЛИ ДА ЧЕЛНИЦИ ВАШЕ ДРЖАВЕ СПРОВОДЕ ПОЛИТИКУ КОЈА БИ СЕ ОРИЈЕНТИСАЛА НА ЗБЛИЖАВАЊЕ СА РУСИЈОМ (за Русе са државама ЗНД) ИЛИ СА ЗАПАДОМ?				
	<i>Русија</i>	<i>Белорусија</i>	<i>Украјина</i>	<i>Казахстан</i>
Искључиво с Русијом	41	37	39	34
Боље са Русијом, него са Западом	39	42	32	47
У истој мери и са Русијом и са Западом	-	-	-	-
Боље са Западом него са Русијом	9	11	13	9
Искључиво са Западом	-	-	-	-
Ни са Русијом ни са Западом	2	3	6	3
Без одговора	9	7	11	9 ¹⁸

¹⁷ Нужна ли России, Украине, Казахстане и Белоруссии экономическая интеграция? Мнение граждан о перспективах единого экономического пространства, Пресс-выпуск № 229, <http://www.wciom.ru/?pt=57&article=1391>.

¹⁸ Евразийский мониторинг, Пресс-выпуск № 122, <http://www.wciom.ru/?pt=57&article=937>.

Табела 6

ГОДИНЕ 2003. ЛИДЕРИ РУСИЈЕ, УКРАЈИНЕ, БЕЛОРУСИЈЕ И КАЗАХСТАНА УСВОЈИЛИ СУ РЕШЕЊЕ О СТВАРАЊУ ЈЕДИНСТВЕНОГ ЕКОНОМСКОГ ПРОСТОРА. ЗНАТЕ ЛИ НЕШТО О ТОМЕ?				
	<i>Русија</i>	<i>Казахстан</i>	<i>Белорусија</i>	<i>Украјина</i>
Знам	25,9	37,1	33,1	39,8
Понешто сам чуо	45,0	49,2	37,3	39,0
Први пут чујем	26,8	13,7	25,3	15,8
Без одговора	2,3		4,3	5,4

Табела 7

КАКАВ ЈЕ ВАШ СТАВ О ТОМЕ ДА СЕ У НАШИМ ПРОДАВНИЦАМА ПОЈАВИ МНОГО РОБЕ ИЗ РУСИЈЕ, УКРАЈИНЕ, БЕЛОРУСИЈЕ И КАЗАХСТАНА?				
	<i>Русија</i>	<i>Казахстан</i>	<i>Белорусија</i>	<i>Украјина</i>
Позитиван	38,7	47,0	43,1	39,7
Скоро позитиван	36,4	41,8	37,3	30,7
Скоро негативан	12,5	7,6	7,3	11,1
Негативан	7,7	3,4	3,9	9,8
Без одговора	4,6	0,1	8,3	8,7

Табела 8

КАКО СЕ ОДНОСИТЕ ПРЕМА ЧИЊЕНИЦИ ДА ЋЕ СЕ У НАШОЈ ДРЖАВИ СВЕ ЧЕШЋЕ СРЕТАТИ РАДНИЦИ ИЗ РУСИЈЕ, УКРАЈИНЕ, БЕЛОРУСИЈЕ И КАЗАХСТАНА?				
	<i>Русија</i>	<i>Казахстан</i>	<i>Белорусија</i>	<i>Украјина</i>
Позитивно	14,0	19,4	14,3	20,7
Скоро позитивно	25,0	35,8	23,7	26,6
Скоро негативно	29,4	30,9	24,8	22,6
Негативно	25,3	13,5	20,1	18,4
Без одговора	6,3	0,3	17,1	11,7

ДА ЛИ СТЕ ВИ ИЛИ ЈЕ НЕКО ОД ВАШИХ БЛИСКИХ ИШАО НА РАД (СТАЛНИ ИЛИ ПРИВРЕМЕНИ) У РУСИЈУ, УКРАЈИНУ, БЕЛОРУСИЈУ ИЛИ КАЗАХСТАН У ПОСЛЕДЊИХ 5-6 ГОДИНА?				
	Русија	Казахстан	Белорусија	Украјина
Да	4,2	15,2	33,5	23,7
Не	93,2	84,8	63,0	73,2
Без одговора	2,6		3,5	3,1

(Не)спремност на нове интеграције

Тумачења наведених података у Русији су занимљива, али и нејединствена. Док једни у њима виде солидну основу за наставак интеграционих процеса на постсовјетском простору, други виде „руски комплекс самодовољности“.

Ипак, како пише Валериј Федоров, истраживање је показало да становници постсовјетских држава изражавају спремност за нове интеграције (2004. године само 6 посто испитаника у Русији и Украјини и 10 посто у Белорусији, није било за то).¹⁹ Међутим, на питање око чега се треба ујединити становници дају различите одговоре. Руси сматрају да то мора бити културно-историјска основа (заједничка прошлост, рођачке везе, близак језик), док Белоруси и Украјинци манифестују прагматичност и указују да интеграције треба спроводити на основама поклапања економских и политичких интереса (политички прагматизам). У другом плану уједињења три словенска народа на Истоку налази се блискост култура, језика и воља политичара. Такође, могуће је извести закључак да је за Русе тежиште на емоционалним, културно-историјским везама као важној основи за зближавање држава, док Украјинци и Белоруси имају рационалне и прагматичне мотиве за интеграцију.²⁰

Када се проверавају економски мотиви за интеграције четири државе постсовјетског простора, Русије, Белорусије, Украјине и Казахстана, важно је запазити да у овим државама није једнак степен (не)задовољства стандардом. Наиме, најзадовољнији животом су Казахстанци (56 посто) и Белоруси (49 посто), а следе Руси (48 посто) и Украјинци (39 посто).²¹ (Не)задовољство (економским) животом повезано је са опредељењем за ЕУ. Што је незадовољство животом веће више је опредељења за богату ЕУ. Такође, већина становника ових држава определило је свој материјални положај као средњи (Ру-

¹⁹ И. В. Новикова, *Мегатренд мировой социально-экономической динамики XXI в. в контексте эволюции рыночных систем и перспективы республик бывшего союза*, Социология, № 4, Минск, 2001, стр. 51–56.

²⁰ Валерий Федоров: *В славянском треугольнике россияне более самодостаточны, а украинцы и белорусы – более прагматичны*, <http://www.wciom.ru/?pt=57&article=770>.

²¹ Евразийский монитор, Пресс-выпуск № 122, <http://www.wciom.ru/?pt=57&article=937>.

си 56%, Украјинци 54%, Белоруси 51% и Казахстанци 57%). Као лош, свој материјални положај оценило је 37 посто становника у Украјини и 20 посто у Казахстану.

Интересантно је и мишљење испитаника Русије, Белорусије, Украјине и Казахстана о најважнијим проблемима које држава мора да реши, односно како одобравају политику својих председника држава. Наиме, док је за Русе тероризам најважније питање које се мора решити (45 посто), а следи криминал (31 посто), дотле је економски положај најважнији за Белорусе и Украјинце. Наравно, када се дода и незапосленост (31 посто у Белорусији, 32 у Украјини и 37 посто у Казахстану), те инфлација која је, такође, велики проблем Белорусије и Украјине, јасно је да сет економских питања представља главни проблем у ове три државе, док за Русе то није приоритетан проблем већ безбедност.

Делатност председника знаком плус оценили су становници Белорусије и Казахстана, а знаком минус Русије и посебно Украјине (мада и ту долази до померања ка плусу).

Табела 10

ДА ЛИ У ЦЕЛИНИ ОДОБРАВАТЕ ИЛИ НЕ ОДОБРАВАТЕ ДЕЛАТНОСТ ПРЕДСЕДНИКА СВОЈЕ ДРЖАВЕ?								
	Русија		Белорусија		Украјина		Казахстан	
	Април	Септем.	Април	Септем.	Април	Септем.	Април	Септем.
Одобравам	74	68	37	52	18	24	-	68
Не одобравам	17	22	33	30	65	55	-	16
Тешко је рећи	9	10	30	18	17	21	-	16

Делатност државних органа својих држава, осим у Белорусији, становници оцењују негативно. Посебно су Руси негативно оценили рад Думе (парламента), у априлу 49 посто, а у септембру 61 посто.

Ово је значајно, с обзиром на то да (дез)интеграционе тенденције зависе и од председника, односно државних институција. Интересантно је да се подршка председницима не поклапа са мишљењем становника о могућим интеграцијама. На пример, председник Белорусије Лукашенко заговара интеграцију и ослонац на Русију и, истовремено, ужива подршку већине становника, иако, на другој страни, 22 посто њих жели у ЕУ. Ово оставља значајан политички маневарски простор председницима (и политичким елитама укупно) да, ипак, формулишу и придобију становнике за своје визије интеграције.²²

Ако упоредимо и друга истраживања, на пример она која говоре о убрзаном утицају САД и ЕУ на територије држава бившег СССР-а, добијамо занимљиве одговоре који се могу поредити са онима добијеним на питања о интеграцијама.

²² В. И. Зиновский, *Об основных изменениях уровня материального благосостояния населения Республики Беларусь за 1990–2002 гг.*, Социология, № 4, Минск, 2004, стр. 17–24.

МНОГИ СМАТРАЈУ ДА У ПОСЛЕДЊЕ ВРЕМЕ НАСТУПА УБРЗАН УТИЦАЈ САД И ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ НА ТЕРИТОРИЈЕ ДРЖАВА БИВШЕГ СССР-а. ШТА ВИ МИСЛИТЕ О ОВОМ ПРОЦЕСУ?	
Сматрам то веома опасним	52
То је непријатно, али није опасно	24
То није опасно	10
Не видим никакав утицај САД на бивше републике СССР-а	6
Без одговора	9

Закључак

Тумачења добијених резултата социолошких истраживања о интеграционим жељама у Русији, Белорусији, Украјини и Казахстану су мање-више (не)уједначена, а крећу се од мишљења да и становници поменутих држава, посебно Руси, као и становници европских држава (Француска, Холандија...), нису више за наставак интеграционих процеса, односно изградњу заједничког дома. Тиме се, сматрају аналитичари, разбија мит о томе да је Русија мотор постсовјетске интеграције, заснована на империјалним амбицијама.

С друге стране, има аналитичара који у резултатима истраживања виде значајне интеграционе потенцијале, посебно ако се саберу жеље људи за интеграцијама, односно обновом Совјетског Савеза и сл.

Трећи важан моменат представља деловање медија на (дез)интеграционо мишљење људи. Показује се да становници четири постсовјетске државе нису баш информисани о жељама политичких елита, што отвара питање ко контролише медије и како се ствара јавно мњење по овом питању (сваки четврти Рус је понешто начуо о јединственом економском простору четири постсовјетске државе, а у Украјини и мање).

Четврти моменат важан за питање (дез)интеграције на простору бившег Совјетског Савеза јесте даља судбина става да овом простору од САД и ЕУ прети опасност. Уколико се овај став и даље буде одржавао, јасно је да интеграционе тежње становника ових простора са ЕУ неће бити оствариве. Према истраживањима јавног мњења овде се помак дешава ка одбацивању оваквог мишљења, што је уочљиво код младих. Старије генерације по овом питању имају чврст и јасан став.

Без обзира на то у ком смеру ће кренути политичке елите Русије, Белорусије, Украјине и Казахстана, већ сада је јасно да се интеграције не могу догодити без адекватне припреме јавног мњења. Данас јавно мњење четири постсовјетске државе крије значајне потенцијале у прихватању интеграционих процеса, али до потпуног опредељења још није дошло. Вероватно и због тога што ни сами припадници елита ових држава нису сигурни у ком (дез)интеграционом правцу треба кренути.

Литература:

1. Дударь, Анна: *Россия и внутренние противоречия ЕС*, Новая политика, интернет-журнал.
2. Дударь, Анна: *Антипод Западу, но уже не Восток. Россия между Европой и США*, Новая политика, интернет-журнал.
3. Евразийский монитор, Пресс-выпуск № 122, <http://www.wciom.ru/?pt=57&article=937>.
4. *Европа или Америка? О будущности запада*, Завод за уџбенике и наставна средства, Српско Сарајево, 2003.
5. Жирнов, Олег: *Беларусь – все же русь*, Белорусский дневник, Харвест, Минск, 1999.
6. Зиновский, В. И.: *Об основных изменениях уровня материального благосостояния населения Республики Беларусь за 1990-2002 гг*, Социология, № 4, Минск, 2004.
7. Калашников, В. Л.: *Славянская цивилизация*, Граница, Москва, 2001.
8. Крылов, Александр: *Кипр: цена вступления в ЕС*, Часть 1, Новая политика, интернет-журнал.
9. Киселев, Виктор: *Четыре сценария евробудущего*, Новая политика, интернет-журнал, <http://novopol.ru/print2608.html>.
10. Лукоянов, Александр: *Фашизм идет с запада*, Новая политика, интернет-журнал.
11. Милошевић, Зоран: *Галицијска идеологија и религиозно политички процеси у Украјини*, Политичка ревија, бр. 2, Београд, 2005.
12. Милошевић, Зоран: *Куга неолиберализма*, Слободна књига, Београд, 2000.
13. Милошевић, Зоран: *Православље и модели (анти)глобализације*, Политичка ревија, бр. 2, 2004.
14. Милошевић, Зоран: *Особености руског национализма*, Српска слободарска мисао, бр. 4, Београд, 2005.
15. Милошевић, Зоран: *Реформа науке у Русији*, Војно дело, бр. 3, Београд, 2005.
16. Милошевић, Зоран: *Црква, наука и политика*, Филозофски факултет Универзитета у Источном Сарајеву, Источно Сарајево, 2005.
17. Милошевић, Зоран: *Бошњачко поништавање Срба*, Завод за уџбенике и наставна средства, Српско Сарајево, 2004.
18. Мельник, В. А.: *Политология*, Вишэйшая школа, Минск, 2002.
19. Нарочницкая, Наталия: *Как нам жить с новой Европой*, <http://www.narochnitskaia.ru/cgi-bin/main.cgi?item=1r300r050519101803> (интервју Елени Калядин).
20. *Нужна ли России, Украине, Казахстане и Белоруссии экономическая интеграция?* Мнение граждан о перспективах единого экономического пространства, Пресс-выпуск № 229, <http://www.wciom.ru/?pt=57&article=1391>.
21. Новикова, И. В.: *Мегатренд мировой социально-экономической динамики XXI в. в контексте эволюции рыночных систем и перспективы республик бывшего союза*, Социология, № 4, Минск, 2001.
22. *Россияне хотели бы жить в России, украинцы – в союзе славян, белорусы – в Европе*, Пресс-выпуск № 85, <http://www.wciom.ru/?pt=85&article=766>.
23. Соколов, Борис: Путин – ЕС: *Оранжевое яблоко раздора*, Новая политика, интернет-журнал, <http://novopol.ru/print978.html>.

24. Уткин, Анатолий: *О перспективах отношений между Россией и ЕС*, Новая политика, интернет-журнал, <http://novopol.ru/print959.html>.
25. Ульянов, Николай: *Украинский сепаратизм*, Идеологические истоки самостоятельности, Эксмо/Алгоритм, Москва, 2004.
26. *Украинская болезнь русской нации*, Издательство Имперская традиция, Москва, 2004.
27. Федоров, Валерий: *В славянском треугольнике россияне более самостоятельны, а украинцы и белорусы – более прагматичны*, <http://www.wciom.ru/?pt=57&aricle=770>.

Западноевропска унија – настанак, улога и трансформација

УДК: 341.176 (4-15)

Сава Савић, потпуковник

Западноевропска унија – ЗЕУ (*Western European Union – WEU*)¹ формирана је 1954. године, на идеји јачања сарадње и заједничке одбране водећих западноевропских земаља ради: (1) успешног супротстављања растућој претњи од експанзије социјализма и могуће агресије СССР-а, у случају да се САД поново повуку у „самоизолационизам“; (2) координације напора њених чланица у бржој обнови економије и привреде, и (3) превазилажења сумњи од обнављања експанзионистичког духа Немачке.

Међутим, ЗЕУ је формирана када је Северноатлантска уговорна организација – НАТО (*North Atlantic Treaty Organisation – NATO*), чије су чланице биле готово све западноевропске државе, већ преузела улогу колективне одбране чланица. Због такве улоге НАТО и недостатка војних способности ЗЕУ, њена улога и утицај у одбрамбеним питањима Западне Европе, готово наредне четири деценије била је маргинализована.

До ревитализације улоге ЗЕУ у европској безбедности и одбрани долази тек са формирањем Европске уније – ЕУ (*European Union – EU*).² Али, брзо се показало да она, због свог уског политичког оквира и ограничених капацитета не може да одговори растућим интересима ЕУ.

Институционализацијом заједничке спољне и безбедносне политике – ЗСБП (*Common Foreign and Security Policy – CFSP*) ЕУ и јачањем европске политике безбедности и одбране – ЕПБО (*European Security and Defence Policy – ESDP*), крајем прошлог века, започето је постепено „гашење“ ЗЕУ, и она је званично престала да постоји половином 2005. године.

Мада ЗЕУ више није чинилац европске безбедности и одбране, иза ње су остале значајне тековине европског заједништва у области безбедности. За нове чланице ЕУ и државе које теже европским интеграцијама, неопходно је, пре свега, да упознају, затим прихвате и примењују норме и образце међународних односа у области заједничке безбедности и одбране настале током богате праксе заједништва чланица ЗЕУ.

Кључне речи: међународне организације, Западне европска унија, Европска унија, НАТО, САД, безбедност, одбрана, савезници, стратегија.

¹ Акроним ЗЕУ за Западне европску унију је у абревијатури готово свих званичних текстова, тако да ће се у истом значењу користити и у овом тексту.

² Европска унија је званично основана Споразумом о Европској унији, потписаним у Мастрихту 1992. године, који је ступио на снагу 1. новембра 1993. године. Темелји се на три стуба: Европској заједници (*European Community*), заједничкој спољној и безбедносној политици (*Common Foreign and Security Policy*) и праву и унутрашњим пословима (*Justice and Home Affairs*).

Западноевропска унија од Бриселског споразума до Мастрихтског уговора

Развој идеје и организација заједничке европске безбедности и одбране

Крај Другог светског рата назначио је суштински нову еру у погледу регионалне и светске институционализације међународних односа. Традиционално, као континент историјских прекретница, Европа је у томе отишла најдаље, а посебно западноевропске земље. На пораст идеја о међусобном економском и политичко-безбедносном повезивању и стварање регионалних организација западноевропских земаља, непосредно после Другог светског рата, утицали су бројни разлози, међу којима се истичу: (1) снажна искуства катастрофалних последица два светска рата, започета и претежно вођена на европском тлу; (2) тешка привредно-економска ситуација и потреба за регионалном координацијом америчке помоћи у обнови разорене привреде; (3) сумња западноевропских земаља, ратних победница (Француске, В. Британије и земаља Бенелукса) у могућност обнављања војне снаге и експанзионистичког духа Немачке и (4) растућа војна претња са „Истока“, као последица непремостиве „класне“ идеолошко-политичке супротности друштвених вредности „Истока“ и „Запада“.

Ове чињенице определиле су тадашње европске лидере да изграде механизам међународних односа који ће Европи донети „трајни мир“.

Бриселски споразум 1948. и Вашингтонски уговор 1949. године

Претња коју је за Западну Европу представљао Совјетски Савез по окончању Другог светског рата, резултирала је већ 1948. удруживањем пет западноевропских држава у Организацију Бриселског уговора („Brussels Treaty“),³ претечу Западноевропске уније. Пун назив Бриселског уговора гласио је „Уговор о економској, социјалној и културној сарадњи и колективној одбрани“.⁴ Први део уговора указује на западноевропску опредељеност за тешњим економским повезивањем, које ће током педесетих година резултирати стварањем три

³ Француска, В. Британија, Холандија, Белгија и Луксембург. Бриселски уговор није први пример војног савеза међу западноевропским државама. Француска и В. Британија су 1947. године склопиле тзв. Уговор из Данкерка, који је био првенствено усмерен на опасност од обнављања немачке моћи. Шире види у: V. E. Furdson, *The European Defence Community: A History*, Macmillan Press, 1980.

⁴ V. E. Furdson, *исто*.

посебне економске заједнице западноевропских земаља.⁵ Главни део уговора представља члан IV (у каснијем уговору о ЗЕУ постао је члан V) који се односи на међусобну сарадњу по питању одбране, у коме се истиче: „...у случају ако нека од уговорних страна буде оружано нападнута на територији Европе, остале уговорне стране ће, у складу са одредбама чл. 51. Повеље УН, пружити тој страни сваку војну и другу помоћ“. Овако јасно изречене безбедносне гаранције не садржи ни један касније усвојени правни акт о успостављању војне сарадње. Годину дана касније, 1949. године, основана је Северноатлантска уговорна организација – НАТО,⁶ која, мада чланом 5. одређује обавезу међусобне помоћи у случају оружаног напада на једну од чланица, није у својој структури изричито предвиђала заједничко војно организовање. Једино је наглашено да је заједничко тело, Северноатлантско веће – (*North Atlantic Conclil – NAC*) „овлашћено да оснива помоћна тела, према потреби“.⁷ Оснивање НАТО-а и каснија изградња његових војних структура предвођених САД, током година „хладног рата“, учиниће готово сувишним, чак и непожељним, европске одбрамбене организације, као што су Организација Бриселског уговора, односно, од 1954. Западноевропска унија. Тек ће оживљавање европских интеграционих процеса, крајем осамдесетих, поново актуелизовати питање улоге и значаја европских безбедносно-одбрамбених организација у укупној политичко-економској и војној архитектури настајуће Уније.

Неуспех пројекта Европске одбрамбене заједнице

У општем тренду растућег западноевропског интеграционог ентузијазма, након настанка ЕЗУЧ-а, у коју је укључена и Немачка, Француска је 1952. године покренула иницијативу за стварање нове европске одбрамбене организације – Европске одбрамбене заједнице – ЕОЗ (*European Defence Community – EDC*). Институционална

⁵ *Европска заједница за угљ и челик (ЕЗУЧ)*, формирана 1951. године, уговором „шесторке“ (Француска, Белгија, Холандија, Луксембург, Немачка и Италија). *Европска економска заједница (ЕЕЗ)* и *Европска заједница за атомску енергију (Еуроатом)*, формиране су 1957. године, такође уговором „шесторке“.

⁶ НАТО је настао 04. 04. 1949. године. Потписнице оснивачког уговора су: са америчког простора Сједињене Америчке Државе и Канада а са европског простора: Исланд, Норвешка, Велика Британија, Данска, Белгија, Холандија, Луксембург, Француска, Италија и Португалија. Грчка и Турска су приступиле Савезу 1952. Немачка 1955. и Шпанија 1982. године. Након распада Источног блока (ВУ), НАТО је отпочео процес проширења на централно и источноевропске земље, тако да су 12. 03. 1999. године у Савез примљене Пољска, Чешка и Мађарска а 1. маја 2004. године Бугарска, Румунија, Словенија, Словачка, Литванија, Летонија и Естонија.

⁷ Тек ће искуства из Корејског рата (1950) убрзати изградњу осталих структура НАТО. Шире у V. Villem Van Ekelen, *Debating European Security: 1948–1998*, CEPS, Brussels, 1998.

структура ЕОЗ, предвиђена Уговором „шесторке“, имала је изражен наднационални карактер у области одбране. Пројекат ЕОЗ предвиђао је уједињену „европску војску“, тако што би све војне снаге чланица, организоване у формације изнад нивоа бригаде, биле стављене под команду институција заједнице.⁸ У уговор је, такође, уграђена и одредба о заједничкој одбрани преузета из Бриселског уговора. Треба нагласити да је у то време НАТО тек почињао да развија своју војну структуру, тако да је идеја о стварању самосталне „европске војске“ очигледно значила двојност у погледу командовања и ресурса. Такође, тада се војно-одбрамбена моћ земаља мерила првенствено квантитетом оружане силе, а изузимање војних снага, преко нивоа бригаде из националног командовања, доживљавало се више као национална несигурност него обратно. Наглост ове иницијативе као да је преплашила и саме њене креаторе, тако да процес није доведен до краја.⁹ Ипак, догађаји везани за неславну судбину ЕОЗ указују на две чињенице: прво, на француска настојања да игра значајнију улогу у питањима европске безбедности и одбране, што ће се одржати и до данашњих дана, и друго, неукључивање В. Британије у овај пројекат „континенталне Европе“ наговештава њену „атлантску“ политику, која ће касније значајно утицати да се европска безбедност и после „хладног рата“ а priori везује за САД и НАТО.

Формирање Западноевропске уније – Париски уговор 1954. године

Уводни циклус развоја западноевропске одбране закључен је склапањем Протокола о изменама и допунама Бриселског уговора, потписаног 23. октобра 1954. године у Паризу.¹⁰ Нови уговор избацује из ранијег садржаја антинемачке ставове и мења назив организације у Западневропска унија. У чланство ЗЕУ су примљене Немачка и Италија, чиме је западноевропско заједништво значајно ојачано и проширено. Уговор је намењен, прво, за превазилажење разлика и сумњи међу западноевропским државама, нарочито према Немачкој и, друго, да осигура континуитет одбрамбених обавеза узајамне помоћи кључних западноевропских држава у одбрани територија и заједничких вредности у случају напада на неку од њих. Треба имати у виду да је у то време главна перцепција западноевропске безбедности

⁸ Илустрације ради, према Уговору, институције ЕОЗ биле би: Скупштина, Веће, Суд, Надзорни одбор, слично што ће много касније заживети у ЕУ.

⁹ Ратификацију Уговора о ЕОЗ управо је одбио Парламент Француске, која је била и највећи заговорник пројекта. В. Е. Furdson, *исто*, стр. 266–303.

¹⁰ Уобичајени назив новог уговора је „Модификовани Бриселски уговор“ („Modified Brussels Treaty“).

била усмерена на претње и опасности са „истока“, и да је америчка нуклеарна заштита западноевропског простора још увек била непотпуна. Због убрзане изградње војнокомандне структуре НАТО, још током саме израде новог уговора, у њега је укључена одредба о „непожељности удвостручавања војне структуре са НАТО“, односно да Веће ЗЕУ пристаје „да се ослања на одговарајуће војне капацитете НАТО-а у прикупљању информација и саветовању о војним питањима“.¹¹

Такве одредбе Уговора о ЗЕУ, уз растућу опасност са „истока“ и несразмерно мању војну способност западноевропских земаља у односу на новонастали Источноевропски војно-политички савез (Варшавски уговор – ВУ), нужно су повећале зависност западноевропске одбране од САД, интегришући је у јединствени евроатлантски одбрамбени простор, са НАТО-ом као кровном институцијом колективне одбране. На тај начин је НАТО, у оперативном смислу, у потпуности преузео војно-одбрамбену функцију ЗЕУ, још у фази њеног формирања. То значи да је практична улога ЗЕУ у западноевропској одбрани, током наредних скоро тридесет година, била минорна и сведена на повремене безбедносно-економске консултације чланица.¹² Главне институције ЗЕУ биле су Савет и Секретаријат са седиштем у Лондону (до 1993, када се премешта у Брисел) и Парламентарна скупштина ЗЕУ у Паризу. Дакле, мада је настала на идеји обједињавања западноевропских одбрамбених напора против заједничке претње, ЗЕУ још од самог настанка није преузела значајнију војно-одбрамбену улогу, нити је у периоду интензивног „хладноратовског“ сучељавања имала посебну војно-организациону функцију, тако да није ни развијала самосталну европску војну структуру изван НАТО. У пракси, њена основна улога била је дебатно-консултативна, кроз коју је одржавала јединство одбрамбених интереса, првенствено европских „континенталних“ чланица у НАТО.

Ревитализација улоге Западноевропске уније

До делимичне ревитализације, односно постепеног наглашавања улоге и значаја ЗЕУ, долази тек крајем 1984. године. Разлог је интензивирање процеса европског уједињења, са једне, и неуспех иницијативе о институционализацији пројекта Европске политичке сарадње – ЕПС (*European Political Cooperation – EPC*)¹³ 1983. године, са друге

¹¹ Члан 4. став 2. модификованог Бриселског споразума.

¹² Имајући у виду мали војни значај ЗЕУ, интензитет консултација и састанака министарског Већа ЗЕУ је био врло респектабилан, свака три месеца. Willem Van Ekel, *исто*, стр. 10.

¹³ Willem Van Ekel, *исто*, стр. 10–11; P. Ifestos, *European Political Cooperation: Towards a Framework of Supranational Diplomacy*, Avebury, 1987, стр. 299–313.

стране. Наиме, због несагласности неких чланица ЕЕЗ (Данске, Ирске и Грчке) да у декларацију о ЕПС буду уграђени елементи о заједничкој одбрамбено-безбедносној политици, овај пројекат је остао некомплетан, тако да је ЗЕУ и даље остала једини форум за усклађивање европских безбедносних питања.

Следећа етапа снажења идеје заједничке европске одбране везана је за „Платформу о европским безбедносним интересима“ усвојену у Хагу 1987. године. Платформом се констатује да будуће европско уједињење не може бити целовито без сопствене одбрамбене компоненте. Такође, у њој је наглашен значај улоге ЗЕУ као европског форума редовних консултација о одбрамбеним и безбедносним проблемима Европе.

Један од првих практичних доприноса ЗЕУ реализацији безбедносних интереса западноевропских држава је њена успешна координација војног присуства пловних састава чланица у Голфу, током иранско-ирачког рата 1987. Њихов задатак био је заштита пловних путева и праћење бродова западноевропских земаља у овом подручју.

До новог проширења ЗЕУ долази 1988. године, када су Протокол о приступу потписале Португалија и Шпанија и 1992. године Грчка, чиме је број сталних чланица ЗЕУ заокружен на десет.

Обновљено наглашавање значаја ЗЕУ, повећање броја чланица и подстицање идеје (претежно од Француске) о потреби јачања европског безбедносног заједништва у функцији специфичних европских интереса одвојено од САД/НАТО, довело је и до институционалног јачања ЗЕУ. Савет ЗЕУ је, 1989. године, формирао Институт за безбедносне студије ЗЕУ – ИСС (*Institute for Security Studies WEU – ISS*), са седиштем у Паризу.

Дубоке историјске промене које су наступиле крајем осамдесетих и почетком деведесетих година, водиле су постепеној редистрибуцији светске моћи и порасту улоге и значаја регионалних организација, нарочито у области безбедности. Међутим, реаговање и прилагођавање организација Западне Европе глобалним променама може се оценити неусклађеним и неадекватним, како унутар појединих области свог деловања, тако и између њих. На пример, тек настајућа ЕУ је већ 1991. године „хирушком прецизношћу“, одабрала три источноевропске земље (Мађарску, Пољску и Чешку) и са њима отпочела припремни процес придруживања, док је њен одговор на нарастајуће кризе на Балкану (СФРЈ) био готово без утицаја. Истовремено, у главним институцијама ЗЕУ, и између њих и настајућих органа и тела ЕУ, водиле су се интензивне расправе о модалитетима међусобних односа и новој проширеној улози ЗЕУ у обезбеђењу опште европске безбедности, док је растућа криза на Балкану, почетком деведесетих година, била предмет расправа на маргиналним форумима.

Западноевропска унија у уговорима из Мастрихта и Амстердама

Завршетком „хладног рата“, односно нестанком „опасности са истока“ по западноевропску безбедност смањена је и њена потреба за „тврдом“ безбедношћу од стране САД и НАТО. Истовремено, урушавањем социјализма у Европи долази до убрзаног приближавања источноевропских држава западноевропским интеграцијама. Ове чињенице одлучујуће су утицале на интензивирање интеграционих процеса у Европи.

Западноевропска унија у Мастрихтским документима

Усвајањем Уговора о ЕУ (УЕУ), у Мастрихту 1992. године, њена конституишућа структура дефинисана је у три широке области: економској, судско-правној укључујући и унутрашње послове и области заједничке спољне и политике безбедности (већ усвојен акроним ЗСПБ). Глава V УЕУ посвећена је ЗСПБ. Заједно са УЕУ усвојена је и међувладина *Декларација о ЗЕУ*. Одредбе УЕУ и Декларација о ЗЕУ представљају главни међународно-правни оквир и полазиште у свим будућим разматрањима европских одбрамбено-безбедносних питања, компетенција ЗЕУ и европских односа са другим међународним организацијама које непосредно или на други начин утичу на европску безбедност и одбрану, као што су УН, ОЕБС, НАТО и друге.

Одредбама главе V УЕУ (Ј. 1. став 1) јасно је одређено да „Унија и њене државе чланице утврђују и спроводе заједничку спољну и безбедносну политику ...која обухвата све области спољне политике и безбедности“.¹⁴

Као циљеви ЗСПБ, према чл. Ј. 1. став 2 истичу се: заштита заједничких вредности, основних интереса и независности Уније; јачање безбедности Уније и њених држава чланица у свим облицима; одржавање мира и јачање међународне безбедности у складу са принципима Повеље УН, начелима завршног акта Конференције о европској безбедности и сарадњи из Хелсинкија и циљевима Париске повеље; унапређивање међународне сарадње и друго. Чланице ЕУ обавезале су се да ће активно подржавати спољну и безбедносну политику Уније и да ће се уздржавати од сваке активности супротне њеним интересима (члан Ј. 1. став 4).

Садржај заједничке спољне и безбедносне политике одређен је чланом Ј. 4 УЕУ, према коме (став 1): „ЗСПБ обухвата сва питања која се односе на безбедност ЕУ, укључујући дугорочно дефинисање зајед-

¹⁴ Цитати одредби Уговора о ЕУ су наведени према Драган Р. Симић, *Наука о безбедности: Савремени приступ безбедности*, СЛ СРЈ, Београд, 2002, стр. 187–191.

ничке одбрамбене политике која би, у одговарајућем тренутку, могла да доведе до заједничке одбране“. У погледу статуса ЗЕУ (члан Ј. 4. став 2) одређује се: „Унија тражи од Западноевропске уније, као саставног дела развоја Европске уније, да изграђује и спроводи одлуке и акције Уније, које су у вези с питањима одбране. Савет, у сагласности са институцијама ЗЕУ, усваја модалитете за практичну примену“.

Дакле, УЕУ дефинише „ЗЕУ као саставни део развоја ЕУ“, која треба да елаборира и спроведе оне одлуке и акције Уније које имају одбрамбене импликације.¹⁵ Уговор о ЕУ не представља препреку за одржавање и развијање сарадње ЗЕУ или чланица са другим организацијама, нарочито са НАТО, уколико та сарадња није у супротности са интересима Уније.

Конкретизација улоге ЗЕУ извршена је међувладином Декларацијом о ЗЕУ, усвојеном истовремено када и УЕУ у Мастрихту. Формално-правно реч је о акту ЗЕУ, чије су све чланице истовремено и чланице ЕУ,¹⁶ које су, свесне испреплетаности два система, дефинисале улогу ЗЕУ, у складу са новом европском политиком безбедности и одбране и као везу три кључне међународне организације у области европске безбедности и одбране: ЕУ, ЗЕУ и НАТО. Евидентна је јача одлучност чланица ЗЕУ, у погледу тежњи за европским безбедносним осамостаљивањем. Чланице се обавезују да ће развијати истински „европски безбедносно-одбрамбени идентитет“, како унутар ЕУ, тако и у оквиру НАТО. Такође, потврђује се опредељење ЕУ у погледу дугорочног развоја заједничке одбрамбене политике, која би временом могла водити према заједничкој одбрани.

Дакле, Декларација о ЗЕУ даје нешто смелија, али у погледу организације знатно компликованија решења и визије. ЗЕУ ће се развијати као „одбрамбена компонента ЕУ“ и као начин јачања европског стуба НАТО.¹⁷ Ради јачања оперативне улоге ЗЕУ Декларација предвиђа прецизирање будућих задатака¹⁸ и изградњу одговарајуће структуре и средстава. Изградња структуре се, пре свега, односи на формирање одељења за планирање, тешњу војну сарадњу са НАТО, сусрете шефова генералштабова чланица ЗЕУ, формирање (одређивање) војних јединица за задатке ЗЕУ и друго. Истовремено, ЗЕУ је позвала све чланице ЕУ да се прикључе ЗЕУ, односно пружица могућност

¹⁵ V. W. van Ekelen, *исто*, стр. 167–175.

¹⁶ Од тадашњих 12 чланица ЕУ, само 9 их је било у ЗЕУ. Ирска и Данска никад нису ни постале чланице ЗЕУ, имале су само статус посматрача, док је чланство Грчке у ЗЕУ постало пуноправно тек 1995. године, због снажног противљења Холандије, везаног за грчку дискриминацију бивше југословенске републике Македоније.

¹⁷ Чланом 4. Декларације о ЗЕУ ипак је задржано првенство одлука НАТО у односу на одлуке ЗЕУ.

¹⁸ Прецизирање војних задатака ЗЕУ извршено је новом Декларацијом министарског Савета ЗЕУ, донетом 19. јуна 1992. године, у Петерсбергу поред Бона. Задаци из ове декларације, у пракси, познати су као „Петерсбершки задаци“.

слободног избора да постану посматрачи. Европским чланицама НАТО, које нису чланице ЕУ, такође је омогућен висок степен учешћа у активностима ЗЕУ, тек нешто нижи од права пуноправних чланица.

Прецизирање задатака ЗЕУ извршено је новом, тзв. Петерсбершком декларацијом, којом су, поред обавеза у складу са чланом 5. Вашингтонског уговора и члана V модификованог Бриселског уговора, одређене још три нове приоритетне обавезе деловања: (1) хуманитарни и задаци спасавања; (2) одржавање мира и (3) задаци борбених јединица у управљању кризом, укључујући одржавање мира. Петерсбершка декларација је, такође, дефинисала права и обавезе ангажовања у ЗЕУ и оних европских држава које нису пуноправне чланице ЗЕУ, а које су у статусу посматрача или придружених чланица.

Петерсбершком декларацијом није доведена у питање улога НАТО у систему колективне евроатлантске одбране, којој, и даље припада и западноевропска одбрана. Нове војне способности ЗЕУ дефинисане су као способност за обезбеђење европске безбедности од изазова, ризика и претњи на европском тлу у којима НАТО не учествује или је његово учешће ограничено.

На састанку Савета ЗЕУ у Кирсбергу, а затим у Луксембургу (1994), уведена је нова категорија чланства у ЗЕУ – „придружени партнери“. Овим одлукама проширен је систем степеноване укључености европских држава у питања европске безбедности на четири различита нивоа: (1) сталне чланице; (2) придружене чланице; (3) посматрачи и (4) придружени партнери.

На крају 1999. године ЗЕУ је обухватала 28 европских држава следећих категорија статуса:

а) *сталне чланице* – 10 (Белгија, Француска, Немачка, Грчка, Италија, Луксембург, Холандија, Португалија, Шпанија и В. Британија, све су чланице и НАТО и ЕУ);

б) *придружене чланице* – 6 (Норвешка, Турска, Пољска, Мађарска, Чешка и Исланд, чланице НАТО али не и ЕУ);

в) *посматрачи* – 5 (Данска, Аустрија, Финска, Шведска и Ирска, чланице ЕУ али не и НАТО, изузев Данске, која је чланица НАТО али има посматрачки статус) и

г) *придружени партнери* – 7 (Бугарска, Естонија, Летонија, Литванија, Румунија, Словачка и Словенија, нису чланице ни НАТО ни ЕУ).

Ширење безбедносних интереса ЗЕУ и укључености европских држава у допринос њиховој реализацији усмерено је на изградњу такве структуре организације која ће омогућити ЗЕУ да делује подударно са новом позицијом у Алијанси и ширим безбедносним оквиром ЕУ.

Одредбама Мастрихтског УЕУ и посебном Декларацијом, ЗЕУ је уврштена у део развоја ЕУ, као њен одбрамбени одсек и европски ослонац НАТО.¹⁹ Међутим, УЕУ је изражена и чврста решеност да се

¹⁹ Jane's Defense Weekly. 1998. – April 5.–4.

питање будућег обезбеђења заједничке – европске безбедности и одбране решава кохерентно у оквиру контекста укупне изградње и јачања ЕУ. Дакле, уговором о ЕУ јасно је указано да ће главну улогу развоја и реализације европске политике безбедности и одбране (већ усвојен акроним ЕПБО), постепено на себе преузимати институције ЕУ. То је, истовремено, био и јасан наговештај да ће ЗЕУ постепено губити институционалну самосталност.

Имплементација Мастрихтских уговора и Петерсбершких задатака

Следећи одлуке из Мастрихта и Петерсберга, предузети су кораци на развоју оперативних капацитета ЗЕУ како би се обезбедила неопходна војнобезбедносна организација и способности за извршење Петерсбершких задатака. Ради тога је формирано планско одељење (*Planning Cell*) ЗЕУ под руководством Савета ЗЕУ, задужено за планирање могућих операција ЗЕУ и вођење прегледа „Снага одговора“ („*Forces Answerable to WEU*“ – *FAWEU*), које нису њене сопствене стајаће снаге или командне структуре, него су део националних оружаних снага (ОС) чланица, а које ће оне по потреби ставити на располагање ЗЕУ. На тај начин успостављене су војне снаге и командне структуре које могу бити употребљене за задатке ЗЕУ. Војне снаге ЗЕУ формиране су као мултинационалне, а њихову окосницу, према замисли, чинили су: Еврокорпус, Централна мултинационална дивизија, британско-холандске амфибијске (морнаричко-десантне) снаге, ЕУРОФОР, ЕУРОМАФОР, Штаб првог немачко-холандског корпуса и шпанско-италијанске амфибијске снаге.²⁰

Друге мере ради развоја оперативних способности ЗЕУ обухватале су: формирање Комитета војних представника, успостављање Сателитског центра у Торејону (Шпанија 1993) и Ситуационог центра (у Бриселу, 1996).

Од реактивирања ЗЕУ сарадња између ЗЕУ и НАТО постала је интензивнија. Први формални састанак Савета ЗЕУ са Северноатлантским саветом одржан је већ 21. маја 1992. године. Тада је регулисано редовно присуство генералног секретара ЗЕУ министарским састанцима Северноатлантског савета, као и учешће генералног секретара НАТО на министарским састанцима ЗЕУ. Савети НАТО и ЗЕУ отпочели су одржавање заједничких састанака четири пута го-

²⁰ Еврокорпус (Eurocorps) обухвата јединице Белгије, Француске, Немачке, Шпаније и Луксембурга. Мултинационална дивизија центар (МНД(Ц)) је европски део Снага за брзо реаговање НАТО под командом Врховне команде савезничких снага за Европу (SACEUR). ЕУРОФОР – Европске снаге за брзи развој (Rapid Deployment Force – RDF) и ЕУРОМАФОР – Европске морнаричке снаге, које чине морнаричке снаге из Француске, Италије, Португалије и Шпаније.

дишње са могућношћу чешћег састајања ако је потребно. Споразумом о безбедности између НАТО и ЗЕУ обухваћена је, такође, и размена тајних информација. Такође, Меморандумом о разумевању између Савета ЗЕУ и НАТО, ЗЕУ је омогућен приступ интегрисаним системима комуникације Алијансе.

Важан корак у наставку блиске сарадње НАТО и ЗЕУ предузет је током јануара 1994. године на Самиту НАТО у Бриселу. Тада су све чланице Алијансе дале пуну подршку развоју Европског идентитета безбедности и одбране – ЕИБО (*European Security and Defence Identity – ESDI*), којим би ојачао европски стуб НАТО, док би јачање трансатлантске везе омогућило европским савезницима преузимање веће одговорности за њихову заједничку безбедност и одбрану. Да би се избегло дуплирање капацитета, НАТО се сложио да његова колективна средства стави на располагање ЗЕУ „за операције предузете од европских савезника у реализацији заједничке спољне и безбедносне политике“, али уз претходно одобрење Савета НАТО. На овом самиту, лидери НАТО потврдили су да Алијанса остаје основни форум за консултације и одлуке о политици безбедности и одбране савезника,²¹ у складу са Вашингтонским споразумом. На састанку министара спољних послова и одбране НАТО, 1996. године, такође је потврђена „подршка јачању европских безбедносних способности које ће допринети јачању Алијансе“. На самиту Алијансе, у Мадриду 1997. године, поново је дата подршка развоју ЕИБО, али у оквиру НАТО.

Мада је током првих пет година (1992–97) нове улоге ЗЕУ у ЕУ забележена висока активност њених политичких структура, ЗЕУ ипак није обезбедила адекватне војно-безбедносне способности за самостално извршавање Петерсбершких задатака и регулисање криза на европском простору. Њене активности у овом периоду могу се окарактерисати више као декларативне, а мање као оперативнопланске. Посебна слабост биле су нејасно подељене надлежности ЗЕУ и ЗСБП, што је указало на недостатак инструмената координације спољнополитичког наступа, сарадње и обавезности чланица.

Статус Западноевропске уније у Амстердамском уговору о ЕУ

Бројне слабости испољене на релацији ЗЕУ–ЕУ, у погледу међуинституционалних односа и принципа одлучивања, и све израженија потреба ЕУ за кохерентнијом и делотворнијом заједничком спољном политиком и политиком безбедности, као и проширењем, довели су до ревизије основног Мастрихтског уговора о ЕУ.

Промене основног уговора о ЕУ извршене су доношењем новог Уговора о ЕУ у Амстердаму (АУЕУ, 1997. године). У овој студији би-

²¹ Под термином савезници подразумевају се све чланице НАТО.

ће обухваћене само промене које се односе на област заједничке политике безбедности и одбране, улогу и значај ЗЕУ.

Мада је Амстердамским уговором о ЕУ, глава V Уговора о ЕУ из Мاستрихта (односи се на заједничку спољну и политику безбедности) доживела одређене текстуалне измене, ипак, само мањи део има реалне импликације на европску безбедност и одбрану. Наиме, Уговор из Амстердама или, како се још назива, Ревидирани мастрихтски уговор о ЕУ²² задржава исте циљеве заједничке спољне и безбедносне политике, али уводи нове инструменте за њихово остваривање. У члану 12. главе V АУЕУ одређује се да ће се постављени циљеви ЗСБП реализовати утврђивањем начела и општих смерница за заједничку спољну и безбедносну политику, одлучивањем о заједничким стратегијама, усвајањем заједничких акција и ставова и јачањем системске сарадње између чланица у вођењу политике. У чл. 13 се истиче да Савет ЕУ дефинише принципе и опште правце ЗСБП и одлучује о заједничкој стратегији коју ће Унија применити у оним областима где чланице имају заједничке интересе од изузетног значаја. Такође, значајну новину представља и увођење институције за координацију наступа ЕУ у области спољне и безбедносне политике, односно чл. 18. главе V АУЕУ уведена је функција *високи представник ЕУ за питања спољне и безбедносне политике*.

Оно што је по питању статуса и улоге ЗЕУ битно, АУЕУ је потврдио улогу ЗЕУ, као интегралног дела развоја ЕУ, наглашавајући потребу бржег развоја њених оперативних способности за извршење Петерсбершких задатака. У том смислу, у уговору се каже: „ЗЕУ треба да подржи успостављање европског оквира безбедносно-одбрамбене политике ЕУ, док Унија треба да подстиче блиске институционалне односе са ЗЕУ“.

Због противљења В. Британије и Данске, на Конференцији у Амстердаму није дошло до потпуне интеграције ЗЕУ у ЕУ, али је остављена могућност Савету ЕУ да о томе накнадно одлучује. Такође, и у анексу АУЕУ – „Декларацији о улози ЗЕУ и њеним односима са ЕУ и са НАТО“, потврђује се да је развој ЗЕУ интегрални део развоја ЕУ. Истиче се да ЗЕУ обезбеђује ЕУ са оперативним способностима, нарочито у контексту Петерсбершких задатака, и представља основни елеменат развоја ЕИБО у оквиру Алијансе, у складу са одлукама НАТО у Бриселу (1994) и Берлину (1996).

У духу Амстердамског уговора, Савет ЗЕУ је, као меру хармонизације односа ЕУ и ЗЕУ, предложио усклађивање председавања обе организације, кроз шестомесечне ротације председавајућих. На састанку у Ерфурту (Немачка, новембра 1997), министри ЕУ су одобрили јачање оперативне улоге земаља посматрача ЗЕУ, у складу са одредбама садржаним у члану 17. став 3. АУЕУ.

²² *Treaty of Amsterdam Amending the Treaty on European Union, the Treaties Establishing European Communities and Related Act*, Official Journal C 340, Brussels, 1997.

Параметар	Еквивалент
Број земаља чланица	10
Површина територије	2.248.653,95 km ²
Број становника	275.109.000
Друштвени бруто производ	7.269 милијарди америчких долара
Технологија	Уз САД и Јапан најразвијенија у свету
Број земаља нуклеарних сила	2
Број припадника ОС у миру	1.850.000
Резерва ОС	2.565.000
Број стратегијских нуклеарних глава	709
Број борбених авиона	2.750
Број тенкова	8.000
Број артиљеријских оруђа	9.250
Војни трошкови	159,00 милијарди УСД

Мастрихтским уговором о Европској унији, ЗЕУ је одређена комплементарна улога у развоју безбедносних способности ЕУ заједно са ЗСБП, које би временом могле да воде изградњи заједничке европске одбране. Међутим, Мастрихтски УЕУ и Декларација о ЗЕУ показали су значајне недоречености у области изградње механизма и оперативне способности ЗЕУ. У реализацији нове улоге, ЗЕУ није успела да изгради захтеване војнобезбедносне способности за извршење Петерсбершких задатака. Такође, ни ревизијом УЕУ у Амстердаму, пет година касније, нису отклоњене институционалне препреке у погледу обавезујућих одредби о јачању безбедносно-одбрамбених способности ЗЕУ. Недостатак безбедносних способности ЕУ/ЗЕУ одразиће се на немогућност ЕУ за самостално решавање криза на Балкану. То ће, у наредном периоду, битно одредити европску одлучност за изградњу нових институција европске политике безбедности и одбране.

Трансфер улоге и капацитета ЗЕУ у институције ЕУ

За политичку судбину ЗЕУ одлучујући значај имали су догађаји у 1999. години. Међу њима се издвајају: (1) агресија НАТО на СРЈ – показала огромну неспособност ЕУ/ЗЕУ за самостално регулисање кризе на сопственом, европском простору; (2) на снагу је ступио Амстердамски споразум, односно, ново, измењено поглавље о Заједничкој спољној и безбедносној политици ЕУ – којим је дато овлашћење Савету ЕУ за доношење одлуке о интегрисању ЗЕУ у ЕУ и (3) на ју-

²³ Подаци изнети према *Military Balance* ед. 1998/1999.

биларном самиту НАТО у Вашингтону извршено је проширење Алијансе пријемом Пољске, Чешке и Мађарске у чланство – границе НАТО знатно су померене на Исток.

Споразум из Сент Малоа – британско приближавање

Идеје о јачању европске безбедносне самосталности у односу на САД и НАТО, којима би се обезбедила способност ЕУ за самосталније регулисање криза на сопственој територији и већа међународна политичко-безбедносна улога, кохерентна њеној економској снази, углавном су предводиле Француска и Немачка. Међутим, неколико чланица ЕУ, међу којима су предњачиле В. Британија и Данска, од самог формирања ЕУ, противиле су се таквим идејама. Зато, у читавом низу политичких активности водећих чланица Уније на јачању ЕПБО, после ревизије Мастрихтског уговора о ЕУ, посебан значај има британско-француска Декларација о европским способностима. Декларацију су, 04. децембра 1998. године, у Сент Малоу, потписали британски премијер Тони Блер и француски председник Жак Ширак.²⁴ У њој се посебно истиче да ЕУ треба да има на располагању одговарајуће сопствене могућности и инструменте у области одбране. Без обзира на уочена размимоилажења у тумачењу,²⁵ „Декларација Сент Мало“ постала је основа за политичка документа, која су касније усвојена на састанцима Савета ЕУ у Келну (03–04. јуни 1999. године) и Хелсинкију (10–11. децембар 1999. године). Значајно је да су и лидери НАТО, на јубиларном самиту у Вашингтону (24. априла 1999), такође подржали одлуке из Сент Малоа. У новом „Стратегијском концепту НАТО“, усвојеном на овом самиту, посебно се истиче: ... „у циљу очувања мира и стабилности у Европи и изван њених граница, европски савезници повећавају своје могућности за предузимање акција, укључујући и јачање свог војног потенцијала. Повећање одговорности и могућности европских савезника је у складу са задатком обезбеђења безбедности и одбране земаља – чланица НАТО“.

Важна међуетапа у процесу политичког креирања „европског одбрамбеног идентитета“ био је нови сусрет Т. Блера и Ж. Ширана, ко-

²⁴ Wells H. *How Can ESDI Be Strengthened? The Proposals of the british Government and the Anglo-French St.-Malo Initiative*, CICERO Paper No 5. CICERO Foundation Press, 1999.

²⁵ У јавним наступима, који су уследили после објаве Декларације, била су видљива размимоилажења у тумачењу њених одредби. У говору пред сарадницима Уједињеног краљевског истраживачког института, марта 1999. године, Т. Блер је одбио могућност да се наведеном декларацијом будућа војна структура ЕУ супротставља НАТО-у, као и било какву расправу о томе. Француска интерпретација је указивала да је постизањем унутаревропског јединства са највећим опонентом самосталне континенталне безбедносне политике прокрчен значајан пут у изградњи ЕСДИ. То је важно уочити, јер указује на извесно задржавање британске резервисаности према „континенталном пројекту“, која ће и до данас остати присутна.

ји је одржан у Лондону 25. новембра 1999. године.²⁶ Управо на њему је дато „зелено светло“, за одлуке које ће уследити две недеље касније у Хелсинкију. У новој Лондонској декларацији, предвиђено је да, у случају потребе, европске снаге треба да буду потпуно припремљене за борбена дејства у року од два месеца, док ће неке њене „мање јединице“ моћи готово одмах да реагују на кризну ситуацију. После потписивања ове декларације, француски председник Ж. Ширак постигао је договор и са канцеларом Немачке, Герхардом Шредером, да је неопходно „чврсто фиксирање оквира будућих могућности Европе у области одбране и стварање неопходних војних структура“.

Значајан, можда преломни повод за операционализацију политичких одлука водећих земаља чланица ЕУ у изградњи заједничких безбедносних способности јесте демонстрација европске војне способности током НАТО интервенције у СРЈ. У том смислу, аналитичари у недељнику „Jane's Defense Weekly“ истичу: „рат на Косову је показао очигледну демонстрацију заостајања западноевропљана за САД у неким кључним војним технологијама, посебно високопрецизном оружју, системима извиђања, електронске борбе и управљања борбеним дејствима, што се непосредно одразило на оперативне слабости, ниску мобилност и лоше позадинско обезбеђење њихових јединица. Без елиминисања таквог заостајања, сви пројекти стицања европске војне самосталности неће изаћи изван граница политичке реторике“.²⁷

Француско-британски споразуми за јачање европске политике безбедности и одбране и изградњу њених војнобезбедносних способности прихватиле су све чланице ЕУ. Они су утицали да се одбрамбена питања ЕУ укључе у стандардне компетенције Европске уније. Према анализама експерата, за британски заокрет од „атлантске“ према „европској“ оријентацији и постизање споразума у Сент Малоу постојала су два разлога. Први се односио на унутаревропски дијалог и политику. Закључено је да је неопходно да се заједничка европска и безбедносна политика комплетирају и обезбеди снажнија улога Уније на међународном плану, посебно након поука из кризе на Балкану и испољених слабости у тзв. косовској кампањи. Други разлог тиче се трансатлантских односа. Оцењено је да су европске војне способности неопходне, да би се отклонила несигурност у случају будућег војног ангажовања у управљању кризама на тлу Европе, ако у њиховом регулисању САД и НАТО не би учествовали. На овакву потребу посебно су указивала искуства Британаца и Француза, стечена током заједничког ангажовања у Босни и Херцеговини. Истовремено, развој европске безбедносне и одбрамбене политике и војних способности води јачању НАТО, што је искључило сумње неких чланица да би

²⁶ Jane's Defense Weekly. – 1999. – December 1. – P. 3.

²⁷ Исто.

јачање европских војних способности могло да води одвајању европске безбедности и одбране од заједничке одбране Савеза.

Француско-британски споразуми из Сент Малоа и Лондона допринели су да ЕУ, у изградњи војних способности, за наредних шест месеци пређе већи пут него у претходних шест година.

Споразуми из Келна и Хелсинкија – трансфер оперативних способности ЗЕУ

Друга половина 1999. године обележена је интензивним консултацијама европских лидера у троуглу Париз–Лондон–Берлин и значајним одлукама ЕУ о конкретизацију планова изградње европских војних способности.

Први у низу европских састанака посвећених конкретизацији планова за јачање европске политике безбедности и одбране и њених самосталних војних способности био је Самит ЕУ у Келну, јуна 1999. године. Лидери ЕУ оценили су да инструменти, политичко-правни оквир и постојећа структура ЗЕУ не могу да одговоре захтеву ЕУ за изградњом заједничких, европских безбедносних способности и дају потребну подршку заједничкој спољној политици и политици безбедности ЕУ. Зато је покренута одлучна иницијатива да се улога и инструменти ЗЕУ готово у потпуности пренесу у ЕУ, тј. у структуре европске политике безбедности и одбране. Оцењено је да ће на тај начин значајно нарасти способности ЕУ за примену ЕПБО. Истовремено, чланице ЕУ су прихватиле иницијативу за стављање потребних војних капацитета, у виду војних доприноса, који ће бити накнадно прецизирани, на располагање ЕПБО, за управљање кризама на европској територији.

Следећи одлуке са састанка у Келну, на састанку Савета ЕУ у Хелсинкију, децембра 1999. године, утврђен је „главни циљ“ („Headline Goal“) ЕПБО и одређени рокови за изградњу војних способности ЕУ, потребних за управљање кризама. На овом самиту, дефинитивно је истакнута потреба за стварањем „аутономних структура за проучавање и припрему заједничких одлука, иницирање и предузимање операција, као одговор на створене војне кризе, у случајевима када НАТО у њима не учествује“.²⁸

У Хелсинкију, Савет Европе се сагласио са следећим: (1) чланице ЕУ морају бити у стању, до 2003. године, да ангажују 50–60.000 војника, који ће бити спремни за ангажовање до 60 дана од захтева, и чије ангажовање може трајати до годину дана. Ове снаге ће првенствено бити намењене за извршавање Петерсбершких задатака; (2) у оквиру ЕПБО, под контролом Савета ЕУ, биће успостављена нова политичка и војна тела и структуре, која ће бити у стању да обезбеде Унији

²⁸ *Presidency Conclusions Helsinki European Council*–1999.– December 10–11/ SN 300/99.

потребно политичко вођство и стратегијске одлуке за такве операције и (3) модалитети ангажовања биће развијени транспарентно и у пуну консултацију између ЕУ и НАТО, узимајући у обзир потребе свих чланица ЕУ.

Иако је хелсиншким документима наглашено да изградња способности ЕУ за одговарајућа самостална решења и деловање у области безбедности не значи стварање аутономне европске војске, и да неће довести до неоправданог дуплирања НАТО, ипак је питање веза ЕУ–НАТО постало ургентно. На министарском састанку НАТО, почетком 2000. године, анализирани су одлуке Савета ЕУ из Хелсинкија. Након оцене да су одлуке ЕУ у складу са Вашингтонском иницијативом за јачање безбедносних способности чланица и већим доприносом одбрамбеној способности Савеза, хелсиншке одлуке ЕУ су подржане. Али, снажно је наглашена потреба блиске координације заједничких активности ЗСБП и НАТО, нарочито по питањима коришћења колективних капацитета за планирање и вођење операција под руководством ЕУ/ЕПБО. Тиме је превазиђена значајна препрека за даљи развој европских војних способности и односе савезника.

У складу са закључцима из Хелсинкија, Савет ЕУ је, 14. фебруара 2000. године, донео одлуку о формирању органа, одговорних за спровођење политике безбедности и одбране ЕУ.²⁹

Састанак министара одбране ЕУ у Синтри (Португалија), 28. фебруара 2000, потврдио је решеност чланица ЕУ да се интензивирају напори на изградњи европских структура у области одбране.³⁰ Министри су постигли сагласност да се до краја 2000. године, у периоду француског председавања ЕУ/ЗЕУ, изврши конкретизација националних обавеза чланица у доприносу Европским снагама, и утврди структура планско-извршних органа и институција ЕПБО у оквиру ЕУ. Француски и холандски министри одбране (А. Ришар и Де Граве) покренули су иницијативу за формирање поморско-транспортних капацитета ЕУ, који ће бити у стању да обезбеде пребацивање до 60.000 припадника будућих европских снага за брзо реаговање.

Један од значајнијих проблема, који ће остати и до данас, јесте питање финансирања структуре и капацитета ЕПБО. Као привремено решење одлучено је да се, до даљег, финансирање врши посебним издвајањима од 0,7 одсто из износа буџета за одбрану чланица.

На састанку Европског савета у Ници (Француска, децембар 2000) прецизирана је интеграција функција ЗЕУ у ЕУ, са врло кратким роком: командно-планских структура до краја 2000. године, а осталих институција најкасније до 2002. године. Такође, у Ници је

²⁹ Одлука од 14. фебруара била је привременог карактера, али је новом одлуком Савета ЕУ, у Ници, децембра 2000. године, потврђена као трајна, а органи за спровођење европске политике безбедности и одбране прерасли су у сталне.

³⁰ Jane's Defense Weekly / 2000. / March 8. –14.

прецизирана структура европских војнобезбедносних капацитета, и то: 60.000 војника копнених јединица, 30.000 припадника РВ и РМ, 100 бродова и 400 авиона. Привремени органи и тела ЗСБП прерасли су у сталне.

Основни органи и тела нове политичко-војне структуре ЕУ:

- (1) Политички безбедносни комитет – ПБК (*Political and Security Committee – PSC*), који је по нивоу деловања у равни Савета НАТО;
- (2) Европски војни комитет – ЕУ ВК (*Military Committee – EUMC*);
- (3) Европски војни штаб – ЕВШ (*Military Staff – EUMS*);
- (4) Цивилни комитет – ЦИВКОМ, за цивилне аспекте руковођења кризама у рангу ВК.

Током 2001. године, ЕУ је од ЗЕУ преузела и остале структуре: Институт ЗЕУ за безбедносне студије, који је преименован у ЕУ институт за безбедносне студије (*EU Institute for Security Studies – EUISS*) и Сателитски центар у Торејону. Од 1. јануара 2002. ове институције су добиле статус агенција у саставу Европске уније.

Одлукама Савета ЕУ у Келну и Ници извршен је потпуни трансфер планско-извршне структуре ЗЕУ у ЕУ/ЕПБО. У оквиру ЕПБО формиран су нови политичко-војни органи и тела који ће имати планско-извршну функцију у реализацији ЕПБО и извршавати обавезе под контролом и по одлукама Савета ЕУ. Њихов основни задатак је припрема и спровођење одлука заједничке политике безбедности и одбране и изградња безбедносних способности ЕУ за извршавање „Петерсбершких задатака“.

Проглашењем оперативне способности Заједничке европске безбедносне и одбрамбене политике (*Declaration on the Operational Capability of the Common European Security and Defence Policy*), 2003. године, завршена је једна од кључних етапа у изградњи војнобезбедносних способности ЕУ. Истовремено, ЗЕУ је престала да игра активну улогу у европској безбедности и одбрани.

Завршетак трансфера – „гашење“ ЗЕУ

Главни циклус трансфера планско-извршних структура и капацитета ЗЕУ у институције ЕУ (ЗСПБ/ЕПБО) извршен је током 2000/2001. године. Тиме је ЗЕУ „испражњена“ и лишена способности да игра било какву активну улогу у европској безбедности и одбрани. У ЗЕУ је остао део структура, претежно координационог и историјско-архивског карактера, чије је укидање настављено sukcesивно, са завршетком планских рокова због којих су формиране.³¹

³¹ Поједини публицисти сумњају у потпуно гашење ЗЕУ, због, како они оцењују неизвесности од судбине проширене ЕУ. Тако, њујоршко издање „Одбрана Европе“ („Defending Europe“) у 2004. статус ЗЕУ приказује као „притајени“.

На састанку министарског Савета ЗЕУ, у Марсељу 2000. године,³² озваничено је да је успешно завршен први циклус фузионисања ЗЕУ у ЕУ. Оцењено је да је ЗЕУ, од активирања њене улоге у ЕУ и пресељења седишта из Лондона у Брисел (1993. године), имала круцијалну улогу и дала снажан допринос развоју европске безбедносне и одбрамбене архитектуре.

Једна од последњих институција ЗЕУ, чији је трансфер одлаган из економских обзира и још важећих уговора, била је Група за наоружање (Weapon Armament Group – WEAG), која је имала 19 пуноправних чланица. Национални директори за наоружавање из чланица Групе за наоружање на заједничком састанку са генералним секретаром Организације ваздушно-космичке и одбрамбене индустрије Европе (Aero Space and Defence Industries Association of Europe – ASDI-AE), 26. фебруара 2004. године у Даблину, постигли су договор да имовину, планове и друга документа WEAG пренесу у надлежност нове Агенције ЕУ за наоружање,³³ до краја 2004. године. Међутим, због одговарајућих материјалних и уговорних обавеза, WEAG, као последња значајнија институција ЗЕУ, престала је са радом 23. маја 2005. године.

Мада је ЗЕУ, као регионална организација западноевропских држава, практично престала да постоји 2003. године, три њена тела (Генерални секретаријат – смањеног обима, социјално-пензијско и архивско одељење) егзистирала су до јуна 2005. године, када је ЗЕУ и званично престала са радом.

Европска политика безбедности и одбране на почетку двадесет првог века

У политичко-безбедносном смислу, активности ЕУ, на почетку новог миленијума, карактерише континуитет интензивних процеса на формулисању политичког оквира европског безбедносног осамостаљивања и на изградњи сопствених војнобезбедносних структура. Додатни импулс европској одлучности за јачање безбедносних способности дао је и терористички напад на САД (11. септембра 2001. године), који је показао да су и „велики рањиви“. За развој и јачање ЕП-БО нарочито су значајне одлуке и догађаји из 2003. године. Наиме, те године је поред завршетка прве фазе изградње оперативних војних способности ЕУ, усвојен комплет докумената о сарадњи ЕУ са НАТО (познат под називом „Берлин плус“), а на састанку Савета ЕУ (у

³² У Марсељу је предложен, а касније у Порту 2001. потврђен социјални план ЕУ за особеље ЗЕУ које је у процесу трансфера остало без дужности у структурама ЕСДП.

³³ Савет ЕУ је 12. јула 2004. формирао Европску одбрамбену агенцију (European Defence Agency – EDA).

Бриселу 12–13. децембра 2003. године), усвојена је Стратегија европске безбедности, донете су одлуке у вези са структуром европских снага (јединица) у оквиру ЕПБО и усвојена Декларација о трансатлантским односима.

Нова Стратегија европске безбедности

Усвајање Стратегије европске безбедности представља највиши израз самосталне европске безбедносне политике, одвојене од политике Северноатлантског пакта. Стратегија је рађена са намером да омогући Унији ефикасније суочавање са новим претњама и глобалним изазовима и већи допринос стварању глобалног мултилатералног система. Ради тога, њено тежиште је изражено на: (а) изградњи ефикасног мултилатерализма у сарадњи са УН; (б) борби против тероризма; (в) стратегији према Блиском истоку, и (г) јасној политици према текућим и евентуалним кризама у Европи.

Стратегија садржи три целине: (1) безбедносно окружење; (2) глобалне циљеве, и (3) инструменте за управљање кризама и превенцију сукоба.

Први део полази од констатације „да су унутрашњи и спољни аспекти безбедности међузависне појаве“.³⁴ Кључне претње европској безбедности и одбрани су „тероризам и пролиферација оружја за масовно уништавање“. Следе их „регионални конфликти, нестабилне државе (State failure) и организовани криминал“.

Други део Стратегије почиње навођењем стратегијских циљева, који желе да се остваре путем супротстављања претњама. Као први циљ истиче се да је „ЕУ посвећена остваривању универзалног придржавања међународних споразума, као и јачању уговора и верификацији њихових одредби“. Други циљ је „изградња безбедности у суседству Европске уније“. У констатацијама о Балкану наводи се да су „европске интеграције стратегијски циљ, али и подстицај за реформе“. У оквиру другог циља један део је посвећен и решавању арапско-израелског сукоба, „све док се конфликт не реши стварањем две државе“. Трећи стратегијски циљ је „стварање међународног поретка на основама делотворног мултилатерализма, непосредно и кроз институције УН“.

Трећи део односи се на јачање способности Уније за повећано ангажовање у политичко-безбедносним питањима Европе. У њему се истиче, да Унија мора да изграђује „пун спектар инструмената за управљање кризама и превенцију конфликта“, као и да, у ту сврху, „користи средства и инструменте који су на располагању Европској унији“. То обухвата политичка, дипломатска, војна и цивилна сред-

³⁴ Цитати у тексту о Стратегији европске безбедности су из текста Стратегије, под насловом *A Secure Europe in a Better World*, званични web site ЕУ.

ства, трговину и активности у функцији развоја. Посебно је наглашена превентивна димензија таквог ангажовања: „треба да будемо способни да делујемо и пре него што се стање у земљама погорша, чим се појаве индикатори пролиферације, и пре него што дође до хуманитарне кризе. У будућности, превентивним ангажовањем могу се избећи озбиљнији проблеми. Европска унија, која преузима већу одговорност и која је активнија, имаће и већу политичку тежину“.

Стратегија потенцира регионални приступ решавању проблема и криза: „ЕУ су потребне кохерентне политике за регионе, посебно приликом решавања сукоба“. Проблеми се ретко решавају на једнодржавној основи и без регионалне подршке, „што су потврдила искуства из ратова на Балкану и у Африци“. Што се трансатлантских односа тиче, „циљ је делотворно и уравнотежено партнерство са САД“, и зато Европска унија мора да развије способности и ојача унутрашње јединство. Истиче се да је „Русија важан фактор безбедности и просперитета за ЕУ“, и да „поштовање заједничких вредности може да допринесе напретку према стратегијском партнерству“.

У закључку Стратегије наглашава се да „...активна и способна Европска унија може извршити утицај на глобалном нивоу. Делујући у том правцу, она треба да допринесе делотворном мултилатералном систему, који ће водити праведнијем, сигурнијем и јединственијем свету“.

Преглед војнобезбедносног потенцијала ЕУ после проширења 2004. године

Параметар	Еквивалент вредности
Број земаља чланица	25
Површина територије	3.280.991,95 km ²
Број становника	451.000.000
Друштвени бруто производ (БНД)	8.074 милијарди УСД
Технологија	са САД и Јапаном најразвијенија у свету
Број земаља нуклеарних сила	2 (В. Британија и Француска)
Број припадника ОС у миру	око 2.400.000
Резерва ОС	3.765.000
Број стратегијских нукл. бојних глава	око 700
Број борбених авиона	3.650
Број тенкова	11.650
Број артиљеријских оруђа	14.000
Војни трошкови	170,00 милијарди УСД

Као резултат реализације одредби Стратегије европске безбедности, 2004. године, министри одбране ЕУ усвојили су концепт развоја европских снага, под називом „Декларација о оперативним способностима снага“ – (*Declaration forces operation capability – DFOC*). Према овом концепту, кључне војнобезбедносне формације ЕПБО за реализацију циљева Европске Стратегије безбедности су *борбене групе* (БГ). Унија би, већ на почетку 2005. године, требало да има на располагању одговарајући број БГ који би јој омогућио да успешно реализује једну операцију управљања кризом на европском простору.

Са достизањем пуне оперативне способности БГ (*FOC – Full Operation Capability*), планираној за 2007. годину, ЕУ треба да буде у стању да истовремено води две операције управљања кризама.³⁵

Јачање улоге ЕСДП и евроатлантска сарадња

Споразуми „Берлин плус“

Интензивирање активности новоформираних структура ЗСПБ/ЕПБО непрестано је наметало потребу за доградњу односа и усаглашавање планова сарадње између ЕУ и НАТО. Таква потреба нарочито је изражена у размени информација, планирању активности, развоју и коришћењу заједничких капацитета. Почетна, парцијална и *ad hoc* координација активности показала се недовољном, а доношење трајнијих заједничких докумената сарадње неопходним. Захтев је био једноставан: утврдити дугорочне принципе сарадње, на основу којих би процедуре сарадње биле поједностављене и ушле у редовне токове активности одговарајућих органа и тела две организације. Међутим, показало се да је знатно теже било донети политички оквир сарадње него изнаћи техничко-процедурална решења за њену реализацију. Највећи отпор пружале су нечланице ЕУ (Турска и САД, „због Турске“) око употребе капацитета НАТО за потребе операција које предводи ЕУ. У пакету споразума (који је касније усвојен као целина) први усвојени Споразум између ЕУ и НАТО односио се на размену и безбедност информација, потписан 12. марта 2003. године у Бриселу. Њиме је омогућена размена поверљивих информација и материјала под реципрочним безбедносним правилима. Пет дана касније (17. марта 2003. године), такође у Бриселу, две организације су усвојиле комплет докумената о сарадњи, познат под називом „Берлин плус“. Избор термина „Берлин плус“, за назив овог веома значајног комплета докумената, иначе усвојеног у Бриселу, одражава настојања САД за континуитетом са ранијим споразумом о сарадњи ЗЕУ и НАТО, усвојеним у Берлину, 1996. године.³⁶

При самом усвајању комплета споразума, наглашено је да је он првенствено у функцији „избегавања непотребног дуплирања ресурса“. Споразумом се регулишу следеће области сарадње: приступ ЕУ савезничким капацитетима за оперативно планирање; стављање на располагање Унији капацитета и заједничких средстава НАТО; ко-

³⁵ Према јавним изворима (званични интернет сајтови ЕУ), за достизање *FOC*, Унија треба да има на располагању 13 БГ, од којих је једна половина формирана током 2005. године.

³⁶ Први документ о сарадњи ЗЕУ/ЕУ са НАТО, око коришћења заједничких капацитета НАТО за извршавање „Петерсбершких задатака“ од стране ЗЕУ, усвојен је на састанку министара иностраних послова чланица НАТО у Берлину 1996. године. Тада је Алијанса (првенствено САД, прим. аутора) прихватила изградњу ЕСДИ, под условом да се она одвија у оквиру НАТО.

мандовање операцијама које предводи ЕУ³⁷ и прилагођавање система одбрамбеног планирања НАТО, како би се пружила могућност његовог коришћења и снагама за операције под вођством ЕУ. Документима су разрађене процедуре одобравања (давања на коришћење), надзора, коришћења и враћања НАТО капацитета, стављених на располагање за војне операције ЕУ. Такође, ЕУ и НАТО су овим споразумом усагласили и правила за одржавање консултација о операцијама/мисијама које предводи ЕУ а у којима користи колективне капацитете НАТО-а. Постигнут је и договор о развоју „кохерентних и међусобно ојачавајућих способности“ (*Capability requirements*).

Поједине одредбе споразума „Берлин плус“ први пут су практично примењене у операцији „Конкордија“ (*Concordia*) у Македонији – првој војној мисији ЕУ. Немачки адмирал Рајнер Фајст (*Rainer Feist*), заменик врховног команданта савезничких снага за Европу био је командант операције. Официри за везу ЕУ радили су заједно (на стратегијском нивоу) са колегама из НАТО у Одсеку ЕУ (*EUCELL*) при Врховној команди савезничких снага за Европу (*Supreme Headquarters Allied Power Europe – SHAPE*) у Монсу (Белгија). Такође, заједничка сарадња непрекидно се одвијала и на регионалном нивоу, у Регионалној команди савезничких снага за Јужну Европу (*Regional Headquarters Allied Forces Southern Europe – AFSOUTH*) у Напуљу (Италија). На терену, у Скопљу, команда ангажованих снага ЕУ (француски генерал и његов штаб) блиско је сарађивала са високим војним представником НАТО у Македонији (*NATO Senior Military Representative*). Слична матрица је касније (2004) примењена и при европском преузимању војно-полицијске мисије НАТО, СФОР у БиХ, која је преименована у ЕУФОР.

Успешно предвођење мисије стабилизације мира у Македонији и војно-полицијске мисије ЕУФОР у БиХ од стране ЕУ представља потврду јачања способности ЕУ за менаџмент кризама на њеној територији али и делотворност евроатлантског партнерства, заснованог на Споразуму „Берлин плус“.

Декларација ЕУ о трансатлантским односима

Према Декларацији ЕУ о трансатлантским односима, усвојеној од Савета ЕУ у Бриселу 12–13. децембра 2003. године, основни прин-

³⁷ У Алијанси, традиционално, а касније и у ЕУ велика пажња поклања се избору и одређивању лица на најодговорније дужности у заједничким командама. Број и позиција лица у командама НАТО, која дају поједине чланице, у ствари, одсликава и хијерархијску позицију чланице у Савезу. У Споразуму „Берлин плус“ овом комплексу питања посвећена је значајна пажња. Регулисано је, на пример, када ЕУ предводи војну операцију, да функцију заменика врховног команданта савезничких снага за Европу (*Deputy Supreme Allied Commander Europe – DSACEUR*) обавља искључиво лице из европске државе чланице ЕУ и НАТО. Такође, предвиђено је да *DSACEUR* може бити и оперативни командант мисије коју предводи ЕУ.

ципи будућних односа ЕУ са прекоатлантским партнерима, првенствено САД, заснивају се на привржености заједничкој одбрани, заштити заједничких вредности, конструктивном, избалансираном и просперитетном партнерству. У Декларацији се наглашава: „партнерство Савезника је у растућој политичкој и економској међусобној зависности, и нема алтернативу. Партнери са обе стране Атлантика, делују заједнички за добробит целог човечанства“.³⁸ Такође, у њој се истиче да ће ЕУ и трансатлантски партнери бити у бољој позицији да се супротставе новим изазовима, са којима се суочавају, ако раде заједно. На тај начин обезбеђује се развој заједничке стратегије и јединствен одговор на познате и нове претње, као што су: масовни тероризам, ширење оружја за масовно уништавање, организовани криминал и појава „нестабилних држава“. Европа позива прекоатлантске партнере да заједнички изграђују и бране програм европског и међународног права, који се заснива на владавини закона, демократији, људским правима, смањењу сиромаштва, заштити здравља и животне средине.

Европска унија наглашава да се залаже за јачање мултилатерализма у светском поретку: „осим борбе против тренутних безбедносних претњи, морају се сагледати и чињенице које представљају узрочнике. Зато се морају и даље развијати ефикасне и одрживе политике и заједничко деловање. Једино коришћењем целог спектра средстава, која стоје на располагању политичких, економских, цивилних и војних структура за управљање кризама – бићемо у могућности да се ефикасно супротставимо широком дијапазону изазова са којима се суочавамо. Снажна трансатлантска сарадња је суштинска за даљи економски раст и одрживи развој“.³⁹

Од великог значаја је заједничка приврженост успешној реализацији закључака „Програма развоја из Дохе“ (*Doha Development Agenda*), који се односе на деловање у правцу пуне интеграције свих држава у глобални економски систем.

Европска унија овом декларацијом, такође, потврђује своју одлучност за даљи развој својих безбедносних способности и јачање јединства. Оперативне способности ЕУ, као кључни циљ укупног развоја ЕСДП, повећавају се сталним аранжманима ЕУ и прекоатлантских партнера, као што је заједничко усвајање Споразума „Берлин плус“, којим се обезбеђује оквир за стратегијско партнерство у управљању кризама. За ЕУ је од изузетне важности одржавање сталног дијалога стратегијских партнера, нарочито по питању спречавања и управљања кризама, што се ефикасно потврђује на Балкану. Европа и њени трансатлантски партнери наставиће да заједно делују у правцу поновног успостављања мира и стабилности и у другим регионима, који су изложени сукобима. Европска унија подржава ширење дија-

³⁸ Из садржаја *Декларације о трансатлантским односима*. Интернет, званични web site ЕУ.

³⁹ Исто.

лога на све облике сарадње између привредних субјеката са две стране Атлантика, јер они представљају основу трансатлантских односа. Делујући заједно, на билатералним основама, и у оквиру мултилатералних институција, трансатлантски партнери размењиваће своје погледе и способности, потребне да би се одговорило на актуелне изазове, „трансатлантске везе су сада неопходне, више него икада, уколико се жели изградити бољи свет“.

Нестанком ЗЕУ започиње квантитативно и квалитативно нова етапа у развоју евроатлантског партнерства, у којем су главни чиниоци ЕУ и САД. Нови односи заснивају се на заједничким интересима, координацији и транспарентности циљева и задатака у реализацији евроатлантске и европске безбедности и одбране. Односи се реализују на више нивоа, непосредно између ЕУ и САД и кроз НАТО.

Закључак

На крају Другог светског рата Европа се нашла у тешкој политичко-економској и безбедносној ситуацији. Људски губици били су огромни, привредни потенцијали разорени, а неповерење, нарочито кључних западних држава, Француске и В. Британије, од обнављања немачког експанзионизма, било је готово непремостиво. Истовремено, европски континент се нашао и у средишту снажне глобалне идеолошко-политичке и војне конфронтације између „социјалистичког Истока“ предвођеног СССР-ом и „капиталистичког Запада“, који су предводиле САД. Резултат такве конфронтације било је убрзано груписање европских држава око две водеће силе, чиме је Европа подељена по линији идеолошког сучељавања.

У ситуацији снажне политичко-војне претње од ширења социјализма и могуће инвазије СССР-а, праћеној страхом од америчког поновног повлачења у „самоизолационизам“, ратом разорене и неповерењем према Немачкој оптерећене државе западне Европе тражиле су начин за супротстављање новим безбедносним изазовима и бржим привредним опоравком. Као одговор, покренуте су бројне иницијативе за међусобним економским, политичким и војним регионалним и ширим евроатлантским повезивањем. Дошло је до склапања бројних регионалних споразума о сарадњи.

Са јачањем војне затегнутости у Европи по вектору „исток–запад“ интензивирани су процеси политичко-економског и војнобезбедносног повезивања западноевропских земаља. Почетни споразуми о сарадњи допуњавани су и проширивани клаузулама о војној сарадњи и колективној одбрани. Тако је, 1954. године, модификован и проширен првобитни Бриселски споразум о сарадњи пет западноевропских држава (Француске, В. Британије и земаља „Бенелукса“) и формирана регионална организација Западноевропска унија (ЗЕУ). Основни

карактер организације био је безбедносно-одбрамбени, а циљ – координација међусобне помоћи држава западне Европе од растућих претњи са истока.

Међутим, формирање ЗЕУ уследило је после формирања НАТО, у фази када је Алијанса већ увелико изграђивала војну структуру, а САД ушле у бесомучну трку у наоружању са супарником на Истоку.⁴⁰ Тако се у самом Уговору о оснивању ЗЕУ, члан V (преузет из чл. IV Бриселског споразума из 1948), види дуплирање обавеза чланица ЗЕУ према заједничкој одбрани, која је готово истоветним текстом изражена и у чл. 5. оснивачког уговора НАТО (из 1949), коме су већ припадале све чланице ЗЕУ. Да би се избегло „непожељно удвостручавање војног особља“, Савет ЗЕУ донео је одлуку о пристајању „да се ослања на одговарајуће војне способности НАТО у погледу прикупљања информација и саветовања о војним питањима“. Оваквим допунама одредби оснивачког уговора, ЗЕУ је, донекле, сама себи одредила подређену улогу у односу на НАТО. Такође, и остале функције ЗЕУ, пренете из бивше Организације Бриселског споразума, као што су економски и социјални аспекти, иако су се формално ослањале на ЗЕУ, врло брзо су прешле у надлежност новостворених западноевропских интеграција и институција у овим областима.

Од оснивања до краја осамдесетих година, ЗЕУ, изузев политичко-административне, није успела да изгради релевантну војну структуру, нити значајније да утиче на питања европске и евроатлантске безбедности и одбране. Европска безбедност је током периода од готово четири деценије, познатом као „хладни рат“, зависила од нуклеарне заштите САД и војне снаге НАТО. Војноодбрамбена функција ЗЕУ за то време сводила се, углавном, на саветодавни политичко-дебатни форум.

Распадом социјализма, расформирањем источног блока и урушавањем СССР-а Европа је релаксирала вишедеценијске глобалне претње „са истока“. Истовремено, значајно је смањена и европска безбедносна зависност од НАТО, посебно од САД. Нестанком блоковске конфронтације, у крилу Западне Европе, на темељима западноевропских политичко-безбедносних и економских организација, дошло је до развоја снажних интегративних процеса, који су се убрзо проширили преко целог континента. Прерастањем западноевропских економских заједница у виши облик заједништва – Унију, са тенденцијом поступног ширења на целокупни европски простор, наметала се потреба за институционалним решењима којима ће се објединити европска спољна политика и политика безбедности чланица.

⁴⁰ САД су почетком „хладног рата“ подржавале пројекте формирања западноевропских одбрамбених организација, V. E. Frudson, *The European Defence Community: A History*, Macmillan Press, 1980. стр. 227–234.

Формирањем Европске уније, ЗЕУ је ревитализована и одређена јој је улога војнобезбедносне компоненте заједничке спољне и безбедносне политике ЕУ (ЗСПБ). Тиме је у пракси ЗЕУ постала „војно крило ЕУ и европски стуб у НАТО“.

Међутим, на развој оперативне способности и успешност ЗЕУ у новој улози одређеној мастрихтским стратешким документима, негативно су утицале бројне чињенице:

– *прво*: после „Мастрихта“ Европљани су били тежишно оријентисани на унутрашњу организацију и имплементацију Уговора о ЕУ по питањима економског и монетарног заједништва, правним, царинским и сличним, тако да европска безбедност и одбрана није била предмет прворазредних активности лидера чланица и институција ЕУ;

– *друго*, ЗЕУ није имала изграђене војнобезбедносне капацитете и механизме за нове изазове, као што су кризе изазване унутрашњим међуетничким сукобима на Балкану (у СФРЈ);

– *треће*, европски лидери имали су подељене ставове у погледу заједничког приступа и одлучности за јачање самосталне европске безбедносне способности одвојене од САД и НАТО. Однос европске привржености северноатлантском савезништву и настојања за европским безбедносним осамостаљивањем представља неуралгично језгро свеукупних односа северноатлантских савезника;

– *четврто*, кризе на Балкану показале су непремостиву сложеност процедура на релацији ЕУ–ЗЕУ при доношењу одлука, организацији и ангажовању снага ЗЕУ на кризном подручју.

На другој страни, догађаји на Балкану, посебно везани за интервенцију НАТО на СРЈ, „послужили“ су САД да увере Европљане да је НАТО једино способан за обезбеђење европске и евроатлантске безбедности и одбране.

Евидентна неспособност ЗЕУ/ЕУ за самостално безбедносно деловање на сопственој територији, тј. изражена безбедносна зависност ЕУ од САД/НАТО, јасно је показала несразмеру европске економске и војнобезбедносне моћи. То је одлучујуће утицало на европску решеност за јачањем сопствених војнобезбедносних капацитета, односно, за изградњом нових и делотворнијих способности Европске политике безбедности и одбране.

У погледу будућег развоја ЕПБО, ЕУ се определила за два основна циља: (1) изградњу реалних војнобезбедносних способности за самостално регулисање криза на европској територији, као и одговарајуће учешће у обезбеђењу мира и безбедности у свету, и (2) одржавање северноатлантског стратегијског партнерства, кроз НАТО, уз веће европско учешће.

Због својих политичких и војних ограничења ЗЕУ није могла да одговори новим захтевима и интересима ЕУ. Низом одлука ЕУ, у периоду од 2000. до 2003. године, извршен је трансфер безбедносних структура ЗЕУ у ЕУ.

Преузимањем војнобезбедносне (планске и извршне) структуре ЗЕУ од стране ЕУ/ЕПБО, током 2003. године, ЗЕУ је изгубила сваки даљи значај и способности за европску безбедност и одбрану. Формално, ЗЕУ је престала да постоји 2005. године.

Мада ЗЕУ више није активан чинилац европске безбедности и одбране, њено полувековно постојање не може се убројати само у историјски колорит европске политичко-безбедносне хронологије. Она је одиграла значајну улогу у развоју европске безбедности и дала снажан импулс изградњи нове европске безбедносне архитектуре одбране, нарочито током последње деценије прошлог века.

У главне резултате и доприносе ЗЕУ западноевропској и европској безбедности и одбрани, током пола века њеног постојања, могу се убројати следећи:

- у кратком периоду превладана су ратна непријатељства међу кључним западноевропским државама. Дојучерашњи ратни непријатељи, за кратко време су се нашли на истој страни, у заједничкој безбедносно-одбрамбеној организацији, намењеној одбрани заједничких вредности;

- на европском простору обезбеђен је дуготрајни мир, тј. превладани су бројни изазови европској безбедности и одбрани, која је нарочито била изложена искушењима „хладног рата“;

- дала је снажан подстицај и допринос развоју идеје јединствене Европе, кроз одржавање и развој језгра западноевропских безбедносних структура и капацитета;

- створене су основне претпоставке за кохерентнију улогу ЕУ у међународним односима;

- кроз ЗЕУ је промовисан дијалог као приоритетни начин за решавање спорова у међудржавним односима преваходно на тлу Европе;

- дала је допринос јачању међународних организација за мир и безбедност, нарочито УН и ОЕБС-у;

- развијена је сарадња са ваневропским државама и организацијама путем дијалога и повезивања у региону Медитерана, са Русијом, азијским и афричким државама и њиховим организацијама;

- институције ЗЕУ узеле су запажено учешће у планирању и реализацији менаџмента кризама на тлу Европе и у другим деловима света.

Искуства из развоја, деловања и привржености заједничким циљевима ЗЕУ вишеструко су поучна, а посебно у брзом превладавању снажних ратних антагонизама, у првој деценији после Другог светског рата и идеолошко-политичких супротности са источноевропским државама крајем двадесетог века.

Међутим, одласком ЗЕУ са европске политичко-безбедносне сцене, нека питања из области европске безбедности, нарочито везана за колективну одбрану, остају отворена. Неколико година од сугтинског „пражњења“ оперативних капацитета ЗЕУ и „гашења“ њених руководећих и планских органа, формално, Европа нема сопствене

ну организацију колективне одбране. Такође, за нека питања трансатлантске сарадње у безбедности, која су се ослањала на улогу ЗЕУ и НАТО, нису нађена адекватна решења у институцијама ЕУ. Значајна питања из области европске безбедности и одбране могу се поставити у вези са проширењем ЕУ и статусом држава са степенованим чланством, односно партнерством у ЗЕУ, од којих неке још увек нису чланице ЕУ. Ту су и одређени проблеми недостатка формализованог одређења доприноса и способности нових чланица ЕУ за учешће у европским снагама. Листа прегледа доприноса чланица војнобезбедносним капацитетима ЕУ још увек није утврђена као „одбрамбени преглед“ већ се формира у односу на „Петерсбершке задатке“. Ова питања и проблеми, праћени порастом изазова европској и светској безбедности, посебно од тероризма, као и значајним европским техничко-технолошким заостајањем за САД и израженом зависношћу европских војних структура од капацитета НАТО, дестимулишуће делују на јачање европске безбедносно-одбрамбене самосталности. Истовремено, указују на то да процес расформирања („гашења“) ЗЕУ оставља одређене, не само формалне празнине у европској безбедности и одбрани, нарочито у погледу евроатлантске сарадње у одговору на нове ризике и претње.

Безбедносно-одбрамбена питања Европе данас не могу бити посматрана само са аспекта непосредне претње њеном опстанку. Када разматрамо проблеме из ове области морамо имати у виду далеко бројније изазове и претње „нове врсте“, који намећу потребу изградње широког спектра способности за одговор на њих. То, првенствено, подразумева пажљиву координацију сарадње и деловања великог броја организација и њихових институција које у свом домену активности обухватају одређена питања европске безбедности, чинећи тако јединствену мрежу европске заједнице безбедности.

Може се закључити да нестанком ЗЕУ европска безбедност није умањена. Проглашењем оперативних способности ЕПБО и усвајањем Стратегије европске безбедности показана је одлучност чланица ЕУ да преузму потпуну одговорност за сопствену безбедност и створе услове за безбеднију Европу и свет. Или, као што је у уводу Стратегије речено, *Европска унија је глобални актер, она мора да буде спремна да дели одговорност за глобалну безбедност.*⁴¹

Литература:

1. *A Secure Europe in a Better World: EUROPEAN SECURITY STRATEGY*, Brussels, 12 December 2003.
2. Ashton B. Carter, William J. Perry, and John Steinbruner, *A New Concept of Cooperative Security*, Washington DC: The Brookings Institutions Press, 1993.

⁴¹ Увод Стратегије европске безбедности, *Bezbedna Evropa u boljem svetu (A Secure Europe in a Better World)*.

3. Boot, Ken, *Steps Towards Stable Peace in Europe: A theory and Practice of Coexistence*, International Affairs 66/1, 1990.
4. Cohen, Richard, and Mihalka, Mihael, *Cooperative Security: New Horizons for International Order*, European Center for Security Studies – George C Marshall, 2001.
5. Димитријевић, Војин, *Појам безбедности у међународним односима*, Београд: Савез удружења правника Југославије, 1973.
6. Edited by Heinz Gurtner, *Europe s New Security Challenges*, London: Adrian Hyde-Price and Erich Reiter, Lynne Rienner Publishers, Boulder, 2001.
7. Elliasen Kjell, *Foreign and Security Policy in the EU*, Sage Publications Ltd, 1998.
8. Fursdon Edward, *The European Defence Community: A History*, Macmillan Press, 1980.
9. Keohane, Robert O., Nye, Joseph S., Hoffmann, Stanley, *After the Cold War, International Institutions and State Strategies in Europe, 1989–1991*, Cambridge: Harvard University Press, 1993.
10. Кршић Војислав, *Војна моћ ЕУ*, Војно дело бр. 1/2000, ВИЗ, Београд.
11. Kupchan, С., and Kupchan, С., *Concerts, Collective Security and the Future of Europe*, International Security 16, 1991.
12. Милинковић, Бранислав, Теокаревић, Јован, *Безбедност Европе и ширење НАТО*, ИЕС, 1998.
13. Симић, Драган, Р., *Поредак света*, Београд: Завод за уџбенике и научна средства, 1999.
14. Симић, Драган, Р., *Наука о безбедности: савремени приступ безбедности*, Београд: Службени лист СРЈ, 2002.
15. Rosenau, James N., *New dimension of Security: The interaction of Globalization and Localizing Dynamics*, Security Dialogue 25, no. 3, September, 1994.
16. Радица, Богдан, *Агонија Европе*, Београд: СКЦ, 1994.
17. Willem Van Ekel, *Debating European Security: 1948–1998*, Centre for European Policy Studies, Brussels, 1998.
18. Вукадиновић, Радован, *Послехладноратовске тенденције међународних односа*, Загреб, Факултет политичких знаности, 2000.

Тероризам у међународном ваздушном саобраћају

УДК: 323.285 : 656.7

Citius venit periculum, cum contemnitur.
(Опасност брже дође, ако се о њој не води рачуна.)
Publilius Syrus, 92

Др Радослав Гађиновић, научни саветник

Рад је посвећен савременом тероризму у међународном ваздушном саобраћају, као и проблемима антитерористичких активности. Поред историјског приступа, поставља се и класификација отмица ваздухоплова у свету. Поред политички мотивисаних извршилаца (терориста), потенцијални отмичари ваздухоплова могу бити и друга лица, које карактерише афективна индиферентност. Познато је да су мотиви терористичке активности (као унутрашња снага која терористу покреће на активност) још увек недовољно познати, како органима државне заштите, тако и онима који се баве науком, па је и тај проблем неопходно детаљно анализирати. Указује и на одлучујући значај служби безбедности у процесу ослобађања талаца из отетог ваздухоплова. У закључку се потенцира незаменљива улога преговарачких тимова у талачким ситуацијама, те да је међународни систем безбедности пред великим изазовима: како очувати колективну безбедност становништва и како заштитити грађане од све теже контролисаног политичког насиља – тероризма.

Кључне речи: тероризам, терористичке активности, мотиви, терористичка акција, ваздухоплов, отмица, талац.

Увод

Од легенде о Икару до првог стварног лета човека у ваздухоплову тежем од ваздуха (браћа Рајт – Wright, 17. децембра 1903) прошло је нешто више од једног века, а ваздушни саобраћај достигао је неслухене размере и у сталном је и наглom порасту.

Године 1945. авионима је превезено око 9 милиона путника, већ 1955. око 65 милиона, а 1968. године 267,1 милион. Године 1971. превезено је 407 милиона путника, а 1972. године 443 милиона и то без информација за НР Кину, док је 1980. године превезено више од 800 милиона путника,¹ а 1995. године око 1,5 милијарди људи. Ако се овим подацима додају хиљаде тона превезене робе и билиони километара пређене даљине, констатација о важности и значају ваздушног саобраћаја постаје уверљивија.

Ако једно или више лица силом или претњом силе наметне своју власт посади авиона и присиле је да се покорава њиховим жељама, нарочито у погледу правца лета, говори се о отмици авиона. Отмичар обично прети ватреним или хладним оружјем, експлозивом или запаљивим материјалом, а како је авион у лету, с обзиром на брзину и висину, врло осетљив, онеспособљавање пилота, пожар, експлозија и декомпресија услед пробијања зида метком редовно доводе до катастрофе. Такав акт значи нарочиту опасност за животе људи у ваздухоплову, с могућношћу угрожавања и људских живота на земљи услед евентуалног пада авиона.

Мотиви отмичара ваздухоплова

Услед учесталости и распрострањености отмица ваздухоплова на свим континентима појавио се и низ криминолошких класификација извршилаца тих активности. Тако је Ла Прадел (La Pradelle) извршио класификацију отмица на основу побуда у три групе: отмице извршене из приватних и егзистенцијалних циљева; отмице ради политичког бега („пут у слободу“) и отмице извршене ради одређене колективне мисије.² Међутим, анализе указују да је 70% отмица авиона извршено из политичких побуда.

Џакелин (Jacquetin), белгијски правник, криминолог и приватни пилот, посебно се бавио криминолошким аспектима отмица авиона. Истакао је да су велики број отмичара млади људи, жељни светског публицитета, смели људи, који по сваку цену желе доћи у неку изабрану земљу, криминалци, који желе избећи правди или су то људи који се свете. За овог аутора не постоји професионални „ваздушни злочинац“ (L'aero-criminal). Ваздушни злочинац, по њему, јесте и увек остаје случајни злочинац. Изучавајући мотивациони процес код отмичара, он разликује четири стадија: *егоцентризам* (неосетљивост и друштвену осуду таквог чина која, уосталом, није увек општа); преовладавање *инхибиције* која произилази из претње казном (која у већини случајева није била ни примењена, а некада је била несхват-

¹ Радослав Гађиновић, *Тероризам и пропаганда*, Младост, Београд, 1994. стр. 47.

² La Pradelle, *Les détournements d'aéronefs et le droit international*, RGAE, No 3/1969, стр. 250.

љиво блага); *савладавање материјалних препрека* (што за одлучне и агресивне отмичаре није нарочита сметња) и *афективну индиферентност* отмичара (његова жеља и одлука да успе чине га неосетљивим за људске драме које изазива његова активност).³

Амерички психијатар др Хабард (Habbard) испитивао је понашање 40 отмичара и за све је утврдио да су параноичари. Код извесног броја отмичара нашао је да постоје и суицидне намере, али без храбрости да дигну руку на себе. У њиховој подсвести постојала је нада да ће бити убијени у току отмице. Хабард оштро осуђује публицитет који средства јавног информисања дају случајевима отмица авиона, подсећајући да су код многих отмичара пронађени исечци из новина о претходно извршеним акцијама отмица авиона.⁴

Код идеолошкомотивисаних извршилаца мотив је у доношењу штете политичком систему једног друштва ради унапређења политичког система другог друштва, с којим се отмичар у потпуности идентификује. Према другој дефиницији, идеолошки мотивисани извршилац је онај који оспорава легитимност закона који крши и опредељује се за неки други принцип – из којег изводи легитимност свог поступка. Такви могу постати фанатици, спремни и за саможртвовање. Психопатолошког злочинца карактеришу његове личне и идиосинкратичне вредности, а обични криминалац је реалистичан и веома рационалан у својим егоистичким поступцима.

Када су отмичари идеолошки мотивисани и делују у оквиру неког покрета, често се њихово ослобађање у случају хапшења и осуда изнуђује новим отмицама авиона, које су извршили њихови истомишљеници. Треба истаћи и да околност што је авион у лету јако осетљив и што акти насиља у њему лако могу изазвати катастрофу доприноси томе да отмичари при својим операцијама и не наилазе редовно на неки озбиљнији отпор, будући да су ваздухопловне компаније дале инструкције својим посадама да се покоравају наређењима отмичара, како се отпором не би угрозио живот путника.

Отмица ваздухоплова је кривично дело које се састоји у преузимању контроле над ваздухопловом који се налази у лету употребом силе или озбиљном претњом да ће се она употребити. Конвенција о сузбијању отмице ваздухоплова предвиђа да је ваздухоплов у лету од тренутка када су после укрцавања путника и робе сва спољна врата затворена, до момента када сва врата ваздухоплова буду поново отворена ради искрцавања. Обично се под ваздухопловом подразумевају авиони, али то могу бити и хеликоптери и друга средства летења. Објектом напада се, такође, сматрају путници и чланови посаде ваздухоплова.

³ Jacquemin, *Martrise illicite d'aeronefs*, RICPT, No 4/1970, стр. 263.

⁴ Богдан Златарић, *Отмице авиона*, Информатор, Загреб, 1974, стр. 26.

Отмичари ваздухоплова су, већином, интризично мотивисани, иза њих некада стоје поједине владе које су у комплементарном односу са терористичким организацијама, које помоћу тероризма траже можда последњи модус за остваривање неких својих циљева. Политичка борба, дакле, не познаје границе између држава, влада, нација, група – у њој се нашао целокупни ваздушни саобраћај.

Мотиви отмица ваздухоплова су различити, а могу се прецизније одредити тек након извршене отмице и оглашавања терориста, те њиховог пристанка на преговоре са посадом, аеродромским службама или преговарачким тимовима. Већином, мотив отмице терористи саопштавају одмах, са прихватањем одговорности или током истражног поступка.

Анализирајући досадашња искуства, мотиве отмичара терориста можемо поделити у следеће групе: политичке, криминалне и авантуристичке.

а) Политички мотиви

Под политичким мотивима сматрају се сви облици напада на ваздухоплове и лица у њима из политичких разлога (отмичари – терористи су интризично мотивисани) – ослобађање истомишљеника из затвора, атентати на личности из политичког живота неке државе који се налазе у ваздухоплову, уништење ваздухоплова из освете према власнику ваздухоплова, неслагање са политичким системом своје земље, због чега се отима ваздухоплов за бекство у неку другу државу и сл. Ови мотиви наводе на закључак да је отмицом ваздухоплова учињен терористички акт.

б) Криминални мотиви

Ови мотиви односе се на стицање материјалне добити путем изнуде или уцене, бекство из затвора, бекство од издржавања казне, бекство због недобијања одређених путних исправа. Криминални мотиви не дају отмици терористички карактер.

в) Авантуристички мотиви

Авантуристички мотиви су најређи у пракси. У том случају је отмичар обично ментално оболео и на овај начин жели да скрене пажњу светске јавности на себе. Ни ова врста мотива нема терористички карактер. У досадашњој пракси чест је случај да при отмици ваздухоплова егзистирају два мотива истовремено: терористи отму ваздухоплов из политичких разлога, а уз то захтевају и новац од којег ће се издржавати у некој другој земљи.

Акције служби безбедности у случају отмице

Сваки чин отмице ваздухоплова је, у ствари, терористички акт – кривично дело са високим степеном друштвене опасности. Сазнавање о извршеном кривичном делу отмице ваздухоплова је једноставно –

отмичари се веома брзо огласе и оставе своју поруку, са уценом и претњом да ће ликвидирати путнике и чланове посаде, те уништити ваздухоплов, уколико се у траженом року не удовољи њиховим захтевима. Они тада не крију ни организацију којој припадају нити мотиве из којих су отели ваздухоплов, а то се може закључити из анализе садржаја њиховог захтева. Отмица ваздухоплова је, дакле, кривично дело из домена организованог међународног криминалитета, које је као терористички акт све присутније последњих година, јер су отмице политички мотивисане. Иако садржи извесну политичку обојеност, временом је постало и предмет делатности Интерпола.

Полиције свих земаља непрестано раде на усавршавању метода борбе против отмице ваздухоплова, почев од примене најновијих техничких средстава у контроли путника и роба, проналажењу оружја и експлозива на аеродрому, па до укључивања припадника посебно обучених јединица за противтерористичка дејства ради превентивног деловања. Терористичке организације приморале су многе владе да уложе знатна средства за обуку посебних јединица за ослобађање талаца, савладавање терориста, односно њихову ликвидацију у отетом ваздухоплову док је приземљен.

Кривично дело отмице ваздухоплова има три облика: довођење у опасност безбедност лета ваздухоплова радњама и средствима потенцијалног отмичара – терористе; лишавање живота неког лица при довођењу безбедности лета ваздухоплова у опасност и довођење у опасност безбедност лета ваздухоплова квалификовано тежом последицом.⁵

Да би се превентивним деловањем спречиле нежељене последице у евентуалним отмицама ваздухоплова, потребно је стално усавршавање јединица за борбу против тероризма, као и стална доградња система техничке заштите и контроле на аеродромима, како путника, њиховог пртљага, тако и опреме која се транспортује авионима и хеликоптерима. Али, имајући у виду методе терористичких активности, чак и велика контрола још увек не значи гаранцију тоталне безбедности. Када је у питању тероризам у међународном ваздушном саобраћају, стручњаци сматрају да нема потпуне заштите без потпуне обуставе летења. Да би се превентивним деловањем умањио број ових кривичних дела, неопходно је, поред осталог: детаљно претресање путника при уласку на аеродром; детаљна контрола ручног пртљага; спречавање мешања преконтролисаних путника са онима који тек стижу на аеродром; преглед пртљага уз помоћ савремене електронске опреме; идентификација пртљага, како се не би отпремио ниједан пртљак без власника, те онемогућавање путницима да сами доносе свој пртљак до авиона; непрекидно обезбеђење авиона који мирују и увођење непрекидне патролне службе унутар и изван аеродромске стазе.

⁵ Д. Атанацковић, *Кривично право*, Београд, 1978.

Имајући у виду велику флукуацију људства, безбедност на великим аеродромима првенствено је проблем мноштва. На пример, са франкфуртског аеродрома се током 1986. године дневно отпремало између 70.000 и 80.000 путника. Овом броју треба додати и око 10.000 посетилаца и 35.000 људи запослених на овом највећем немачком аеродрому.⁶

У свакој ситуацији, од самог почетка, када се најави да је неки ваздухоплов отет, да се усмерава у неком другом правцу од оног којим треба да саобраћа, све до тренутка када се отмичари предају или буду савладани и када се установи да је ваздухоплов безбедан и да нема у њему опасних експлозивних материјала – постоје три фазе или радње: *фаза застрашивања, фаза преговора и фаза разрешења отмице.*

Фаза застрашивања је прва фаза, у којој је најављена, односно објављена отмица ваздухоплова од стране једног или више отмичара. Она је најосетљивија за таоце у ваздухоплову, због присутног страха и код талаца и код отмичара који се налазе у недоумици хоће ли отмица успети и какав ће коначан исход имати. Фактор изненађења узрокује промену понашања, јавља се страх, паника, нагон за самоодбраном, што може довести до трагичних последица. У овој фази терористи су најагресивнији, јер по сваку цену настоје да успоставе власт над недужним људима – таоцима.

Фаза преговора настаје када су испуњени захтеви за кретањем лета ваздухоплова у жељеном правцу. Тада почињу преговори између терориста и посаде ваздухоплова, односно између терориста и службе на земљи посредством капетана ваздухоплова – то је и најдужа фаза у процесу отмице ваздухоплова.⁷

Време ишчекивања испуњено је страхом, понекад и паником. Путницима – таоцима кретање је ограничено. У тим тренуцима потребно је збринути малолетнике, старе и болесне који се евентуално затекну у отетом ваздухоплову. Трајање ове фазе зависи од низа фактора, а најчешће од врсте и обима захтева које отмичари постављају, као и могућности и воље владе која преговара са терористима о испуњењу њихових захтева.

Фаза разрешења настаје престанком фазе преговора, када се стекну услови за разрешење насталог инцидента. Њено трајање зависи, такође, од више фактора, а првенствено од ефикасности јединица за противтерористичка дејства, које су обучене да ослободе таоце и да савладају терористе, затим од еластичности и дипломатске мудрости влада са којима терористи преговарају. Завршава се када путници

⁶ Избор, бр. 1/86, Загреб, стр. 31.

⁷ Часопис МУП-а Србије, Безбедност 2/1996, стр. 492–496.

напусте отети ваздухоплов, тј. када је опасност по њихове животе престала, а отмичари савладани и изведени из авиона.⁸

Ако отмицу ваздухоплова изведе вођа ваздухоплова, против воље осталих чланова посаде, остали чланови посаде и путници постају таоци. Ако ваздухоплов отме цела посада или остали чланови посаде подрже овај недозвољени акт, таоци постају само путници. Ако, пак, ваздухоплов отме група људи или појединац, ван чланова посаде, таоци постају и чланови посаде и путници. Дакле, није свако отето лице талац, већ само оно које је лишено слободе кретања, са намером да се неко други принуди на доношење одлуке ради испуњења захтева.⁹ Будући да је појава тероризма у ваздушном саобраћају све чешћа, потребне су додатне активности држава и ОУН, како би се та пошаст савремене цивилизације држала бар под контролом. Парцијални приступ у изналажењу ефикаснијих метода у борби против савременог тероризма не охрабрује. Индивидуални и групни тероризам, инспирирани политичким и идеолошким мотивима, не могу се искоренити без елиминисања дубинских мотива и узрока који доводе до таквих манифестација насиља. Државе имају трајан задатак да се увек, енергично и храбро супротстављају свим облицима савременог тероризма, било да је у питању индивидуални тероризам или тероризам са више извршилаца ка једном циљу или, пак, међународни тероризам. Подсетимо на Општу декларацију о правима човека, чији члан 30 гласи: „Ниједна одредба ове Декларације не може се тумачити као право за ма коју државу, групу или појединца да обавља било коју делатност или врши било какву радњу усмерену на рушење права и слобода који су у њој садржани“. Правници би, нарочито специјалисти за међународно и кривично право, требало да дају много конкретнији допринос борби против тероризма у ваздушном саобраћају, сугеришући на опасност од тероризма код својих влада и едуковањем јавног мњења, јер према изреци француског песника Ламартина: „Свет се, просвећујући се, уздиже ка јединству“.¹⁰

⁸ Од истражених 400 случајева отетих ваздухоплова, политички мотив отмице био је 150 пута (изнуда за ослобађање истомишљеника, ослобађање затвореника, давање политичке подршке неком, атентату). Криминални мотиви од 400 истражених отмица били су 187 пута, авантуристички мотиви 13 пута, а комбиновани мотиви 37 пута. Од 400 истражених отмица један отмичар је отео авион 166 пута, од 2 до 10 отмичара 163 пута, од 11 до 20 отмичара 9 пута, преко 20 отмичара један пут, 43 отмичара један пут и отмица са непознатим бројем отмичара било је 28 пута (*Ibid.*, стр. 492).

⁹ У периоду од 1930. до 1996. године у свету је отето 403 авиона, а у току отмице терористи су користили хладно и ватрено оружје. Ватрено оружје (пушка, револвер, пиштољ) користили су 45 пута; стварне експлозивне направе (бомба, граната, експлозивна направа) 48 пута; запаљиве текућине (киселина, спреј, бензин, плин, гас) 8 пута; хладно оружје (сабље, ножеви, бодежи, шипке) 11 пута и оружје чија класификација није утврђена 258 пута (*Ibid.*, стр. 496–497. и Танјугова банка података).

¹⁰ Богдан Златарић, *Отмице авиона*, Информатор, Загреб, 1974. стр. 74.

Када је отмица политички мотивисана, тј. представља терористички акт, политичка принуда у ваздушном саобраћају означава присиљавање представника власти да учини политичке уступке у замену за животе талаца отетих у ваздухоплову.

Политичка изнуда јесте присиљавање једне или више особа употребом силе или претњом силом, с намером да починилац прибави себи или неком другом политичку корист, а политичка уцена је свака терористичка радња у ваздушном саобраћају којом се угрожавају животи људи, ваздухоплови и аеродромски објекти и тиме врши принуда појединаца или група људи да учине нешто против њихове воље под претњом уцене.

Цивилно ваздухопловство – мета терориста

Тероризам у ваздушном саобраћају чини део општег међународног тероризма. Развој цивилног ваздушног саобраћаја, са великим бројем ваздухоплова, објеката и уређаја у свим земљама у свету, довео је до пораста терористичких активности које су у последње време запретиле несагледивим последицама. Упоредо са развојем цивилног ваздушног саобраћаја растао је и број терористичких напада – отмице ваздухоплова, подметање бомби у авионе и аеродромске објекте, саботаже на авионима, објектима и аеродромским уређајима. У периоду од 1920. до 2001. године десило се укупно 3864 удеса са ваздухопловима. У периоду од 1920. до 1998. године отето је 1008 авиона, док је од последица тероризма животе изгубило 41 152 лица.¹¹ Велики проблем за многе авиокомпаније представљају путници-самоубице, који из политичких разлога желе да погину у ваздуху заједно са многим недужним људима и члановима посада авиона.¹²

Постоје многи примери у свету који упозоравају на опасност од савременог тероризма у ваздушном саобраћају. Више се не може говорити само о претпоставкама о опасности која може да уследи након терористичких активности у ваздушном саобраћају, то је данас најалост сурова реалност. Катастрофалне последице ваздушног тероризма најдиректније су дошле до изражаја 11. септембра 2001. године, када су се терористи отетим авионима обрушили на симболе америчке економске, војне и политичке моћи, тј. ударом у северни и јужни торањ Светског трговинског центра у New Yorku, Пентагон и Stony Creek TOWINSHIP у Пенсилванији. Федерални истражни биро (ФБИ) објавио је имена 19 лица за које постоји сумња да су отмичари одговорни за терористичке активности извршене 11. септембра са четири путничка авиона на комерцијалним линијама, а који су погинули

¹¹ Љубо Пејановић, *Тероризам и противтерористичка дејства у ваздушном саобраћају*, ВИЗ, Београд, 2003. стр. 178

¹² Поменимо удес авиона Б-727, компаније „Иран Аирлинес“, код Техерана 21. 1. 1980. године, када је од последица експлозије бомбе у авиону погинуло 128 ходочасника (*Ibid.*, стр. 38).

заједно са 266 жртава. Амерички ФБИ је објавио списак 19-торице терориста – отмичара који су отели четири авиона:

1. „Боинг 757“ који се обрушио на зграду Пентагона, полетео је у 8:10 са Washington Dulles за Лос Анђелес, а срушио се на Пентагон у 9:39 са терористима: Khail Al-Midhar, Majed Moqed, Nawaq Alhamzi, Selam Alhamzi и Hani Hawour;

2. „Боинг 767“ који је ударио у северни торањ Светског трговинског центра, полетео је из Бостона за Лос Анђелес у 7:45, а у торањ ударио у 8:45 са терористима: Satam Al Suqami, Waleed M. Alshehri, Wail Alshehri (пилот), Mohamed Atta (пилот) и Abdulaziz Alomari (за њега се претпоставља да је био пилот);

3. „Боинг 767“ који је ударио у јужни торањ Светског трговинског центра, полетео је у 7:58 из Бостона за Лос Анђелес, а ударио у торањ у 9:05 у коме су вероватно били терористи: Marwan Al-Shehhi (пилот), Feyez Ahmed, Ahmed Algamdi, Hamza Alghami и Mohald Alshehri;

4. „Боинг 757“ који је полетео из Newarka, New Jersey за Сан Франциско у 8:01, а срушио се у Stony Creek Township – Пенсилванија у 10:10 у коме су били следећи терористи: Saeed Alghamdi, Ahmed Alhaznawi, Ahmed Alnami и Ziad Jarrahi (пилот).¹³

Након опсежне истраге која је спроведена у САД после терористичког напада 11. септембра 2001. године, амерички истражни органи дошли су до занимљивих података. Установљено је да су се двојица терориста камиказа Халид Алмидхер и Наваф Алхазми, који су пилотирали отетим авионом „Американ ерлајнз“ који се обрушио на зграду Пентагона – борили за време рата у Босни у јединицама муџахедина. За њих се поуздано зна да су боравили у Босни (пише Драган Џамић у Вечерњим новостима 8. и 11. 3. 2001), и претпоставља се да су још неки од терориста који су погинули у нападу на САД 11. септембра ратовали у Босни. Американци сумњају да је Абу Зубајл, рођен у Саудијској Арабији координатор терористичких напада на САД 11. септембра 2001. године. Он је ухапшен крајем марта 2002. године у Пакистану у граду Фејсилабаду, у близини авганистанско-пакистанске границе.

Зијад Царак је пред терористички напад на САД послао девојци пакет и писмо у Бохун (Немачка) у којем је обавештава да се неће вратити из САД. Он је један од осумњичених за обарање авиона над Пенсилванијом 11. 9. 2001. године. У пакету су пронађени документи о обуци и тренингу терориста, а у поруци девојци саопштава: „Морао сам урадити шта је требало да буде. И да будеш веома поносна зато што је то урадити част“.¹⁴ Након ове до тада невиђене терористичке акције може се поставити више питања: Како то да америчке обавештајне службе нису успеле да открију терористе, иако су се за акцију припремали на америчкој територији? Зашто америчке службе безбедности нису успеле да иден-

¹³ United States Embassy, Terrorism: A global issue, 14. 9. 2001.

¹⁴ Spigl, 20. 11. 2001.

тификују терористичке групе у току припреме за улазак на територију САД? Дакле, како је могуће да моћни амерички обавештајни тимови ни су успели да предвиде 11. септембар? Да ли су били успавани идејом о недодирљивости „великог цина“, можда је фаворизовање техничких насупрот људским изворима обавештајних информација била главна слабост америчке обавештајне заједнице и непосредни узрок њених промашаја поводом 11. септембра?

Америчко ослањање на електронску шпијунажу и контрашпијунажу довело је до форсирања националне агенције за безбедност НСА (NSA – National Security Agency) на рачун ЦИА, ФБИ и других 11 обавештајних и контра-обавештајних агенција у САД, па је логично што се након 11. септембра обавештајни рад у Америци темељи на класичној шпијунској агентури, тј. јачању тзв. хуминг система, наравно уз помоћ техничких средстава. У Америци се није говорило о унутрашњој безбедности, као да су били убеђени да нико нема снаге и храбрости да нападне саму америчку територију, на којој није било борбених дејстава 141 годину (од краја грађанског рата 1865. године), с изузетком Перл Харбура 1941. године (мада ова војна база, смештена на Хавајском архипелагу у срцу Тихог океана, због своје географске удаљености представља посебан случај).¹⁵

Више отмица авиона у једном дану догодило се и шестог септембра 1970. године, када су истовремено отети авиони америчке компаније „PAN AM“ и „TWA“, као и један компаније „SWISS AIR“ и један компаније „EL AL“ и сви су принудно слетели на исти аеродром у пакистанској пустињи, где су уништени.

Шест авиона компаније „Sri Lanka Airlines“, оштетили су и уништили припадници сепаратистичко-терористичке организације „Тамилски тигрови“ 24. јуна 2001. године (два авиона А-330 су уништена, од два авиона А-340 један је уништен а један оштећен и од два авиона А-320 један је уништен а један оштећен). Штета је била око 400 милиона долара. (Податак узет из документа AON Limited Aviation Airline Review, 3 Quarter 2001.)

Руско цивилно ваздухопловство у последњој деценији XX и на почетку XXI века мета је насиља чеченских терориста. Има више примера за то, а посебно очигледни акти тероризма у ваздушном простору догодили су се 24. августа 2004. године, када су се истовремено срушили: путнички авион ТУ-154, који је саобраћао на линији Москва–Сочи (срушио на 138 километара од Ростова на Дону са 44 путника и осам чланова посаде) и авион ТУ-134, саобраћајући на релацији Москва–Волгоград (срушио се у подручју насеља Бучалки у Кимовском рејону Тулске области са 34 путника и осам чланова посаде). Након истраге утврђено је да је рушење ваздухоплова изазвала

¹⁵ Бартелеми Курмон и Дарко Рибникар, *Асиметрични ратови*, НИЦ Војска, Београд, 2003, стр. 133

експлозивна направа постављена у Ту-154 код 25. реда седишта, а у Туполеву 134 код 19. реда седишта. За ове терористичке акције руске службе безбедности су након истраге окривиле чеченске терористе.

У периоду од 1920. до 2000. године изведен је 201 терористички напад постављањем бомбе у авион од чијих последица су ваздухоплови претрпели тешке удесе или катастрофе, а 731 особа је изгубила живот. Ракетирање авиона са другог објекта и изазивање судара авиона догодило се 42 пута. Пет пута су изведене терористичке акције на аеродромима, од којих су познате оне у Риму и Бечу 30. 12. 1985. године, када је 20 људи изгубило живот, а 70 повређено.¹⁶

И са простора бивше Југославије у прошлости је било отмичара ваздухоплова. Отмицу авиона Б-727 америчке компаније на аеродрому „О' Нара“ у Чикагу извели су Никола Каваја и поп Кајевић с намером да са њим ударе у зграду Централног комитета Савеза комуниста Југославије и убију Тита. Самоубилачки акт није изведен због Кајевићевог одустајања од намере, на наговор адвоката да слете на аеродром у Ирској. Никола Каваја је осуђен у САД на 60 година затвора, од тога је издржао 23 године, за покушај атентата, отмицу авиона и терористичке активности. Никола Каваја је био пилот војске Краљевине Југославије.

Хрватски терористи су у прошлости били веома активни у извођењу терористичких активности у ваздушном саобраћају. Звонко Бушић, звани Таик (осуђен на доживотну робију), његова супруга Јулијана, Ранко Приморац (осуђен на 40 година затвора), Милан Багариц (осуђен на 30 година затвора) и Анте Љубас (осуђен на 40 година затвора), отели су септембра 1976. године авион америчке компаније TWA 355 на линији New York–Chicago. Усташки терористи налазе се у америчким затворима, осим Јулијане Бушић, која је условно на слободи од 1989. године, а за време председника Хрватске Фрање Туђмана била је службеник у хрватској амбасадаци – саветник хрватског амбасадора у Вашингтону.¹⁷ Амерички судија John. R. Bertels је под при-

¹⁶ Љубо Пејановић, *Тероризам и противтерористичка дејства у ваздушном саобраћају*, ВИЗ, Београд, 2003. стр. 37.

¹⁷ Драма са отетим авионом почиње на њујоршком аеродрому Ла Гвардија 10. септембра 1976. године када је група од пет усташких терориста отела путнички авион америчке компаније TWA, који се са 86 путника спремао да полети на редовној линији за Чикаго. Терористи су запретили да ће летелицу дићи у ваздух уколико не буду испуњена њихова наређења да лете за Европу. Прво слетање авиона обављено је у Паризу на аеродром Шарл де Гол, где је затражено гориво. У међувремену у Њујорку се одвијао други део драме. Да би отмицу авиона учинили убедљивом, јер, како се касније сазнало у авиону нису имали прави експлозив, терористи су обавестили јавност да је на централној станици у Њујорку постављена темпирана бомба која ће експлодирати ако се терористима – отмичарима авиона нешто догоди. Полиција је открила постављену бомбу и покушала да је демонтира, али је тада она експлодирала и том приликом је погинуо један амерички полицајац. Терористи –

тиском усташког лобија у Америци инсистирао да се терориста Звонко Бушић пусти условно на слободу након 10 година издржане казне, тј. 1986. године. Међутим, нови амерички судија Gerard Goetti, укључујући се у овај случај, није уважио препоруку судије Bertelsa и терориста Звонко Бушић наставља да издржава затворску казну у Lewisburgu, САД.

Често су у прошлости на удару терориста били ваздухоплови југословенске авио компаније ЈАТ. Тако се 26. јануара 1972. године авион ДЦ-9 југословенске компаније ЈАТ, који је летео из Копенхагена у Београд, срушио на територији Чехословачке. Осим стјуардесе Весне Вуловић која је преживела ту катастрофу након пада с висине од 10 000 метара, погинуло је 22 путника и чланова посаде. Истрага спроведена у Чехословачкој утврдила је да се авион срушио услед експлозије темпиране бомбе подметнуте у предњем делу ваздухоплова. Истрага је закључила да су за терористички акт одговорни усташки терористи.¹⁸

Страх од тероризма присутан је широм света, а након најновијих терористичких акција веома је интензиван. Према резултатима истраживања међународне агенције „Synovate“ на узорку од 9000 људи, спроведено у октобру 2005. године у 13 земаља света, 84% Американаца се плаши од могућих напада терориста у наредном периоду, а само њих 27% сматра да је Америка припремљена да се ефикасно супротстави тероризму. Најинтензивнији је страх од тероризма у Великој Британији. Девет од 10 испитаника у В. Британији изјавило је да очекује нови терористички напад. Најмањи страх од тероризма изразили су испитаници у Словачкој и Хонг Конгу и то 12%, а у Србији се 49% испитаника не плаши тероризма.¹⁹

Уместо закључка

Приликом отмице ваздухоплова пресудну улогу има обученост, опремљеност и правовременост наступа органа државне заштите у акцији ослобађања талаца. Ради тога се, поред оперативних антитерористичких јединица, неизоставно користе специјализовани преговарачки тимови, који имају задатак да се мирним путем драма са таоцима оконча. Крумсек Лотар (Krumsek Lothar)²⁰ указује на основна правила при контактирању и вођењу разговора у случају отмице са терористима, и то: на циљ успостављања контакта, на држање отмицара ради утицаја на вођење разговора, те стварање и значај преговарачке групе. Основ-

отмицари авиона су се предали полицији у Паризу и враћени су у САД, где им је суђено (Радослав Гаџиновић, *Савремени тероризам*, ЕВТО, Београд, 1998. стр. 160).

¹⁸ Богдан Златарић, *Отмице авиона*, Информатор, Загреб, 1974. стр. 23.

¹⁹ www.synovate.com

²⁰ Избор, бр. 3/79, Загреб, стр. 234-240.

ни циљ вођења разговора са отмичарима јесте: смиривање емоционалне напетости; прикупљање информација о отмичарима, идентификација лица; добијање у времену и одуговлачење; добијање што више уступака, што је циљ коме треба тежити као оптималном решењу. Јачина афектног стања и променљивост расположења терориста зависи од субјективних осећања, величине групе, трајања и утицаја извана. Усамљени отмичари брзо доживе емоционални стрес и лакше нагињу ка опасним спонтаним реакцијама, док се отмичари који су у групама осећају сигурнијим јер су, обично, обучавани и припремани за овакве активности. У преговоре је потребно укључивати преговарачки тим, а не појединца, јер се преговарач у оквиру групе може лакше концентрисати на отмичаре; више преговарача – експерата слуша отмичаре; говорник се консултује са тимом; тим користи и савремена техничка средства за време преговора, у случају потребе преговарач-говорник се може заменити другим чланом тима. Чланови преговарачког тима морају располагати врхунским знањем из области полицијске тактике, психологије, кривичног права, морају имати искуства у сузбијању тешких кривичних дела, а методологија њиховог рада мора бити систематична, како би се могли концентрисати, активно пратити и препознати фрустрацију и стрес, испољити толеранцију у датом тренутку и задатак успешно довршити.

Дакле, потребни су: додатни напори органа државне заштите у превентивном деловању, како би се потенцијални терориста одвратио од намере и додатна финансијска средства ради квалитативне припреме и мотивисаности безбедносних служби да се савремени тероризам у наредном периоду макар држи под контролом. Један од најважнијих, а вероватно и пресудни елемент од кога зависи будућност тероризма, јесте реакција друштва, а не само реаговање државних органа, већ понашање јавног мњења.

Литература:

1. Богдан Златарић, *Отмица авиона и други облици угрожавања међународног цивилног зрачног промета*, Информатор, Загреб, 1974.
2. Богољуб Филиповић, *Правни проблеми у вези са отмицама ваздухоплова и угрожавањем безбедности лета*, Књижевне новине, Београд, 1973.
3. Богољуб Филиповић, *Отмица ваздухоплова у светлу норми међународног ваздухопловног права*, Савез удружења правника Југославије, Београд, 1979.
4. Bruce Quarrie, *The Worlds Elite Forces*, Ostopus Books Ltd. London 1994.
5. Љубо Пејановић, *Тероризам и противтерористичка дејства у ваздушном саобраћају*, ВИЗ, Београд, 2003.
6. Military Balance IISS, London 1996/1997.
7. Robert O'Connor, *Security forces, A nightmare come true*, Airport Support, British, London, 1995.
8. Радослав Гађиновић, *Како против тероризма*, Младост, Београд, 1996.
9. Радослав Гађиновић, *Тероризам*, Драслар партнер, Београд, 2005.

Биљана Стојковић

Аутор у тексту разматра промене у теоријском приступу појму безбедности до којих је дошло након завршетка „хладног рата“ и великих геополитичких промена, крајем 20. и почетком 21. века. Интеграцијом различитих аспеката безбедности у све поре друштвеног живота овај појам је престао да бива искључиво везан за државу и војни сектор. У разматрању различитих приступа безбедности у савременој науци намеће се закључак да око низа значајних теоријских проблема не постоји сагласност представника два најутицајнија правца у политичкој теорији: конзервативне и неолибералне школе. На основу уочених недостатака у стручној литератури, за будуће истраживаче феномена безбедности и јавне раднике могу бити корисне понуђене дистинкције појмова садржаних у овом раду, као што су: глобална безбедност, колективна безбедност, заједничка безбедност и кооперативна безбедност.

Кључне речи: глобална безбедност, колективна безбедност, регионална безбедност, заједничка безбедност, кооперативна безбедност – сарадња у безбедности, државна безбедност, национална безбедност, људска безбедност – одржив развој и индивидуална људска права и слободе.

Увод

У разматрању појма безбедности, у савременој науци не постоји јединствени приступ овом проблему. Готово упоредо егзистира више различитих приступа са обиљем различитих дефиниција и језичких кованица изведених појмова. Међутим, ако би требало издвојити најзначајније приступе безбедности евидентно је постојање два најутицајнија теоријска правца у оквиру конзервативне и неолибералне школе, са бројним представницима у домаћој и међународној научној јавности. Такође, евидентно је да је глобализација, као процес који захвата све сфере друштвеног живота, утицала на формирање другачијег приступа безбедности и на појаву појмова попут: глобална безбедност, људска безбедност, социјална безбедност, па је, свакако, то приступ коме треба посветити дужну пажњу. Бројни критичари глобализма, међутим, упозоравају да не постоји општа сагласност међународне стручне јавности око дефинисања појма „глобална безбедност“, па је онда неопходно размотрити све аспекте овог веома сложеног проблема који се намеће као велики изазов домаћој теорији и пракси, почетком 21. века.

Безбедност је општи појам који је у српском језику изведен из две старословенске речи „без“ и „беда“, што у преводу значи „без невоље“. У најопштијем смислу, овај појам подразумева одсуство невоље било да је она манифестована ратом, насиљем, сиромаштвом, природним непогодама, као што су: поплаве, пожари, земљотреси, катаклизме, затим болести људи или животиња, па све до најновијих „невоља“ урбаног човека, као што су: незапосленост, наркоманија, криминал, трговина људима, пролиферација оружја, еколошке катастрофе, итд. „Невоља“, по есенцијалној народној мудрости, не иде сама, те може угрозити сигурност, како појединца, тако и малих и већих друштвених група, државу, нацију, регион или међународну заједницу.

Зато се, зависно од обухвата, односно предмета на који се безбедност односи, разликују: глобална безбедност, међународна безбедност, регионална безбедност, државна безбедност, национална безбедност, друштвена безбедност, људска безбедност (у чијем је средишту појединац, грађанин и његова људска права), затим колективна безбедност (концепт и систем безбедности земаља чланица Организације уједињених нација – ОУН), заједничка безбедност (каква је, рецимо, у оквиру Европске уније или Заједнице независних држава – ЗНД) и кооперативна безбедност (концепт и систем сарадње у безбедности земаља чланица Атлантског савеза – НАТО).

Професор Факултета цивилне одбране у Београду др Митар Ковач тврди да се безбедност некада односила искључиво на државу и на војни сектор, а данас се користи за означавање много ширег појма од изворног значења, јер се под њим подразумева „жељено стање система које се постиже елиминисањем претњи и ризика који долазе из и изван система“.¹ Исти аутор тврди да је безбедност појам са вишеструким значајем, јер, осим што подразумева слободу од страха, претњи и физичког насиља, она укључује моралне, идеолошке и нормативне елементе, што само отежава њено прецизно дефинисање.²

Експерт за међународно право и публициста проф. др Смиља Аврамов истиче да су се „парадигме и институционални модели безбедности мењали током развоја међународне заједнице“ и примећује да „иако одбрана од спољњег напада остаје централни проблем, пракса је недвосмислено указивала да држава може бити угрожена унутрашњим потресима, економским и друштвеним поремећајима, нарочито у заједницама у којима недостаје осећај идентитета и социјалне кохезије“. Стога, Смиља Аврамов запажа да се у науци прави разлика између појма *безбедност државе* и *безбедност друштва*, истичући да

¹ Ковач, Митар: *Стратегијска и доктринарна документа националне безбедности* – Свет књиге, Београд, 2003. стр. 72–74.

² Исто, стр. 73.

„основни критеријум безбедности државе представља њен суверенитет, а безбедности друштва идентитет, тј. свест о припадности заједници. Кроз оба термина прожима се у бити егзистенција или преживљавање државе и друштва; држава која изгуби суверенитет престаје да буде држава, а када друштво изгуби идентитет престаје да постоји као суверена јединка. Раздвајање државне и друштвене безбедности треба схватити у смислу два организациона центра безбедности, али у средишту безбедносне дилеме остаје и даље држава, било да је реч о социјалном виду безбедности или међународном. Држава је та која пружа легитимитет и заштиту друштва. Други ниво приступа безбедности је подела на *наднационалну* и *међународну*, али се и у овом случају држава јавља као кључна карика“.³

Дакле, у конкретном случају, термин безбедност користи се за означавање појма заштите државе и народа од свих облика оружаног и неоружаног угрожавања. Али, „одсуство рата и војних конфликта само по себи не осигурава међународни мир и безбедност. Невојни извори, нестабилност у економији, у социјалној, хуманитарној и еколошкој сфери постали су опасност по мир и безбедност“.⁴ Чини се да ту промену, која се у политичкој теорији и пракси десила у свету, наши теоретичари, са часним изузецима, нису спремно дочекали и нема довољно радова који се тим феноменом баве.

Дакле, након завршетка „хладног рата“, а посебно након промене структуре и функције НАТО-а која је уследила на Вашингтонском самиту 1999. године, долази до проширења значења појма безбедности. У научним круговима све чешће је у оптицају нова појмовна синтагма „глобална безбедност“, као директна последица великих геополитичких промена крајем 20. и почетком 21. века. Ширењем појма безбедности на све аспекте друштвеног живота, он је престао да бива искључиво везан за државу и националну безбедност, а све више се односио на поштовање људских и грађанских права појединаца, дакле на индивидуе као „грађане света“ једног, у основи футуристичког, новог поретка који би требало да уследи као последица економске глобализације света. При томе, веома је важно уочити разлику која постоји између појмова: концепт безбедности и систем безбедности. У веома надахнутом и оригиналном раду о култури безбедности, последицима Факултета политичких наука Далибор Кекић је упоредном анализом више радова дошао до закључка да под „концептом безбедности“ треба подразумевати „генералну, свеобухватну замисао, мишљење или идеју о систему безбедности“.⁵ Исти аутор под „системом безбедности“ подразумева утврђену структуру, тачније „организацију односа моћи, политике, делатности и друштва који захтева стално мењање и прилагођавање стварности“.⁶

³ Аврамов, Смиља: *Безбедност у 21. веку*, Зборник радова СИМБОН 2001. Београд, стр. 423.

⁴ UN – Doc. S/PV 3946, 31 January 1992, pp. 142–143.

⁵ Кекић, Далибор: *Културна безбедност у савременим схватањима безбедности*, Међународни проблеми, № 2–3, Београд, 2004. стр. 226.

⁶ Исто, стр. 224.

Смиља Аврамов примећује да процес економске глобализације утиче на проширење значења овог појма у глобалну безбедност, тј. у безбедност планете Земље. То је, по њеном мишљењу, довело до „критичне тачке у односу на редефинисање концепта безбедности, јер не постоји јединствен приступ у дефинисању глобалне безбедности, који би био универзалан и прихватљив“.⁷ Она примећује да је идеја глобализације америчка идеја, заснована на униполаризму, односно на чињеници да је, након пада Берлинског зида и распада Варшавског пакта, САД постао неспорно водећа сила у свету. И као што је некада авангарда у комунизму био пролетаријат, авангарда у глобализму су корпоративне елите које држе у својим рукама скоро 70 одсто укупног капитала у свету. То само продубљује јаз између сиромашних и богатих земаља у свету, између Севера и Југа.

Добитник Нобелове награде за економију и дугогодишњи високи службеник Светске банке и експерт ММФ-а, Џозеф Е. Стиглиц, *а priori* прихвата појам глобализације, јер сматра да се преломном тачком у разматрању безбедности на планетарном нивоу могу сматрати: „Варварски напади од 11. септембра 2001. године, који су донели са великом снагом свест о томе да сви ми делимо једну планету. Ми смо глобална заједница, и као све заједнице морамо следити нека правила тако да можемо живети заједно. Та правила морају бити фер и праведна (и морају бити схваћена као таква), морају поклонити дужну пажњу сиромашнима, као и моћнима, морају одражавати базично осећање пристojности и социјалне правде“.⁸ То, по Стиглицу, управо није постигнуто садашњим моделом глобализације који захвата земље у транзицији. Он о томе пише: „Без сумње, некакав бол је био неопходан, али по мом просуђивању, ниво бола у земљама у развоју, створен у процесу глобализације и развоја какав је био вођен од стране ММФ-а и других међународних економских организација, био је далеко већи него што је било неопходно. Противударац глобализацији црпи своју снагу не само из схватања штете учињене земљама у развоју идеолошки мотивисаним политикама, већ и из неједнакости у глобалном трговинском систему“.⁹

Станислав Стојановић сматра да је „глобализација феномен који драматично обележава дух времена на почетку новог миленијума и најзначајније обликује политику, економију и друштвени живот света, мада неједнако и са различитим последицама. Овај универзални процес, који подразумева интензивно економско, технолошко, политичко, идејно-културолошко и војно повезивање људи, народа и држава, по

⁷ Аврамов, Смиља: *Безбедност у 21. веку*, Зборник радова СИМБОН 2001. Београд, стр. 426–429.

⁸ Stiglitz, E. *Džozef: Protivrečnosti globalizacije*, SBM-x, Београд, 2004, стр. 15.

⁹ Исто, стр. 14.

моделу западне цивилизацијске парадигме, добија све више на интензитету, са све израженијом тенденцијом да захвати све сфере индивидуалне и колективне егзистенције људи. Глобална перспектива света и универзализација стандарда свеукупне друштвене организације држава и народа у њему данас као да је више него извесна¹⁰.

Стојановић, такође, запажа да је много дилема које прате феномен глобализације, а једна од најосновнијих је: „шта је аутентични смисао глобализације – да ли је она претња свету или шанса за његово значајно поправљање. Односно, да ли ће глобализација свет учинити бољим, ширећи просторе технолошког прогреса, мира, сарадње и демократског развоја људи, народа и држава, или ће, пак, она бити у функцији 'афирмације' принципа моћи, тоталитаризма, неједнакости, насиља и неизвесности, то јест у функцији свих оних тенденција које ће нужно производити подељеност и супротстављеност у свету“¹¹.

Иако се поменути аутор не упушта у прецизно дефинисање појма „глобална безбедност“, он исправно примећује да су идеолошки основи глобализације вредности либерално-демократског модела западног света, као што су: приватно власништво, индивидуалне слободе и демократија. Стојановић уочава да „глобализација подразумева значајно ограничавање суверенитета националних држава, с једне стране, и истовремено фаворизовање интереса одређених држава, посебно САД, као неприкосновеног политичког, економског и војног ауторитета савременог света, с друге стране“¹².

Говорећи о НАТО-у, као главном војном инструменту глобалног поретка, исти аутор констатује: „Неподељена су мишљења да се у актуелној експанзији НАТО-а, порасту војног интервенционизма и спровођењу концепта демократизације појединих арапских земаља могу препознати настојања суперсиле и финансијских центара моћи да успоставе такву прераспodelу ресурса у свету, која ће на дужи рок елиминисати неизвесности које се односе на недостатак кључних енергената и јефтине радне снаге. У том смислу, тврди се да нови идентитет овог безбедносног савеза све јасније указује на његово прерастање у врхунско оперативно тело у сфери безбедности, које ће убудуће артикулисати и контролисати сва кризна жаришта у свету и чувара глобалног система безбедности постављеног на стандардима и вредносном систему САД. Има аналитичара који сматрају да НАТО, кроз разноврсне кооперационе програме, развија флексибилну мрежу са великим бројем држава евро-атлантског простора и на тај начин развој њихових војних капацитета усмерава на глобалну интервентну способност и њихово усклађивање са америчким стратешким концептом“¹³.

¹⁰ Стојановић, Станислав: Безбедност и изазови процеса глобализације, Војно дело бр. 1 из 2005. Београд, стр. 23.

¹¹ Исто, стр. 23–24.

¹² Исто, стр. 28.

¹³ Исто, стр. 38.

С обзиром на то да не постоји општа сагласност међународне стручне јавности око дефинисања појма „глобална безбедност“, нити се под њом може подразумевати безбедност свих житеља наше планете, преостаје нам да размотримо два појма чије су одређење диктирале институције унутар којих су и настали: у оквиру Организације Уједињених нација – појам колективне безбедности, а у оквиру НАТО-а – појам кооперативне безбедности.

Сличности и разлике између колективне и кооперативне безбедности

Ако је дефиниција глобалне безбедности међународно-правно неутемељена, ипак се на међународном плану може говорити о постојању два појма која су стекла пун легитимитет, с обзиром на то да су настала унутар међународних организација или интеграција, као плод безбедносне сарадње међу државама, а на основу међународних споразума који су ратификовани у националним парламентима земаља – чланица тих институција.

Замисао о колективној безбедности први пут је отелотворена у Лиги народа, створеној након Првог светског рата. Чланице Лиге обавезале су се, у ствари, на колективну одбрану у случају напада на неку од њих од стране државе чланице унутар тог система безбедности. С обзиром на то да Лига народа није испунила основни циљ због којег је и основана, јер су починиоци појединачних чинова агресија остали некажњени, убрзо је дошло до избијања Другог светског рата. Одбрамбени савез држава антихитлеровске коалиције, који је настао у Другом светском рату, иницирао је стварање Организације Уједињених нација 1945. године, која је у свом оснивачком акту – Повељи УН промовисала нови *концепт колективне безбедности*, а убрзо се приступило и изградњи *система колективне безбедности*. Дакле, теоријски концепт садржан у међународно-правно валидном документу (Повеља УН) послужио је као основ за успостављање система колективне безбедности кроз: редовно годишње сазивање најширег политичког форума (Скупштине ОУН); кроз доношење одлука управне структуре УН (Савет безбедности УН) у виду резолуција, декларација и саопштења; сталних и повремених цивилно-војних комитета и тела, као и самих оружаних снага УН (тзв. плави шлемови). Тачније, у члановима 41 и 42 Повеље УН уређено је деловање држава чланица ради заштите и успостављања међународног мира и безбедности. С обзиром на то да су ОУН окупиле више од 146 земаља света, међу којима и нашу земљу, заиста се може тврдити да је то тренутно најуниверзалнији систем колективне безбедности у свету.

Међутим, средином седамдесетих година 20. века образована је још једна међународна организација која је, првенствено, имала за циљ а и данас има – осигурање колективне безбедности својих чланица. Та-

ко је најпре настала Конференција о европској безбедности и сарадњи – КЕБС (CSCE), а затим Организација за европску безбедност и сарадњу – ОЕБС (OEBS), која је просторно обухватала подручје од Ванкувера до Владивостока. По мишљењу професора Факултета политичких наука у Београду, др Драгана Р. Симића, „ова међународна организација је имала скроман учинак у погледу осигурања, очувања и унапређења мира и безбедности“.¹⁴ Зато, када је у питању ОЕБС, можемо говорити пре о постојању концепта колективне безбедности, него о постојању и система колективне безбедности.

Повељом УН признаје се и утврђује право сваке државе на *индивидуалну и колективну одбрану* у случају напада. Такође се гарантује могућност државама да своју самоодбрану остваре колективно. Државе могу да склапају регионалне споразуме ради колективне одбране, на основу чега су многе приступиле стварању војно-политичких савеза.¹⁵ Иако суштина овог рада није шира анализа релације појмова безбедности (који је шири појам) и одбране (који је ужи појам), треба скренути пажњу да *систем колективне одбране (НАТО и неки други стални и привремени одбрамбени савези држава)* не треба мешати са *системом колективне безбедности* (ОУН). Међутим, важно је истаћи да колективна одбрана може да буде интегрисана у систем колективне безбедности. На пример, у случају агресије на неку државу чланицу ОУН, када на основу одлуке Савета безбедности УН, ангажовањем колективних снага оне ступају у заштиту жртве агресије. У пракси, систем колективне безбедности није увек успешно функционисао због противречних интереса великих сила, што не значи да систем у пракси није показао и своје велике предности и у великој мери сачувао мир у свету.¹⁶

Др Драган Р. Симић сматра да су колективна одбрана и колективна безбедност они појмови и установе који су у највећој мери обележили међународну безбедност 20. века. Он преузима тумачење Ричарда Коена и Махаила Михалке по којима оба ова концепта подразумевају дугорочну, формалну обавезу коју преузима група држава ради заштите интереса безбедности својих чланова. Закључак који на основу тога изводи Симић јесте да су „и колективна одбрана и колективна безбедност само усавршени облици у међународним односима и светској политици и даље неизбежно присутног *концепта равнотеже снага*“.¹⁷

¹⁴ Симић, Р. Драган: *Замисао сарадње у безбедности – Концепт тзв. кооперативне безбедности*, Зборник радова Време глобализације, Дом културе студентски град, Београд, 2002. стр. 202.

¹⁵ Након Другог светског рата настају бројни војни блокови, савези (коалиције), пактови и програми колективне одбране. Године 1949. настаје НАТО, а 1955. и Варшавски уговор. Појавило се и nestало много других војних савеза, као што су АНЗУС, ЦЕНТО-пакт, СЕАТО, РИО-пакт, Пакт југоисточне Азије и др.

¹⁶ Види опширније у брошури НИЦ ВОЈСКА, аутора Живомира Подовца: *Међународне војне интеграције, мировне и хуманитарне војне операције*, Београд, 2003.

¹⁷ Симић, Р. Драган: *Замисао сарадње у безбедности – Концепт тзв. кооперативне безбедности*, Зборник радова Време глобализације, Дом културе Студентски град, Београд, 2002. стр 201.

По Бруну Сими, аутору на кога се позивају приређивачи зборника о Парламентарном надзору безбедносног сектора „колективна безбедност је систем у коме се заједница слаже у одрицању од употребе силе и помагању било којем члану заједнице у случају да други прибегне сили. То је систем за насилан одговор међународне заједнице на кршење међународног мира. За разлику од колективне одбране (која подразумева одбрану чланица неког савеза од угрожавања споља – примедба Б. С.), колективна безбедност је уперена против напада унутар заједнице“.¹⁸

Свој систем безбедности ОУН базира на нормама међународног права које третирају суверенитет и интегритет земаља чланица као највише вредности. Такав приступ међународном поретку очито није одговарао оним земљама чије су економске аспирације превазилазиле властите ресурсе. Поставља се питање да ли је изазивање функционалне кризе ОУН, у ствари, покушај да се једна светска организација и њен систем колективне безбедности замени другим, који ће полазити од другачијих парадигми савременог света.

Што се тиче језичке кованице која се данас налази у широкој употреби и у нашем језику као „кооперативна безбедност“, њу је др Драган Р. Симић превео са енглеског оригинала „Cooperative Security“ као „сарадња у безбедности“. Симић је уједно истакао да је овај појам настао са намером да се нагласи разлика између достизања, очувања и унапређења безбедности путем *надметања у повећању моћи*, с једне, и достизања, очувања и унапређења безбедности помоћу или *кроз сарадњу*. Исти аутор тврди да се „сарадња у безбедности“ може посматрати као *теоријски модел* (који се наслања на Кантову идеју сарадње у безбедности у делу „Вечни мир“), али и као *систем сарадње и безбедности*.¹⁹

Када говоримо о систему, за разлику од система колективне безбедности и колективне одбране, *систем кооперативне безбедности* створен је у оквиру Северноатлантског пакта (НАТО), крајем деведесетих година 20. века, у тренутку када је он промовисан као битан чинилац глобалне безбедности. НАТО је, међутим, настао много раније, 1949. године, и био значајан чинилац у време разбуктавања „хладног рата“ и оштре идеолошке конфронтације коалиције и биполарне поделе света. Алијанса дванаест земаља западне Европе и северноамеричког континента, убрзо је била проширена, 1952. године, Грчком и Турском, а три године касније Савезном Републиком Немачком. Из Алијансе иступа Француска 1966. године.

¹⁸ Интерпарламентарна унија и Женевски центар за демократску контролу оружаних снага – Приручник за посланике бр. 5: *Парламентарни надзор безбедности сектора* (Начела, механизми, пракса), Београд, 2003. стр. 17.

¹⁹ Симић, Р. Драган: *Замисао сарадње у безбедности – Концепт тзв. кооперативне безбедности*, Зборник радова Време глобализације, Дом културе Студентски град, Београд, 2002. стр. 197.

Дуго година НАТО је био само један од бројних система регионалних безбедносних интеграција у свету развијених земаља. Он је више пута, током тог периода, мењао свој стратешки концепт од почетне Стратегије периферне одбране Западне Европе, преко Стратегије масовне нуклеарне одмазде (1952–1969), затим Стратегије еластичног противдејства (1961–1969), Стратегије реалистичног одвраћања (1969–1984), па све до радикалног заокрета до кога је дошло падом Берлинског зида и распадом Варшавског пакта, а затим и СФРЈ, када је Северноатлантски савез у своје редове прихватио и велики број тзв. земаља у транзицији. Знатно проширење новим чланицама, кроз извесну припрему у оквиру Програма Партнерство за мир (ПЗМ) било је праћено и проширењем мандата НАТО у контроли и управљању кризама и супротстављању асиметричним претњама.²⁰ Почетком деведесетих година прошлог века НАТО све више постаје значајан фактор не само безбедносне, већ и војно-политичке интеграције земаља читаве Европе са извесним глобалним аспирацијама. На Истамбулском самиту, 2004. године, НАТО је у своје редове примио Естонију, Литванију, Латвију, Бугарску, Румунију, Словачку и Словенију.

Шта подразумева појам кооперативне безбедности делимично је исказао и Гарет Еванс, служећи се компарацијом и подвлачећи његову везу са системом колективне безбедности. Том приликом навео је и примере сличности и сарадње ова два система у заједничким мировним операцијама, али истакао и извесне разлике. Поред осталог, о кооперацији за мир написао је: „широк приступ безбедности, који је мултидимензионалног опсега; наглашава уверење пре но одвраћање; укључујућа је пре него искључујућа; није ограничавајућа по питању чланства; фаворизује мултилатерализам над билатерализмом; не фаворизује војна решења над невојним; подразумева да су државе превентивни чиниоци безбедносног система, али прихвата да недржавни чиниоци могу имати важну улогу; не захтева стварање формалних безбедносних установа, али их и не одбија; и надасве истиче вредност стваралачке навике дијалога на мултилатералном основу“.²¹

Шта то у пракси значи, показује стварање низа нових институција, на самом почетку деведесетих година прошлог века, као што су: Северноатлантски савет за сарадњу (North Atlantic Cooperation Council – NACC), Евроатлантски савет за партнерство (Euro-Atlantic Partnership Council – EPAC), Стални заједнички савет НАТО–Русија (NATO-Russia Permanent Joint Council – PJC), Заједничка комисија НАТО–Украјина (NATO-Ukraine Joint Commission), Средоземни дијалог (The Mediterranean Dialogue).

²⁰ Види опширније у Специјалном прилогу бр. 4 листа ОДБРАНА под насловом: *Евроатлантске безбедносне интеграције – идеја, процес, циљ, УГЛЕД И МОЋ ЗАЈЕДНИЧКОГ ШТИТА*, Београд, 1. јануар 2006.

²¹ Исто, стр. 17.

Драган Р. Симић из обиља теорија страних аутора издваја теоретски модел практичне примене замисли професора Ричарда Кое-на из Европског центра за студије безбедности „Џорџ Маршал“ о сарадњи у безбедности која треба да обухвати „четири прстена“: појединачну безбедност; колективну безбедност; колективну одбрану и унапређење и ширење стабилности. Сарадња у безбедности замишљена је као стратешки систем који представља средиште заједничких веза либерално-демократских држава, спојених у мрежу формалних и неформалних савеза и институција, које одликују заједничке вредности и јасна и реална економска, политичка и одбрамбена сарадња. У првом прстену обезбедила би се промоција, заштита и унапређење појединачних људских права. У другом прстену обезбедило би се осигурање, очување и унапређење мира и безбедности унутар постојеће заједнице (колективна безбедност). Трећи прстен обухватио би заједничку одбрану чланица система сарадње у безбедности (кооперативна одбрана). Четврти, спољни прстен, обухвата унапређење стабилности и успостављање, очување и унапређење безбедности у ближем и даљем окружењу (унапређење и ширење стабилности).²²

Концепт заједничке безбедности и одбране у Европској унији

Првог јануара 1958. ступили су на снагу Римски уговори, потписани још 25. марта 1957. године, о оснивању Европске економске заједнице (ЕЕЗ). Истог датума, али 1993. године, ступио је на снагу Уговор о јединственом тржишту Европске заједнице. На основу споразума који су потписали шефови држава или влада ЕЗ у Мастрихту, у Холандији, 1991. године, та заједница држава требало је да прерасте у софистициранији и разгранатији систем Европске уније. Поред учешћа чланица ЕУ у свим сегментима кооперативне безбедности тих земаља у оквиру НАТО-а, наметнула се потреба развоја и аутентичне, европске безбедносне политике и одбране. „Док је у време бипо-ларизма ЕЗ била облик искључиво економског повезивања, Споразумом у Мастрихту она је требало да прерасте у политичку унију са знатно ширим кругом надлежности, укључујући и успостављање Заједничке европске спољне политике, као и контролу над питањима безбедности и одбране, који су у време блоковске поделе били под искључивом ингеренцијом Атлантског савеза. Тако је предлогом Мастрихтског споразума, поред осталог, било предвиђено да ЕУ свој идентитет потврди изградњом заједничке спољне и безбедносне по-

²² Симић, Р. Драган: *Замисао сарадње у безбедности – Концепт тзв. кооперативне безбедности*, Зборник радова Време глобализације, Дом културе Студентски град, Београд, 2002. стр. 200–208.

литике чији су основни циљеви садржани у Одредбама о Заједничкој спољној и безбедносној политици (заштита заједничких вредности и независности Уније, јачање безбедности Уније, одржавање мира и безбедности у складу са принципима Повеље УН као и начелима Финалног акта из Хелсинкија, развој и јачање демократије, поштовање права човека и основних слобода).²³ Овим документом била су обухваћена сва питања која су се тичала безбедности ЕУ, а надлежност за доношење одлука у овој области и њихово спровођење дато је Западноевропској унији (ЗЕУ), која је требало да представља мост сарадње између ЕУ и НАТО-а.

Разбуктавањем кризе на простору бивше Југославије и њеним прерастањем у оружане сукобе, продубиле су се разлике између чланица ЕЗ и КЕБС-а у оцени узрока те кризе, посебно у оцени докле се може ићи у признавању права народа на самоопредељење, на основу Повеље УН и Хелсиншког документа.

По оцени Дејана Булајића „неуспех ЕУ, а посебно онај на Косову где се у срцу Европе није могла спречити ескалација оружаног сукоба, који је довео до преузимања иницијативе од стране САД и НАТО и тромесечног бомбардовања територије СРЈ, указао је на потребу значајних промена у дотадашњој безбедносној и одбрамбеној политици ЕУ. То се, пре свега, односило на дефинисање и уобличавање новог европског безбедносног и одбрамбеног идентитета, укључујући и стварање сопствених оружаных снага (*Еврокорпус*), са командном структуром и политичким усмерењем независним од НАТО. На самиту ЕУ у Келну, 1999. године, доноси се одлука о формирању сталних војних и политичких тела: политички и војни комитет (PSC), војни комитет (МС) и војни штаб (*Military Staff-MS*)“.²⁴ Након тог периода, политика безбедности и одбране ЕУ, посебно апострофира три вредности Западне Европе, као што су: мир, демократија и развој. У том правцу покренуте су две иницијативе које треба да створе институционалне предуслове за изградњу заједништва Европљана кроз: заједничку спољну и безбедносну политику (*Common Foreign and Security Policy – CFSP*) и европску безбедносну и одбрамбену политику (*European Security and Defence Policy – ESDP*).²⁴ То, међутим, није умањило неслагање Европљана око веома битних питања, као што су: доношење новог устава ЕУ и спорови око сукоба у Ираку.

На стратегијско-доктринарном плану заједничка европска безбедност и одбрана нашла је своје ближе одређење у Документу о европској безбедносној стратегији из 2003. године.²⁵ У наведеном до-

²³ Булајић, Дејан: *Безбедносна политика ЕУ: шта је остало од Мاستрихта*, Међународна политика бр. 1114–1115, Београд, април-септембар 2004.

²⁴ Institute for Security Studies European Union: *EU Security and Defence – Chaillot Paper N° 75*, European Union Core documents 2004.

²⁵ *A SECURE EUROPE IN A BETTER WORLD – EUROPEAN SECURITY STRATEGY*, Brussels, 12 December 2003.

кументу наводе се три стратешка циља безбедносне политике ЕУ: суочавање са претњама, успостављање безбедности у окружењу и сфикасан мултилатерализам. У Стратегији безбедности ЕУ садржано је и одређење пет најзначајнијих претњи безбедности, као што су: међународни тероризам, пролиферација оружја за масовно уништење, регионални сукоби, распадање држава и организовани криминал.

Представници ЕУ тврде да концепт заједничке безбедности и одбране земаља чланица ЕУ није у колизији са концептом колективне безбедности у ОУН, нити са кооперативном безбедношћу и колективном одбраном у НАТО. За земље чланице ЕУ, улога ОУН у области међународне безбедности је и даље примарна. За укључивање европских снага у акције очувања мира и безбедности и даље је неопходан мандат ОУН. Такође, и политика европске безбедносне сарадње не доводи у питање трансатлантску везу, већ је успостављена политика договарања о употреби заједничких капацитета са НАТО-ом (Берлин плус). Ефекти такве сарадње су најочљивији у решавању кризе на Балкану, најпре у БЈР Македонији, а затим и на Косову и Метохији. Примера ради, у првој војној акцији у којој су учествовале и европске снаге – CONCORDIA у Македонији, 2003. године, коришћена су средства НАТО-а према споразуму из Берлина.²⁶ Данас, ЕУ својим безбедносним капацитетима учествује у војним и цивилно-војним операцијама, какве су, рецимо ALTHEA у Босни и Херцеговини, PROXIMA у БЈР Македонији, итд.

Када је у питању „оператива“ у изградњи система заједничке безбедности ЕУ, важну улогу имају: Европска агенција за одбрану и Бригада 1500 (БГ 1500). Задаци Европске агенције за одбрану јесу: дугорочна визија, планирање и развој капацитета одбране земаља ЕУ, дугорочно планирање снага ЕУ и опремање и развој капацитета за вођење криза. У мају 2004. ЕУ је прецизирала да су њени глобални циљеви до 2010. године: интероперабилност европских снага; способност брзог размештања и капацитети дугорочног трајања. Од 1. јануара 2005. установљена је јединица од 1.500 људи (БГ 1500), у којој партиципирају своје учешће и земље попут Норвешке, која није чланица ЕУ или Турске, која тек чека на пријем у ту организацију.

У последње време, унутар земаља Европске уније, уместо националне безбедности у оптицај све више улази појам *интегрисане безбедности*, под којим се подразумева интеграција не само свих служби безбедности и оружаних снага, већ и културних, научних и привредних потенцијала, невладиних организација, маркетиншких агенција, информатичких система и медија. Истовремено, највећи број земаља чланица ЕУ активно партиципира своје учешће у систему кооперативне безбедности НАТО, заједничке безбедности и одбране ЕУ и у систему колективне безбедности УН.

²⁶ Haine, Jean-Yves: ESDP-an over view, Institute for Security Studies European Union, European Union, 2004.

Историјски посматрано, појам безбедности је изворно повезан са државом и нацијом, као њеним конститутивним елементом. Од Француске буржоаске револуције до средине 20. века највећи број држава у свету је конституисан по моделу националних држава, а мали број оних које су представљале заједницу више народа-нација, попут: СССР, ЧСР и СФРЈ распао се на мање националне државе или државну заједницу. У том периоду појам безбедности се, првенствено, односио на војску и њену функцију чувара суверенитета и интегритета државе.

Данас, када се у све већем броју земаља у транзицији оспорава и релативизује значај националне безбедности, теоретичари људске безбедности га проглашавају превазиђеним, односно традиционалним приступом у науци. Мр Младен Бајагић са Више школе унутрашњих послова у Земуну, позивајући се на стране изворе, сматра да недостаци и неделотворност традиционалне замисли и установа безбедности у постхладноратовском периоду проистичу из „архаичне природе хладноратовског система суверених држава, која је узроковала да се расправе о безбедности у целисти сведу у оквире државно-центричног одређења појма националне безбедности“. Он истиче да „изван видокруга и контекста суверене државе концепт безбедности се развијао у складу са владајућим односима у међународном окружењу, чији су институционални израз чиниле две установе међународне безбедности: равнотежа снага и колективна безбедност“.²⁷

Међутим, професор Факултета политичких наука у Београду, др Војислав Становчић, који спада у ред врских познавалаца историје политичких теорија, концепт националне безбедности сврстава у конзервативну политичку мисао, чији су заговорници неки од утемељивача западне демократске мисли и праксе.

Подсећања ради, национална безбедност је, као идејни концепт и политичка пракса, знатно старија од хладноратовског периода. Она, на изванредан начин, свој настанак дугује Доктрини о неповредивости суверенитета, која датира још од Аугсбургског мира (Peace of Augsburg) из 1555. године, којим је владар добио право да одлучује о религији своје земље, а ово право је затим потврђено и модификовано Вестфалским миром (Peace of Westphalia), јер је њиме окончан тридесетогодишњи верски рат у Европи између католика и протестаната. Отуда, у једној од стандардних дефиниција безбедности заговорника конзервативне школе на безбедност се гледа као на „одсуство претњи и страха“. Прецизније речено, у дефиницији Арнолда Волферса: „Безбедност, у објективном смислу, одмерава одсуство претњи

²⁷ Мр Бајагић, Младен: *Нови концепт безбедности: сарадња у безбедности* (Cooperative Security), Безбедност бр 6, Београд, 2004.

по стечене вредности, док у субјективном, она одмерава одсуство страха да те вредности могу бити нападнуте“.²⁸

Међутим, како даље примећује Смиља Аврамов: „Безбедност је постепено захватала социјалну и политичку сферу“.²⁹ Подсетимо да је она истакла разлику која постоји између појмова *безбедности државе* и *безбедности друштва* (у колоквијалном говору појам безбедности друштва се неправилно замењује појмом *социјалне безбедности*), не бежећи од анализе политичке праксе у којој је управо држава та која пружа легитимитет и заштиту друштву, изграђеношћу и функционалношћу својих институција, у које спадају и институције које се баве безбедношћу, као што су: војска, полиција, жандармерија, граничне јединице, царина, безбедносне службе, цивилна заштита, институти, детективске агенције и др.

Људска безбедност

Средином осамдесетих година прошлог века, једна група стручњака из Програма УН за развој (UNDP) почиње да испољава потребу за другачијим приступом безбедности и да трага за новим дефиницијама тог појма. Иако је заговорника филозофске и политичке идеје да појединац и његове политичке потребе треба да буду у средишту друштвене теорије и праксе било и раније, тек у кругу неолибералних школа, ова различита становишта добијају профилисанији, али не и јединствен карактер. У таквој ситуацији, у различитим земљама света, пре свега оних са развијеним социјалним системом, јављају се различити заговорници новог појма – људске безбедности. Главна карактеристика појма људске безбедности јесте што уместо безбедности државе предност даје безбедности појединца и њиховим људским правима. Један од најпознатијих теоретичара тог правца је и Френ Ослер Хампсон, који је потребу за напуштањем ставова традиционалне, тј. конзервативне теорије образложио тиме да је национална безбедност била доминантан појам у време „хладног рата“ и тада се односио на опстанак државе уз постојање респективне оружане силе, али да након нафтне кризе 1973. године, а посебно након распада СССР-а, све више уступа место појму „људске безбедности“.³⁰

Иако не постоји јединствена дефиниција појма људске безбедности, Хампсон правилно уочава да је схватање људске безбедности засновано на правима и на владавини права и да оно проистиче из либерално-демократске теорије, по којој је главна претња безбедности у

²⁸ Wolfers, Arnold: *National Security as an Ambiguous Symbol*, in *idem: Discord and Collaboration. Essays on International Politics* (Baltimore: John Hopkins University Press, 1971), стр. 219.

²⁹ Аврамов, Смиља: *Безбедност у 21. веку*, Зборник радова СИМБОН 2001. Београд, стр. 423.

³⁰ Френ, Ослер Хампсон: *Часопис Људска безбедност I/1*, Факултет цивилне одбране, Београд, 2003. стр. 9.

одрицању основних људских права, укључујући и право на самоопредељење. Како су тврдили и неки аутори пре Хампсона (Донели 1986. године и Лаурен 1998), од свих права, право мањина је најпроблематичније, јер може доћи у сукоб не само са вољом већине, већ и са правима појединаца. И док једни сматрају да права мањина надвисују многа друга грађанска и политичка права, други теоретичари овог правца, ипак, сматрају да та права нису неограничена и да политички и правни простор који она заузимају не смеју умањити или ограничити основна људска права и права појединаца. Дакле, јасно је да су уместо војних изазова, ризика и претњи, у фокусу ових научних разматрања тзв. невојни изазови, ризици и претње, попут: права мањина, незапослености, претње по животну средину, хемијско-биолошке претње, проблем избеглица, итд.

Френ Ослер Хампсон чини напор да у различитим приступима заговорника појма „људске безбедности“ покуша да уочи и три главна приступа безбедности. Први приступ је заснован на људским правима и он појам људске безбедности дефинише прилично широко, као приступачност људима различитих законских права. Суштински, овај правац тежи да поништи ингеренције суверене државе, фаворизујући законски оквир на међународном и регионалном нивоу. Од заговорника овог правца исходује појам „хуманитарне интервенције“ као реакција међународне заједнице која је присвојила себи право да применом оружане силе, на делу територије или целој територији неке суверене државе, интервенише ако су угрожена људска права појединаца, неке групе или етничке заједнице.

Други приступ у теорији људске безбедности усмерен је ка „сигурности народа“, односно ка „одсуству страха“, што се проглашава највишим циљем међународних интервенција. Овакав приступ подразумева да је рат једна од највећих претњи и подвлачи моралну разлику између бораца и небораца, односно истиче чињеницу да у свим ратовима највише страдају цивили. Идеја да би људи морали бити заштићени од насиља погодовала је стварању не само Међународног комитета Црвеног крста, него и многих невладиних организација. У том приступу садржана је и жеља да се унесрећенима помогне у ванредним ситуацијама, а Савет безбедности УН је, тим поводом, 1992. године, донео декларацију у којој је формално признао да су: „невојни извори нестабилности у области привреде, друштва, хуманитарног рада и екологије постали претња миру и безбедности“.³¹ Заговорници тог приступа креатори су превентивне дипломатије и постконфликтног концепта изградње мира чији је циљ – смањење могућности оружаног сукоба и насиља над цивилима на целој планети.

Трећи приступ у дефинисању људске безбедности подразумева „одрживи људски развој“. Ово схватање повезано је са Извештајем о

³¹ Report UNDP, Geneva, 1994:12

људском развоју који је сачинио Програм за развој Уједињених нација (UNDP), 1994. године, у којем је понуђена широка анализа и процена различитих димензија људске безбедности. Људска безбедност дефинисана је као економска безбедност, безбедност у погледу исхране, здравља, животне средине, као безбедност појединца, заједнице и као политичка безбедност. У том извештају наводи се да су стварне претње безбедности у 20. и 21. веку: болести, као што је sida, трговина наркотицима, тероризам, глобално сиромаштво и проблеми са животном средином. Ти проблеми нису локални (државни), него глобални, а да би се решавали, заговорници овог правца сматрају да треба да постоје нове институције и нови облици глобалне сарадње.³²

У поменутом Извештају о људском развоју речено је да свет може бити миран, само ако су људи безбедни у свом свакодневном животу. Примера ради, у том документу се наводи да: „Осећање несигурности већине људи потиче више од свакодневних брига, него од страха од катаклизмичких светских догађаја. Да ли ће њихове породице имати довољно да једу? Да ли ће изгубити посао? Да ли ће њихове улице и комшилук бити безбедни од криминала? Да ли ће их малтретирати репресивна држава? Да ли ће постати жртве насиља због свог пола? Да ли ће због свог верског или етничког порекла бити мета прогањања?... У коначној анализи, људска безбедност је дете које није преминуло, заразна болест која није експлодирала у насиље, дисидент који није ућуткан. Људска безбедност није проблем оружја – то је проблем који се тиче достојанства“.³³

У истом документу наводи се и седам главних компоненти људске безбедности. То су: економска безбедност; безбедност у погледу хране; здравствена безбедност; безбедност животне средине; лична безбедност; безбедност заједнице; политичка безбедност.

Програм за развој УН сачинио је и објавио и визију најважнијих претњи људској безбедности у 20. и 21. веку. По UNDP, најважније претње људској безбедности су:

а) пренасељеност планете – што се у поменутом извештају образлаже аргументом да ће: „праве претње људској безбедности у 21. веку настати пре због деловања милиона људи, него због агресије неколико народа. Несметан раст становништва (заједно са смањеним изгледима за развој) једна је од главних претњи у 21. веку“;

б) разлике у економским могућностима;

в) миграциони притисци, као резултат нарастајућег броја становника и ограничених економских могућности земаља у развоју;

г) деградација животне средине, која обухвата испуштање штетних гасова и ефекат стаклене баште и уништење шума и мочвара, убрзано уништење приобалних морских станишта;

³² Френ, Ослер Хампсон: Часопис Људска безбедност 1/1, Факултет цивилне одбране, Београд, 2003. стр. 9–35.

³³ Report UNDP, Geneva, 1994:22

д) трговина лековима, посебно наркотицима као једна од најозбиљнијих претњи које угрожавају људску безбедност;

ђ) међународни тероризам.

Појам људске безбедности прате одређене стратегије и средства имплементације, које у међународној заједници имају све чешћу примену. То су, по теоретичару људске безбедности Моравичком, пре свега, три инструмента за унапређење домаће заштите људских права.

Први инструмент су *санкције*, чији је циљ да онемогући неким домаћим групама приступ иностраној роби, услугама, тржиштима и капиталу. Наводе се примери санкција које су Уједињене нације увеле Родезији (1966–1979); Јужној Африци током периода апартејда; санкције против Ирака (1989–2005); санкције против Хаитија, итд. Супротно теоретичару Моравичком, бројни научни посленици у СЦГ, на основу квалитативних и квантитативних анализа ефеката готово десетогодишњих санкција УН према држављанима СЦГ, тврде да санкције готово редовно не постижу прокламовани циљ и истинску сврху – обарање недемократских режима, али зато у великој мери доприносе слабљењу и уништењу националне привреде и рапидном осиромашењу широких слојева становништва.

Други инструмент је *срамоћење*, чији је циљ да се путем медија, невладиних организација и пословних удружења скрене пажња на оне видове националне политике и праксу који су штетни по људска права, како би се та политика променила. Моравички посебно указује на значај који по том питању има Комисија за људска права УН, али и на невладине организације, попут Amnesty International итд.

Трећи инструмент је *процес кооптације*, који, по Моравичком, подразумева употребу међународних или регионалних судова и комисија ради примене људских права и унапређења демократије предлагањем реформи домаћих правосудних система. У опсервацији овог метода треба се присетити мишљења многих заговорника легализма у домаћој јавности који указују на „двоструке стандарде“ у развоју демократије. Примера ради, док САД заговарају поштовање људских права у другим државама, оне не укидају смртну казну на својој територији. Затим, САД као водећа сила у међународној заједници за поједине државе иницира оснивање посебних Међународних кривичних трибунала за ратне злочине, а истовремено се оштро противи могућности да њени држављани могу одговорати пред много легитимнијим, Међународним судом правде итд.

На основу свега што је речено, генерално гледано, наши политички и правни теоретичари, проф. др Војислав Становчић и проф. др Смиља Аврамов, тврде да су неоконзервативизам као политички став и пракса много ближи европској, па и америчкој политичкој сцени, него неолиберализам. Као аргументе за своју тезу они наводе податак да су конзервативни лидери водећих западних земаља, попут Роналда Регана, Маргарет Тачер, Хелмута Кола, Буша старијег и

млађег, Тонија Блера – за време своје владавине јачали све функције државе од националне безбедности до пореског система и знатно повећавали издвајања за војни буџет. Њихова званична теорија о ширењу демократије јачањем тржишне привреде и слабљењем државе била је резервисана само за земље тзв. Источног блока и „трећег света“, које су постале неоцарињено тржиште за робе и капитал из развијених западних земаља.

Гледајући из угла домаће политичке теорије и праксе, може се констатовати да је, након демократских промена 2000. године, у СЦГ дошло до значајне промене у поимању људске безбедности и релативизовања значаја националне безбедности, тј. доктринарног концепта на којем се заснивала СФРЈ. Та промена прошла је скоро незапажено код домаћих теоретичара безбедности, па је овај рад и покушај да се заинтересованој научној јавности скрене пажња на њу. Примера ради, Уставна повеља државне заједнице СЦГ је у први план поставила нове демократске вредности – људска и грађанска права, уместо нације као конституента суверенитета и интегритета државе као највиших националних циљева. У том контексту, политика безбедности је саставни део укупне политике државне заједнице, коју према члану 33. Уставне повеље Србије и Црне Горе утврђује и спроводи Савет министара државне заједнице, сагласно заједничкој политици и интересима држава чланица. Она је, у целини, усмерена на афирмацију активне позиције Србије и Црне Горе на регионалном, европском и глобалном плану и заснива се на принципима једнакости, кооперације и сарадње република чланица.³⁴

Тако дефинисана политика безбедности обухвата комбинацију различитих мера и активности елемената сектора безбедности на нивоу државне заједнице и држава чланица које имају за циљ формирање повољног безбедносног окружења, управљање кризама, поделу одговорности за јачање мира и сигурности и припрему за ефикасно супротстављање будућим ризицима и претњама безбедности.

Закључак

У Србији и Црној Гори започет је процес реформе сектора безбедности и одбране, као важне претпоставке за укупну демократску промену друштва и убрзану интеграцију у евро-атлантске структуре. Реформа сектора безбедности захтева потребу редефинисања концепта националне безбедности и преиспитивања улоге и мисија сваког елемента сектора безбедности у друштву, у складу са евидентним утицајем последица глобализације и у нашој средини и присуством све већег броја нетрадиционалних, транснационалних изазова, ризика и претњи безбедности. У таквом контексту, политика безбедности

³⁴ Уставна повеља Србије и Црне Горе, НИЦ ВОЈСКА, Документи број 35, Београд, 2003.

Србије и Црне Горе настоји да, уважавањем нових међународних околности и геополитичке позиције земље, допринесе развоју концепта колективне безбедности у оквиру ОУН и кооперативне безбедности у оквиру државне заједнице и НАТО. Међутим, стиче се утисак да концепт кооперативне безбедности на нивоу државне заједнице и укључивања СЦГ у оквиру заједничке безбедности ЕУ није до краја осмишљен. С друге стране, политичка теорија и пракса захтевају темељно преиспитивање и критички осврт на садржај појмова који су разматрани у овом раду. Сматрамо да и само теоретско указивање на комплексност ове материје и на евидентно постојање различитих приступа појму безбедности могу бити довољан подстицај за конципирање будућих научноистраживачких пројеката који ће се бавити овим проблемом, као и оних који ће вршити анализу и процену безбедносних изазова, ризика и претњи.

Литература:

1. Wolfers, Arnold: *National Security as an Ambiguous Symbol*, in idem: *Discord and Collaboration. Essays on International Politics* (Baltimore: John Hopkins University Press, 1971).
2. Др Аврамов, Смиља: *Безбедност у 21. веку*, Зборник радова СИМБОН, Београд, 2001.
3. Френ, Ослер Хампсон: *Часопис Људска безбедност I/1*, Факултет цивилне одбране, Београд, 2003.
4. *Стратегија одбране државне заједнице Србија и Црна Гора*, Министарство одбране, Београд, 2005.
5. *Бела књига одбране државне заједнице Србија и Црна Гора*, НИЦ ВОЈСКА, Београд, 2005.
6. *Уставна повеља државне заједнице Србија и Црна Гора*, НИЦ ВОЈСКА, Документи број 35, Београд, 2003.
7. Др Ковач, Митар: *Стратегијска и доктринарна документа националне безбедности* – Свет књиге, Београд, 2003.
8. Dr Deger, Saadet & Dr Sen, Somnath: *Military Expenditure (The political, economy of international security)* SIPRI, OXFORD UNIVERSITY PRESS, 1990.
9. Баландије, Жорж: *Политичка антропологија*, Култура, Библиотека 20. век, Београд, 1997.
10. Буханов, В. А.: *Европска стратегија германског фашизма*, Издавачка кућа уралског универзитета, Свердловск, 1991.
11. Editor by Cimbala, Stephen J.: *NATIONAL SECURITY STRATEGY, PRAEGER*, New York. U.S.A., 1984.
12. Soros, Džordž: *O globalizaciji*, Samizdat B92, Beograd, 2002.
13. Stiglic, E. Džozef: *Protivrecnosti globalizacije*, SBM-x, Beograd, 2004.
14. Council of Europe: *The fight against terrorism – Council of Europe standards* (Special edition for the 26th Conference of European Ministers of Justice) Strasbourg, 2005.
15. Интерпарламентарна унија и Женевски центар за демократску контролу оружаних снага – Приручник за посланике бр 5: *Парламентарни надзор безбедносног сектора* (Начела, механизми, пракса), Београд, 2003.

16. Др Симеуновић, Драган: *Теорија политике – ридер – 1. део*, Наука и друштво, Београд, 2002.
17. Мр Стојановић, Станислав: *Безбедност и изазови процеса глобализације*, Војно дело бр. 1, Београд, 2005.
18. Мр Бајагић, Младен: *Нови концепт безбедности: сарадња у безбедности (Cooperative Security)*, Безбедност (Часопис Министарства унутрашњих послова Републике Србије), бр. 6, Земун, 2004.
19. Institute for Security Studies European Union: *EU Security and Defence – Chaillot Paper No 75*, European Union Core documents 2004.
20. *A SECURE EUROPE IN A BETTER WORLD – EUROPEAN SECURITY STRATEGY*, Brussels, 12 December 2003.
21. Haine, Jean-Yves: *ESDP-an over view*, Institute for Security Studies European Union, European Union, Brussels, 2004.
22. Булајић, Дејан: *Безбедносна политика ЕУ: шта је остало од Мастрихта*, Међународна политика бр. 1114–1115, Београд, април-септембар 2004.
23. Подовац, Р. Живомир: *Међународне војне интеграције, мировне и хуманитарне војне операције*, НИЦ ВОЈСКА, Београд, 2003.
24. Специјални прилог бр. 4 листа ОДБРАНА под насловом: *Евроатлантске безбедносне интеграције (идеја, процес, циљ) – УГЛЕД И МОЋ ЗАЈЕДНИЧКОГ ШТИТА*, Београд, 2006.
25. Др Симић, Р. Драган: *Замисао сарадње у безбедности – Концепт тзв. кооперативне безбедности*, Зборник радова Време глобализације, Дом културе Студентски град, Београд, 2002.
26. Кекић, Далибор: *Култура безбедности у савременим схватањима безбедности*, Међународни проблеми, Но 2–3, Београд, 2004.

Превазилажење дефицита производње пољопривредно-прехранбених производа за исхрану Војске на територији Црне Горе

УДК: 355.657.1 : 338.43] (497.16)

Др Бранко Тешановић, пуковник
Зоран Ковачевић, потпуковник

Превазилажење дефицита који се јавља услед немогућности довољне производње, а који је изражен услед разноликости исхране припадника Војске, предвиђен је Планом исхране у ВСЦГ. Успешно решавање проблема захтева обезбеђење различитих врста производа из других подручја који их могу обезбедити властитом производњом. С обзиром на то да је ВСЦГ заједничка институција две републике чланице државне заједнице, очигледно је да се дефицит производње у једној републици обезбеди набавком из друге републике.

Кључне речи: *прехранбени производи, дефицит, биланс, исхрана Војске, становништво.*

Увод

Република Србија је површином и бројем становника много већа, па је стога, услед климатских и географских карактеристика њеног подручја, реално да се и дефицити појединих врста прехранбених производа могу обезбедити од ове чланице државне заједнице. Рибља конзерва за исхрану припадника целокупне Војске производи се само у Риједи Црнојевића у Црној Гори, док се одређене врсте прехранбених производа не могу производити на целокупном подручју ДЗ СЦГ (пиринач, какао, кафа), те се морају користити робне резерве по основу увоза из других земаља. Наведени подаци су веома значајни за планирање и реализацију исхране припадника Војске на територији Црне Горе јер се у случају прекида снабдевачких веза из Републике Србије ослонац за уредну исхрану у првом периоду може тражити из ратних резерви јединице, а након тога алтернативним изворима снабдевања Војске. При томе, треба тежити да се дефицит у обезбеђењу сведе на најмању могућу меру, или се решава што повољније са економског и безбедносног становишта.

Могућности повећања производње прехранбених производа у Црној Гори

Сагледавајући садашње могућности производње прехранбених производа истичемо: „Црногорска агроиндустрија, са једним бројем нових погона, мање-више успешно се прилагођава условима тржишног привређивања, уз постизање добрих пословних резултата и поштовање стандарда квалитета. Ова индустрија има посебан значај у погледу запошљавања: средином 2003. г. у прерађивачким погонима било је запослено 3.800 сталних и 1.600 повремених радника. Израда стратегије повезивања примарне пољопривреде и прераде је веома везана за развој агробизниса. Она би показала значај црногорске агропривреде за укупан привредни раст земље и служила би као подлога за аграрну економску политику. Без добро програмиране агроиндустрије у тржишној привреди, не може се рачунати са унапређењем примарне пољопривредне производње, као што се без примарне пољопривреде не може програмирати агроиндустрија. У том смислу, држава може предузимати правилне мере заштите како примарне производње, тако и ове младе индустрије, прије свега од нелојалне конкуренције“.¹

Планирање повећања производње прехранбених производа може се остварити уз прихватање компаративних предности Црне Горе у односу на друге земље у окружењу. Да би се то реализовало, најбитније је смањити или потпуно елиминисати одлазак пољопривредног становништва са села, његову сенилизацију, а постојећа сеоска подручја развијати комуналном и другом инфраструктуром. Свакако да је потребно користити искуства из развијених земаља Европе који су такозваном „Политиком руралног развоја“ успели да развој пољопривредне производње доведу на задовољавајући ниво. Овде се мора имати у виду да је програм сачињен за дужи период, који је износио и до 30 година.

Мере за повећање производње прехранбених производа у Црној Гори су:

- коришћење повољних агроклиматских услова за специфичне производње, почев од гајења маслина и цитруса, преко узгоја раног свежег поврћа, а свакако најбитнија је интензивирање развоја сточарства на великим просторима северног планинског дела Републике;

- очуваност земљишта, воде и ваздуха од загађења, што даје услове за производњу еколошки чистих прехранбених производа и омогућава афирмисање органске пољопривреде;

- постојање значајних неискоришћених површина обрадивог пољопривредног земљишта, као и површина на којима је могуће значајно повећање производње по јединици површине, а да се тиме не угрозе ресурси;

- на основу увида у туристичку тражњу, поготово иностраних туриста, могуће је установити потребе и захтеве из иностранства за специфичне црногорске производе.

¹ „СГ РЗС ЦГ 2003“ (2003 : 49).

То су услови за развој пољопривреде, али потребно их је хипотетички поставити на научне основе. Наиме, уколико једна земља нема апсолутну предност у производњи одређених прехранбених производа, она може остварити компаративну предност у одређеним производима. „Компаративна предност је концепт Рикардове теорије вањске трговине илустрован примером трговине вином и сукном између Енглеске и Португалије; Енглеска за производњу дате количине сукна троши 100 радних дана, а за производњу дате количине вина 120 радних дана, док Португалија за исту количину сукна троши 90 радних дана, а за производњу вина 80 радних дана. Из анализе произилази да Португалија има компаративну предност у производњи оба ова прехранбена производа“.²

На основу реалне анализе могућег повећања производње прехранбених производа намењених исхрани припадника ВСЦГ и смањења зависности од увоза, Божовић процењује да се оно може остварити у производњи производа, приказаних у *табели 1*.

Табела 1

Преглед начина решавања дефицита прехранбених производа у Републици Црној Гори

Назив прехранбеног производа	Јед. мере	Остварени ниво производње	Дефицит производње	* Годишњи прираст у килограмима (по комаду)		Начин решавања дефицита у производњи
				теляд	јунад	
Месо јунеће	тона	8.000	1.400	70	225	Товом и клањем 9.032 јунета уместо телаци
				70	225	
Месо свињско	тона	4.100	4.700	15	80	Производњом 58.750 комада меснатих свиња
				15	80	
Месо пилеће	тона	2.400	2.800	2		Узгојем 1,4 мил. ком. бројлера
Риба свежа морска	тона	2.100	0,200	0,5		Ловом 400.000 ком. рибе
Млеко свеже кравље	1000 лит.	22.300	200	1.114		Повећањем откупа млека
Јаја свежа	1000 ком.	135.000	34.800	105		Повећањем узгоја 303.000 кока носиља

Извор: Прорачун и процена аутора магистарског рада и Статистички годишњак Југославије, стр. 225.

* Напомена: годишњи прираст стоке која се анализира представља производњу меса након клања стоке од укупне бруто-тежине до нето-тежине (када се одбију некорисни делови). Теляд је стара до 6 месеци и тешка до 135 kg, а јунад од 6 месеци до 2 године (тешка 490 kg), док су прасад до 4 месеца (тешка 20 kg), а меснате свиње од 4 месеца до 1,5 година (тешке 102 kg).

² Мр Бранислава Божовић (2004 : 85).

Анализирајући податке приказане у *табели 1*, уочавамо да под-ручје РЦГ пружа могућности да се прехранбени производи произведу ангажујући расположиве капацитете Републике, уз потпуну елиминацију увоза. Поред ових мера, потребно је повећати степен кредитирања пољопривреде разним субвенцијама, највише аграрним буџетом ради подстицања и одржавања постојеће производње. Садашњи обим аграрног буџета од 9 милиона € није довољан да реши крупна питања из аграра и нема инвестициони карактер.

Табела 2

Аграрни буџет и његово учешће у укупном буџету

Година	1999.	2000.	2001.	2002.	2003.	2004.
Учешће аграрног у укупном буџету (у %)	2,30	3,03	1,77	1,76	2,08	2,04

Извор: Мр Бранислава Божовић, (2004 : 126)

„Компарирајући структуру аграрног буџета Црне Горе за 2003. годину са другом чланицом ДЗ СЦГ, те осталим земљама у окружењу уочавамо да у Србији износи 3%, Словенији 4% и у Хрватској 4,2%. Када се буџет изрази кроз субвенције за издвајање по становнику, стање је поражавајуће, јер се у Црној Гори издваја 13 €, у Србији 17 €, Мађарској 70 €, Словенији 130 €, док је на нивоу Европске уније 120 €“.³

Табела 3

Структура аграрног буџета Црне Горе (у %)

Ред. број	НАМЕНА	1999.	2000.	2001.	2002.	2003.	2004.
I	СТОЧАРСТВО:	24,1	33,5	41,7	23,0	16,0	16,5
	– премије за млеко	11,7	20,3	13,0	–	–	–
	– развојне премије	6,2	8,8	11,6	10,4	9,2	10,3
	– мере за унапређење сточарства	6,2	4,4	17,1	12,6	6,8	6,2
II	ВЕТЕРИНА	10,2	8,0	7,8	8,8	8,7	9,9
III	ПЧЕЛАРСТВО	0,6	0,8	1,0	2,9	0,6	0,6
IV	РИБАРСТВО	0,5	0,6	0,6	2,2	1,1	1,1
V	ЛОВСТВО	0,4	0,3	1,5	–	–	–
VI	БИЉНА ПРОИЗВОДЊА:	10,2	8,9	13,6	8,4	7,9	9,3
	– регреси	8,4	8,3	6,9	3,1	2,6	3,0
	– развојне и опште мере	1,8	0,6	6,7	5,0	5,3	6,3
VII	ДИСТРИБУТИВНИ ЦЕНТАР	17,7	16,7	5,2	4,2	–	–
VIII	КРЕДИТИРАЊЕ АГРАРА:	22,4	22,6	–	–	–	–
	– краткорочни кредити	10,6	10,1	–	–	–	–
	– дугорочни кредити	11,8	12,5	–	–	–	–
IX	ПРОГРАМ ОПШТЕГ ЗНАЧАЈА	13,9	8,6	28,6	50,4	65,7	62,2
	У К У П Н О	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Извор: Мр Бранислава Божовић, (2004 : 128)

³ Мр Бранислава Божовић (2004 :127).

Аграрни буџет, као инструмент аграрне политике у Црној Гори, уведен је 1993. године са циљем да се обезбеде наменска и подстицајна средства за субвенционирање и развој пољопривреде. Он је саставни део буџета РЦГ и једини извор средстава за подршку пољопривреде. Подаци приказани у *табели 3* указују на структуру аграрног буџета у Црној Гори, као и на циљеве развоја пољопривредне производње који се желе постићи. Пре свега, потребно је субвенционирати поједине пољопривредне гране, те финансирати програме од општег значаја.

До 2001. године најзначајнија ставка аграрног буџета била је подршка развоја производње млека, да би у 2004. години тежиште било на побољшању тржишне позиције производа црногорске пољопривреде.

Табела 4

Структура увоза пољопривредно-прехранбених производа у Црној Гори у периоду 2000–2002.

Производ	2000.		2002.		Индекс 2002/2000.
	Увоз (000 \$)	%	Увоз (000 \$)	%	
Свеже месо и прерађевине	19.807	26,4	27.360	22,2	138
Месо говеђе	1.343	1,8	570	0,5	42
Месо свињско	7.208	9,6	15.780	12,8	219
Месо пилеће	3.251	4,3	5.008	4,1	154
Прерађевине (кобасице, саламе и др.)	5.008	10,7	6.002	4,9	75
Млеко и прерађевине	5.239	7,0	6.556	5,3	125
Слатко млеко	1.512	2,0	806	0,7	53
Павлака	337	0,3	274	0,3	81
Јогурт	551	0,7	851	0,7	96
Сир	3.176	4,2	4.899	4,0	133
Маслац	463	0,4	478	0,4	103
Сладолед	530	0,6	735	0,7	139
Свежа и сува риба и морски плодови	3.140	3,2	4.095	3,7	130
Пшеница	1.228	1,3	952	0,9	77
Брашно и пиринач	2.294	2,5	518	0,5	22
Тестенине, слад, гриз, тост	2.121	2,2	1.937	1,8	91
Кондиторски производи	1.760	1,8	3.010	2,7	171
Свеже, смрзнуто и конзервирано поврће	4.173	4,3	4.613	4,2	110
Банане	8.947	9,2	14.959	13,7	167
Воће и прерађевине	1.943	2,0	2.510	2,3	129
Сокови	7.390	7,6	9.575	8,7	129
Шећер	11.333	11,7	11.114	10,2	98
Чоколада и жвакаће гуме	2.294	2,4	2.051	1,9	89
Кафа	1.098	1,2	2.233	2,0	203
Какао за прехранбену индустрију	5.216	5,4	5.655	5,2	108
Зачини и чајеви	228	0,2	210	0,2	92
Сточна храна	1.559	1,6	1.135	1,0	73
Минерална и газирана вода	1.318	1,4	2.464	2,2	18
Остали производи за људску исхрану	6.620	6,8	7.390	6,8	111
У К У П Н О	96.924	100	109.322	100	113

Извор: Министарство пољопривреде, шумарства и водопривреде у Влади РЦГ (анализа) (2003 : 9).

Увоз прехранбених производа треба да надомести дефицит који се јавља између производње и потреба домаћег тржишта. Основни проблем привреде Црне Горе јесте што се увозе производи за које постоје могућности довољне производње, ангажујући постојеће производне капацитете, чиме би се, уз одређене инвестиционе захвате, већи део увезених производа произвео у Црној Гори уз могућности извоза.

Структура укупног увоза пољопривредно-прехранбених производа у Црној Гори може се сагледати на основу података који су приказани у *табели 4*.

Познавањем специфичности и разноврсности војничког obroка, уочавамо које производе Црна Гора треба да увози да би се успешно реализовала исхрана припадника Војске на њеној територији.

Ради смањења зависности од увоза и повећања пољопривредне производње, потребно је побољшати и саветодавну службу, вршити едукацију са особама које се желе бавити овом врстом производње, те омогућити већу заштиту биљака и животиња. Такође, и ветеринарску службу потребно је стручно и кадровски ојачати ради превентивно-ветеринарске заштите на селу.

Дакле, циљ је да се повећа производња прехранбених производа у Црној Гори, како би се повећала аутономност у организацији и реализацији исхране припадника Војске.

Претпоставка је да се повећање производње прехранбених производа може постићи и враћањем војних економија у састав јединица где су оне биле пре, јер се тиме постиже већа аутономност и боља снабдевеност припадника Војске. Ова чињеница не би требало да буде доведена у питање, јер су економске анализе указале на то да су војне економије рентабилне и исплативе, а значај који би се њиховим коришћењем остваривао био би изузетно велики у садашњем тренутку.

Покривање дефицита недостајућих прехранбених производа је дугогодишња традиција, те можемо сматрати да ће и убудуће регионална дистрибуција снабдевача Црне Горе остати приближна садашњој. Посматрано према удаљености региона и суфициту производа којим региони снабдевачи допуњују дефицит у Црној Гори процењује се да су прометне и друге трговачке организације које се баве набавком пољопривредно-прехранбених производа (сировина и финалних производа) налазиле снабдеваче у регионима који територијално најповољније леже у односу на Црну Гору као потрошачки регион. О томе сведоче и подаци да централна Србија има велико учешће као снабдевачки регион, док је учешће Војводине смањено. Из ових разлога, потпуно је одсуство снабдевача из Р. Македоније која има јефтине производе, али би они због удаљености били знатно скупљи.

Ови се односи у будућем периоду могу кориговати развојем производње, али и изналагањем бољих трајних решења и сарадње у снабдевању Црне Горе.

Снабдевање пољопривредно-прехранбеним производима са територије Републике Србије

На основу биланса потрошње и производње основних пољопривредно-прехранбених производа, евидентна је њихова дефицитарност на целом подручју Црне Горе, што се надокнађује из других подручја државне заједнице. Мањим делом увоз РЦГ је заступљен из осталих држава у окружењу, а највише из Републике Српске.

Имајући то у виду, као и значајан утицај туристичке привреде на укупне потребе прехранбених производа, може се разумети зашто је целокупни увоз РЦГ окренут ка Републици Србији.

„Структурно посматрано Црна Гора има значајну увозну зависност код четири групе прехранбених производа:

прву групу чине тзк. некомпетитивни производи, тј. они који не припадају производњи црногорског климата, а то су тропско воће – банане, цитруси, кафа, што износи око 13,7% вредности укупног увоза пољопривредно прехранбених производа. Има случајева да се ови производи увозе ради продаје другим тржиштима ван Црне Горе,

другу групу чини увоз свежег меса и прерађевина од меса, што је неоправдано високо с обзиром на домаће потенцијале и капацитете ове гране. На свеже месо и месне прерађевине отпада 27,3%,

трећу групу чине робни сектор прехранбених производа, шећер, сокови, чоколада, слад, гриз и др. Ова група учествује највише у структури увоза и то са преко 50%,

четврту групу чине млеко, сир и друге млечне прерађевине, на чега отпада отприлике 8% увоза“⁴.

Из Републике Србије увози се друга, већим делом трећа и у потпуности четврта група дефицитарних производа.

У 2004. години за потребе припадника Војске у Црној Гори на нивоу ГШ ВСЦГ и Министарства одбране ДЗ СЦГ закључени су уговори за обезбеђење и испоруку прехранбених производа из Републике Србије. Они се односе на следеће врсте:

1. За уље јестиво АД „Дијамант“ Зрењанин,
2. За мармелладу воћну „Милодух“ Крагујевац,
3. За свеже месо свих врста и сувомеснате производе у 2004. г. ДД „Агрожив“ Панчево.

Напомена: У 2005. години испорука свежег меса врши се из АД „Јухор“ Јагодина.

4. За рибу замрзнуту „Астатrade“ Београд.
5. За месне конзерве (месни нарезак, јетрену паштету) „Неопланта“ Нови Сад.

⁴ Мр Бранислава Божовић, *Уравнотежење биланса производње и потрошње хране у Црној Гори*, Подгорица, 2004.

6. За буреке и пите са сиром „Браћа Годоровић“ Ваљево.
Напомена: пријашњу испоруку вршило је предузеће „Житопродукт“ Зрењанин.
 7. За сокове воћне „Дугафрут“ Крушевац.
 8. За млеко свеже, сиреве и млечне производе
„ПКБ Имлек“ Београд.
 9. За јаја свежа ВУ „Моровић“ Карађорђево.
 10. За разне врсте кекса и колача „Ростер“ Београд.
- Ово су најзначајнија предузећа из Републике Србије која испоручују прехранбене производе за потребе Војске у Црној Гори.

Свакако да Војска склапа уговор са разним произвођачима који понуде најповољније услове за период од годину дана. При томе је потребно имати у виду да се предузећа која испуне све уговором закључене обавезе, а уколико искажу заинтересованост за даљу сарадњу, узимају у приоритет као дугогодишњи партнери и са њима се уговори и не прекидају већ се сваке године настављају и продужују (нпр. „ПКБ Имлек“ Београд).

Алтернативни програми производње прехранбених производа

Алтернативни програми производње прехранбених производа треба да обезбеде континуирано и уредно снабдевање тржишта, те да се у сваком тренутку пласирају тамо где дође до њихове несташице. Међутим, производња има потребу за обогаћивањем и применом асортимана који се не могу у сваком региону обезбедити властитом производњом услед климатских, земљишних и других разлика.

У алтернативне програме производње прехранбених производа укључујемо: производњу меда и производа од меда, производњу свих врста печурки које су погодне за људску исхрану, производњу плодова мора – шкољкарство, убирање самоникле флоре и шумске фауне намењене људској исхрани, производња чаја, дувана и др. Сваки од њих има своје место и значај у исхрани припадника Војске и грађанства, а њихово коришћење, углавном, зависи од традиција и навика за њихову примену.

Алтернативна производња прехранбених производа у Црној Гори има две функције:

1. функцију производње хране: пчеларство, приватни рибњаци, узгој кунића, и
2. функцију задржавања становништва на селу, уз развој сеоског туризма и кућних радиности. Граде се и мини хидроцентралне на планинским подручјима богатим речним токовима, где није спроведена градска електрична мрежа.

Основ алтернативних начина производње прехранбених производа чине више врста производа.

Пчеларство и производња меда и производа од меда (полен, млећ, мед са саћем и др.) имају своје оправдање, јер су веома здрава и енергетски јака храна, која има своју велику примену у исхрани Војске. Војнички организам у фази интензивног раста и физичког развоја има велике енергетске потребе, а мед је енергетски изузетно јака храна (100 g = 322 kcal или 1.372 kJ). „На подручју Црне Горе може се производити еколошки здрави мед, а количина произведеног меда је у 2002. години око 374 тоне, што је у односу на 1991. годину готово удвостручена количина“.⁵

Печурке које успевају на подручју Црне Горе, у готово свим шумским брдовитим и планинским пределима који су богати падавинама углавном су јестиве, иако их не могу слободно брати они који их не познају јер има и веома отровних и по људски живот опасних врста (разне врсте пупавки). Најпознатије јестиве печурке које успевају на подручју Црне Горе су: вргањ, лисичарка, шампињони и др. Има покушаја да се на вештачки начин, у тунелима и затвореним рударским окнима покушају производити одређене врсте печурки. Најпознатија места где се ангажовањем приватних лица производе печурке су у околини Никшића, Мојковца и Херцег Новог. Услов за успешну производњу је, пре свега кисело земљиште изузетно богато влагом.

Производња плодова мора има велики низ погодности, јер је црногорско море чисто, средње тоpline и салинитета, што му даје низ могућности за експлоатацију и за производњу морских производа: шкољки и других плодова мора. Дагње, мушље и прстаџи само су неке од врста шкољки које се успешно ваде из мора на овом подручју, а има изузетних могућности и за вештачку производњу, поготово на подручју целе Боке Которске (код Мориња, Рисна, Котора, Тивта). Иако је циклус за природну репродукцију шкољки доста кратак и могу се годишње извући 1 до 2 приноса, овај вид производње није развијен и на осталим подручјима, што услед отворености мора, што услед великог рада око узгоја шкољки.

Самоникла флора и шумска фауна у исхрани припадника Војске највише долази до изражаја у теренским условима, када се јединице нађу одвојене од базе снабдевања и у вежбама преживљавања и исхране у природи. У исхрани грађанства, углавном, ову врсту користе поједина домаћинства на целом подручју Црне Горе, јер је лов готово на целом подручју Републике развијен, а развија се и ловни туризам. У исхрани се највише користи дивљач: шумски зечеви, дивље свиње и фазани, а има случајева да се на северу лове и срдњаћи, чиме се асортиман примене ове врсте меса заокружује. Поред печурки, у исхрани се најчешће користе дивљи кестен који успева на киселим зе-

⁵ Исто, (2004 : 43).

мљиштима на целом подручју Црне Горе, као и неке врсте зачинских биљака које служе за обогаћивање укуса спремљене хране или за производњу разних освежавајућих напитака (шипурак, коприва, нана, липа, зова и слез). Прерада лековитог биља у изграђеним капацитетима („Експорт биље“ – Рисан, „Бар биље“ – Бар и „Агробисерница“ Рожаје), више је година у кризи, а једини активни прерађивач лековитог биља је „Екофлора“ из Даниловграда који своје производе извози и на страна тржишта.

Производња дувана има традицију у Црној Гори и сагледава се као просперитетна грана прерађивачког сегмента у оквиру агробизниса. Производња цигарета („Ловћен и Поинт“) одвија се у Дуванском комбинату – Подгорица, капацитета 4.000 тона годишње, али услед утицаја сиве економије и нелегалног увоза цигарета у 2002. години произведено је свега 1.141 тона цигарета, што заједно са ферментисаним дуваном, који се такође производи, износи око 18,4% вредности агроиндустрије. Значај дуванске индустрије са аспекта потреба коришћења за припаднике Војске значајан је са становишта припадања цигарета по нормативу припадања у рату.

Осим резервних извора, свакако треба напоменути проширење производних капацитета сеоских газдинстава које могу одређеним улагањима у постојеће асортимане проширити или усвојити производњу нових врста прехранбених производа.

Ради тога, Влада РЦГ, преко надлежних министарстава, а највише преко Министарства за пољопривреду, шумарство и водопривреду, тежи разним програмима.

Програм „Млади фармери“ има за циљ очување и подмлађивање села финансијском накнадом брачним паровима који живе на селу и баве се пољопривредном производњом као основним занимањем.⁶

Такође, приоритети су били и да се изградњом сеоске инфраструктуре реализује један од најважнијих у 2004. години, а који се односи на развој пољопривреде и села. То се, пре свега, односи на изградњу сеоских водовода, пробијање, насипање и чишћење путева према селима у брдским крајевима и зидање бистјерни у безводним крајевима.

Разне врсте тропског воћа (лимун, банане, ананас, авокадо), кафа, какао, пиринач, одређене врсте морске рибе су производи који се обезбеђују увозом ради задовољења потреба тржишта. Међутим, с обзиром на то да се за обезбеђење ових производа издвајају велика новчана средства, можда ће се у наредном периоду тежити измени структуре и навика у исхрани ради уштеда и оријентације ка коришћењу домаћих производа. То је, свакако, значајан моменат, а његовом реализацијом остварила би се велика корист, пре свега у интензивирању развоја домаће производње одређених асортимана пољопривредно-прехранбених производа, што би свакако било од изузетног значаја за планирање и реализацију исхране у Војсци.

⁶ Мр Милутин Симовић, *Конференција за штампу*, (2004 : 4).

Алтернативни извори снабдевања прехранбеним производима, ради употпуњавања асортимана и разноврсности треба да, поред пољопривредне производње, прераде сировина и увоза, дођу до потпуног изражаја у ванредним ситуацијама.

Закључак

Дефицит у производњи прехранбених производа на територији Црне Горе потребно је надоместити ради уредног снабдевања грађана и припадника Војске недостајућим производима.

То се решава на два начина:

– повећањем властите производње, што се постиже бољим искоришћавањем постојећих капацитета, као и пуштањем у функцију оних који су услед разних фактора ван употребе. Црногорска агроиндустрија се успешно прилагођавала условима тржишног привређивања, а у погледу запошљавања она је у 2003. години имала 3.800 стално и 1.600 привремено запослених радника. Без добро програмиране агроиндустрије у тржишној привреди не може се рачунати на повећање примарне пољопривредне производње;

– обезбеђењем из увоза.

Превазилажење дефицита повећањем властите производње потребно је ради стимулисања производње, повећањем запослења радника, те потпуним елиминисањем увоза и одливом девизних резерви. На тај начин остварио би се неопходан асортиман који је потребан ради разноликости исхране припадника ВСЦГ, како је предвиђено планом исхране. Повећање производње може се реализовати, углавном, у намирницама анималног порекла (месо, риба, млеко и свежа јаја) и то товом телад и прасади која су предвиђена за клање и уместо њих клањем јунади и месних свиња.

За успешно решење наведеног проблема потребно је обезбедити различите врсте производа из подручја где се они производе, при чему треба тежити да се дефицит сведе на најмању могућу меру. Наравно да је најважније узети у обзир економски и безбедносни фактор, како би све то било рентабилно, уз остварене максималне уштеде. При томе, не сме се нити једног момента довести у питање живот и здравље припадника Војске.

Посматрајући структуру прехранбених производа, Црна Гора има увозну зависност за четири групе производа:

– некомпетитивни производи, односно они који се не могу производити на територији СЦГ (кафа, какао, банане, цитруси, пиринач и др.);

– свеже месо и прерађевине од меса, за што нема оправдања, јер могућности производње омогућавају Црној Гори да чак и извози ову врсту производа,

– шећер, чоколада, слад, гриз, и

– млеко и млечне прерађевине.

С обзиром на то да је ВССГ заједничка институција две републике чланице, очигледно је да ће се приоритет у набавци недостајућих прехранбених производа вршити пре свега из Србије, која је површином и бројем становника много већа, те је услед климатских и географских карактеристика реално очекивати да ће се већи део асортимана овде и производити. Из наведеног разлога, са подручја Србије увозе се друга и четврта група производа, а већим делом и трећа.

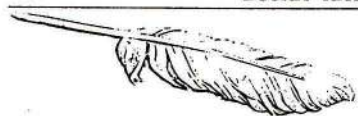
Међутим, потребно је имати у виду да је поједине врсте прехранбених производа могуће надоместити алтернативном производњом, која има за циљ повећање садашњег нивоа производње, као и да се поједини производи замене другим чиме би се смањила потреба за њиховим обезбеђењем из увоза.

Алтернативна производња у Црној Гори може се свести на две функције: производњу хране (пчеларство, приватни рибњаци, узгој кунића) и задржавање становништва на селу.

Све наведено, са циљем повећања производње прехранбених производа већим коришћењем властитих капацитета, увозом или алтернативним начином производње, има задатак да се садашњи дефицит потребе – тражње и могућности задовољења сведе на најмањи могући ниво, чиме би се остварио изузетно повољан економски ефекат.

Литература:

1. Божовић Бранислава, Закић Зорка: *Уравнотежење биланса производње и потрошње хране у Црној Гори*, Подгорица 2004.
2. Калезић Жарко: *Структурне промене на селу у Црној Гори као резултат привредног развоја*, докторска дисертација, Београд 1975.
3. Тешановић Бранко: *Економски аспекти развоја исхране становништва и Војске Југославије у рату*, докторска дисертација, Београд 2002.
4. Ђерковић Зоран: *Стратегија развоја пољопривреде у функцији регионалног привредног развоја*, Институт за економику пољопривреде, Београд 1992.
5. Шеварлић Миладин: *Учешће аграра у друштвеном производу Црне Горе и државне заједнице Србија и Црна Гора*, Анализа, Београд 2004.
6. Статистички годишњак РЗС ЦГ, Подгорица, 2003.
7. Симовић Милутин (министар пољопривреде, шумарства и водопривреде у Влади Црне Горе): *Основи политике подстицаја и заштите производње хране у Црној Гори*, Подгорица, март, 2003.
8. Симовић Милутин (министар пољопривреде, шумарства и водопривреде у Влади Црне Горе): „Пољопривреда, шумарство и водопривреда у 2004. години“, Конференција за штампу, Подгорица, децембар, 2004.
9. Институт за стратегијске студије и прогнозе Подгорица, часопис „МОНЕТ“ Подгорица 2001, 2002, 2003 и 2004. године.
10. Министарство пољопривреде, шумарства и водопривреде у Влади РЦГ, *Основне карактеристике пољопривредне производње у Црној Гори*, Анализа за 2004. годину.

Однос према рату у Стратегији одбране државне заједнице Србија и Црна Гора

УДК: 355.43 : 355.01] (497.1)

Радојко Лојаничић, пуковник

Рат, као друштвена појава, у својим разноврсним појавним облицима датира од првих облика организовања људске заједнице. Стога, различити су ставови који се могу срести у литератури о броју ратова вођених у историји. Али, значајнији проблем за овај рад јесте теоријско одређење рата, поимање његових садржаја, снага које у њему учествују, као и начина превазилажења.

Овај рад чини анализу ставова о рату наведених у Стратегији одбране државне заједнице Србија и Црна Гора, као највишег доктринарног документа који детерминише сектор безбедности и одбране држава чланица и државне заједнице Србија и Црна Гора.

Кључне речи: Стратегија одбране, рат, узроци рата, појавни облици рата.

Увод

Вероватно нико и никада неће утврдити колико је стварно вођено ратова у историји људског друштва, поред осталог, и због тога што су различити приступи поимању (теоријском одређењу) рата у светској и нашој литератури. Тако, према Радославу Стојановићу, у периоду од 1480. до 1941. године, у свету је вођено 278 ратова који су заједно трајали 1223 године.¹ Супружници Тофлер тврде да је од краја Другог светског рата до 1990. године у свету било свега три седмице без рата, односно да је у том периоду вођено око 150 тзв. врућих ратова.² Пуковник др Божидар Форца, у својој докторској дисертацији, под називом *Војни фактор међународних односа и његов утицај на развој Војске Југославије*, навео је шири списак ставова разних ауто-

¹ Стојановић, Радослав, *Сила и моћ у међународним односима*, Радничка штампа, Београд, 1981. стр. 7.

² Тофлер, А. и Х., *Рат и антират*, Паидеиа, Београд, 1998.

ра о броју и врсти ратова у историји људског рода.³ Француски институт за истраживања, средином осамдесетих година, објавио је резултате истраживања о 200 ратова вођених у периоду 1774–1974. година.⁴ Било који од наведених извора да се узме као релевантан за промишљање рата, ипак, остаје недоумица коју треба анализирати, а која се односи на теоријско одређење рата, његове узроке и садржаје, снаге које у њему учествују, а посебно могућности његовог превазилажења као начина решавања спорова у међународним односима.

Дана 18. новембра 2004. године Скупштина државне заједнице Србија и Црна Гора (у даљем: СЦГ), донела је *Стратегију одбране*. Уочљиво је да се у овом документу термин (појам) РАТ појављује само на једном месту, и то када се говори о стратегијском концепту одбране држава чланица и Србије и Црне Горе. Може се рећи да је термин (појам) рат супституиран синтагмом изазови, ризици и претње безбедности.

У складу са наведеним, овај рад је операционализован у два дела. У првом делу је дата краћа опсервација еволуције поимања рата кроз историју, тежишно у савременим условима, док се у другом даје лични став аутора о захвату појма рат у *Стратегији одбране државне заједнице Србија и Црна Гора* (у даљем: *Стратегија одбране*).

Рат

Од времена свог рудиментарног појављивања, до данашњих дана, рат је заокупљао научну, али и најширу јавност. Познато је да у научној класификацији ратова постоји мноштво теорија о рату, које се, пре свега, односе на његове узроке. Све те теорије сврставају се у тзв. научне и ненаучне. С обзиром на то да су се у 20. веку догодила два светска рата, незабележена у историји по људским жртвама и материјалним разарањима, с једне, и тражењу начина за превазилажењем рата, с друге стране, то ће се и опсервација ставова о рату, углавном, односити на тај период.⁵

О појму рата постоје различите теорије које на другачији начин дефинишу рат, циљеве, снаге, садржај, однос према другим категоријским појмовима, те на различит начин класификују и дефинишу релацију појма рата и појмова у ратној вештини и другим областима научне и друштвене делатности који су уско повезани са оружаном борбом и битно утичу на исход рата. Актуелне теорије о рату до краја Првог светског рата (етичка, биолошка, геополитичка, идеалистичка) остале су и даље присутне, развијајући се уз настајање и развој нових теорија: расна теорија (фашистичка и националистичка теорија и

³ Шире видети у Форца, Божидар, *Војни фактор међународних односа и његов утицај на развој Војске Југославије*, докторска дисертација, ВА, Београд, 2003.

⁴ Исто.

⁵ О опсервацији рата у наведеном периоду шире видети у Форца, Б., Ковач, М., *Историја ратне вештине, период 1920–2000*, ВИЗ, Београд, 2000.

Малтусова демографска теорија); космополитска марксистичко-лењинистичка; капиталистичка (буржоаска), итд.

Геополитичка теорија о рату заснована је на објашњењу узрока рата – потреби за проширењем животног простора и повећањем државне територије, као и тежњи за променом државних граница, доминацијом над другим народима и државама и сл. Геополитичка теорија о рату била је ослонац свим освајачким ратовима и битан садржај фашистичког и нацистичког поимања рата. Под плаштом пангерманизма Немачка и силе Осовине оправдале су геополитиком и тежње за регионалном и светском доминацијом.⁶

Марксистичко-лењинистичка теорија о рату заснована је на тврдњи да је порекло ратова повезано са појавом приватне својине на средствима за производњу и поделом друштва на антагонистичке класе. Од свих дотадашњих теорија само је марксистичко-лењинистичка успела да одреди рат као друштвени сукоб и процес и да објасни његово порекло и класну суштину.⁷

Изјава француског државника Клемансоа, о тоталитету рата, дуго је остала актуелна: „Вођење рата и увише је важна ствар да би се могла препустити генералима“.⁸ Савремени рат, по многим теоретичарима, тоталан је, те је за његово вођење потребно да техничке и професионалне ауторитете подржавају и, ако је потребно, „... усмеравају чланови владе који располажу знањем које их оспособљава да схвате не само војне већ политичке и економске делујуће снаге и који имају власт да их све усредсреде на постављени циљ“.

„Тотални рат представља бесмислицу и кад обе стране располажу атомском енергијом. У тоталном рату су циљ, напор и степен насила неограничени. Неограничени рат вођен помоћу атомске енергије значио би нешто горе од бесмислице, он би просто представљао узајамно самоубиство“, тврди Лидел Харт.⁹ У даљем, Лидел Харт каже: „Последњи рат ми још називамо 'великим ратом', док ће наши синови будући рат морати да зову 'великим хаосом'“.¹⁰

Разарање „морала“ је релативно нов аспект у теорији коју је Лидел Харт разрадио у ставовима о методу „убијања“ воље народа за борбу без сламања његове војне моћи кроз блокаде (поморске, економске, политичке, војне...) и евентуалну претњу и употребу авијације.

Ако дође до рата, услов за дуготрајан мир налази се у праведном решењу спора, које се постиже делимичним узимањем побеђеног и победника. Иако је такав став о рату био присутан у теорији, пракса тог времена није га уважавала. Појединачна мишљења о могућности превазилажења рата као облика друштвеног сукоба формирањем

⁶ Исто, стр. 66.

⁷ Исто, стр. 67.

⁸ Исто, стр. 68.

⁹ Исто, стр. 69.

¹⁰ Исто, стр. 73.

наднационалних и надржавних тела „светске федерације“, што није одговарало стању духа и степену развоја цивилизације, као и настојања и предлози личили су више на утопијске покушаје људи без власти које други нису могли или нису хтели да разумеју.¹¹

Још је поодавно Лењин тврдио да су неправедни ратови „завојевачки, који имају за циљ освајање и поробљавање туђих земаља и народа“. Неправедни ратови су „... уперени против СССР-а и земаља народне демократије“. Револуционарни и „... најпрогресивнији ратови јесу ратови пролетеријата против буржоазије усмерени на уништавање сваке експлоатације“. „Одушевљење на фронту генерала и војника је израз морала и праведности рата.“ Такође, Лењин је писао да „... побеђује онај који има више резерви, више извора снага, више издржљивости у самом народу“.¹²

Мао Цедунг је тврдио да – „исход рата углавном одређују војни, политички, економски и природни услови двеју зараћених страна (...) Исход рата такође одређује субјективна способност двеју зараћених страна у руковођењу ратом“.¹³

„Рат је тоталан: прво зато што се ратна позорница протеже преко целе територије ратујућих нација. Поред ове распрострањености опасности, тоталан рат условљава и активно учествовање читавог становништва у ратном напору. Тотални рат не воде војске, већ државе свим својим средствима. Стога спровођење тоталног рата захтева прилагођавање економског система циљева у рату. Треће, учешће великих маса у рату чини неопходним да се путем пропаганде посвете нарочити напори јачању морала у земљи и слабљењу политичког јединства непријатељске државе. Четврто, припремање тоталног рата мора да отпочне пре избијања отворених борби. Војно, економско и психолошко ратовање утичу на такозвана мирнодопска занимања у савременим друштвима. Најзад, да би се постигао укупан и ефикасан ратни напор, тоталним ратом мора да управља само једна врховна власт, и то власт врховног команданта.“

За рат са мањим државама Хитлер је заговарао уцене, притиске, услове и поступност у ратама. „Паметан победник ће, кад год је то могуће, побеђеном подносити своје захтеве у више рата. Тада може бити сигуран да нација која је постала безкарактерна – а таква је свака она која се добровољно потчињава – неће наћи довољно разлога ни у једном од ових појединачних тиранисања да се лати оружја. Међутим, уколико је више слабљење на овај начин примљено добровољно, утолико ће народу изгледати мање оправдано да се напослетку брани од неког новог, привидно изолованог, мада у ствари сталног понављања слабљења, нарочито ако је, узимајући све заједно поднето ћутке и стрпљиво, много више и већих несрећа, а да није ништа учињено“.¹⁴

¹¹ Исто, стр. 75.

¹² Исто, стр. 78.

¹³ Исто, стр. 80.

¹⁴ Исто, стр. 90.

„Рат је пре свега безличан. Рат нема смисла, он има функцију“, каже Андре Гликсман. „Ниједан човек није до те мере лишен разума да даје предност рату а не миру, али то није истина“, тврди Рејмонд Арон.¹⁵

Лидел Харт еволуира у својим ставовима о рату, након што је 1945. употребљена атомска бомба и каже: „Ратовање са којим смо се упознали у току последњих тридесет година не одговара атомском добу... Тежи се победи без обзира на последице. У хаотичноме периоду после Другог светског рата почели смо да схватамо шта је све значао недостатак разумног ограничења при постављању наших све глупљих циљева“.¹⁶

У човековој природи је да буде у конфликту са нечим (неким) а, у крајњој линији, како тврди владика Николај, конфликт има три манифестна облика: (1) између човека и природе; (2) човека и човека; (3) човека са самим собом.

Пол Вирило тврди да „чисти рат није ни рат ни мир, то више није, како се веровало, апсолутни или тотални рат, то је само војна инстанца у својој извесности“. Сун Цу Ву је пре неколико хиљада година рекао: „није највеће умеће увек победити у биткама – најбоље је победити непријатеља без борбе“.¹⁷ Дакле, тај својеврсни „психолошки рат је планско коришћење пропаганде за време рата или после објављивања стања приправности, и експлоатације других акција, првенствено ради утицања на мишљење, осећања, ставове и понашање непријатељских, неутралних или пријатељски наклоњених иностраних група – на такав начин да то доприноси остваривању националних тежњи и циљева...“ „Циљ није једноставно избегавање битке. Циљ је довести непријатеља до тога да одлучи да се не бори применом рефлексивног утицаја, скоро парасимпатичке контроле, над производима противничког неокортекса“.¹⁸

Називајући сукобе цивилизација „ратовима због неодговарајуће границе“, Самјуел Пол Хантингтон закључује: „Ипак, пошто је религија главна одређујућа карактеристика цивилизације, ратови због неодговарајуће границе готово увек су ратови између људи различитих религија“. „Где год погледамо дуж границе ислама, муслимани имају проблеме да живе мирољубиво са својим суседима“.¹⁹

Према Тофлеровима све земље се могу груписати у тзв. цивилизацијске таласе – први, други и трећи. Првом таласу припадају најнеразвијеније, тзв. аграрне земље, у другом се налазе индустријске земље, а трећи талас обухвата најразвијеније, односно земље тзв. информатичког доба. При томе, они сматрају да је рат (сукоб) између држава различитих цивилизацијских таласа неизбежан, јер сваки „напреднији“ талас тежи да створи нови светски поредак (потчини себи остале).²⁰

¹⁵ Исто, стр. 311.

¹⁶ Исто, стр. 312.

¹⁷ Исто, стр. 322.

¹⁸ Исто, стр. 323.

¹⁹ Исто, стр. 325.

²⁰ Исто, стр. 326.

Мајкл Хауард каже да „Рат чине промишљени, контролисани и сврховити чиновни сили који су међусобно комбиновани и усклађени за сврху постизања крајњих циљева. Подразумева се да такви чиновни могу бити и застрашујући...“

Једну од најчешће коришћених дефиниција рата дао је знаменити пруски генерал – филозоф рата, Карл фон Клаузевиц. Она гласи да „рат није ништа друго него продужење политике другим средствима“. Клаузевиц је изрекао и другу, можда за теорију и праксу значајнију мисао – рат је потчињавање противника сопственој вољи.

Можемо закључити да је рат, мноштво истовремених и узастопних сукоба и борби разноврсних друштвених сила у којима зараћене стране настоје планским акцијама да остваре дијаметралне циљеве.²¹

Рат у Стратегији одбране

У структурно-садржајном смислу посматрано, осим увода и завршних одредби, *Стратегија одбране* је операционализована у шест поглавља, у којима се *анализира* безбедносно окружење, *идентификују* изазови, ризици и претње безбедности, *утврђују* безбедносни и одбрамбени интереси, *пројектује* систем одбране и стратегијски концепт одбране и *дефинишу* планирање и финансирање одбране.

Ставови о рату дати су или се имплиците могу идентификовати у поглављима *Стратегије одбране* која се односе на безбедносно окружење, безбедносне изазове, ризике и претње, реаговање на безбедносне изазове, ризике и претње и систем одбране. При томе, евидентно је да су у *Стратегији одбране* изостали непосредни теоријски ставови о појму и узроцима рата, односно тој друштвеној појави приступа се посредно, преко његових садржаја, означених у изазовима, ризицима и претњама безбедности држава чланица и Србије и Црне Горе. Зато, у компарацији ставова *Стратегије одбране* са наведеним у претходном делу овог рада, а који се односи на појам и узроке рата, такође се долази посредно.

Теоријско одређење и појавни облици рата у Стратегији одбране

Већ је наведено да дефиниције рата у *Стратегији одбране* нема, односно да се до те дефиниције може доћи посредно, преко његових појавних облика, акцептираних у изазовима, ризицима и претњама безбедности. Синтагма изазови, ризици и претње безбедности се у литератури најчешће користи као јединствен појам, иако је евидентно да је чини више појмова различитог значења. Зато је, пре опсервације појавних облика рата, неопходно одредити се према појмовима – изазов, ризик и претња.

²¹ Исто, стр. 313.

Изазов се, како тврди пуковник др Божидар Форца, може, у најкраћем, одредити као опасност која прети безбедности неке државе (државне заједнице). Та опасност може бити процењива и предвидива, када су у питању оружани сукоби или реална, а тешко предвидива када су у питању природне катастрофе (земљотрес, поплава и сл.) и несреће (еколошка катастрофа) већих размера. Са друге стране, ризик се може утврдити као вероватноћа наступања неке опасности по безбедност. Напоследку, претња је реална или процењива последица која настаје деловањем неке од опасности (ризика) по безбедност државе (државне заједнице).

У складу са процењивим или предвидивим изазовима, ризицима и претњама по сопствену безбедност, свака држава, за њихово предупређење или отклањање, пројектује систем одбране. Тај систем одбране, у односу ка спољњем окружењу, појављује се као изазов, који, уз одговарајуће ризике, може постати претња или не. Типичан пример, као претња, евидентан је на примеру система одбране Северне Кореје, Ирака пре интервенције мултинационалних снага 2003. године и слично. Тиме се добија својеврсни виртуозо-виртуозус, када су у питању појмови изазов, ризик и претња безбедности држава.

Након распада биполаризма у међународним односима, у последњој деценији 20. века, евидентно је да је деценијама замишљани сукоб на релацији великих сила (САД и СССР) и блокова које су предводиле (НАТО и ВУ) избегнут. Глобални или светски рат супституиран је бројним унутардржавним (у већини) и међудржавним (у мањем броју) сукобима. Тако, према истраживањима др Смиље Аврамов, у последњој деценији 20. века, од укупног броја ратова у свету, 98 одсто били су унутардржавни.

Други облик супституције рата у међународним односима нађен је у тзв. новим изазовима, ризицима и претњама безбедности. При томе, тероризам је окарактерисан као глобални и највећи изазов, ризик и претња. Поред тероризма, деведесетих година прошлог века, као кључни изазови, ризици и претње, пре свега од великих сила, идентификовани су – пролиферација оружја за масовно уништавање, криминал и шверц људима, оружјем и дрогом, сукоби око граница, етнички, верски и други антагонизми, масовне миграције становништва и природне и катастрофе изазване људском делатношћу. До својеврсног ревидирања наведеног списка изазова, ризика и претњи безбедности, односно скалирања њихове опасности, долази након самита НАТО у Истамбулу, јуна 2004. године. Наиме, након тог самита, за два кључна изазова, ризика и претње по безбедност Алијансе наведени су тероризам и пролиферација оружја за масовно уништавање. С обзиром на евидентан утицај ставова НАТО чланица на остале земље света, детерминисање изазова, ризика и претњи безбедности по правилу се преузима од јединог преосталог политичко-војног блока у свету.

Стратегија одбране, на основу анализе безбедносног окружења, идентификовала је војне и невојне изазове, ризике и претње безбедно-

сти држава чланица и Србије и Црне Горе.²² У складу са свим наведеним дефиницијама и теоријским одређењима рата, датим у претходном делу текста, ти изазови, ризици и претње безбедности, суштински, јесу појавни облици рата у савременим условима. Уважавајући ту констатацију, као појавни облици рата идентификовани су – агесија, оружани сукоб, оружана побуна и други облици сукоба са употребом оружане силе, када су у питању војни облици и тероризам, као универзални, организовани криминал и шверц и други невојни облици.

Војни облици угрожавања безбедности држава чланица и СЦГ, према *Стратегији одбране*, мало су вероватни, али се не могу апсолутно занемарити. Јер, историјско наслеђе, посебно у региону југоисточне Европе, као латентно најнестабилнијем делу Европе, као и други антагонизми међу државама, могу прерасти у оружане сукобе регионалних и ширих размера.

У складу са таквим ставом у *Стратегији одбране*, наводи се да се ти (војни) облици, без обзира на њихову вероватноћу, узимају у обзир као основа за утврђивање стратегијског концепта одбране и пројектовање система одбране СЦГ, пре свега у домену утврђивања и додељивања мисија и задатака Војсци.

Тероризам, као универзални и највећи изазов, ризик и претња, односно својеврсни појавни облик рата, као и други невојни облици, јесу највећа опасност по безбедност држава чланица и Србије и Црне Горе. Оно што је посебно карактеристично за невојне облике рата јесте чињеница да се они догађају и у рату и у миру. Свакако, њихов интензитет се мање уочава за време рата, јер војни облици, са масовним људским губицима и материјалним разарањима, бацају својеврсну сенку на невојне облике.

Дакле, са великом вероватноћом може се закључити да је однос *Стратегије одбране* према рату у складу са наведеним ставовима у првом делу текста. Односно, основни садржај рата и даље су оружани сукоби (оружана борба, прим. Р. Л.), док су остали, невојни облици – његове пропратне појаве.

Предупређење и супротстављање појавним облицима рата

Уважавајући учињену апроксимацију, односно супституцију изазова, ризика и претњи безбедности, појмом–синтагмом појавни облици рата, у четвртој поглављу *Стратегије одбране* утврђено је реаговање на изазове, ризике и претње безбедности, односно супротстављање држава чланица и СЦГ појавним облицима рата. Тај начин, у *Стратегији одбране*, утврђен је кроз основна опредељења, стратегијски концепт одбране и ресурсе одбране.²³

²² *Стратегија одбране*, 2. поглавље, *Изазови, ризици и претње безбедности*.

²³ *Стратегија одбране*, 4. поглавље, *Реаговање на изазове, ризике и претње безбедности*.

Основна опредељења су у *Стратегији одбране* набројана таксативно, у виду 13 ставова, који се крећу у опсегу суштинске подршке миру, доследног придржавања Хелсиншког документа, преко изградње добрих односа са суседима, поштовања и испуњења свих међународних обавеза, посебно из Дејтонског споразума, настојања за доследним испуњавањем обавеза из Резолуције 1244 СБ ОУН, која се односи на Косово и Метохију, до одредби према стационирању страних трупа на нашој територији и упућивања јединица Војске СЦГ у стране земље. Та опредељења јесу својеврстан израз настојања СЦГ да се рат, као облик решавања спорова међу државама, предупреди, а поготово његов драстични израз – оружани сукоб.

Стратегија одбране пројектовала је и стратегијски концепт одбране, као најопштији став о супротстављању изазовима, ризицима и претњама у периоду рата и мира. Тако је утврђено да ће СЦГ у рату – одговорити одлучном одбраном држава чланица и СЦГ сопственим снагама, уз помоћ партнера, савезника и пријатељских држава, а у миру – изградњом поузданог партнерства и сарадњом у обликовању повољног безбедносног окружења и одвраћањем ефикасним системом одбране. И без озбиљније анализе наведених ставова *Стратегије одбране*, може се закључити да рат остаје у домену његових дефиниција које, пре свега, подразумевају оружану сукобљавање, односно оружану борбу. Оно што је значајније од претходне констатације, јесте чињеница да, с обзиром на то да се *Стратегија одбране* није експлиците бавила ратом, остаје да се у другим доктринарним документима прецизније и обухватније анализира тај феномен, односно друштвена појава, како би се заокружили ставови о организационим и функционалним облицима система одбране, односно његових елемената, чије су основе утврђене, такође, у *Стратегији одбране*.

Закључак

Када је давне 1837. године војсковођа и војни мислилац Жомини представљао и препоручивао руском цару Николају своје дело *Преглед ратне вештине*, истакао је да писати о рату у време када се говори само о миру изгледа беспредметно, али, нажалост, рат остаје константа међународних односа. Каква је то коинциденција са временом данашњим не треба доказивати.

Стратегија одбране државне заједнице Србија и Црна Гора, експлиците, не бави се појмом рат. У овом документу реч рат помиње се само једанпут, и то при утврђивању стратегијског концепта одбране за период рата.

Имплиците, појам рат супституиран је синтагмом изазови, ризици и претње безбедности (посебно војним облицима). Такав приступ делимично је у супротности са савременим погледима на рат у светској ли-

тератури, посебно са константношћу, као једној од одредница рата у међународним сукобима. Наиме, с обзиром на тешкоће утврђивања јасне границе између рата и мира, једна од одредница савремених међународних односа, управо, окарактерисана је као период ни рата ни мира. Због тога не треба да чуди што поједини аутори говоре о томе да се свет налази у четвртном светском рату, јер је период тзв. хладног рата означен као трећи светски рат. Прецизније, раздвајати војне и невојне изазове, ризике и претње и смештати их у два дихотома периода – рат и мир, јесте чин некоректне апроксимације, јер се тзв. војни облици догађају ациклично, док невојни перманентно трају.

Својеврсна супституција рата изазовима, ризицима и претњама безбедности, евидентна у *Стратегији одбране*, мораће у доктринарним документима нижег нивоа (војна доктрина, на пример) да има свој конкретнији израз, из простог разлога што: (1) рат је константа у међународним односима; (2) нема тренд опадања или нестанка, већ се само мењају његови облици, методи и средства; (3) без обзира на супституцију појма рат синтагмом изазови, ризици и претње, евидентно је да се оружана борба и даље сматра његовим основним садржајем, а борбе у другим сферама људске делатности његовим пропратним појавним облицима, и (4) да би се утврдила организацијска и функционална компонента система одбране, односно супротстављања у рату, та појава (рат), у савременим условима, мора свестрано да се анализира.

Литература:

1. Форца, Б., Ковач, М.: *Историја ратне вештине, период 1920–2000. година*, ВИЗ, Београд, 2000.
2. Форца, Божидар: *Војни фактор међународних односа и његов утицај на развој Војске Југославије*, докторска дисертација, ВА, Београд, 2003.
3. Аврамов, Смиља: *Постхеројски рат Запада против Југославије*, ИДИ, Ветерник, 1996.
4. *Стратегија одбране државне заједнице Србија и Црна Гора*, лист Војска, децембар 2004.
5. Стојановић, Радослав: *Сила и моћ у међународним односима*, Радничка штампа, Београд, 1981.
6. Тофлер, А. и Х.: *Рат и антират*, Паидеиа, Београд, 1998.

Студија циљева организационог реструктурирања Војске Србије и Црне Горе

УДК: 355.1 (497.1)

Мр Дејан Стојковић, кап. I класе

Правилно идентификовање циљева организационог реструктурирања Војске Србије и Црне Горе представља један од основних предуслова њене реформе.

У раду су презентовани резултати теоријског и емпиријског истраживања циљева организационог реструктурирања Војске Србије и Црне Горе. Циљеви који су идентификовани истраживањем могу представљати добру основу за пројектовање и реализацију реформе Војске Србије и Црне Горе и система одбране у целини.

Кључне речи: *циљеви, организација, реструктурирање, Војска Србије и Црне Горе.*

Увод

Војска Србије и Црне Горе (у даљем тексту – Војска) функционише у врло комплексним политичким, економским, војнобезбедносним и другим условима. Усклађеност организације Војске са стањем основних екстерних и интерних фактора представља један од најважнијих предуслова њеног успешног функционисања, а остварује се спровођењем одговарајућих организационих промена.

Организационо реструктурирање Војске представља процес свеобухватних организационих промена, којима се радикално мења постојећи модел њене организације, а ради остваривања специфичних циљева. Циљеви организационог реструктурирања Војске представљају *стања*, односно *резултате* који се желе остварити његовом реализацијом. Циљеви дају сврсисходност реструктурирању, јер представљају својеврсне оријентире и служе за усмеравање и координацију свих активности Војске на његовом спровођењу. Као такви, они морају бити унапред познати, децидно одређени и дефинисани.

Улога циљева је и да представљају основу за доношење других значајних управљачких одлука битних за спровођење процеса организационог реструктурирања Војске, чиме се обезбеђује јединствен приступ планирању и конзистентност реализације процеса. Циљеви представљају и својеврсне стандарде контроле на основу којих се, по ређењем оствареног и планираног, врши процена успешности реализације реструктурирања. Улога циљева је и да мотивишу припаднике Војске на одрицање и улагање максималних напора ради успешне ре-

ализације процеса реструктурирања. На тај начин обезбеђује се неопходна подршка за спровођење свеобухватних и корених промена.

Циљеви организационог реструктурирања Војске са становишта резултата теоријског истраживања

Општи циљ детерминише глобални правац у којем, при спровођењу програма организационог реструктурирања, треба деловати и усмеравати расположиве организационе ресурсе. Општи циљ реструктурирања свих организација, па и Војске, јесте унапређење њених перформанси, тј. унапређење њених способности да рационално користи своје ресурсе и постиже ефекте који су у складу са постављеним циљевима. Тако дефинисан коначан циљ садржи више потциљева, чија реализација представља предуслов за реализацију основног циља.

Укупне перформансе Војске одређене су вредношћу више различитих параметара. Основни параметри перформанси ВСЦГ су: ефективност, ефикасност, флексибилност, квалитет функционисања, време готовости, интероперабилност и мотивисаност њених припадника. Из основних параметара перформанси Војске произилазе и посебни циљеви њеног организационог реструктурирања, и то:

- унапређење ефективности;
- унапређење ефикасности;
- побољшање флексибилности;
- унапређење квалитета;
- скраћивање времена готовости;
- побољшање интероперабилности;
- побољшање мотивисаности припадника Војске.

Ефективност спада у групу организационих параметара које је врло тешко јасно дефинисати и прецизно вредновати (квантификовати). Разлога за то је више. Организације, са једне стране, обављају широк спектар делатности, па је успешност њиховог функционисања у корелацији са износом перформанси у свакој од делатности. С друге стране, организациона ефективност, сама по себи, укључује више различитих димензија и разматрања, мултипликованих критеријума, као и низ мера и индикатора који служе за њено приказивање.

Међу теоретичарима постоји сагласност да организације треба учинити што ефектнијим. Међутим, када је у питању дефиниција појма организационе ефективности, као и начина њеног квантификовања, сагласност не постоји. Заправо, у литератури постоје бројни и врло различити приступи дефинисању организационе ефективности, што знатно усложњава истраживање тог феномена у војним организацијама.

Анализом сличности и разлика бројних дефиниција, и узимајући у обзир специфичности војних организација, може се закључити да ефикасност Војске представља степен њене способности да у одређеном времену и конкретним условима окружења реализује дефинисане мисије и задатке.

Унапређење ефикасности Војске може се постићи на два основна начина: (1) редефинисањем постојећих мисија и задатака и (2) побољшањем способности за реализацију постојећих мисија и задатака. Редифинисање мисија и задатака подразумева преиспитивање постојећег места и улоге Војске у друштву. С друге стране, побољшање способности Војске за реализацију постојећих мисија и задатака подразумева спровођење различитих промена које треба да резултирају повећањем степена реализације раније дефинисаних мисија и задатака.

Једно од најважнијих мерила перформанси Војске је ефикасност.¹ Појам организационе ефикасности, слично као и појам организационе ефикасности, доноси низ нејасноћа и непрецизности. Наиме, многи теоретичари и практичари говоре о потреби побољшања ефикасности организација, али мало ко од њих предлаже ваљани методолошки поступак за њено прецизно утврђивање. Такође, проблем представља и избор критеријума на основу којих ће се утврдити износ организационе ефикасности, због чега није редак случај да се оцене о организационој ефикасности доносе на основу импровизованих претпоставки.

Анализом бројних дефиниција организационе ефикасности, узимајући у обзир специфичност војне организације, може се закључити да ефикасност Војске представља коефицијент односа између постигнутих резултата (остварених ефеката) и утрошених ресурса. Ефикасност Војске детерминисана је деловањем више фактора, а по свом значају се истичу: организациони процеси, организациона структура, технологија, психо-социјални односи и организациона флексибилност.

Слика 1 приказује различите комбинације ефикасности и ефикасности Војске. Реализација циљева може бити висока или ниска, а коришћење ресурса Војске добро или лоше. Оптимална ситуација је када је Војска и ефективна и ефикасна, односно Војска успешно функционише уколико постоји ефективност у реализацији мисија и задатака и ефикасност у коришћењу њених ресурса.

Да би била ефективна Војска треба да се придржава подручја своје делатности, тј. додељених мисија и задатака, као и да се прилагођава променама у окружењу. При извршавању мисија и задатака неопходно је да Војска постигне одговарајући однос између ефеката и утрошених ресурса.

¹ У општем смислу реч ефикасност означава величину неког односа, на пример, однос циља и средстава, улаза и излаза и слично.

		<i>Лоше</i>	<i>Добро</i>
<i>Високо</i>	<i>РЕАЛИЗАЦИЈА</i> <i>ЦИЉЕВА</i>	Ефективно, али неефикасно Неки ресурси су изгубљени	Ефективно и ефикасно Мисије и задаци су реализовани, а ресурси добро коришћени
		Ни ефективно ни ефикасно Мисије и задаци нису адекватно реализовани, а ресурси су лоше коришћени	Ефикасно, али неефективно Ресурси организације нису неискоришћени, али мисије и задаци нису адекватно реализовани
<i>Ниско</i>			

Слика 1 – Ефективност и ефикасност ВСЦГ као мерила њене успешности

Важан циљ организационог реструктурирања Војске је и побољшање флексибилности. Флексибилност представља способност Војске да правремено искористи нове могућности за постизање успеха, односно да, уз што мањи утрошак ресурса (ради прилагођавања), избегне или минимизира утицај изненадних неповољних околности. У ствари, флексибилност представља степен у којем је Војска осетљива на повољне и неповољне, очекиване или изненадне промене у окружењу.

Флексибилност се дели на: екстерну и интерну. Екстерна флексибилност подразумева способност Војске за адаптацију изазовима, ризицима и претњама безбедности кроз преуређење њеног односа са окружењем. Може се остварити применом офанзивне или дефанзивне стратегије. Офанзивна стратегија подразумева оспособљавање Војске да благовремено искористи шансе које се јављају у окружењу, док је дефанзивна стратегија, пре свега, усмерена на њено оспособљавање да што лакше (безболније) превазиђе одређене изненадне неповољне утицаје. Интерна флексибилност подразумева способност Војске за прилагођавање променама (могућностима и претњама) кроз уређивање фактора интерне природе. Може се обезбедити кроз повећање ефикасности процеса одлучивања (поједностављење процеса доношења одлука, адекватнија припрема одлука), редизајнирање организационе структуре, подешавање тзв. логистичке флексибилности, итд.

Војска има на располагању две основне могућности за побољшање своје флексибилности. Прва је да смањи утицај промена у окружењу на њено функционисање, а друга да повећа способност свог реаговања на те промене. Међутим, предуслов за реализацију било које од тих могућности је свест о значају обезбеђивања организационе флексибилности.

Један од циљева који треба остварити спровођењем организационог реструктурирања Војске је и унапређење квалитета. *Квалитет* није ограничен само на привредне организације, већ има универзално значење. Од изузетне важности је за функционисање јавних служби, културних, спортских и других организација. Сусрећући се са изазовима савременог доба, Војска треба да буде све више проактивна, иновативна, флексибилна и фокусирана на квалитет. Квалитет је битан показатељ њене успешности и важан фактор реализације њених мисија и задатака.

Појмовно одређење квалитета није једноставно, с обзиром на то да је тешко наћи више аутора који га јединствено дефинишу. Са аспекта војне организације, квалитет се може дефинисати као скуп својстава и карактеристика организационих ефеката, који се односе на њихову могућност да задовоље утврђене или изражене потребе.

Унапређење квалитета је један од важних циљева које треба реализовати спровођењем организационог реструктурирања Војске, али је и њен стални (трајни) задатак. Спровођењем програма организационог реструктурирања потребно је, пре свега, створити услове за континуирано побољшање квалитета.

Унапређење квалитета постиже се, пре свега, променом организационе културе. Наиме, квалитет као вредност (циљ) треба да прихвати сваки припадник Војске и Војска као целина. Основни мотив деловања Војске, као и сваког појединца у њој, треба да буде задовољство државе и грађана, због чијих потреба она и постоји. Поред промене организационе културе, значајан допринос унапређењу квалитета могу дати и одређене промене у организационој структури и процесима. Наиме, пројектовањем структурних елемената и процеса који ће се бавити проблематиком квалитета стварају се услови за његово континуирано побољшање.

Скраћивање времена готовости још је један од циљева организационог реструктурирања Војске који је идентификован теоријским истраживањем. Под временом готовости подразумева се време потребно за успостављање способности ВСЦГ да успешно ступи у дејство и реализује постављене задатке у конкретним условима окружења. Време успостављања готовости Војске је у директној зависности од: организационе структуре, организационих процеса и психо-социјалних односа.

Организациона структура остварује велики утицај на време успостављања готовости Војске. Неодговарајућа подела надлежности и одговорности, велики број нивоа командовања, неадекватан распон командовања, лоша координација и слично, знатно продужавају време потребно за успостављање готовости, а може с десити, да због неодговарајуће организационе структуре, готовост и не буде правовремено успостављена.

Организациони процеси, такође, остварују значајан утицај на дужину времена потребног за успостављање готовости Војске. Правилно пројектовани процеси омогућују да време готовости буде релативно кратко, док, с друге стране, неадекватно дизајнирани процеси то време значајно продужују. Посебан утицај на трајање времена потребног за успостављање готовости остварују процеси доношења одлука.

Време готовости битно зависи и од стања психо-социјалних односа. Уколико су припадници Војске задовољни, уколико су мотивисани да пруже свој максимум ради реализације мисије и задатака, уколико међу њима влада јединство и међусобна толеранција, време готовости Војске биће краће. С друге стране, уколико су припадници Војске немотивисани, уколико њихова међусобна сарадња није на потребном нивоу, време готовости се значајно продужава.

Као резултат опредељења Србије и Црне Горе за учешће у интеграционим процесима и приступ међународним безбедносним организацијама (Партнерство за мир, НАТО и др.) последњих година се, као једна од специфичности и важних компоненти укупних перформанси ВСЦГ, јавља и интероперабилност. Под интероперабилношћу се подразумева способност ВСЦГ да са војскама држава савезника и партнера учествује у реализацији заједничких активности.²

Интероперабилност се изражава кроз: компатибилност, заменивост и заједништво. *Компатибилност* представља могућност заједничке употребе различитих производа, процеса или сервиса, а *заменљивост* представља способност производа, процеса или сервиса да буду употребљени уместо других ради испуњења одређених захтева. *Заједништво* је стање које настаје употребом заједничких доктрина, процедура и опреме.³

Основно средство за достизање интероперабилности је *стандардизација* процедура, поступака и опреме коју користе савезници и партнери. НАТО речник термина и дефиниција дефинише процес стандардизације у НАТО као „... развој и имплементацију концепција, доктрина, процедура и планова ради постизања и одржања захтеваног нивоа компатибилности, заменивости и заједништва на оперативном, процедуралном, техничком и административном пољу ради достизања интероперабилности“.⁴

² НАТО речник термина и дефиниција дефинише интероперабилност као „способност снага НАТО, и када је потребно, снага земаља партнера и осталих земаља за заједничком обуком, вежбама и успешним радом у реализацији поверених мисија и задатака“ (*NATO glossary of terms and definitions (AAP-6)*, NATO Standardization Agency, Brussels, 2003, page 2-I-7). У нацрту Доктрине ВСЦГ под интероперабилношћу се подразумева једно од начела организације Војске Србије и Црне Горе које се остварује прилагођавањем ВСЦГ евроатлантским стандардима (*Доктрина ВСЦГ*, нацрт, МО, Београд, 2005, стр. 16).

³ *NATO glossary of terms and definitions (AAP-6)*, NATO Standardization Agency, Brussels, 2003, page 2-C-9.

⁴ *Исто*, page 2-S-9

Један од циљева организационог реструктурирања Војске је и побољшање мотивисаности њених припадника. У теорији организације и менаџмента под појмом мотивације подразумева се подстицај или подстрек за чланове организације да извршавају своје задатке и тиме допринесу остваривању организационих циљева.⁵ Мотивација је оно што обезбеђује да се људи понашају на пожељан начин којим се реализују циљеви организације и истовремено задовољавају сопствене потребе.

Најважније детерминанте мотивисаности припадника Војске су: задовољство дужношћу коју обављају и посвећеност јединици.

Фактори који детерминишу да ли ће припадници Војске бити задовољни или незадовољни дужношћу коју обављају могу се сврстати у две широке категорије: оне које се тичу Војске и оне које се односе на личне карактеристике самих припадника Војске. Детерминанте задовољства дужношћу које се тичу Војске су: систем награђивања, перципирани квалитет контроле, децентрализација овлашћења, радна и социјална стимулација, услови рада, итд. Најважније личне детерминанте задовољства дужношћу су: особине личности (самопоштовање, амбициозност, способност да се поднесе стрес и друго), сагласност дужности са личним интересима, статус, радни стаж и опште задовољство животом.

За мотивисаност припадника Војске, поред задовољства дужношћу коју обављају, од изузетног је значаја и посвећеност јединици, тј. осећај припадности јединици. Посвећеност јединици показује степен идентификације људи са јединицама којима припадају, њихову ангажованост и неспремност да их напусте.⁶ Посвећеност припадника Војске детерминисана је деловањем више фактора. Од посебне важности су: карактеристике дужности (степен овлашћења и одговорности, могућност напредовања итд.), личне карактеристике припадника Војске, стимулисаност припадника Војске за дужност коју обављају, могућност алтернативног запошљавања, итд.

Циљеви организационог реструктурирања Војске са становишта резултата емпиријског истраживања

Емпиријско истраживање значајно доприноси целовитости разматрања циљева организационог реструктурирања Војске. Његови резултати омогућују: (1) утврђивање значаја појединих циљева ре-

⁵ Реч мотивација етимолошки је изведена од речи мотив (новолатински *motivum*, италијански *motivo*, француски *motif*) која значи побуду, повод, подстрек, подстицај, разлог. У психологији се под мотивацијом подразумева побуда или разлог за понашање људи у правцу остваривања неког циља или постизања очекиване користи (резултата).

⁶ Greenberg, J., Baron, R., A., *Понашање у организацијама*, Пето издање (прев.), Желнид, Београд, 1998, стр. 169.

структурирања и (2) проверавање валидности циљева који су утврђени теоријским истраживањем. Потребни емпиријски подаци прикупљани су применом методе испитивања, односно технике скалирања. Испитивање је обављено на пригодном узорку од 150 официра Министарства одбране и Војске Србије и Црне Горе, при чијем избору се водило рачуна о њиховом хијерархијском положају, као и о видовској и родовској заступљености.

За потребе испитивања конструисана је скала процене која садржи две субскеале. Прва субскеала састоји се од седам тврдњи и коришћена је за утврђивање значаја појединих циљева реструктурирања. Друга субскеала садржи 28 показатеља и употребљена је за проверавање валидности циљева утврђених теоријским истраживањем. Конфирматорна факторска анализа потврдила је ваљаност те субскеале, а вредност стандардизованог Кронбаховог алфа-коефицијента (0,9133) указује на високу поузданост инструмента.

Обрада прикупљених података обављена је на рачунару коришћењем програмског пакета „STATISTICA/WIN“. Од статистичких поступака обраде података користили су се, пре свега, поступци за израчунавање мера централне тенденције (фреквенције, проценти, аритметичке средине и стандардне девијације) и факторска анализа. Факторска анализа, као метод мултиваријационе анализе, коришћена је ради редукције већег броја међусобно повезаних варијабли у мањи број независних латентних варијабли, односно фактора који стоје иза тих варијабли и који објашњавају варијабилитет посматране појаве. За издвајање фактора коришћена је метода главних компонената која је директно примењена на корелациону матрицу ради истовременог оцењивања комуналитета и матрице факторских оптерећења. Број значајних фактора одређен је применом Кателовог scree-теста. Добијени фактори ротирани су у смеру једноставне структуре помоћу Varimax-критеријума као најчешће коришћеног аналитичког метода ортогоналне ротације.

Утврђивање значаја појединих циљева организационог реструктурирања Војске

Као што је истакнуто, општи циљ организационог реструктурирања Војске је унапређење њених перформанси. Он се операционализује преко седам посебних циљева, и то: унапређење ефикасности, побољшање флексибилности, унапређење квалитета, скраћивање времена готовости, обезбеђење интероперабилности и побољшање мотивисаности припадника Војске. Дескриптивном анализом утврђен је значај који испитаници придају појединим циљевима организационог реструктурирања Војске. Процена значаја обављена је посредством скале процене која обухвата седам ставки, односно тврдњи којима је исказан значај појединих циљева

реструктурирања.⁷ Резултати анализе приказани су у табели 1. Осим ранга који је добијен на основу аритметичке средине појединачних процена, табела 1 садржи и податке о стандардној девијацији, као и о фреквенцији и процентуалном учешћу појединих одговора.

Табела 1

Статистички показатељи процене значаја појединих циљева организационог реструктурирања Војске

Ц И Љ	ВРСТА ОДГОВОРА										Аритметичка средина	Стандардна девијација	Ранг
	Потпуно се слажем		Углавном се слажем		Не могу да се одлучим		Углавном се не слажем		Уопште се не слажем				
	фрек.	%	фрек.	%	фрек.	%	фрек.	%	фрек.	%			
Унапређење ефективности	94	62,7	52	34,7	2	1,3	1	0,7	1	0,7	4,58	0,623	1
Унапређење ефикасности	45	30,0	87	58,0	7	4,7	9	6,0	2	1,3	4,09	0,835	5
Побољшање флексибилности	26	17,3	85	56,7	23	15,3	15	10,0	1	0,7	3,80	0,864	6
Унапређење квалитета	57	38,0	65	43,3	18	12,0	8	5,3	2	1,3	4,11	0,906	4
Скраћивање времена готовости	59	39,3	65	43,3	19	12,7	7	4,7	0	0	4,17	0,823	3
Побољшање интероперабилности	14	9,3	85	56,7	30	20,0	19	12,7	2	1,3	3,60	0,872	7
Побољшање мотивисаности припадника Војске	78	52,0	58	38,7	8	5,3	5	3,3	1	0,7	4,38	0,789	2

На основу аритметичких средина оцена, којима је исказан значај појединих циљева организационог реструктурирања Војске, уочава се да не постоје циљеви код којих преовладавају неповољне оцене, односно ставови. Наиме, од седам наведених циљева, који су, иначе, утврђени теоријским истраживањем, само код два је аритметичка средина нижа од 4,00, и то: обезбеђење интероперабилности (3,60) и обезбеђење потребне флексибилности (3,80). Релативно висока аритметичка средина оцена значаја циљева организационог реструктурирања ВСЦГ указује на чињеницу да су они правилно идентификовани. Но, упркос томе што им испитаници придају релативно висок значај, они, ипак, међу њима праве дистинкцију на основу процењеног приоритета.

Према мишљењу испитаника, најзначајнији циљ који треба да се оствари спровођењем организационог реструктурирања Војске јесте унапређење њене ефективности, тј. повећање степена њене способности да у одређеном времену и конкретним условима окружења реализује дефинисане мисије и задатке. Аритметичка средина оцена којима је процењиван значај тог циља је 4,58. У вези с том проценом важно је истаћи чињеницу да је и стандардна девијација најнижа (0,623),

⁷ Процена значаја појединих циљева обављена је на основу степена слагања испитаника са тврдњама којима су ти циљеви описани у скали процене.

односно да међу испитаницима највећа сагласност постоји управо при процени значаја тог циља. У прилог томе говори и чињеница да се чак 97,4% испитаника „веома“ или „углавном“ слаже са тврдњом да је унапређење ефективности најважнији циљ који треба постићи спровођењем организационог реструктурирања Војске.

Други циљ по значају, који треба постићи реализацијом организационог реструктурирања Војске, јесте побољшање мотивисаности њених припадника. Аритметичка средина оцена којима су испитаници процењивали значај тог циља је 4,38. Стандардна девијација је, такође, релативно ниска (0,789) и указује да код испитаника постоји висок степен сагласности и при процени значаја тог циља. Значајан податак представља и чињеница да чак 90,7% испитаника сматра да је побољшање мотивисаности припадника Војске значајан циљ њеног организационог реструктурирања.

Према процени испитаника, најмањи значај има циљ побољшање интероперабилности, тј. побољшање способности Војске да са војскама савезника и партнера учествује у реализацији заједничких активности. Аритметичка средина оцена којима су испитаници изражавали значај тог циља је 3,60. Но, упркос томе што је значај побољшања интероперабилности, према мишљењу испитаника, нижи у односу на остале циљеве реструктурирања, чак две трећине испитаника сматра да је при организационом реструктурирању Војске важно реализовати и тај циљ. Насупрот томе, свега 14% испитаника сматра да побољшање интероперабилности није важан циљ организационог реструктурирања Војске.

Претходна анализа потврђује значај свих циљева организационог реструктурирања ВСЦГ који су идентификовани посредством теоријског истраживања. Узевши у целини, испитаници сматрају да је најважније постићи побољшање степена способности Војске да у одређеном времену и конкретним условима окружења изврши додељене мисије и задатке. Такође, од изузетне важности је и да се реализацијом реструктурирања побољша мотивисаност припадника Војске за обављање дужности на које су постављени и тиме допринесу реализацији мисија и задатака Војске.

Проверавање валидности циљева утврђених теоријским истраживањем

Дескриптивном анализом утврђен је значај појединих манифестних облика посебних циљева организационог реструктурирања Војске за реализацију општег циља реструктурирања, тј. за унапређење њених укупних перформанси. Процена значаја тих манифестних облика извршена је коришћењем скале процене која обухвата 28 показатеља, односно ставки. Средње скалне вредности показатеља су веће што је већи њихов значај за реализацију општег циља реструктурирања, и обратно.

Из табеле 2, где су приказани резултати процене значаја појединих манифестних облика за реализацију општег циља организационог реструктурирања Војске, може се закључити да испитаници сматрају да је за унапређење њених перформанси најважније обезбедити успешност у реализацији мисија и задатака, као и одговарајући статус припадника Војске. Наиме, вредности аритметичких средина оцена, којима су испитаници исказивали своје мишљење о значају појединих манифестних облика, указују на посебан значај следећих манифестних облика: адекватност реаговања на безбедносне изазове, ризике и претње (4,69), одговарајући друштвени и материјални положај припадника ВСЦГ (4,67), реализација задатака у предвиђеном времену (4,63), адекватност услова живота и рада припадника ВСЦГ (4,63), реализација задатака уз што мање губитака (4,58).

Према процени испитаника, најмањи значај за реализацију општег циља организационог реструктурирања Војске имају манифестни облици који се односе на међународне аспекте ангажовања организација, као и на утрошак материјалних ресурса при извршавању задатака, и то: остваривање ефеката који задовољавају потребе УН (3,61), усаглашеност терминологије са терминологијом војски држава чланица НАТО и Програма „Партнерство за мир“ (3,77), реализација задатака уз што мањи угрошак материјалних ресурса (муниције, горива,...) (3,81), брзина успостављања готовости за реализацију заједничких вежбовних активности са војскама држава чланица НАТО и Програма „Партнерство за мир“ (3,83). Релативно низак ранг има и манифестни облик који се односи на постизање ефеката који задовољавају потребе грађана (3,86).

Табела 2

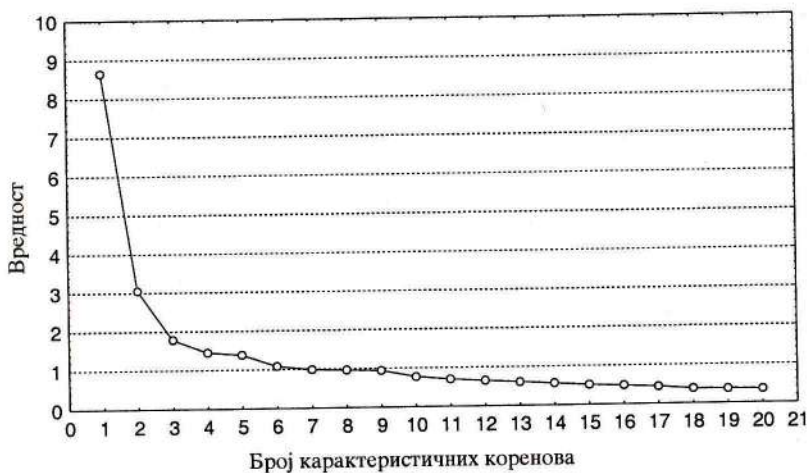
Основни статистички показатељи процене значаја манифестних облика циљева организационог реструктурирања ВСЦГ за реализацију општег циља реструктурирања

Ред. бр.	Манифестни облици циљева организационог реструктурирања ВСЦГ	Аритметичка средина	Стандардна девијација	Ранг
1.	Реализација задатака у предвиђеном времену	4,63	0,52	3-4
2.	Адекватност реаговања на безбедносне изазове, ризике и претње	4,69	0,56	1
3.	Остваривање ефеката који задовољавају потребе државе	4,45	0,71	7
4.	Брзина у достизању готовости за извршавање задатака под окриљем УН	3,90	0,97	21
5.	Реализација задатака у свим метеоролошким условима	4,12	0,82	15
6.	Усаглашеност поступака и процедура са поступцима и процедурама војски држава чланица НАТО и Програма „Партнерство за мир“	4,05	0,85	17

Ред. бр.	Манифестни облици циљева организационог реструктурирања ВСЦГ	Аритметичка средина	Стандардна девијација	Ранг
7.	Реализација задатака у свим земљишним условима	4,27	0,77	12
8.	Деловање у складу са прописаним поступцима и процедурама	4,37	0,69	9
9.	Прилагођеност потребама државе и грађана	4,09	0,86	16
10.	Реализација задатака са што мање губитака	4,58	0,65	5
11.	Посвећеност припадника ВСЦГ реализацији њених циљева и задатака	4,36	0,87	10
12.	Реализација задатака без штетних последица по становништво и животну средину	4,03	0,99	19
13.	Прилагођеност борбеним условима	4,39	0,67	8
14.	Остваривање ефеката који задовољавају потребе грађана	3,86	0,99	24
15.	Реализација задатака уз што мањи утрошак материјалних ресурса (муниције, горива,...)	3,81	1,11	26
16.	Задовољство припадника ВСЦГ	4,31	0,82	11
17.	Реализација задатака у што краћем времену	4,03	0,86	18
18.	Остваривање ефеката који задовољавају потребе УН	3,61	0,99	28
19.	Остваривање ефеката који доприносе регионалној безбедности	4,13	0,82	14
20.	Брзина успостављања готовости за извршавање задатака одбране државе	4,54	0,76	6
21.	Компатибилност наоружања и опреме са наоружањем и опремом војски држава чланица НАТО и Програма „Партнерство за мир“	3,88	0,97	23
22.	Брзина успостављања готовости за извршавање задатака по захтеву органа цивилне власти	3,89	1,04	22
23.	Прилагођавање међународним стандардима у погледу поштовања хуманитарног права	4,24	0,92	13
24.	Брзина успостављања готовости за реализацију заједничких вежбовних активности са војскама држава чланица НАТО и Програма „Партнерство за мир“	3,83	0,98	25
25.	Усаглашеност терминологије са терминологијом војски држава чланица НАТО и Програма „Партнерство за мир“	3,77	1,04	27
26.	Одговарајући друштвени и материјални положај припадника ВСЦГ	4,67	0,67	2
27.	Компатибилност система логистике са системом логистике војски држава чланица НАТО и Програма „Партнерство за мир“	4,02	0,95	20
28.	Адекватност услова живота и рада припадника ВСЦГ	4,63	0,74	3-4

Вредности стандардне девијације указују да највећа сагласност међу испитаницима постоји код манифестних облика код којих су и вредности аритметичке средине највише, и то: реализација задатака у предвиђеном времену (0,52), адекватност реаговања на безбедносне изазове, ризике и претње (0,56), реализација задатака са што мање губитака (0,65), одговарајући друштвени и материјални положај припадника ВСЦГ (0,67), прилагођеност борбеним условима (0,67). Насупрот томе, најмања сагласност испитаника је код манифестних облика код којих су и вредности аритметичке средине ниске, и то: реализација задатака уз што мањи утрошак материјалних ресурса (муниције, горива,...) (1,11), брзина успостављања готовости за извршавање задатака по захтеву органа цивилне власти (1,04), усаглашеност терминологије са терминологијом војски држава чланица НАТО и Програма „Партнерство за мир“ (1,04), остваривање ефеката који задовољавају потребе УН (0,99), брзина успостављања готовости за реализацију заједничких вежбовних активности са војскама држава чланица НАТО и Програма „Партнерство за мир“ (0,99).

На основу вредности аритметичких средина и стандардне девијације може се закључити да је за унапређење перформанси Војске, према мишљењу испитаника, најважније обезбедити успешност у реализацији дефинисаних мисија и задатака, као и одговарајући положај њених припадника. То указује на чињеницу да испитаници јасно уочавају потребу за побољшањем успешности функционисања Војске, али, истовремено, они сматрају да то побољшање треба да буде праћено побољшањем статуса њених припадника. Испитаници придају много мању важност

Слика 2 – Кателов *score*-тест – фактори реализације општег циља реструктурирања

манифестним облицима који се односе на активности Војске у међународним безбедносним интеграцијама. То говори да они међународне безбедносне интеграције не сматрају посебно важним за унапређење перформанси Војске.

Факторска анализа је примењена ради утврђивања основних фактора реализације општег циља организационог реструктурирања Војске. На основу Кателовог scree-теста, тј. графичког приказа вредности карактеристичних коренова појединих фактора (слика 2), може се закључити да постоји шест основних фактора.

Вредности карактеристичних коренова за тих шест фактора износе: 8,654; 3,053; 1,780; 1,451; 1,381 и 1,082. Они обухватају укупно 62,14% кумулативне пропорције варијансе. Структура тих шест фактора приказана је у табели 3.

Табела 3
Факторска структура циљева организационог реструктурирања ВСЦГ

Ред. бр.	Манифестни облици циљева организационог реструктурирања ВСЦГ	Фактор 1	Фактор 2	Фактор 3	Фактор 4	Фактор 5	Фактор 6
1.	Реализација задатака у предвиђеном времену	0,506	0,117	0,074	0,119	-0,038	0,252
2.	Адекватност реаговања на безбедносне изазове, ризике и претње	0,189	0,122	-0,042	0,751	0,031	-0,131
3.	Остваривање ефеката који задовољавају потребе државе	0,197	0,237	0,300	0,642	0,093	0,025
4.	Брзина у достизању готовости за извршавање задатака под окриљем УН	-0,028	0,682	0,079	0,275	-0,125	0,339
5.	Реализација задатака у свим метеоролошким условима	0,473	-0,066	-0,160	0,405	0,408	0,100
6.	Усаглашеност поступака и процедура са поступцима и процедурама војски држава чланица НАТО и Програма „Партнерство за мир“	-0,020	0,773	-0,009	0,129	0,194	0,051
7.	Реализација задатака у свим земљишним условима	0,657	-0,033	-0,083	0,150	0,266	0,259
8.	Деловање у складу са прописаним поступцима и процедурама	0,484	0,237	0,032	-0,040	0,461	-0,136
9.	Прилагођеност потребама државе и грађана	0,143	0,023	0,786	0,048	0,138	0,028
10.	Реализација задатака са што мање губитака	0,494	0,108	0,198	-0,178	0,278	0,123
11.	Посвећеност припадника ВСЦГ реализацији њених циљева и задатака	0,194	0,152	0,325	0,483	0,530	0,128
12.	Реализација задатака без штетних последица по становништво и животну средину	0,239	0,264	0,464	0,043	0,392	0,342
13.	Прилагођеност борбеним условима	0,667	0,150	0,103	0,190	0,155	0,140
14.	Остваривање ефеката који задовољавају потребе грађана	0,013	0,134	0,761	0,092	0,194	0,147
15.	Реализација задатака уз што мањи утршак материјалних ресурса (муниције, горива....)	0,152	0,103	0,207	-0,103	0,068	0,725

16.	Задовољство припадника ВСЦГ	-0,120	0,180	0,327	0,157	0,660	0,107
17.	Реализација задатака у што краћем времену	0,377	0,174	-0,041	-0,012	0,267	0,632
18.	Остваривање ефеката који задовољавају потребе УН	0,072	0,718	0,142	0,063	-0,060	0,321
19.	Остваривање ефеката који доприносе регионалној безбедности	0,383	0,597	0,059	0,199	0,215	0,115
20.	Брзина успостављања готовости за извршавање задатака одбране државе	0,692	0,177	0,152	0,247	0,015	-0,026
21.	Компатибилности наоружања и опреме са наоружањем и опремом војски држава чланица НАТО и Програма „Партнерство за мир“	0,098	0,780	0,030	0,161	0,097	0,071
22.	Брзина успостављања готовости за извршавање задатака по захтеву органа цивилне власти	0,432	0,527	0,408	-0,026	-0,066	-0,069
23.	Прилагођавање међународним стандардима у погледу поштовања хуманитарног права	0,388	0,336	0,282	0,116	0,340	-0,105
24.	Брзина успостављања готовости за реализацију заједничких вежбовних активности са војскама држава чланица НАТО и Програма „Партнерство за мир“	0,208	0,813	0,063	-0,035	0,120	-0,018
25.	Усаглашеност терминологије са терминологијом војски држава чланица НАТО и Програма „Партнерство за мир“	0,054	0,793	0,178	-0,047	0,063	-0,117
26.	Одговарајући друштвени и материјални положај припадника ВСЦГ	0,279	0,085	0,167	-0,039	0,745	0,016
27.	Компатибилност система логистике са системом логистике војски држава чланица НАТО и Програма „Партнерство за мир“	0,191	0,786	0,010	0,025	0,261	0,067
28.	Адекватност услова живота и рада припадника ВСЦГ	0,189	0,093	0,049	0,076	0,854	0,163

Први фактор карактерише изузетна сложеност, јер га одређује чак једанаест манифестних облика циљева организационог реструктурирања Војске. Ипак, највећу повезаност са тим фактором имају следеће варијабле: брзина успостављања готовости за извршавање задатака одбране државе (0,692), прилагођеност борбеним условима (0,667) реализација задатака у свим земљишним условима (0,657), реализација задатака у предвиђеном времену (0,506), реализација задатака са што мање губитака (0,494), деловање у складу са прописаним поступцима и процедурама (0,484). С обзиром на природу тих манифестних облика, латентна димензија коју они одређују може се означити као *способност реализације задатака одбране државе у свим условима*.

Други фактор је такође одређен са релативно великим бројем варијабли. Примарно га дефинишу варијабле које се односе на способност заједничког деловања ВСЦГ са војскама држава чланица НАТО и Програма „Партнерство за мир“, и то: брзина успостављања готовости за реализацију заједничких вежбовних активности са вој-

скама држава чланица НАТО и Програма „Партнерство за мир“ (0,813), усаглашеност терминологије са терминологијом војски држава чланица НАТО и Програма „Партнерство за мир“ (0,793), компатибилност система логистике са системом логистике војски држава чланица НАТО и Програма „Партнерство за мир“ (0,786), компатибилност наоружања и опреме са наоружањем и опремом војски држава чланица НАТО и Програма „Партнерство за мир“ (0,780), усаглашеност поступака и процедура са поступцима и процедурама војски држава чланица НАТО и Програма „Партнерство за мир“ (0,773). Тај фактор у значајној мери одређују и варијабле које се односе на способност деловања под окриљем УН, и то: остваривање ефеката који задовољавају потребе УН (0,718), брзина у достизању готовости за извршавање задатака под окриљем УН (0,682). Сходно томе, други фактор се може јединствено дефинисати као *интероперабилност са војскама држава чланица НАТО и Програма „Партнерство за мир“ и способност деловања под окриљем УН.*

Трећи фактор првенствено одређују варијабле које се односе на: прилагођеност потребама државе и грађана (0,786), остваривање ефеката који задовољавају потребе грађана (0,761), реализација задатака без штетних последица по становништво и животну средину (0,464), брзина успостављања готовости за извршавање задатака по захтеву органа цивилне власти (0,408). На основу наведеног, фактор који се налази у основи тих манифестних облика може се интерпретирати као *прилагођеност потребама друштва и способност извршавања задатака у области цивилне заштите.*

Четврти фактор репрезентују следећи манифестни облици: адекватност реаговања на безбедносне изазове, ризике и претње (0,751), остваривање ефеката који задовољавају потребе државе (0,642), посвећеност припадника ВСЦГ реализацији њених циљева и задатака (0,483), реализација задатака у свим метеоролошким условима (0,405). Сходно томе, фактор који се налази у основи тих варијабли може се интерпретирати као *способност адекватног реаговања на све облике угрожавања безбедности државе.*

Пети фактор дефинишу варијабле које се односе на: адекватност услова живота и рада припадника ВСЦГ (0,854), одговарајући друштвени и материјални положај припадника ВСЦГ (0,745), задовољство припадника ВСЦГ (0,660), посвећеност припадника ВСЦГ реализацији њених циљева и задатака (0,530). У складу са таквим манифестним одредницама, тај фактор може се дефинисати као *способност обезбеђења одговарајућег статуса – положаја припадницима Војске.*

Шести фактор примарно одређују следећи манифестни облици: реализација задатака уз што мањи утрошак материјалних ресурса (муниције, горива,...) (0,725), реализација задатака у што краћем времену (0,632), реализација задатака без штетних последица по становништво

и животну средину (0,342), брзина у достизању готовости за извршавање задатака под окриљем УН (0,339). С обзиром на природу тих манифестних облика, латентна димензија коју они манифестују може се означити као *ефикасност и рационалност у извршавању задатака*.

Узевши у целини, емпиријско истраживање потврдило је полазну теоријску претпоставку о постојању седам кључних циљева организационог реструктурирања Војске. У вези с тим, први добијени фактор спада у домен теоријске оријентације која се односи на ефективност Војске, јер указује на потребу достизања њене способности за извршавање дефинисаних мисија и задатака у свим условима. На способност Војске да са другим војскама учествује у реализацији заједничких активности, односно на њену интероперабилност, односи се други идентификовани фактор. Трећи фактор примарно указује на способност Војске да задовољи потребе друштва, односно на квалитет њеног функционисања. Међутим, тај фактор указује и на потребу скраћивања времена готовости Војске, као и на потребу унапређења њене ефективности и флексибилности. Четврти фактор односи се на способност Војске да се прилагођава променама изазова, ризика и претњи безбедности, тј. на флексибилност њеног функционисања. Фактор који је идентификован као пети тежишно указује на потребу усмерености организационог реструктурирања Војске ка побољшању мотивисаности њених припадника. Коначно, шести фактор односи се на побољшање ефикасности, као једног од примарних циљева организационог реструктурирања Војске.

Закључак

Резултати истраживања потврђују претпоставку да је општи циљ организационог реструктурирања Војске Србије и Црне Горе унапређење њених укупних способности. Тај циљ може се остварити реализацијом више посебних циљева.

Један од посебних циљева организационог реструктурирања Војске који су идентификовани истраживањем јесте унапређење способности Војске за реализацију задатака одбране држава чланица и Србије и Црне Горе у свим условима. Тако идентификован циљ реструктурирања указује на значај унапређења способности Војске за реализацију прве од њених мисија које су дефинисане Стратегијом одбране државне заједнице Србија и Црна Гора.

Резултати истраживања указују на то да је и побољшање интероперабилности Војске са војскама држава чланица НАТО и Програма „Партнерство за мир“ и унапређење њене способности за деловање под окриљем УН циљ који треба остварити спровођењем програма организационог реструктурирања. Тако идентификован циљ потврђује опредељење за приступање евроатлантским безбедносним интеграцијама, односно за активно учешће у систему колективне безбедности.

Спровођењем организационог реструктурирања неопходно је по-стићи и побољшање прилагођености Војске потребама друштва, као и унапређење њене способности за извршавање задатака у области цивилне заштите. То указује на потребу успостављања економски одрживог и друштвено корисног система који ће имати значајну улогу и у заштити цивилног становништва.

Истраживање указује на то да је реализацијом организационог реструктурирања потребно унапредити и способности Војске за адекватно реаговање на све облике угрожавања безбедности држава чланица и Србије и Црне Горе. Тако идентификован циљ указује на неопходност изградње широког спектра способности Војске ради одговора на различите облике угрожавања безбедности.

Унапређење способности Војске да осигура одговарајући статус (положај) својих припадника је, такође, један од циљева које треба остварити реализацијом програма организационог реструктурирања. То указује и на неопходност да радикалне организационе промене у Војсци буду праћене побољшањем материјалног и друштвеног положаја њених припадника.

Реализацијом организационог реструктурирања потребно је остварити и побољшање ефикасности и рационалности Војске у извршавању њених мисија и задатака. Предуслов за реализацију тог циља је успостављање одговарајућег организационог модела, односно одговарајућих процедура.

Идентификовани општи и посебни циљеви организационог реструктурирања Војске могу представљати добру основу за пројектовање и реализацију организационих промена које ће довести до успостављања војноорганизационог система способног за ефикасну и потпуну реализацију додељених мисија и задатака. Предуслов за реализацију утврђених циљева је добро осмишљен и правилно вођен процес организационог реструктурирања.

Литература:

1. Daft, R., L.: *Organization theory and design*, Sixth edition, International Thomson Publishing Company, Cincinnati, 2004.
2. *Доктрина ВСЦГ*, нацрт, Министарство одбране СЦГ, Београд, 2005.
3. Greenberg, J., Baron, R., A.: *Понашање у организацијама*, Пето издање (прев.), Желнид, Београд, 1998.
4. Ковач, М.: *Стратегијска и доктринарна документа националне безбедности*, Свет књиге, Београд, 2003.
5. Ковач, М., Дулановић, Ж., Стојковић, Д.: *Теоријске основе одређивања ефикасности војноорганизационих система*, студија, Институт ратне вештине, Београд, 2004.
6. Марчек, Ј.: *Профил официра и интерперсонални односи*, Управа за шкољство и обуку ВСЦГ, Војна академија, Београд, 2003.
7. *NATO glossary of terms and definitions (AAP-6)*, NATO Standardization Agency, Brussels, 2003.

Путни саобраћај Републике Србије у функцији одбране земље

УДК: 656.1 : 355.45] (497.11)

Саша Јовановић, дипл. ецц.
Радомир Јовановић, пуковник, дипл. инж.

У раду се сагледавају и разматрају основе стања, развоја и утицаја путног саобраћаја Републике Србије на одбрану земље. Стање путних комуникација, транспортни капацитети и безбедност у саобраћају имају многоструки значај, и у директној су вези са привредним и укупним економским развојем земље. У економском развоју садржан је материјални оквир безбедности, а економски систем битно утиче на одбрамбену моћ земље својим прилагођавањем потребама одбране. Уз уважавање економских критеријума у развоју путног саобраћаја, треба уважавати и чињеницу да су борбена дејства на ратишту, у основи, везана за путне комуникације. Путни саобраћај добија доминантну улогу због постојања путне мреже и инфраструктуре на целој територији, без обзира на земљишне, атмосферске, временске и борбене услове. Само развијене и модерно изграђене комуникације омогућавају маневар савременом ратном техником, брзе покрете јединица и њихово уредно снабдевање.

Улагање нових инвестиција у путеве требало би да се заснива на свеобухватном плану развоја целе путне мреже, који би утврдио приоритете будућег развоја на основу економских критеријума, као и динамику њихове реализације у складу са расположивим изворима финансирања.

Развој путног саобраћаја Републике Србије има значајно место у оквиру интеграционе политике ЕУ, при чему треба имати у виду стратегију и политику ЕУ, као и дефинисање сопственог развоја уз максимално коришћење компаративних предности.

Кључне речи: одбрана, путни саобраћај, саобраћајна инфраструктура, пут, развој, инвестиције, финансирање.

Увод

Одбрана земље је незаменљив чинилац стабилности и напретка друштвене заједнице. Развијена у довољно снажан систем, она делује стабилизационо, као чинилац сигурности, заштите и очувања слободе, живота у миру и стечених тековина напретка, као и стварања нових вредности.

У условима евентуалног рата, сви видови саобраћаја имаће значајно место у погледу превоза људи и материјалних средстава. Улога и значај путног саобраћаја у рату је посебно велика. Мирнодопска организација

и развој путног саобраћаја мора бити идентична или блиска организацији у условима вођења рата, како би се за што краће време обезбедила конверзија привреде са мирнодопске на ратну организацију.

При доношењу кључних одлука о капиталним инвестицијама у саобраћајну инфраструктуру, често је било мало економских разматрања. Нису се поштовали резултати економске анализе у погледу идентификације тражње за саобраћајним услугама, још мање се водило рачуна о будућим инвестиционим трошковима и трошковима одржавања изграђене инфраструктуре, а најмање о начину на који ће се ти трошкови покрити.

Саобраћајни систем у Србији је неразвијен, па се изградња нових објеката саобраћајне инфраструктуре посматра као кључна степенница у развоју привреде, односно напретка друштва. На инвестиције везане за изградњу нових путева и саобраћајних објеката гледа се и као на покретаче развоја, као почетни импулс свим оним активностима које ће се неминовно појавити чим буду изграђени нови објекти саобраћајне инфраструктуре. Другим речима, када буде постојао, на пример, пут, појавиће се и потреба за њим, без обзира на то да ли заиста постоји стварна потреба за таквим путем. Због тога се при оцењивању саобраћајних пројеката првенствено користи друштвена анализа трошкова и користи *Cost-benefit analiza* – *CBA*¹, која узима у обзир све ефекте које један такав пројекат доноси.²

Инвестиције у саобраћајну инфраструктуру и јавни радови су механизам путем којег се повећа агрегатна домаћа тражња, оживљава привреда, убрзава привредни раст и умањује незапосленост.

Коришћење страних кредита намењених финансирању капиталних инвестиција у саобраћајну инфраструктуру увећава степен задужености земље у иностранству. Зато је потребно доносити добре инвестиционе одлуке и изабрати оне инвестиције које ће заиста довести до привредног раста.

При пројектовању програма неопходно је јасно прецизирати задатке за остваривање циљева, резултате који се очекују, носиоце полова, време за извршење појединих активности, као и одговорност за сваки задатак. Када су програми дефинисани, приступа се утврђивању потребних финансијских средстава за њихову реализацију, како за појединачне програме, тако и за стратегију у целини. После дефинисања програма и средстава за њихову реализацију потребно је дефинисати одговарајуће процедуре и технике којима ће се прецизирати начин извођења појединих активности.³

¹ Метод анализе користи се за оцену ефикасности одређеног друштвеног улагања, односно инвестиције, врши се вредновање свих предности и недостатака неког пројекта. (*Економска енциклопедија I*, Савремена администрација, Београд, 1984. стр. 951).

² Петар Јовановић, *Управљање инвестицијама*, Графослог, Београд, 2000. стр. 179–184.

³ Вујадин Б. Вешовић, *Менаџмент у саобраћају*, Саобраћајни факултет, Београд, 2003, стр. 102.

Инвестиционим трошковима потребно је посветити велику пажњу, не смеју се грубо и нестручно процењивати. При изградњи нових инфраструктурних објеката, на пример, нових путева, за ту намену често се реалоцирају средства намењена одржавању постојеће путне мреже. На тај начин, због недостатка средстава, одржавање постојеће путне мреже потпуно је запостављено, тако да те саобраћајнице веома брзо постају тешко проходне, препуне ударних рупа и неравна. Трошкове лошег одржавања пута сnose учесници у саобраћају, будући да се увећавају њихови трошкови везани за утрошак горива, гума и одржавање возила, а увећава се и време путовања, односно превоза робе. Потребно је истаћи да се стање саобраћајнице директно одражава на безбедност у саобраћају, тако да последице могу бити несагледиве.

Оно што се фиктивно уштедело умањењем буџетских, односно јавних расхода за одржавање саобраћајнице надокнађено је, односно премашено, увећаним трошковима које сnose корисници те саобраћајнице. Неблаговремено предузимање мера одржавања саобраћајнице утиче на њено стање и има директан одраз на будуће трошкове одржавања.

Начело економске ефикасности јесте да онај ко генерише одређене трошкове треба и да их сноси. Једино се на тај начин стварају подстицаји да се трошкови минимизирају, односно да се постигне максимална производна ефикасност, тако што би трошкови били једнаки најнижим могућим трошковима.

Утицај путног саобраћаја на систем одбране

Саобраћај, као привредна област, своју делатност везује за услуге привреди (када чини услов одвијања токова друштвене репродукције) и становништву (као елемент животног стандарда). У свим друштвима, политички организованим као држава, одбрана земље је конституисана као интегрални део државног система у целини, а тиме и уставног уређења земље.

Систем одбране неодвојив је од темпа економског развоја и расположивости производних фактора (становништва, привредног богатства и основних производних фондова). У економском развоју садржан је материјални оквир безбедности, а у условима угрожености безбедности земље, економски систем битно утиче на одбрамбену моћ својим прилагођавањем потребама одбране.

Све активности у периоду припреме за одбрану, у току одбране и вођења рата, заснивају се на саобраћајном систему земље. У услови-ма евентуалног рата, сви видови саобраћаја имаће значајно место у погледу превоза људи и материјалних средстава.

Значајно је истаћи да се у ратним припремама мора посветити па-
жња свим гранама саобраћаја, према њиховој улози и могућностима у
рату. То намеће потребу сталног јачања материјално-техничке базе,
усавршавање организацијско-кадровске структуре и њено прилагођа-
вање захтевима ратне организације. Одбрамбене припреме саобраћаја
имају и материјално-техничку компоненту, спроводе се у целокупном
систему и на читавој територији. Та организација и припреме врше се
на основу процена, путем којих се утврђују карактер и обим рада свих
компоненти одбране. Ради тога су дефинисани права и обавезе држав-
них органа и организација, као и привредних субјеката.

Улога и значај путног саобраћаја у рату је посебно велика. Успе-
шност одбране земље функционално је везана за ефикасност путног
саобраћаја, без којег нема брзог активирања свих потенцијала за од-
брану и обезбеђења потребних саобраћајних услуга оружаним снага-
ма, привреди и становништву и утичу на ефикасност осталих система
одбране. Његов значај огледа се не само у томе што представља ма-
теријалну базу за превозење борбених јединица и борбених система,
већ и због места и улоге транспортне функције у логистици војске.

Савремени рат карактерише: изразита концентрација великог
броја моторних возила, маневарски карактер борбених дејстава, фак-
тор брзине и времена, везаност борбених дејстава за комуникације и
њихова изложеност непрекидним дејствима, јер се оне не могу у пот-
пуности маскирати и заштитити.

Путни саобраћај у нашој земљи, због карактеристика могућег ра-
тишта и својих општих особина, могућности и способности прилагођа-
вања у ратним условима, добија све доминантнију улогу. Предности
над другим гранама саобраћаја изражене су постојањем путне мреже и
инфраструктуре на целој територији. Пружа се и могућност широког
избора транспортних средстава која су употребљива у свакој земљи-
шној, атмосферској, временској и оперативно-тактичкој ситуацији.

Путни саобраћај може се одвијати на путевима свих категорија,
на некатегорисаним путевима, па и ван путева, што омогућава извр-
шавање свих задатака. Одликује се великом еластичношћу, носиво-
шћу и брзином и скоро потпуном независношћу од других грана са-
обраћаја. Мање је осетљив и релативно лако и брзо могу се отклонити
последнице борбених дејстава.

Недостаци путног саобраћаја у рату су: зависност од атмосферских
услова, доба дана и године, и што није подесан за масовно превозење те-
шких терета. Потребне друштва, становништва и снага одбране, а посеб-
но на одређеним тежиштима оружане борбе и кретања, могу бити веће
од могућности и постојећих капацитета путног саобраћаја.

Потребне да се јединице брзо крећу и премештају користећи пут-
ну мрежу, као и потребе за дотуром и евакуацијом великих количина
материјалних средстава још више истичу значај саобраћаја. Војни са-

обраћај реализује се у отвореном систему земље, на јединственој и недељивој мрежи саобраћајница, која је непрекидно доступна свим заинтересованим категоријама корисника.

Нападима на путну саобраћајну инфраструктуру и разарање њених садржаја, на ефикасан начин се нарушава и неутралише војна и економска моћ противника и његове потенцијалне могућности. Због тога се путном саобраћају мора посветити дужна пажња на свим нивоима друштвене организованости.

Путни саобраћај мора се непрекидно развијати и усавршавати са циљем да буде: непрекидан, брз, уредан, безбедан, довољан, економичан и поуздан, како у миру, тако и у ратним условима.

Структура путног саобраћаја формирана је искључиво према потребама мирнодопског развоја привреде, на компаративним предностима појединих грана саобраћаја и може бити у дубоком нескладу са захтевима одбране земље. При пројектовању путног саобраћаја у миру, уважавање захтева одбране постаје утолико потребније што, за разлику од осталих делатности привреде (које могу променити производни програм, па и дислоцирати своје капацитете) он, углавном, задржава у рату постојеће мирнодопске елементе. Уколико се у периоду мира изграђује као недовољно интегрисани систем, у евентуалном рату неће бити могућности ни времена за измену тог система.

Мирнодопска организација и развој путног саобраћаја мора бити идентична или блиска организацији у условима вођења рата, како би се за што краће време обезбедила конверзија привреде са мирнодопске на ратну организацију. Уважавање економских критеријума у развоју појединих саобраћајних грана на основу компаративних предности не одбацује и чињеницу да су борбена дејства у основи везана за комуникације и путни саобраћај у целини.

Само развијене и модерно изграђене путне комуникације омогућавају маневар савременом ратном техником, брзе покрете јединица и њихово уредно снабдевање. То, првенствено, због тога што је способност концентрације транспортних ратних средстава, неопходних за извршење задатака, као и брзог превоза и груписања јединица, директно зависна од међусобне комплементарности појединих грана саобраћаја. Комплементарност и хомогеност путне мреже обезбеђује се развојем магистралне мреже путева, као кичме саобраћајног система, али и додатних капацитета регионалног саобраћаја, првенствено у брдско-планинским подручјима, јер се без њих не може остваривати повезивање свих делова земље. Истовремено, мора се обезбедити и њихово повезивање са системима европских путних праваца. Једна од претпоставки јединства саобраћајног система јесте техничка опремљеност и технолошко јединство система. Савремена средства и опрема, уз модернизовану мрежу путева, услов су најширег ангажовања становништва и материјалних добара у одбрани земље, односно при превозењу неопходних енергената рата који прате борбена дејства.

Путни саобраћај карактеришу сложени организациони и технолошки процеси. Реализују се у врло комплексним условима (интеракције својих елемената и окружења), уз утрошак ресурса (радних, материјалних, енергетских, временских и информационих).

Поремећаји у путном саобраћају (због рушења објеката инфраструктуре и запречавања главних комуникација и др.) могу бити знатно умањени постојањем путне саобраћајне мреже која располаже великим бројем упоредних и рокадних путева и која обезбеђује вишеструко повезивање свих делова земље – ратишта у једну целину.

Са становишта рата, технолошко јединство средстава и опреме у области путног саобраћаја је врло значајно. Посебно се истиче структура и квалитет расположивих постројења, средстава и опреме и њихово функционисање с обзиром на то да се заснивају на страним технологијама. У процесу припрема и спровођења мера за функционисање путног саобраћаја у одбрани земље постоје бројни недостаци који се, углавном, односе на организациону регулативу (закони, прописи, правилници и остало), којом треба на јасан и недвосмислен начин да се утврде надлежности, овлашћења и садржај потреба земље.

Путни саобраћај нема јединствен информациони систем, што га чини неефикасним и неоперативним, посебно када се поставе захтеви за масовним превозима, брзом маневру и покретима.

Законом о одбрани регулисано је да се, при изради просторног и урбанистичких планова, носиоци послова и инвеститори придржавају посебних услова и захтева при избору, изградњи и развоју путног саобраћаја и да га ускладе са потребама одбране земље. Он треба да буде живав, отпоран, еластичан и прилагодљив, непрекидан и способан да у свакој ситуацији обезбеди основне потребе свих компоненти одбране. Да би се остварили ти захтеви, путном саобраћају још у миру треба да се обезбеде одговарајуће припреме.

У систему одбране земље концентришу се највиталније снаге, најсавременија средства (техничка и технолошка) и најефикаснија организација. Улагање у такав систем одбране има вишеструке позитивне, развојне, економске и опште друштвене ефекте.

Значај, сложеност и изузетна разуђеност функције саобраћаја намеће потребу усавршавања постојећих и изналажења нових решења, њихових организационих форми и приступа са аспекта усаглашавања потреба и могућности уз примену теоријских и искуствених сазнања.

Саобраћајна инфраструктура као јавно добро

Објекти саобраћајне инфраструктуре представљају јавна добра, односно задовољавају критеријум јавног добра, по коме је искључење корисника из његове потрошње немогуће. Њихов развој и коришћење је друштвено корисно, јер представљају општи услов за развој

производње, процеса урбанизације, уравнотежења економског и социјалног развоја, као и одбрамбених припрема земље. Путна мрежа (уколико се изузму ауто-путеви) представља пример те врсте, односно путна мрежа има одређене карактеристике јавног добра. Услед тога, цена услуге се не може директно наплаћивати корисницима путне мреже, па је, уместо цене, потребно увести посебну накнаду која представља замену таквој цени. Примера ради, у такву накнаду спада и накнада која се наплаћује по литри горива коју плаћају сви они који купују гориво, односно користе путну мрежу. Проблем је, међутим, у томе што наведену накнаду понекад плаћају и они који купљено гориво не употребљавају за коришћење путне мреже, што значи да плаћају накнаду, иако не генеришу никакве трошкове саобраћајне инфраструктуре. Постоји и реална опасност да се приход од накнаде за путеве слије у буџет, па да се евентуално само један његов део користи за одржавање путева, односно за покривање трошкова њиховог коришћења.

У том смислу, наплата путарине је најбоље решење, будући да се у том случају ради о веома малом одступању стварних трошкова које генерише појединачни корисник саобраћајне инфраструктуре. Проблем је једино у томе што сама наплата путарине генерише одређене трошкове, па се може примењивати једино у оним ситуацијама у којима су ти трошкови релативно мали у односу на укупне трошкове коришћења саобраћајне инфраструктуре, а типичан случај те врсте представљају ауто-путеви. При томе, различити су износи путарине за различита возила (на пример путничка возила и тешке камионе) и за тако нешто постоји пуно економско оправдање, будући да различита возила генеришу различите трошкове инфраструктуре.

Постоје релативно мале могућности за буџетско финансирање инвестиција у нове значајније објекте саобраћајне инфраструктуре, тим пре што је све израженија потреба за рехабилитацијом и редовним одржавањем постојеће путне мреже, што се, по правилу, финансира из јавних извора, односно из буџетских фондова.

Са становишта спољноекономских односа, потребно је указати на растући дефицит платног биланса земље, на релативно велика нова задужења земље и стално увећање степена њене задужености у иностранству. Све то треба посматрати у смислу релативно скромне стопе привредног раста, малог обима извоза и релативно ниске стопе његовог раста, што значи да се не може очекивати да ће се степен задужености земље ускоро умањити. Задуживање ће се свести на финансирање релативно малих инвестиционих пројеката са високом стопом рентабилности и кратким роковима повраћаја, попут рехабилитације одређених сегмената путне и железничке мреже, односно реконструкције и модернизације појединих објеката, првенствено оних који су на значајним међународним комуникацијским коридорима.

Још увек неизграђена институционална решења у нашим саобраћајним делатностима условљавају постојање значајног регулаторног ризика којем се могу изложити потенцијалне велике стране инвестиције. Посебан проблем представљају још увек неразрађена институционална решења у погледу концесија,⁴ мада је Закон о концесијама Републике Србије усвојен 1997. године.⁵

Донације, као могући извор средстава за финансирање инвестиција у саобраћајну инфраструктуру, у јавности су се дуго помињале. Међутим, донације имају сопствена ограничења која их практично елиминишу као основни извор за финансирање инвестиција у саобраћајну инфраструктуру.

Економски оквир у којем треба да се води саобраћајно-економска политика није јасно дефинисан, не постоји изграђена стратегија привредног развоја Републике Србије, тако да промене у гарнитурима појединих партија на власти, уједно, значе и промене појединих економских политика са свим последицама које из тога произилазе. Да би се постигли одређени позитивни помаци у стању саобраћајне инфраструктуре неопходно је, поред осталог, да те политике буду креативне и да на најбољи начин повезују позната начела, међународна искуства и специфичности које нас окружују.

Дефинисање развоја путног саобраћаја

У оквиру европског простора Србија представља, у саобраћајном погледу, веома атрактивно подручје. Вековима су преко ње пролазили, а и данас пролазе, значајни европски коридори и путеви који повезују земље северне, централне и југоисточне Европе са земљама Блиског и Средњег истока и земљама Медитерана. Историја Балкана препуна је примера ратних похода – војске су се кретале и усмеравале своје кретање путевима који су пролазили и пролазе овим просторима.

Једну од највећих развојних шанси за привреду Србије представља паневропски саобраћајни коридор X, утврђен на Паневропској конференцији у Хелсинкију 1997. године. Он обухвата железничку и путну мрежу, дуж које је неопходно саградити гасоводе, мрежу оптичких телекомуникационих каблова и друге садржаје и низ пратећих објеката високог стандарда, почев од модерних граничних прелаза, мотела, бензинских пумпи, продавница и друго.

⁴ Концесионо финансирање је такав облик финансирања инвестиција који се користи код крупних инвестиционих објеката од ширег друштвеног значаја, као што су путеви, пруге, мостови, луке, енергетски објекти и др. Код концесионог финансирања изградња инвестиционог објекта се поверава заинтересованом субјекту, који својим средствима гради објекат и заузврат добија право коришћења инвестиционог објекта одређени период (П. Јовановић, *исто*, стр. 248).

⁵ Светолик Костадиновић, Експертско саветовање, *Страна улагања – пословно-аналитички приступ*, Универзитет БК, Београд, март 2000, стр. 111–116.

Саобраћајни систем Србије има значајно место у оквиру интеграционе политике Европске уније и њеног ширења на исток, посебно у домену транзитног саобраћаја. Шанса Србије је, пре свега, у реализацији пројеката паневропског коридора VII и X, при чему треба имати у виду неминовност прихватања стратегије и политике ЕУ, што захтева потпуно редефинисање сопственог развоја саобраћајног система, уз максимално коришћење компаративних предности.

Управо овај сегмент требало би да привуче највећи број инвеститора. Коридор нису само саобраћајнице и околни садржај, већ шири простор за привредну активност. У том смислу, планира се изградња четири зоне технолошког развоја чије ће језгро чинити технолошки капацитети у Новом Саду, Београду, Крагујевцу и Нишу. Ови капацитети омогућиће инвестиције дуж коридора који би, у том случају, постао окосница развоја Србије. Овакав један сложен и комплексан развојни пројекат захтева свестрано ангажовање стручних и способних кадрова – менаџера из свих области науке, као и ресорних министарстава Владе Републике Србије.

Коридор X у свом основном правцу од Салцбурга до Солуна повезује осам, а укључује краке још шест држава и од укупне дужине путне саобраћајнице, која износи 2.360 километара, кроз Србију пролази 800 километара. Тренутно у Србији има 422 километра ауто-пута – око 212,5 километара полуауто-пута, док 165,5 километара има само две траке и претежно га чине деонице које су испод стандарда за овај ранг саобраћајнице (Ниш–Димитровград, Лесковац–Прешево) и чија би реконструкција захтевала обимније интервенције. Будући да се, углавном, ради о деоницима у брдовитом терену са малим обимом саобраћаја и високим трошковима изградње, економску оправданост ових инвестиција у овом тренутку тешко је оправдати и доказати.

Сам развој друмског саобраћаја подразумева његово прилагођавање структурним променама привреде, изградњу и модернизацију саобраћајне инфраструктуре, пре свега од интереса за земљу и њено укључивање у саобраћајни систем Европе у складу са европским стандардима, уз обезбеђење високог степена безбедности саобраћаја и заштиту животне средине.⁶

У развијеним земљама западне Европе, колико је висок ниво изграђености и квалитета путне мреже, најбољи су примери Холандија и Белгија, у којима су сви Е путеви (основни, везни и прикључни) изграђени са својствима ауто-пута, а слично је и у другим земљама западне Европе. Мрежа европских међународних путева је означена тако да они с парним бројевима од 20 до 90 иду правцем упоредника, запад – исток, а они с непарним бројевима од 5 до 95 правцем подневака, север – југ.

⁶ Светолик Костадиновић, *Стратегија и политика развоја саобраћаја Републике Србије до 2010. године*, Влада Републике Србије, Београд, 1998, стр. 57–59.

Слика 1 – Међународни путеви који пролазе кроз Републику Србију

Међународни путеви на правцу запад – исток

Међународни основни пут Е70 полази с атлантске обале од града Ла Рошел у Француској и даље правцем Аман–Томика–Верона–Венеција–Трст–Фернетићи (по путу Е63 – 84,6 km) – Љубљана–Загреб–Београд–Вршац–Ватин–Темишвар–Крајова–Букурешт–Варна (спаја обале Атлантског океана и Црног мора).

Међународни основни пут Е80 полази из града Коруна на шпанској обали Атлантика и иде трасом Сан Себастијан–Хандеј–Тулуз–Прованс–Ница–Ђенова–Рим–Пескара – (трајектом до Дубровника) и даље трасом Е65 – 495 km до Приштине, продужавајући трасом Прокупље–Пуковац (по путу Е75 – 16 km) и трасом Ниш–Димитровград–Софија–Инстанбул–Анкара–Есендере и продужава на исток.

Међународни путеви на правцу север – југ

Међународни основни пут Е65 почиње од Шћећина (с прикључком из Шведске трајектом преко Северног мора) трасом Праг–Братислава–Самбатхел–Долга Вас–Вараждин–Загреб (по путу Е59 – 41 km) – Карловац–Ријека–Задар–Сплит–Дубровник–Петровац–Подгорица–Бијело Поље–Приштина–Скопље–Охрид–Битољ–Меџитлија, да би наставио преко Ларисе и Коринта до Гитиона, на југу Грчке.

Међународни основни пут Е75 почиње од града Тромзе (на северу Шведске), преко градова Торнија и Хелсинкија у Финској, долази у Гдињу и даље трасом Варшава–Краков–Будимпешта–Сегедин–Хоргош–Нови Сад–Београд (по путу Е70 – 8 km) – Ниш–Скопље–Велес–Бевђелија и даље до Атине, па трајектом до Крита.

Преко територије Србије пролази и неколико значајних међународних путних огранака, као што су: Е660, Е752, Е760 и Е761, који повезују или се настављају на међународне основне путеве.

Ова мрежа међународних европских путева заснива се на европском споразуму о главним међународним саобраћајним артеријама који је донела Европска економска комисија – Комитет за унутрашњи транспорт ОУН (Женева), октобра 1975. године и који је ратификован у Скупштини СФРЈ 1980 године.⁷

У поређењу са већином земаља централне и југоисточне Европе, Србија има релативно добро развијену мрежу путева, како у погледу густине (0,48 km/km²), тако и у погледу врсте коловозног застора.

Републичка Дирекција за путеве управља мрежом од 5.525 km магистралних путева (укључујући 422 km ауто-путева и 212,5 km полуауто-путева) и 11.540 km регионалних путева. Највећи део мреже магистралних (96,4%) и регионалних (79,4%) путева има асфалтни коловозни застор. Поред магистралних и регионалних путева, путну мрежу Србије чини и 23.780 km локалних путева који су у надлежности локалне управе.

Због неодговарајућег или сасвим занемареног одржавања током протеклих петнаест година, путна мрежа је генерално у веома лошем стању. Процењује се, на основу неких ранијих истраживања, да је око 25% мреже у врло добром стању, 19% у добром стању, док је 56% у лошем или веома лошем стању. Као што је већ познато, у најгорем стању налазе се регионални путеви који чине преко 56% укупне мреже путева.

Како би отклонила последице лошег одржавања у претходном периоду, Влада Србије је, уз помоћ међународних финансијских институција (ЕИВ – Европска инвестициона банка, ЕВРД – Европска банка за обнову и развој), покренула програм хитне рехабилитације путева у вредности од око 200 милиона еура.

Степен моторизације у Србији

Политичка и економска криза у Србији током последње деценије ХХ века, као и санкције међународне заједнице, утицали су и на смањење возног парка и на повећање његове просечне старости. Број регистрованих моторних возила у Републици Србији (без КиМ) приказан је у *табели 1* за период 2001–2004. година.

⁷ Мирко Докић, *Основе саобраћајне политике Југославије*, Економика, Београд, 1998., стр. 106–108.

У табели су дате само четири основне врсте возила, али треба навести и број осталих врста возила. Примера ради, у 2004. години било је: 14.824 мотоцикла, 16.525 специјалних путничких возила, 1.635 радних возила, 99.767 прикључних возила и 125.873 трактора, што значајно утиче на укупно оптерећење путне мреже.

Према неким проценама, старост возног парка у просеку износи око 14 година. При томе, не треба занемарити чињеницу да се код возила старијих од 10 година потрошња горива повећава за више од 30%, као и проценат емисије штетних гасова. Имајући у виду да се у садашњим околностима проценат нових регистрованих возила у 2004. години креће око 10% од укупно регистрованих возила годишње, интензивније обнављање возног парка возилима последње генерације могло би да започне у догледно време кроз програме ревитализације домаћих произвођача возила као и повољним програмима кредитирања.

Табела 1

Преглед моторних возила у Републици Србији (без КИМ-а)

Врста возила	2001.	2002.	2003.	2004.
Путнички аутомобили	1.382.396	1.343.658	1.388.109	1.455.060
Аутобуси	9.287	8.911	9.144	9.209
Теретна возила	99.019	96.890	101.433	110.075
Специјална теретна возила	22.143	22.554	24.713	28.179

Извор: Републички завод за статистику

У структури возног парка доминирају путнички аутомобили, а процентуално учешће најважнијих категорија возила није се знатније променило у односу на ранији период. Садашњи степен моторизације од око 186 путничких аутомобила на 1000 становника релативно је висок у поређењу са достигнутим нивоом економског развоја. Поред високог еластичитета тражње путничких аутомобила, који је типичан за транзиционе економије, томе доприносе наслеђени возни парк и неконтролисани увоз половних возила у претходном периоду. Тренд убрзаног раста моторизације у Србији требало би да се настави наредних 15–20 година, тј. све до нивоа од око 400 аутомобила на 1.000 становника.

Обим саобраћаја и безбедност на путевима

Промене величине и просторне дистрибуције саобраћајних токова на путној мрежи такође су веома блиско повезане са нестабилним политичким и економским приликама протеклих година. Основна обележја ових промена могу се посматрати у неколико карактеристичних временских периода.⁸

⁸ Борис Беговић и група аутора, *Саобраћајне економске политике*, Београд, 2004, стр. 29–30.

Период од 1990. до краја 1994. године карактеришу нагли пад обима саобраћаја и велике негативне вредности стопе раста као последица политичке и економске кризе на простору СФРЈ (рат, санкције итд.).

Период између 1994. и 1999. године обележен је сталним и постепеним растом саобраћајног оптерећења чији просечан обим надмашује вредности забележене пре 1991. године.

У периоду од марта 1999. до јесени 2000. године нормално одвијање путног саобраћаја у Србији поремећено је због последица агресије НАТО-а на СРЈ (бомбардовања путне мреже, објеката и инфраструктуре на путевима чије отклањање траје до данас).

У периоду после 2000. године долази до споре нормализације саобраћајних токова (након укидања заведених санкција међународне заједнице), при чему су стопе раста међународног саобраћаја и транзита ниже од очекиваних.

У целини посматрано, обим саобраћаја на основној мрежи путева још увек је испод вредности из 1990. године. На приближно око 30% магистралне путне мреже обим саобраћаја износи преко 5000 возила/дан, док је на 46% мреже између 2000 и 5000 возила/дан. У структури саобраћајних токова преовлађују путнички аутомобили са 75%–80% у просеку, што одговара њиховом процентуалном учешћу у структури возног парка. Тешка теретна возила и специјална теретна возила просечно чине око 10% саобраћајног оптерећења, од чега више од две трећине чине камиони са полуприколицом (70%).

Учешће страних возила у укупном обиму саобраћаја на главним међународним путним правцима је од 1991. године у сталном опадању и од преко 30% смањило се на садашњих 10–20%. Раст међународног транзита знатно су успориле бројне политичке и административне баријере настале у међувремену, низак ниво економских активности у земљама региона, постојање и развој нових алтернативних саобраћајних веза итд.

Упоредни преглед промена обима саобраћајног оптерећења на неколико најважнијих магистралних путних праваца показује да је истовремено дошло до прерасподеле саобраћајних токова у корист путног правца Е75 Београд–Нови Сад–Суботица (огранак Б. коридора Х), захваљујући, пре свега, значајној функцији коју обавља у међународном повезивању Србије са земљама Европске уније. Даља нормализација политичких и економских односа са земљама у региону неминовно ће водити постепеном јачању улоге комуникацијског правца (Е70). Због тога се претпоставља да ће релативно стабилни односи у расподели саобраћајних токова, који су се формирали у протеклом периоду, генерално задржати постојећи карактер и неће претрпети битније промене у догледно време.

У току 2004. године на путевима у Србији догодиле су се 62.344 саобраћајне незгоде, од чега 13.373 са настрадалим лицима, а у којима је погинуло 953 и повређено 17.557 особа, што је у односу на 2003. годину у порасту, што се види у *табели 2*.

Табела 2

Преглед саобраћајних незгода у периоду 2001–2004.

Година	Укупно саобраћајних незгода	Саобраћајне незгоде са настрадалим лицима	Погинуло	Повређено
2001.	61.711	15.099	1.275	19.906
2002.	52.072	11.562	847	14.738
2003.	55.660	12.415	868	15.953
2004.	62.344	13.373	953	17.557

Извор: Управа СБП МУП Србије

На путевима Републике Србије у 2005. години у 61.933 саобраћајне незгоде живот је изгубило 839 особа. Међу њима је било 297 возача моторних возила, 170 путника, 204 пешака, 42 возача трактора, 90 бициклиста, као и 36 деце млађе од 14 година. Подаци за 2005. годину нису до краја уређени и статистички обрађени.

Према општој оцени, на смањење броја погинулих односно на повећање степена безбедности, највише би утицало повећање контроле саобраћаја на путевима и поштравање мера казнене политике (наведено се очекује од новог Закона о безбедности у саобраћају). Будући да ове мере постижу значајне ефекте, даље повећање степена безбедности могуће је постићи интензивнијом применом мера превенције, обнављањем возног парка, као и значајнијим улагањима у побољшање квалитета путне мреже и отклањање „црних тачака“ на њој. Повећањем безбедности саобраћаја на путевима, односно смањивањем најтежих последица саобраћајних незгода, остварују се значајни економски ефекти за друштво у целини.

Постоји више познатих метода,⁹ којима се прорачунавају и изражавају губици људских живота настали као последице саобраћајних незгода. Економски трошкови услед тежих повреда износе око 300 еура по једној незгоди (изгубљено радно време, трошкови болничког лечења и др.), док се просечна вредност материјалне штете процењује на 400 еура по саобраћајној незгоди.

⁹ Милан Адамовић, *Економика саобраћаја*, Саобраћајни факултет, Београд, 1993. стр. 48–50.

Финансирање јавних путева

У периоду после Другог светског рата јавни путеви су финансирани искључиво из државног буџета, а од 1956. године уводе се прве накнаде непосредним корисницима путева. Од 1962. уводи се накнада за путеве из малопродајне цене погонског горива, а било је периода када је износила и 36% малопродајне цене деривата нафте. Ова накнада је све до 1992. године чинила 80% у укупним редовним приходима. Од 1992. године путеви се финансирају делом из републичког буџета. Дефинисање капиталних објеката из области путоградње и приоритети изградње у складу су са одлукама Владе и модела финансирања. Основни модели финансирања путева су: приходи из буџета, сопствени приходи, кредити и концесије.

Путарина (посебна накнада за коришћење ауто-пута) највећи је сопствени приход Републичке дирекције за путеве. Анализа претходног периода указује на следеће:

- велико учешће кредита упућује на то да су средства за путеве недовољна;

- неопходно је изналазити начине за њихово повећање, како буџетских средстава тако и сопствених прихода;

- једно од бољих решења било би враћање накнаде за путеве у малопродајну цену моторног бензина и дизел горива, која је у већини развијенијих земаља око 50%. Начин финансирања путева у периоду 2001–2004. године приказан је у *табели 3* и изражен у милијардама динара.

Табела 3

Финансирање путева у периоду 2001–2004.

Остварена средства	2001.		2002.		2003.		2004.	
	износ	%	износ	%	износ	%	износ	%
1. Приход из буџета	2,1	31	5,1	35	7,3	40	6,4	28
2. Сопствени приходи	2,7	40	3,7	26	5,8	32	10	44
3. Кредити	1,9	29	5,7	39	5,2	28	6,4	28
Укупно	6,7	100	14,5	100	18,3	100	22,8	100

Извор: www.dzp.co.yu

У правном и институционалном погледу систем управљања и финансирања путне мреже није се битно променио од 1991. године, када је усвојен Закон о путевима,¹⁰ који је и данас, са извесним допунама, на снази. Овим законом укинута је дотадашњи Фонд за путеве и тиме

¹⁰ Закон о путевима („Сл. гласник РС“, бр. 46/91, 52/91 – испр., 53/93, 67/93, 48/94 и 42/98).

се практично прешло на буџетско финансирање путева.¹¹ Уместо Фонда формирана је Републичка дирекција за путеве као посебна организација, која преузима послове одржавања, заштите, коришћења, развоја и управљања магистралним путевима и регионалним путевима, као добрима у општој употреби. Обављање послова одржавања, заштите, развоја и управљања локалним некатегорисаним путевима, као и улицама у насељу, обезбеђује општина, односно град.

За употребу и коришћење путева Законом о путевима утврђено је тринаест накнада које се плаћају. То су:

1. Накнада за путеве која се обрачунава и наплаћује уз цену деривата нафте.
2. Накнада за путеве која се плаћа за возила на моторни погон која користе гас или другу енергију.
3. Годишња накнада за друмска моторна возила, тракторе и прикључна возила.
4. Годишња накнада за возила на моторни погон која нису обухваћена тачком 3.
5. Накнада за ванредни превоз.
6. Накнада за постављање натписа у земљишном појасу.
7. Посебна накнада за употребу пута, његовог дела и путног објекта.
8. Накнада за закуп одређених делова земљишног појаса и другог земљишта које припада јавном путу.
9. Накнада за коришћење пољопривредног земљишта или другог земљишта које припада јавном путу.
10. Накнада за прикључење прилазног пута на јавни пут.
11. Накнада за постављање инсталације на путу.
12. Накнада за изградњу и накнада за коришћење комерцијалних објеката на које је омогућен приступ са пута.
13. Збирна накнада за инострана возила.

Међутим, доношењем Закона о акцизама и порезу на промет 1994. године, накнада за путеве у цени горива замењена је акцизама на деривате нафте. Након вишекратног повећања износа акциза у протеклом периоду, њихово релативно учешће у структури малопродајне цене нафтних деривата достиже почетком 2003. године ниво од 25% до 40%. Увођењем акциза у структуру цена моторних горива и укидањем накнада за путеве, путна привреда остаје без најзначајнијег извора редовних прихода (60–70% укупних прихода), губећи при томе самосталност у располагању средствима намењеним првенствено одржавању магистралне и регионалне мреже. Новац који се убира од корисника путева кроз акцизе на гориво, уместо да се прикупља на посебном рачуну, усмерава се у буџет одакле се у виду државних суб-

¹¹ Светолик Костадиновић и Милан Грујић, *Стратегија развоја саобраћаја*, Графо-жиг, Београд, 2003, стр. 147–149.

венција расподељује многобројним буџетским корисницима, па и Републичкој дирекцији за путеве.

Изменама и допунама Закона о путевима из 1998. године у Републичкој дирекцији за путеве уводи се Савет, који именује Влада Републике Србије на време од четири године. Именовање чланова Савета врши се, углавном, према њиховим индивидуалним квалификацијама или функцијама, а не на основу представљања транспортних организација, односно удружења корисника путева. Истовремено, Савет има значајна овлашћења, почев од доношења инвестиционих одлука, планова и програма развоја до одређивања висине накнаде за употребу и коришћење путева. У пракси, улога Савета у креирању и вођењу финансијске политике своди се на формално подношење предлога владиним телима задуженим за израду буџета.

Према Закону о путевима, Републичка дирекција за путеве има својство правног лица са сопственим рачуном и може самостално да уговара послове са извођачима радова. Закон, такође, ближе одређује надлежности и обавезе Дирекције у организовању и спровођењу активности на заштити, одржавању и управљању путевима, али не прописује облике њене унутрашње организације.

Накнада трошкова путне инфраструктуре

Са проблемом неадекватног финансирања путне инфраструктуре суочавају се готово све земље, независно од достигнутог степена економског развоја. Скоро по правилу, средства намењена одржавању путева су два до три пута мања од потребних, док у исто време приходи од корисника путева знатно премашују стварне директне трошкове. Међутим, у многим транзиционим привредама решавање овог проблема је додатно отежано због занемареног одржавања, слабих институција и фискалног дефицита.

Да би се бар приближно одговорило на ово питање, извршена је стратешка анализа дугорочних структурних трошкова одржавања путне мреже Србије помоћу модела HDM4 (*Highway Desing and Maintenance Model*). Анализиране су различите категорије путева (ауто-путеви, магистрални, регионални) на основу података о обиму саобраћаја, стању коловоза, геометријским и другим карактеристикама путева. При томе су трошкови одржавања рачунати за неколико алтернативних стратегија редовног и периодичног одржавања у току типичног економског циклуса од 10 година. Резултати анализе показују да процењене потребе за финансирањем одржавања (редовно плус периодично) износе најмање 255 милиона долара годишње (*табела 4*). Такође, наведена анализа показује да садашњи трошкови одржавања путне мреже у Србији чине само 40% средстава потребних да би се путеви одржавали у стабилном стању. Да би се трошкови путне инфраструктуре надокнадили на прави начин, неопходно је да

корисници плаћају накнаду сразмерно стварним трошковима. Да би се то остварило, потребно је обухватити све категорије возила, узимајући у обзир разлике у интензитету штетног деловања на коловозни застор између тешких теретних возила, путничких аутомобила и других возила.

Табела 4
Потребна финансијска средства за одржавање путева (мил. \$/год.)¹²

Врсте одржавања	Аутопутеви	Магистрални	Регионални	Укупно
Редовно одржавање (крпљење рупа, зимско)	1,9	9,1	19,7	30,7
Периодично одржавање (пресвлачење)	17,6	70,0	136,7	224,3
Нормално (одржавање)	19,5	79,1	156,4	255,0

Како је издвајање из цене горива главни инструмент за прикупљање накнаде за коришћење путева, то су тешка теретна возила најчешће фаворизована у односу на путничке аутомобиле и друга возила, јер је величина накнаде коју плаћају знатно мања од штете коју причињавају путевима. С друге стране, годишње таксе за регистрацију возила генерално имају карактер једнократног плаћања за приступ систему, па стога њихова вредност, углавном, није ни одређена, тако да компензује разлике у деловању тешких возила на путну инфраструктуру.

Расподела трошкова инфраструктуре између различитих корисника путева у суштини је један занимљив теоријски проблем. Будући да се осовинско оптерећење и распоред (конфигурација) осовина сматрају основним детерминантама оштећења пута, квантификација релативног утицаја различитих осовинских оптерећења је од кључне важности за расподелу трошкова путне инфраструктуре. Да би расподелу трошкова оштећења пута било уопште могуће обавити на одговарајући начин, неопходно је, пре свега, извршити правилну класификацију возила према осовинском оптерећењу и конфигурацији осовина. То захтева ажурну и поуздану базу података о структури возног парка, која ће послужити као основа за додатна истраживања, студије и анализе, помоћу којих ће се изводити сасвим одређени закључци о променама интензитета и карактера саобраћајног оптерећења.

Имајући у виду стање путне мреже и карактеристике возног парка у Србији, значај овог питања постаје више него очигледан. С

¹² Борис Беговић и група аутора, *Саобраћајне економске политике*, Београд, 2004, стр. 37.

друге стране, обим и распрострањеност прекомерног оптерећења је тешко прецизно утврдити, јер нема контроле осовинског оптерећења на путевима. Надлежност путне администрације требало би првенствено да се огледа у утврђивању критеријума, стандарда и поступака контроле осовинског оптерећења, укључујући локације контролних станица и висину накнаде. Спровођење контроле на терену треба да буде посао саобраћајне полиције.

Републичка Дирекција за путеве развија интегрисани информациони систем за прикупљање и управљање подацима о путној мрежи Републике Србије, који треба да омогући аналитичку подршку одлукама у планирању, изградњи и одржавању путне мреже.

Управљање приходима и финансирање нових инвестиција

Неадекватно и нестабилно финансирање главни је узрок пропадања путева, али је суштина овог проблема, пре свега, институционалне природе. У правном и институционалном погледу систем управљања и финансирања путне мреже није се битно променио од 1991. године, када је усвојен Закон о путевима који је и данас на снази. Новац који се убира од корисника путева кроз акцизе на гориво, уместо да се прикупља на посебном рачуну, усмерава се у буџет, одакле се у виду државних субвенција расподељује многобројним буџетским корисницима, поред осталог и за путеве. Корисници путева плаћају таксе и накнаде које служе само као средство за повећање укупних буџетских прихода, а не као инструмент економске политике у области путног саобраћаја. Због тога је неопходно прецизно дефинисати институционалне механизме, који ће обезбедити стабилне изворе финансирања путне мреже у складу са потребама њеног нормалног одржавања.

Да би се трошкови путне инфраструктуре надокнадили на прави начин, неопходно је да корисници плаћају накнаду сразмерно стварним трошковима које узрокују на самом путу или осталим учесницима у саобраћају.

Показало се да традиционални начини финансирања одржавања путне мреже из државног буџета тешко могу да обезбеде стабилне изворе средстава намењених путној инфраструктури и ефикасно коришћење расположивих ресурса у дужем периоду. То важи за готово све земље у развоју или транзицији, укључујући и Србију. Таксе и накнаде које се наплаћују од корисника путева служе само као средство за повећање буџетских прихода, а не као инструмент економске политике у области саобраћаја. Будући да буџетско финансирање, по правилу, не зависи од коришћења путева, оно најчешће није у стању да обезбеди средства која одговарају стварним потребама.

Проблеми са нестабилним финансирањем намећу потребу за што ефикаснијим коришћењем расположивих ресурса. Како се и на који начин управља путним саобраћајем највише зависи од улоге и начина функционисања државне администрације за путеве.

Међутим, након дугог периода политичке и економске кризе у земљи, путна администрација се још увек суочава са бројним персоналним, техничким и другим ограничењима, као што су: неразвијене функције планирања и програмирања; нејасно дефинисани задаци и надлежности; немогућност да се привуче и задржи квалификован стручни кадар; слабо коришћење савремене технологије и знања; недовољна транспарентност и контрола пословања; слаба сарадња са корисницима путева.

На основу досадашњих искустава није могуће формулисати стандардна решења за све проблеме и недостатке у функционисању институција у области путне привреде.

Закључак

Одбрана земље у условима непосредне ратне опасности и рата, пред саобраћајни систем и његове подсистеме поставља све сложеније и теже задатке. При томе, његово функционисање одвијало би се у условима непрекидног повећавања интензитета поремећајних дејстава, односно тежњи да се непрекидно повећава ентропија. То ће од саобраћајног система захтевати повећање ефикасности функционисања и испуњење и најтежег основног циља. Испуњење овог циља постиже се: дефинисањем и мењањем начина функционисања саобраћајног система, уз поштовање постављених захтева, димензионисањем и организовањем система, тако да може ефикасно и непрекидно задовољавати постојеће и очекиване захтеве у што краћем времену, успостављањем савременог информационог система и непрекидним улагањем у ресурсе ради смањења његове ентропије и вероватноће отказа.

Испуњење захтева у складу са основним циљевима за ефикасно функционисање саобраћајног система треба да буде сталан процес и предмет интересовања одговарајућих институција и органа.

Ефикасно функционисање путног саобраћаја од виталног је значаја за све функције логистике у миру и рату. Треба да оствари основне предуслове за оптимално искоришћење постојеће мреже комуникација и транспортних ресурса и пројектује елементе за ефикасно кретање јединица и извршење транспортних задатака. Кроз изналажење нових решења организационих форми и непрекидно усаглашавање потреба са могућностима неопходно је поставити такав динамички систем који ће очувати ресурсе и потенцијале и обезбедити непрекидност путног саобраћаја.

Иако је научни и технички прогрес унео велике промене у технику и технологију путног саобраћаја, његова материјално-техничка база се споро мења (потребна су велика средства и време). Концепција развоја саобраћаја постављена је, пре свега, ради општих и привредних потреба земље у миру, али и са наглашеном потребом да се користи у рату.

У поређењу са већином осталих земаља централне и југоисточне Европе, Србија има релативно развијену мрежу путева која се сада налази у лошем стању због неодговарајућег или сасвим занемареног одржавања у протеклом периоду. Политичка и економска криза у Србији и санкције међународне заједнице, произвели су велики заостатак у одржавању путне мреже, који се огледа у нараслим трошковима њене обнове. Тежиште економске политике у наредном периоду требало би да буде на рехабилитацији и одржавању постојеће мреже путева, док би нове инвестиције у овом периоду требало ограничити на најнеопходније интервенције, у смислу уклањања потенцијалних уских грла на путној мрежи (нпр. изградња обилазница већих градова, прелаза преко пута, реконструкција и изградња мостова, тунела, итд.).

Због степена задужености земље и релативно високих комерцијалних ризика, могућности финансирања нових инвестиција, а посебно пројеката изградње ауто-путева у наредном периоду изгледају веома ограничене. Уколико се обезбеди стабилно финансирање трошкова нормалног одржавања из прихода од акциза на гориво, тада би део прихода од наплате путарине могао да се усмери у изградњу нових деоница ауто-пута. Неопходно је испитати потенцијалне могућности изградње ауто-путева на принципу акумулирања и одговарајуће прерасподеле прихода од наплате путарине на нивоу целе мреже, полазећи од чињенице да више од половине изграђених деоница генерише приход који је већи од укупних трошкова експлоатације, одржавања и отплате кредита.

У сваком случају, финансирање нових инвестиција у путеве у наредном периоду требало би да се заснива на свеобухватном плану развоја целе путне мреже, који би утврдио приоритете будућег развоја на основу економских критеријума, као и динамику њихове реализације у складу са расположивим изворима финансирања.

Мора се имати у виду да ниједна стратегија развоја путног саобраћаја не може бити идеално пројектована за дужи период, већ се иста мора непрекидно прилагођавати потребама окружења. Такође, потребно је да се непрекидно усавршава и усклађује са циљевима дугорочног развоја земље, као и са основним тенденцијама развоја саобраћајног система ЕУ.

Литература:

1. Адамовић, М., *Економика саобраћаја*, Саобраћајни факултет, Београд, 1993.
2. Беговић, Б. и група аутора, *Саобраћајне економске политике*, Београд, 2004.
3. Вешовић, В., *Менаџмент у саобраћају*, Саобраћајни факултет, Београд, 2003.

4. Докић, М., *Основе саобраћајне политике Југославије*, Економика, Београд, 1998.
5. Закон о путевима („Сл. гласник РС“, бр. 46/91, 52/91 – испр., 53/93, 67/93, 48/94. и 42/98).
6. Интернет сајтови: Републичка Дирекција за путеве – www.dzp.co.yu и Републички завод за статистику – www.statserb.sr.gov.yu.
7. Јовановић, П., *Управљање инвестицијама*, Графослог, Београд, 2000.
8. Јовановић, Р., Мишковић, В. *Транспортни систем у функцији одбране земље*, Војнотехнички гласник бр. 6/2005, Војноиздавачки завод, Београд.
9. Костадиновић, С., *Стратегија и политика развоја саобраћаја Републике Србије до 2010. године*, Влада Републике Србије, Београд, 1998.
10. Костадиновић, С., *Експертско саветовање, Страна улагања – пословно-аналитички приступ*, Универзитет БК, Београд, 2000.
11. Костадиновић, С. и Грујић, М., *Стратегија развоја саобраћаја*, Графожиг, Београд, 2003.
12. Статистички годишњак Србије и Црне Горе, Завод за статистику Србије и Црне Горе, Београд, 2002, 2003, 2004.

Балкан у вртлогу великих и малих ратова

УДК: 355.01 (497)

Др Тодор Мирковић, пуковник у пензији

Балкан је подручје на којем су се сусретале и сукобљавале готово све велике цивилизације, политике и стратегије великих сила и војних блокова. На Балкану су највеће успоне и најниже падове доживеле велике империје, настајале су и нестајале националне државе, вођени су бројни освајачки и још бројнији ослободилачки ратови. Означен као „европско буре барута“, Балкан се и данас сматра једним од најосетљивијих кризних подручја у свету.

У кратком осврту на ратове вођене на Балкану у протекла два миленијума, детаљније су приказани ратови вођени на Балкану током двадесетог века и њихов утицај на земље и народе Балкана. Сматра се да је српски народ био највећа жртва у два светска рата и да је због огромних губитака у људству у тим ратовима и у ратовима вођеним у последњој деценији прошлог века доведен у питање његов трајнији опстанак на подручју Балкана. Мада су у новије време битно измењени услови у свету, па и на Балкану, опасност од нових сукоба (унутрашњих, међдржавних/међународних) није ишчезла. Аутор покушава да идентификује неуралгичне тачке на Балкану наглашавајући да се оне држе под контролом и привидан мир одржава присуством међународних снага на Балкану и у његовом окружењу. Заступа тезу о потреби задржавања међународних снага на Балкану у функцији превенције сукоба, а као најважнији гарант за очување мира види у укључивању свих балканских земаља у европске и евроатлантске интеграције. Наглашава, такође, потребу новог прилаза рату и миру, укључујући организовање и на широким основама постављено образовање за мир и толеранцију, као циљ и меру превенције сукоба, бржег развоја и просперитета балканских држава.

Кључне речи: Балкан, ратови, миграције, велика Албанија, исламизација.

Увод

Вероватно да ни на једном подручју на Земљи у последња два миленијума није вођено толико ратова као на Балкану.

Балкан је вековима био раскрсница и одредиште многих војних похода и подручје на којем су се водиле, добијале и губиле велике битке. Борбе између староседелаца и досељених народа, освајачки и ослободилачки ратови и други видови насиља узроковали су огромне жртве и, исто тако, велика разарања са снажним утицајем на економски и друштвени развој Балкана. Највећи оружани сукоби, са највећим економским и социјалним последицама, на балканском ратишту вођени су у току последњег – двадесетог века

На Балкану, који је најпре сматран *колевком европске цивилизације*, а касније и као *европско буре барута*, настале су и сукобиле се две велике светске цивилизације: хришћанска (касније раскољена на источну православну и на западну католичку) и исламска. Њихов настанак и развој оставили су, такође, крупне последице на цивилизацијски, економски и друштвени развој Балкана.

Ратови вођени на Балкану нанели су огромне штете балканским народима, а нису много користили ни онима који су их наметали. Већина тих ратова, наиме, била је узрокована агресијом спољних сила или су били последица агресија и окупација. Међутим, ни једна империјална сила није остварила свој циљ у смислу сталног задржавања на Балкану и експлоатисања тог циља у целости и трајно. Неке велике империјалне силе доживеле су свој успон и пад управо на Балкану.

Немали број ратова вођен је и између балканских народа и држава. Узроцима и последицама таквих ратова и потенцијалним опасностима од могућности да се они обнове посвећена је одговарајућа пажња у овом раду.

Крај двадесетог и почетак двадесетпрвог века, са својим готово револуционарним достигнућима на пољима технолошког и економског развоја, упућује на потребу и могућност другачијег начина живота и другачијег успостављања односа између народа и држава уопште, па и на Балкану. У таквим условима ратови би требало постепено да уступају место борби против појава које спречавају започете процесе изградње мира и развоја.

Поимање Балкана

О Балкану, као географском и геополитичком појму, и даље постоје неуједначена гледишта.¹ Балкан се, најчешће, поистовећује са Балканским полуострвом, а у новије време и са Југоисточном Европом. Ово прво се може сматрати као географско, а друго – геополитичко одређење.

Ако се Балкан, као географски појам, поистовети са Балканским полуострвом, што је и логично, онда је његов географски простор ре-

¹ У *Војној енциклопедији* (Редакција ВЕ, Београд, 1961), као и у *Војном лексикону* (ВИЗ, Београд, 1981) не постоји одредница Балкан.

лативно лако одредив. Повлачењем праве линије Одеса–Трст добија се прави облик Балканског полуострва, а тиме и Балкана, ограниченог на истоку Црним морем, на западу Јадранским и Јонским морем и на југу Егејским и Мраморним морем.² Све земље које ова линија сече или се у целости налазе јужно од ње могу се сматрати балканским државама. На овако полуострвски дефинисаном простору Балкана налази се десет суверених држава: Албанија, Босна и Херцеговина са два ентитета, Бугарска, Грчка, Хрватска, Македонија, Румунија, Словенија, Србија и Црна Гора и Турска. Линија Одеса–Трст пресеца Мађарску и Молдавију, али оне скоро никада нису убрајане у балканске земље, док Словенија, која, такође, само једним делом своје територије припада Балканском полуострву, јесте. Посебно је питање Турске, која само једним делом своје територије припада Балканском полуострву, али се због своје историје и других разлога готово традиционално сматра европском земљом. Све наведене земље, укључујући Молдавију, убрајају се у земље југоисточне Европе.

У новије време веома често се говори о Западном Балкану. То није јасно дефинисан један географски или геополитички, већ пре би се могло рећи политички појам. Произашао је из дискусија вођених у међународним организацијама о условима и могућностима интегрисања балканских земаља у европске и евроатлантске интеграционе токове, па су земље које су најудаљеније од тих токова означене као земље западног Балкана. То су све нове државе, бивше југословенске република, без Словеније, и Албанија. Оне су не само највише удаљене од НАТО-а и Европске уније, него и најмање развијене државе с тим што Хрватска, као најразвијенија међу њима, нерадо прихвата своје припадање тој групи држава и Балкану уопште.

Положај и карактеристике Балкана

Балкан представља једно од три полуострва на југу Европе. Од Азије га одвајају Црно и Мраморно море, а од Африке источни Медитеран. Тако се Балкан практично налази на раскрсници три континента, где се сусрећу и сукобљавају три европске и афро-азијске цивилизације, а такође политике и стратегије великих сила Запада и Истока.

Полуострвски одређен, Балкан – према забележеном у бројним енциклопедијама и лексиконима, заузима простор од близу 800.000 квадратних километара, који, у садашњим условима, насељава више од 70 милиона становника (без азијског дела Турске). Релативно је ретко насељен (просечно 86 становника на квадратни километар).

² Многи географи и геополитичари северну границу Балканског полуострва повлаче током река Дунав, Сава, Соча, чиме се не добија реална слика полуострва и искључују неке земље које се традиционално сматрају балканским (на пример, Румунија).

Балкан је најнеразвијеније подручје Европе. Само су две балканске земље (Грчка и Словенија) са бруто-друштвеним производом (БДП) већим од 10.000 УС долара по становнику, па се могу сврстати у развијене земље. Турска и Хрватска убрзано корачају ка клубу развијенијих, а следе их Румунија и Бугарска. Остале четири земље: Албанија, БиХ, Македонија и СЦГ покушавају да се извуку из круга неразвијених земаља (прилог 1). Све наведене земље (не рачунајући Турску) не остварују БДП већи од једне мање западноевропске државе (на пример, Холандије која на површини од око 42.000 квадратних километара и са 16 милиона становника остварује БДП од око 370 милијарди долара).

Прилог 1

Земља	Површина	Број становника	БДП по становнику	БДП укупно
Албанија	28.748	3.425.000	1.500	5.137
Босна и Херцеговина	51.233	4.052.000	1.250	5.065
Бугарска	110.510	8.250.000	2.021	16.673
Грчка	131.957	10.624.000	14.069	149.470
Хрватска	56.538	4.650.000	4.950	23.018
Македонија	25.333	2.025.000	1.950	3.949
Румунија	238.390	22.335.000	4.050	90.457
Словенија	20.251	1.998.000	11.020	20.018
Србија и Црна Гора	102.350	10.446.000	2.500	23.504
Турска	23.623	3.400.000	-	-
СВЕГА	789.333	71.195.000	-	339.291

Извор: EVROPA od A do Š, Fondacija Konrad-Adenauer, Beograd, 2003, The MILITARY BALANCE 2003–2004, Oxford University Press, London, 2003.

Балкан ужива прилично повољне природне услове: медитеранска клима, повољан географски и топографски склоп, природни ресурси и друго. Већина балканских земаља има добро развијен систем образовања, добро обучену стручну радну снагу и солидан научно-истраживачки кадар. Његово заостајање у развоју последица је, углавном, историјских услова, пре свега многих ратова вођених на његовом геостратегијском простору, који су утицали на промене у формирању етничке и конфесионалне структуре Балкана и на њихове међусобне односе. Спољни фактори: агресија, окупација и друго такође су утицали на развој Балкана у целини и појединих његових субјеката посебно.

Савремени Балкан карактерише мултиетничност, мултиконфесионалност и мултикултуралност. Богатство у наслеђу и постојању тих различитости, нажалост, није коришћено и не користи се као предност и средство обогаћивања привредног, културног и другог развоја, већ пре и више као повод за несугласице и међусобне сукобе.

За Балкан је поодавно скована синтаagma да је то *европско буре барута*. Данас се сматра и у многим радовима реномираних геополитичара и стратега истиче (Бжежински, Хантингтон) да је то једно од најосетљивијих кризних подручја у свету, поред Блиског истока, Централне Азије и Корејског полуострва. Корени таквом стању и квалификовању Балкана налазе се у његовом геостратегијском положају, његовој историјској прошлости и савременој стварности.

Као раскрсница са које путеви из Европе воде у Азију и Африку и спајају ова три континента, Балкан је био центар на којем су вековима настајали и нестајали поједини народи и њихове државе; долазиле и одлазиле/нестајале велике светске империје; сусретале се и сукобљавале велике светске политике и цивилизације. Све те и друге околности утицале су на развој Балкана и обликовање његове геополитичке и национално-конфесионалне специфичности.

Успон и пад Римске империје

Врхунац своје моћи и крајњег домета свог простирања Римска империја доживела је у другом веку новог доба. Томе су претходила велика освајања и на Истоку и на Западу и жестоке борбе против побуна и устанака унутар Империје и борбе против масовне најезде племенских и других хорди са севера и са истока, како према источном, тако и према западном делу Империје.

Економски и финансијски исцрпљена ратовима и услед бројних унутрашњих слабости, Римска империја је ушла у кризу и већ крајем четвртог века (395) подељена је на два царства: Источно и Западно.³ Западно римско царство трансформисано је у неколико самосталних држава, а Источно исте године (395) – у Византију. Значајан део тих догађања одиграван је управо на Балкану, где су рођена два добро позната римска владара и војсковође: Диоклецијан у Сплиту 243.⁴ и Константин I Велики у Нишу 280. године.⁵

Борбе за превласт најпре унутар Империје, а затим и унутар оба царства погодовале су најезди племенских хорди, које су се сукобиле са староседеоцима и освајале своје позиције на Балкану. Огромна ма-

³ *Војна енциклопедија*, том 8, стр. 312–313, Београд, 1958.

⁴ Римски војсковођа и владар, којег је војска 284. године изабрала за цара. Владео је источним делом Империје до 305. године, када је абдицирао и повукао се да живи у Салону (Сплиту), где је подигао монументалну палату (*Војни лексикон*, ВИЗ, Београд, стр. 836). Диоклецијан је био иницијатор идеје о подели Римске империје на посебна два римска царства.

⁵ Римски војсковођа и цар од 305–337. године. Савладао је све своје ривале за римски престо и 324. године постао једини владар Римске империје. Цар Константин је укинуо паганство и хришћанство прогласио државном вером.

теријална разарања, која су пратила та догађања,⁶ уништење или протеривање староседелаца и друге девистације, уништиле су римску цивилизацију у оквиру Источног римског царства која је била пустила дубоке корене на Балкану. Сличну судбину, али нешто касније, доживела је и античка Грчка, култура и наука.

Досељавање Словена и формирање словенских држава на Балкану

Досељавање Словена на Балкан обележило је другу половину првог миленијума. То није било безболније и са мање последица у односу на етничку и цивилизацијску структуру Балкана него досељавање њихових претходника – Хуна, Гота, Сармата и других. Досељавање Словена на Балкан, наима, праћено је, такође, борбама и уништавањем тековина претходних цивилизација, пре свега, римске и хеленске, а вођене су и многобројне и жестоке борбе између словенских народа и њихових држава у настајању.

До пред крај првог миленијума, на Балкану је формирано неколико самосталних словенских држава, од којих су неке у појединим временским периодима стављале под своју контролу скоро читаве територије и народе Балкана. То је био нарочито случај са Бугарском, а касније и средњовековном Србијом.

Историчари су забележили да је још у седмом веку, на северу Балкана, створена посебна држава карантинских Словена (Самова држава), која се касније уклопила у Аустрију/Аустро-угарску и у средњем веку се не спомиње као посебан државни ентитет. Скоро у исто време, нешто јужније, формирана је и *Хрватска* из чијих су племенских заједница најпре настала три државна језгра: Далматинска Хрватска; Лика, Крбава и Гацко и Посавска Хрватска. Већ крајем десетог века, Хрватска постаје краљевина и у одбрамбено-офанзивним борбама против Млечана, Бугара и Мађара остварује свој највећи успех и проширење, да би релативно брзо (већ 1097) потпала под власт Мађара.

У шестом веку, на источном делу Балкана, створена је Бугарска, која се врло брзо ширила, како према западу, тако и према северу. Већ на почетку осмог века Бугарска се простирала између венца Балканских планина и Црног мора, а сто година касније заузимала је територије источно од реке Тисе, подручја Бранковине и Београда. У том ширењу ратовала је са Србима, Хрватима, Мађарима и Французима. Највећи успон доживела је почетком десетог века, за време владавине цара Симеона који је ратовањем своје територије проширио на Тракију, Македонију, данашњу Албанију, Поморавље и Срем.⁷

⁶ У походу према југу, на пример, Хуни су под Атилом 441. године освојили Ниш, браниоце града и становништво поубијали. Сличну судбину доживели су многи други градови на Балкану.

⁷ *Војна енциклопедија*, том 2, стр. 156–158.

На просторе данашње Србије и Црне Горе Словени, претежно у малим племенским заједницама, почели су се досељавати, као и у Бугарску, у шестом веку. У наредном периоду те мале племенске заједнице су груписане у две посебне државе: Рашку и Зету, које су водиле жестоке и дуготрајне борбе против византијске и мађарске експанзије. Значајан прелом у развоју српске државе учињен је у време Стефана Немање који је наведене две државе ујединио у једну. У току двовековне владавине династије Немањића (1170–1370) Србија је достигла врхунац своје моћи и територијалне распрострањености у време цара Душана, који је низом ратова освојио Македонију до реке Местре, Албанију и Епир до Коринтског залива. После цара Душана, који је био прогласио себе царем Срба и Грка, српска царевина се практично распала на неколико малих и слабашних „краљевина“ и тако постала лак плен Турака.

Словени су нешто касније (у седмом веку) населили и територије садашње *Босне и Херцеговине*, које су се извесно време налазиле у саставу српских држава, да би половином десетог века био отпочет процес формирања посебне државе. Највећу територију и најмоћнију државност Босна је достигла у четрнаестом веку, у време владавине бана и краља Твртка (1353–1391).

За словенске народе и њихову даљу будућност од посебног значаја било је и њихово верско опредељење. Ривалство између источне и западне цркве имало је снажан утицај на Словене који нису донели собом своју посебну веру. Тако је и једна и друга црква, у својим међусобним борбама желела и настојала да досељене Словене на Балкан придобије за себе, па су Словени који су насељавали источне пределе Балкана приступали источној (православној вери).

Ривалство које је оптерећивало односе две хришћанске вере пренето је на ривалство верски подељених балканских народа, које ће још више доћи до изражаја доласком Турака и ислама с њима на Балкан.

Крсташки походи и Балкан

Крсташки походи (осам), у прва три века другог миленијума, које су предводили витезови Западне и Средње Европе ради одбране хришћанства и ослобађања Христовог гроба имали су велике последице на Балкан и његове народе.

Главни правац великих крсташких похода са исходиштем у западној Европи (Француска, Немачка, Северна Италија) водили су управо преко Балкана. Организација тих похода патила је од бројних недостатака, па и ваљане логистичке подршке. Они су потврдили народну изреку (можда је у њихово време она и настала) тешко селу којим војска прође. У недостатку одговарајуће логистичке подршке, наиме, крсташки су се ослањали претежно на локалне изворе, најчешће без материјалне надокнаде, због чега су често долазили у сукоб са органима локалних власти и народа.

У време Првог крсташког рата, на пример, крсташки су са око 10.000 људи које је организовао и предводио Готије Гоља, јуна 1096. из Земуна прешли у Београд, где су од команданта града затражили храну. Пошто он није могао да удовољи њиховим захтевима, јер жетва још није била обављена, прешли су на пљачкање, што је довело до борби са гарнизонам. У другом таласу од око 20.000 људи крсташки су опљачкали и спалили напуштен Београд.⁸ Лако је претпоставити да ни други градови нису пролазили много боље.

Крсташки походи су настављени у неодређеним интервалима, боље или лоше организовани, али готово увек преко брдовитог Балкана. Трећи крсташки поход организовао је и предводио немачки државник и војсковођа Фридрих I Барбароса. Његова бројна војска (наводно чак око 100.000 крсташа) на путу од Београда до Ниша у лето 1189. наилазила је на сукобе са наоружаним Србима. Међутим, у Нишу се Фридрих Барбароса састао са Стефаном Немањом, који му је понудио помоћ своје војске у случају сукоба са византијском војском.

Крсташки походи и друга кретања у прва три века другог миленијума имали су значајан утицај на развој Балкана у наредном периоду. Међутим, најзначајнији догађај, који је оставио најдубље трагове и далекосежне последице на Балкану, представљало је турско освајање и окупација Балкана која је трајала више од шест стотина година.

Отманско освајање и окупација Балкана

Отманским походима на Балкан претходила су велика померања народа из централне и југозападне Азије према Европи, у оквиру којих је било и досељавање Словена на Балкан. У таквим условима, средином тринаестог века у Малој Азији, на граници ослабљене Византије, прилично брзо и неочекивано се појавила једна добро организована државно-војна творевина, претходница потоње Турске, која је своја даља надирања усмерила према западу. Већ 1326. године њене трупе запоседају западне обале Мраморног мора, а 1363. заузимају Једрене, одакле усмеравају правац даљих војних освајања према Балканском полуострву. Византија није била способна да се успешно супротстави том надирању, а то нису биле ни Бугарска ни Србија. Релативно брзо, 1371. године Турци су поразили Србе на реци Марици, затим су 1385. заузеле Софију, 1386. Ниш, 1387. Солун, да би 1389. године нанели одлучујући пораз српској војсци у боју на Косовском пољу.

Победом Срба на Косовском пољу, међутим, освајање Балкана од стране Турака није било завршено. Операције су настављене за освајање осталих делова Балкана, јужно од Дунава и Саве, а затим и северно од ових река, као и западно од Дрине. Тако су трупе Отманског царства 1459. заузеле Смедерево, 1463. Босну, 1479. Скадар и цело садашњу Албанију, а 1482. и Херцеговину.

⁸ *Војна енциклопедија*, том 5, стр. 52–62.

Од заузимања западних обала Мраморног мора до освајања западних предела Балкана прошло је више од 150 година, а од победе над Србима на реци Марици – више од 110 година. У читавом том периоду вођене су жестоке борбе, како у одбрани балканских народа од Турака, тако и у борбама са Мађарима и Млечанима.

Оно што је било нарочито значајно и што је оставило најдубље трагове турских освајања и турске окупације Балкана јесте да су Турци својим доласком на Балкан донели собом нову, другачију цивилизацију: веру, културу, обичаје, настојећи да је посредним путем наметну балканским народима. Треба, ипак, нагласити, да се званична политика Отоманске империје није ослањала на насилно затирање хришћанства и наметање ислама. Њен непосредан циљ био је редовно убирање данка и регрутовање нових војних контингената, укључујући чак и данак у крви. Међутим, практично понашање војних команданата и локалних органа власти, укључујући давање бенефиција припадницима муслиманске вере у државној служби и привреди, ишло је на намерно преобраћање хришћана, а тиме, нарочито код Срба, и на промену националне припадности.

Освајањем Балкана од Турака престале су да постоје претходно снажно афирмисане словенске државе: Бугарска и Србија, православна Румунија и античка Грчка. Од Црног до Јадранског мора и од Дунава и Саве до источног Медитерана, неких пет векова, постојала је само једна суверена држава – Отоманска империја.

Долазак Турака на Балкан и нестајање наведених држава, народима Балкана нису донели мир и просперитет. Наиме, Турци нису били задовољни освајањем само Балкана; њихове амбиције су биле много веће. Они су имали намеру да наставе продирање према централној и западној Европи и у том смислу предузели су одговарајуће војне операције. Тако је после заузимања Балкана, јужно од Саве и Дунава, све до пред крај осамнаестог века вођена серија аустро-турских ратова,⁹ који су трајали око 250 година. Првих 150 година Турци су били у офанзиви, покушавајући да изврше дубље продоре према централној и западној Европи, да би касније, после велике економске и финансијске исцрпљености и војне изморености, прешли у дефанзиву.

Преносом операција на леве обале Саве и Дунава, Турци су на Мохачком пољу (1526) извојевали велику победу, а затим освојили Будим и озбиљно угрозили мађарско-хрватску краљевину. Охрабрени успесима наставили су напредовање, да би три године касније избили пред Беч и држали га неко време у окружењу. Даљи продор, ипак, нису могли да остваре, јер су Аустријанци организовали одбрану Беча и других градова и организовали Војну крајину у Хрватској и Славонији. У неколико других покушаја, Турска није успела да оствари свој циљ.

⁹ У *Војној енциклопедији*, том I, стр. 368–375 наведени су аустро-турски ратови вођени после битке на Мохачком пољу 1526, у следећим периодима: 1529–1533; 1541–1545; 1555–1562; 1566–1578; 1593–1606; 1663–1664. и 1683–1699.

Исцрпљена вишевековним ратовањем, војска Отоманске империје почела је да губи ударну моћ и одбрамбену способност. Пред крај осамнаестог века (1684) Аустрија је у савезу са Пољском и Млетачком републиком, својим снагама прешла у офанзиву. Дејства је усмерила на протеривање турске војске из Мађарске и даље према југу Балкана. Августа 1686. њене снаге су прешле Саву и наставиле да напредују према југу, наишавши на подршку Срба. Аустријска војска је заустављена на јужним границама садашње Србије и источне Македоније и после извесне консолидације предузела повлачење. Срби, који су учествовали у борбама на страни Аустријанаца, у бојазни од одмазде, напуштали су своја подручја и заједно са аустријском војском повукли се у северне делове Србије и у Војводину (сеоба Срба под Арсенијем Чарнојевићем).

Током осамнаестог века аустријска војска је наставила са нападима и преласцима на десну обалу Саве и Дунава, али не ради ослобађања поробљене Србије, већ пре ради успостављања властите хегемоније на Балкану.

У настојањима Отоманске империје да учврсти своје позиције на Балкану и прошири своју империју на централну и западну Европу, значајну улогу и крупне последице имали су поробљени балкански народи, укључујући и Србе. У аустро-турским ратовима, на пример, Срби су, зависно од ситуације, учествовали у борбама на једној или на другој страни, плаћајући то веома скупо својим животима. Положаје у Војним крајинама, који су представљали бране од надирања турске војске према западу, држали су претежно Срби, а расељавање Срба оставило је, такође, крупне последице на њихов демографски развој и географску распрострањеност. Срби западно од Дрине и северно од Саве и Дунава, учешћем у оружаним снагама Мађарске и Аустрије су, као и Хрвати, давали свој данак за одбрану Европе од отоманских освајача.

Ослобађање и обнављање балканских држава

Врхунац своје моћи и територијалне распрострањености Отоманска империја је достигла средином другог миленијума. Током наредних неколико векова, све се више манифестовала њена економска и финансијска исцрпљеност и војна замореност услед вишевековног ратовања на више фронтова. Данак који је убиран од потлачених народа није могао да покрије трошкове ратовања и да јој обезбеди одржив развој. Нове обавезе које је наметала централна власт, а још драстичније локалне власти утицале су на повећање незадовољства не само широких народних маса, него и велепоседника. Тако је долазило до побуна, подизања устанака и ослободилачких ратова у покореним балканским државама.

Током читаве турске владавине, готово у свим балканским државама и на свим територијама непрекидно су вођене борбе за ослобађање од турске зависности, да би крајем осамнаестог и на почетку деветнаестог века прерасле на устанке и ослободилачке ратове. Тај процес, међутим, временски и на други начин није био усклађен. Отпочет је у Црној Гори, пренет је у Србију и ширио се на друге земље Балкана.

Своју независност, после дуготрајних борби, Црна Гора је извојевала 1796. године. Мада је она, као тампон-зона између Отоманске империје и Млетачке републике, имала знатно повољнији положај него други потлачени народи Балкана, слободарски црногорски народ је готово непрекидно водио борбе против турских освајача. Одлучујуће битке водио је управо 1796. године, у којима је погинуо турски војсковођа Бушетлија, после чега је Црна Гора и формално постала независна.

На почетку деветнаестог века (1804) Срби су се дигли на устанак, који је после вишегодишњих борби угушен. У тим борбама изгинуо је велик број устаника, а део Срба је отишао у изгнанство. Насталу демографску празнину у срцу Србије (Шумадији) попунили су досељеници из Црне Горе и Херцеговине.

Други српски устанак (1814) релативно је брзо пренет од оружане борбе на колосеке дипломатије, путем које је Србија јачала своју аутономност и потврђивала државност, али и даље у оквиру Отоманске империје. Ради остваривања пуног суверенитета, Србија је, када су за то створени повољнији услови, водила два рата против Турске: 1876/77. и 1877/78. године. Резултат тих ратова био је међународно признање Србије Санстефанским мировним уговором и одређивање њених јужних граница према одлукама Берлинског конгреса од 1878. године. Тим одлукама Србија није била задовољна, што ће се испољити у даљем развоју догађаја.

На турску окупацију Грци су, као и други хришћански народи Балкана, одговарали честим побунама и устанцима са већим или мањим успехом. Устанци у Србији почетком деветнаестог века снажно су побудили ослободилачке тежње Грка и подстакли их на интензивирање припрема за дизање устанка до којег је дошло 1821. године. Устанак је прерастао у Грчки рат за ослобођење, који је трајао све до 1829. године, када је Једренским миром Турска признала независност Грчке.

Бугари су, такође, као и други потлачени народи Балкана, пружали организован отпор окупатору. Често су дизали устанке и побуне, од којих су значајнији они од 1595, 1687. и други. Устанак од 1850. године је угушен, али ослободилачки покрет бугарског народа је доbio нов замах. У тако узаврелим условима, у Букурешту је 1871. године формирана привремена влада, а у српско-турском рату (1876/77),

као и у руско-турском рату (1877/78) учешће су узели бугарски добровољци. Одлукама Санстефанског мира (1878) формално је призната независност Бугарске, а на Берлинском конгресу поближе су одређене њене границе.

Албанци, у великој мери исламизирани и уклопљени у систем Отоманске империје, нису били посебно заинтересовани за ослобађање од турске окупације. Побуне које су се јављале биле су резултат непопуларних мера које је доносила централна власт у Цариграду, а односиле су се на додатне обавезе народа и велепоседника. Они се нису придружили устаницима других народа на Балкану. Штавише, Албанци (око 10.000) учествовали су на страни Турске у грчко-турском рату двадесетих година деветнаестог века. Борба Албанаца била је усмерена на уједињење свих Албанаца на Балкану у једну државу (платформа Прве Призренске лиге) и на побољшање положаја велепоседника, који су, уз подршку Аустро-угарске и Италије 1912. године дигли побуну, прогласили независност Албаније и формирали њену привремену владу. Децембра исте године у Лондону је одржана конференција на којој је донета одлука о формирању државе Албаније, прве у историји тог народа, која је потврђена на Конференцији великих сила у Лондону, одржаној августа 1913. године. Наведеним одлукама територија садашњег Космета припала је Србији, а границу између две државе утврдила је посебна Комисија за разграничење.

На процес ослобађања Босне и Херцеговине од турске окупације утицале су бројне околности. Исламизација, подстицана ослобађањем муслимана од харача и давања им других привилегија, укључујући могућност служења и неограниченог напредовања у државној служби, итд. пустила је дубље корене у Босни него у већини других делова Балкана. Међутим, додатне обавезе које су централне власти наметнуле народима, па и велепоседницима, наишле су на отпор ширих народних маса који је кулминисао Босанско-херцеговачким устанком 1875/76. Немоћ Турске да тај устанак угуши искористила је Аустро-угарска да оствари своју тежњу за проширењем доминације и на ово подручје. Ослањајући се на одлуке Берлинског конгреса (1878), Аустро-угарска је окупирала БиХ, а касније (1908) извршила је и њену анексију. Атентат извршен на престолонаследника Фердинанда 1914. године узет је као повод, према неким „историчарима“ и као разлог, за отпочињање Првог светског рата. Тако БиХ, као једна од средњовековних српских држава, није извојевала ослобађање од Турака и проглашење своје независности.

Период турске владавине у Македонији карактеришу крупне етничке промене и честе борбе македонских народа против турске власти. У шеснаестом веку на подручје Македоније досељен је знатан број Турака. Крајем седамнаестог века знатан број Македонаца напустио је територију Македоније заједно са аустријском војском у по-

влачењу. Нануштене пределе населили су Албанци и Турци. Тако је, упоредо са исламизацијом дела Македонаца, мењан етнички састав Македоније.

Најраспрострањенија форма отпора турској власти у Македонији била је хајдучија, из које се временом развио организован масовни покрет (устанак 1689). У Солуну је 1893. године створена Унутрашња македонска револуционарна организација – ВМРО са задатком да за Македонију избори аутономију, као први корак ка независности. На том плану уследило је неколико побуна и устанака, укључујући Илинденски устанак 1903. и формирање привремене владе августа исте године. Македонија, међутим, није успела да се ослободи од турске окупације и да оствари своју независност.

Све време турске владавине на Балкану Хрватска није имала пуну државност, али су њени припадници у саставу оружаних снага Мађарске и/или Аустро-угарске, учествовали у свим борбама против турских освајача. Хрвати, као и други народи који су потпадали под Аустро-угарску, учествовали су у Првом светском рату на страни Централних сила. После тог рата, Хрватска, БиХ, Словенија и Македонија укључене су у нову државну заједницу Јужних Словена – Краљевину Југославију.

Балкански ратови – узроци и последице

Новоослобођене балканске земље, нарочито Србија, Бугарска и Грчка, а затим и Албанија, нису биле задовољне крајњим резултатима својих борби за ослобођење и стицање независности. Свака од њих сматрала је да су им одлукама Берлинског конгреса и других међународних форума одузети делови територија који им историјски и по другим основама припадају. То је био главни разлог за отпочињање нових ратова чији је главни циљ био – потпуно ослобађање балканских територија, њихова прерасподела и, евентуално, освајање нових. (Са истим циљем вођен је и српско-бугарски рат 1885. године.)

Први балкански рат (1912/13) заједнички су отпочеле и водиле Србија и Бугарска, којима су се прикључиле Црна Гора и Грчка. После вишемесечних жестоких борби (октобар 1912 – мај 1913) балкански савезници су од Турака преузели готово све балканске територије, па је она била принуђена да 30. маја исте године потпише Мировни уговор у Лондону, којим је потврђена ранија одлука о давању независности Албанији и прикључењу Космета Србији.

Међутим, у току овог рата неке земље-савезнице настојале су да ставе под своју контролу неке од ослобођених територија које им пре тога нису припадале. Бугарска је, на пример, запосела Македонију, а Србија је покушала да анектира северне делове Албаније и да обезбеди себи излаз на море. Пошто су Италија и Аустро-угарска осујетиле

намере Србије, то се и она окренула према Македонији. Тако је спор између Срба и Бугара водио отпочињању новог балканског рата.

Други балкански рат отпочела је Бугарска изненадним нападом на Србију и Грчку, ноћу 30. јуна 1913. године. Црна Гора је подржала Србију у њеној одбрани. У том рату узели су учешћа Румунија и Турска против Бугарске која је претрпела потпун пораз, па је затражила примирје. Спор је решен Букурештанским миром од 10. августа исте године по коме су Бугарској одузете све спорне територије и извршена њихова поновна прерасподела. Србији је, на пример, дат добар део Македоније; Грчка је добила део Македоније, Албаније и Тракије; Турској је враћено Једрене са око 12.000 km² и др.

Први балкански рат, у суштини, био је ослободилачки, док је Други имао освајачки карактер. У оба балканска рата ратујуће стране су претрпеле велике губитке у људству и велика разарања. Губици у људству (погинули, рањени, нестали) процењени су на око 310.000 (не рачунајући турске губитке), од тога 71.000 Срба и 11.200 Црногораца.¹⁰

На основу догађања током ослобађања од Отоманске империје, почетног поселања и прерасподеле ослобођених територија, формирања националних држава и друго, у терминологији светске геополитике скован је појам *балканизација* (Balkanization) у смислу „поделе једног региона или територије у више мањих, често међусобно завађених земаља, што је био случај на Балкану у првим годинама двадесетог века“.¹¹ После најновијих догађања на Балкану, овај термин ће вероватно још више и још чешће бити коришћен.

Два светска рата – последице по Балкан

Први светски рат отпочет је на Балкану, који није био заобиђен ни у Другом светском рату. У оба светска рата узели су учешћа сви балкански народи и све државе на Балкану, али не сви на исти начин, на истој страни и са истим последицама; једни са мање, други са више ангажовања, једни са мање, други са више последица, зависно од унутрашњих услова, односа агресора према њима и њих према агресору.

На почетку Првог светског рата на Балкану је било седам независних држава: Албанија, Бугарска, Црна Гора, Грчка, Румунија, Србија и Турска. Три националне заједнице: хрватска, словеначка и босанско-херцеговачка биле су под Аустро-угарском и њихови припадници борили су се на страни агресора. Од седам наведених држава Србија је била прва и највећа жртва. Пружила је најјачи отпор и поднела највеће губитке у људству. На страни Србије неко време била је Црна Гора. Остале земље биле су или на страни агресора (Бугарска и

¹⁰ *Војни лексикон*, стр. 791–792.

¹¹ *The AMERICAN HERITAGE DICTIONARY*, New York, 1973.

Турска), покушале да одрже неутралност (Румунија и Грчка) или су одмах на почетку рата прихватиле окупацију (Албанија).

Повод за напад на Србију (и за отпочињање Првог светског рата) био је атентат у Сарајеву на аустроугарског престолонаследника Франца Фердинанда. Напад је отпочет офанзивом широких размера, 12. августа 1914. године. После једногодишњих офанзивно-дефанзивних операција (Церска, Колубарска и др.), вођених између две супротстављене војске, српске снаге су, пред изразито надмоћнијим непријатељем биле присиљене на повлачење и прегруписавање у јужним пределима своје територије. У таквој ситуацији донета је одлука да се српска војска повуче преко Црне Горе и Албаније на Приморје, линија Драч–Скадар, где ће се, уз помоћ савезника реорганизовати и решити питање њене даље употребе.

У јесен 1915. године српска војска је била у врло тешком положају. Са севера је била изложена нападима аустро-угарских и немачких снага, са истока снага бугарске армије и са побуном Албанаца на југу. Све то без обећане помоћи савезника у људству и материјалу (храни), одбијеном претходно постављеном захтеву савезницима да објаве рат Бугарској и спрече њен напад на Србију и капитулације црногорске војске. У таквим условима Влада и Врховна команда српске војске доносе смелу одлуку (новембар 1915) о повлачењу кроз непријатељски расположену Албанију, по изузетно тешком терену и времену и уз неизвесност да ли ће и где савезници прихватити српску војску.

Крајем децембра српске трупе су стигле у Скадар и Драч, где савезници нису били стигли да их прихвате, па су оне морале да продуже повлачење још 160 km до Валоне, где су им савезници организовали прихват и пружили неопходну логистичку подршку.

На почетку офанзиве удружених аустро-угарских, немачких и бугарских снага и вишекратног покушаја непријатеља да опколи главнину Српске војске, она је имала око 420.000 људи. На Косово је избило око 300.000, а преко Црне Горе и Албаније одступало 220.000.¹² Из Валоне је на одредишта пребачено око 170.000, на Крф 151.828, у Бизерту 13.000 и у Француску (на Корзику) око 5.000.¹³

После неопходног опоравка и реорганизације, Српска војска је у пролеће 1918. пребачена у Грчку, на Солунски фронт, ради прикључења савезничким снагама и њиховом учешћу у општој противофанзиви. На Солунски фронт пребачено је укупно 130.215 људи: 6.025 официра и 124.190 војника и подофицира. После пробијања Солунског фронта, средином септембра 1918. године, Српска војска је готово усиљеним марш-маневром наступала, често испред савезнич-

¹² *Војна енциклопедија*, том 7, стр. 332. Према другим изворима, међутим, број Срба који су се повлачили кроз Албанију био је знатно већи, јер су се војсци придружили и цивили.

¹³ *Исто*.

ких снага и без адекватне ватрене подршке, да би за нешто више од месец дана, крајем октобра, избила на обале Саве и Дунава (Београд је ослобођен 1. децембра), одакле је продужила дејства према северозападу ради ослобађања јужних Словена од аустро-угарске окупације. На Солунском фронту и наставку операција Српска војска је имала 42.725 погинулих и рањених или једну трећину снага којима је дошла на фронт. Крајњи резултат био је стварање нове државе – Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца.

Црна Гора, као независна и суверена држава, одбила је понуду Аустро-угарске да буде неутрална у аустро-угарско-српском спору. Прогласила је општу мобилизацију и 5. октобра прекинула дипломатске односе са Аустро-угарском. Успоставила је непосредну војну сарадњу са Србијом, укључујући заједничку израду оперативног плана за одбрану од аустро-угарске агресије. Када је октобра 1915, после Колубарске операције, аустро-угарска војска прешла у офанзиву на Србе, војска Црне Горе је извршила прегруписавање и у духу заједнички усвојеног оперативног плана предузела одбрану положаја код Берана, Мојковца и на Ловћену. Пред нападима изразито надмоћнијих снага агресора, међутим, јануара 1916. године изгубила је те положаје.

У крајње неповољној ситуацији Влада Црне Горе је предложила агресору преговоре о примирју, али уместо повољног одговора уследио је захтев непријатеља о безусловној предаји. Влада Црне Горе прихватила је тај захтев и одустала од намераваног повлачења своје војске кроз Албанију.

У вртлогу Првог светског рата Бугарска и Турска биле су на страни Централних сила.

Активно учешће Бугарске у том рату отпочето је нападом на Србију 1. октобра 1915. и окупирањем делова њених јужних територија. Спречила је повлачење Српске војске Вардарским правцем ка Солуну, а у борбама на Солунском фронту пружила је снажан отпор нападима савезничких, пре свега српских снага. Тридесетог октобра 1918. године је капитулирала, прихватајући услове Савезничке Врховне команде да Србији уступи Струмицу, Цариград (Димитровград), Босиљград и 161 село, а Грчкој Западноу Тракију.

Турска, као савезница Централних сила, није имала значајнијег учешћа у оружаним борбама на Балкану, па практично ништа није добила, нити је нешто више изгубила.

Румунија је и после избијања Првог светског рата настојала да остане неутрална, колебајући се између Антанте (Савез балканских држава) и Централних сила. Међутим, пораз аустро-угарске војске на источном фронту у лето 1916. прекинуо је то њено колебање, па је августа исте године Румунија потписала уговор са Антантом и десет дана касније објавила рат Аустро-угарској и Немачкој. Као награду за двогодишње учешће на страни савезника, Румунија је према Тријанском миру добила Буковину, Трансилванију и источни Банат, а по

Нејинском миру јужну Добруу. Територија Румуније тако је повећана у односу на предратно стање од 137.000 на 294.000 квадратних километара, а број њених становника је повећан од 7,900.000 на 17.300.000 људи.

На почетку Првог светског рата Грчка је покушала да задржи своју неутралност, али је ипак, придржавајући се обавеза из Српско-грчког уговора од 1. јуна 1913. и традиционалног пријатељства са Србијом, пријатељски прихватила српску војску која је долазила из Албаније и дозволила јој стационирање на Крфу, а затим и у Солуну и околини.

Међутим, због своје политике неутралности Грчка је била изложена притисцима Антанте (савезника) и унутрашњим тешкоћама, укључујући и промене влада. Тако је Грчка тек јуна 1917. године приступила општој мобилизацији војске, да би одмах затим ушла у рат на страни савезника.

У току Првог светског рата Албанију су окупирале Италија, Грчка и Србија. Лондонским уговором од 26. априла 1915. Италији је признат приоритет интереса у Албанији, а у току зиме 1915/16. кроз Албанију се повлачила Српска војска иза које су аустро-угарске снаге запоседале северну и централну Албанију. Године 1917. на југу Албаније формиран је Солунски фронт, одакле средином маја исте године Италијани¹⁴ и Французи потискују аустро-угарску војску, а италијански генерал Фереро јуна исте године проглашава независност Албаније под протекторатом Италије.

Крајем Првог светског рата у Албанији су се налазиле италијанске, француске, грчке и српске снаге, против којих се Албанци дижу на оружје. Они, после одласка Француза, приморавају Италијане да се одрекну целе Албаније, а затим нападају и југословенске трупе које су се затекле на територији Албаније. Југословенска војска је 1921. покушала да продре у Албанију на више места, али је, одлуком Конференције амбасадора у Лондону, била принуђена да се децембра 1921. повуче на границу од 1913. године.

Први светски рат за српски народ је представљао почетак његовог изумирања на просторима Балкана, које ће се наставити у Другом светском рату и ратовима вођеним у последњој деценији двадесетог века.

Други светски рат, када је у питању Балкан, у много чему представља неку врсту копије Првог светског рата. На почетку рата на Балкану је било шест независних држава, једна мање него у Првом (Црна Гора је била у саставу Југославије, а у ту државну заједницу јужнословенских народа биле су укључене и територије претежно насељене словенским народима, које су пре Првог светског рата припа-

¹⁴ Када је увидела да снаге сила Осовине почињу да губе, Италија је прешла на страну савезника, а то ће поновити и у Другом светском рату.

дале Аустро-угарској). Понашање тих држава уочи и у време рата било је, у основи, исто као и двадесет година раније. Југославија, у којој су главну реч – када су у питању рат и мир, имали Срби, покушала је да пружи отпор агресору, а то је, нешто успешније, учинила и Грчка. Турска је на волшебан начин избегла рат, док су се Бугарска и Румунија приклониле силама Осовине, а Албанија врло брзо „постала“ део Италије.

Други светски рат, међутим, разликовао се од Првог по томе што је у неким земљама организован и вођен општенародни ослободилачки отпор окупатору, као и по начину окончања рата и даљег развоја појединих земаља. У свим тим догађањима највећа жртва била је Југославија, а у оквиру ње српски народ.

Југославија је ступила у Други светски рат на други начин и у другачијим условима него што је то урадила Србија у Првом светском рату. Србија, је наиме, нападнута и није имала другог избора него да се брани. Југославији су се нудиле неке друге опције, које она није прихватила (прихватила је слоган: „Боље гроб него роб“).

Прилично снажна и уважавана војска Краљевине Југославије ве-ома брзо је поражена, а Југославија освојена. Немци, Италијани и њихови помагачи похитали су да приграбе територије за које су сматрали да им припадају. На читавој територији Срби су били најсуровије кажњавани од окупатора, што се види и по томе да су у заробљеништву задржани само припадници војске Краљевине Југославије српске националности.

На територији Србије организован је први оружани отпор окупатору. Војвода Пећанац, пуковник Драгослав-Дража Михаиловић и партизански вођа Јосип Броз Тито просто су се утркивали ко ће више људи да сврста у своје редове и пошаље их пред немачке тенкове, а касније и у међусобну борбу.

Следећи политику неутралности, Грчка је и на почетку Другог светског рата покушала да остане изван ратних збивања. Општу мобилизацију прогласила је тек пошто су италијанске трупе прешле у напад. У шестомесечним борбама (октобар 1940 – март 1941) војска Грчке нанела је тешке губитке нападачу. Међутим, кратко време после тога, 6. априла 1941, Грчка је нападнута комбинованим немачко-италијанским снагама. И овом нападу грчка војска је пружила снажан отпор који је релативно брзо (после четрнаест дана) сло-мљен. Након тога, Грчка је окупирана и територијално подељена између Италије, Немачке и Бугарске.

Након што су Грчку окупирале силе Осовине, у Грчкој је развијен снажан покрет отпора, који је након ослобођења Грчке од окупатора прерастао у грађански рат (1946–1949). Англо-америчка помоћ у изласку из грађанског рата „везала“ је Грчку за западне савезнике и њен каснији пријем у Северноатлантски пакт (НАТО).

Пре почетка Другог светског рата, Румунија је у својој спољној политици лавирала између два супротстављена тора, да би се пред почетак рата приклонила Немачкој и 23. новембра 1940. приступила Тројном пакту. Јануара следеће године Румунија је дала пристанак за улазак немачких трупа на њену територију. Нешто касније (марта 1941), немачка војска је прешла преко Дунава у Бугарску, одакле је извршена агресија против Грчке и Југославије. Територија Румуније касније је коришћена и за нападе немачких снага на Совјетски Савез. Готово све време рата румунске трупе су учествовале у борбама на источном фронту. Тек августа 1944, када су се снаге Црвене армије нашле на граници са Румунијом, тадашња румунска влада је донела одлуку о прекиду ратних дејстава на источном фронту, прихватила је совјетске услове примирја и изразила спремност Румуније да ступи у рат против Немачке. За све време Другог светског рата, авијација западних савезника интензивно је бомбардовала индустријске центре, саобраћајне чворове и, нарочито, румунска нафтоносна поља Плоешти.

Бугарска је 1. марта 1941. године приступила Тројном пакту, а истог дана немачке снаге су ушле у њену територију, одакле су, заједно са оружаним снагама Бугарске, нападе Југославију и Грчку. Кориштећи те околности, оружане снаге Бугарске окупирале су Македонију, делове источне Србије и грчку Тракију.

Пред крај рата, 5. септембра 1944. године, Совјетски Савез је објавио рат Бугарској, која је одмах затражила примирје, да би неколико дана касније (9. септембра) нова влада Отаченственог фронта објавила рат Немачкој. У завршним операцијама Црвене армије на Балкану, укључујући и ослобађање Југославије, учествовале су и снаге Бугарске народне армије.

Албанија је све време између два светска рата имала доста унутрашњих тешкоћа – побуне, преврати и друго. У својој политици ослањала се претежно на Италију. Међутим, краљ Зогу је 1934. потписао трговински уговор са Југославијом и отказао продужење Тиренског уговора са Италијом. Али, већ на самом почетку Другог светског рата (7. априла 1939) Италијани су се искрцали у Албанију, пошто су претходно бомбардовали са мора и из ваздуха важније центре у приморју и у унутрашњости земље. Отпор Албанаца италијанском окупатору био је слаб, па су Италијани завршили са окупацијом целе Албаније за неких шест дана и одмах затим свог краља прогласили и краљем Албаније. После изласка Италије из круга сила Осовине, у јесен 1943. године окупацију Албаније преузели су Немци.

У време рата, под утицајем и непосредним руководством Комунистичке партије Југославије у Албанији организован је Народноослободилачки покрет, од чијих јединица је у јесен 1944. године формирана Албанска народна армија. Њене јединице су у завршним операцијама учествовале у ослобађању Призрена и неколико других градова на Космету, у Црној Гори и у Рашкој области.

Два светска рата, које су отпочеле и водиле велике империјалне (освајачке) силе, имала су веома крупне последице у односу на Балкан. Све балканске земље и сви балкански народи, једни мање, други више, имали су велике губитке у људству, претрпели велика разарања и заустављени су у развоју. Губитке су имале и оне земље и народи који су били на страни агресора.

Највеће и најпоразније губитке, међутим, имали су Србија и српски народ. Србија је имала огромне губитке у људству у Првом, као и у Другом светском рату. У одступни марш кроз Албанију, на пример, упућено је 245.000 војника, а кућама се вратило мање од једне четвртине. Томе се, наравно, додају губици у претходним биткама, помрли од тифуса, стрељани од стране окупатора и друго, па се у штампи често наилази на податак да је у ратном вихору између 1914. и 1919. године страдало 51 одсто српске мушке популације. Та цена рата је огромна и немерљива. Да ли је она могла бити мања и безболнија? Данас се пред аналитичаре поставља задатак високог приоритета да одговоре на ово и друга слична питања.

Слично се догодило у Другом светском рату. Генерација која је стасавала између два рата одгајана је на традицији, херојским победама и добијеним ратовима. Мало им је говорено о видљивој и невидљивој цени рата и његовим погубним последицама, нарочито у односу на малобројне народе; човек и његове вредности били су запостављени. Због тога и није чудо што су Срби 1941. године прихватили девизу „боље гроб, него роб“.

О храбрости српског ратника и његовој спремности да погине за одбрану традиције или остварење идеала нашироко се причало у нас и у свету. Тако је и Јосип Броз-Тито једном приликом у хотелу „Бреза“ на Тари рекао: „После Пете седнице у Загребу дошао сам овамо (у Београд) јер сам знао да ћу наићи на подршку српског партијског руководства и масован одзив храброг српског народа на устанак“. Био је у праву. Српско партијско руководство зането идејом, а познавајући и карактер српског човека, искрено га је подржало, а храбри српски народ похитао је у борбу. Међутим, из борбе против окупатора, тај народ се релативно брзо углубио у међусобну борбу, у којој су четници, у име краља и отаџбине, убијали партизанима и њихове симпатизере, а партизани, у име наметнуте им идеологије, „буржује“, националисте, контрареволуционаре, слуге окупатора и друге.

Поуке из два светска рата нису биле довољне за будуће. Занети ратоборношћу и руковођени неким превазиђеним принципима, Срби су лако гурнути из хладног у нови врући рат.

После „хладног рата“ на Балкану нови – врући рат

После дугогодишњег „хладног рата“, на Балкану је почетком деведесетих година отпочет нови – врући рат. Као серија међунационалних, међуверских оружаних сукоба, с повременим дејствима снага

САД, НАТО и Европске уније, вођен је непуних десет година на читавој територији бивше Југославије (Краљевине, СФРЈ).

Југославија, као државна заједница јужнословенских народа, настала је у специфичним условима: после великог (Првог) светског рата и у процесу ослобађања скоро једне половине њене будуће територије и народа од аустро-угарске доминације. Међутим, већ у првим годинама њеног постојања испољене су извесне супротности између политичких елита уједињених народа. Оне су се односиле првенствено на карактер друштвено-политичког уређења (централистичко или федеративно), које су се пренеле и на међунационалне односе, нарочито на односе између Срба и Хрвата. Резултати тих супротности и међунационалне нетрпељивости испољени су у пуној мери 1941. године кроз покушаје истребљења Срба у Хрватској, где се могу наћи корени почетка оружаних сукоба у Југославији, педесет година касније.

Градитељи друге Југославије (СФРЈ) настојали су да отклоне узроке који су водили деструкцији Краљевине Југославије и догађајима после њеног пада у руке сила Осовине. Међутим, у компоновању нове, друге Југославије (национално идентификовање, територијално разграничење и друго) посејане су нове клице раздора. Супротности које су и у тој новој заједници постојале, укључујући анимозитет једних према другим народима, држане су под контролом владајуће партије и њеног вође, као и специфичношћу њеног геостратегијског положаја; само су понекад и понегде долазиле до изражаја (нереди на Космету, „хрватско пролеће“ и др.). До пуног изражаја оне су дошле тек када је измењен однос снага у свету, а тиме и геополитички и геостратегијски положај СФРЈ, као неке врсте тампон-зоне између два блока и баланса односа снага у Европи.

У битно измењеним геополитичким и геостратегијским условима у Европи, у Југославији су почеле да делују центрипеталне, с једне, и центрифугалне силе, с друге стране, које су водиле оружаним сукобима широких размера и великог интензитета.

Карактер овог рата, као оружане борбе, релативно је лако утврдити и објаснити. Међутим, историчарима, социолозима и другим аналитичарима биће потребно доста времена и напора да утврде и објасне стварне поводе и узроке рата, а нарочито последице које су претрпеле поједине сукобљене стране.

Ратови вођени на Балкану у последњој декади двадесетог века умногоме подсећају на балканске ратове вођене на почетку истог тог века. Такво њихово обележавање не произлази само из њихових размера (захваћених простора), него и циља – да се доврши процес „балканизације“, тј. стварања малих националних држава на једном релативно малом географском простору. Њихов непосредан исход је стварање пет, уместо једне, независних и међународно признатих држава (Словенија, Хрватска, Босна и Херцеговина, Србија и Црна Гора и Македонија), с тим што две од наведених пет држава (Босна и Херце-

говина, Србија и Црна Гора) имају по два државна ентитета (Србија и Црна Гора потенцијално и три), па су подложне даљим могућим променама.

После међунационалних сукоба на Космету, бомбардовања Србије и Црне Горе од стране снага НАТО-а и међунационалних сукоба у Македонији оружане борбе су обустављене. Међутим, већина новостворених држава суочава се с бројним проблемима који носе потенцијалне опасности од могућих нових сукоба.

Нови изазови

И после оружаных сукоба у последњој декади двадесет првог века, Балкан остаје потенцијално „европско буре барута“.

Наведени оружани сукоби, својим исходом, нису решили горуће проблеме који вековима оптерећују народе и државе Балкана. У питању су неусклађеност и неподударност, два битна елемента који чине једну државну заједницу: народ/нација и територија. Ни једна нова држава, бивша југословенска република, изузев донекле Словеније, није једнонационална, нити у постојеће границе укључује све територије које насељавају њени народи. Све оне, и друге балканске државе, вишенационалне су, а неке од њих и вишеконфесионалне. Таква њихова структура, повезана са балканским схватањима, садржи претњу од могућих нових унутрашњих и међудржавних сукоба.

Економске, социјалне и друге последице наведених сукоба изузетно су велике. Велики губици у људству, велика расељавања становништва и велика разарања одразила су се на даље заостајање у развоју и осиромашење огромне већине становништва, а пре свега и најпогубелније – на продубљивање нетрпеливости и мржње између народа и верских скупина. Сукоби на западу Балкана имали су одређен утицај и на његов исток. Све то, и друго, ситуацију на Балкану чини нестабилном, а потенцијално – и ратном.

Неуралгичне тачке на Балкану

На Балкану је приличан број неуралгичних или „врућих“ тачака, које би у одређеним условима могле да се трансформишу у нереди или отворене оружане сукобе. Оне се могу идентификовати према постојању националних мањина у једној земљи, њиховој бројности и територијалној распрострањености, политици и поступцима појединих земаља према националним мањинама у својој земљи и положају свог народа у суседним и другим земљама. У садашњим условима и с погледом у наредни период, Космет је најосетљивија тачка на Балкану и у Европи. Међунационални сукоби вођени на Космету 1998/99, бомбардовање од стране снага НАТО-а 1999. и догађаји после тога

(расељавање неалбанског становништва, нареди у марту 2004. и друго) још су више заострили ситуацију на Космету. Привидан мир у тој српској покрајини одржава се присуством међународних снага, али потенцијална опасност од нових сукоба се наставља.

Просечно једну четвртину становника Македоније сачињавају Албанци, који су насељени претежно дуж границе са Албанијом и по дубини до реке Вардара, укључујући и главни град Македоније – Скопље. После потписивања Охридских споразума, ситуација у Македонији је побољшана, али даљи развој догађаја у великој мери ће зависити од будућег статуса Космета.

Босна и Херцеговина представља једну изузетно сложену државну заједницу. Сачињавају је два државна ентитета и три националне и верске заједнице. Односи између државних ентитета нису на завидној висини, а међунационални и међуверски односи после четворогодишњег рата, који је управо у БиХ био најсуровији и са обележјем међунационалног и међуверског сукоба, вероватно су гори него било када у историји. Привидни мир у БиХ, као и на Космету, одржава се под контролом међународних снага. Њихово евентуално превремено повлачење могло би да отвори путеве за нове сукобе.

Државна заједница Србија и Црна Гора је на стакленим ногама. Руководство Црне Горе већ дуже време инсистира на њеном издвајању из те заједнице и постављање односа са Србијом на другачијим, рационалнијим односима. Одуговлачење са решавањем тог проблема води новим изазовима; продубљивање нетрпељивости је очигледно, а паролe као „Србе на врбе“ нису нимало безазлене.

Оптерећеност (и окупираност) српског руководства са Хагом и односима са међународном заједницом уопште, тражењем решења за Космет и државну заједницу, одваја га од решавања унутрашњих проблема, којих није мало. Спорост у спровођењу друштвене трансформације и економске транзиције, неефикасан обрачун са корупцијом и спор економски опоравак продубљују постојеће или производе нове проблеме. Одлив мозгова и мишића се наставља несмањеним темпом што даље утиче на интелектуално и материјално осиромашење Србије. Све су то питања која детерминишу унутрашњу (де)стабилност и спољну безбедност земље.

Хрватска је вековима била вишенационална, често називана заједница Хрвата и Срба. После Другог светског рата и, нарочито, после „трећег балканског рата“ српски елеменат у Хрватској је редуциран од 23 одсто на почетку двадесетог века на пет до шест одсто, сто година касније. Хрватска, међутим, и даље има приличну националну мањину Мађара, Италијана, Чеха и других. Актуелно хрватско руководство настоји да међународној јавности прикаже како су у Хрватској скоро идеално решена питања националних мањина, али се ипак повремено јављају проблеми у односима са Италијом, Словенијом, Босном и Херцеговином, Србијом и Црном Гором.

Бугарска има бројну турску, а Румунија мађарску националну мањину. Међутим, пошто су ове земље већ постале део Северноатлантског савеза (НАТО) и ускоро треба да буду укључене у ЕУ, то ће се питање њихових националних мањина решавати према европским стандардима.

Косметска криза

Постојећа ситуација на Космету изузетно је сложена и експлозивна. Космет је данас, процењују многи политички и војни аналитичари и стратези, једна од најосетљивијих тачака и жаришта сукоба на Балкану и у Европи. Такво стање је последица његовог историјског развоја, током којег су на једном малом простору настајале, сусретале се и сукобљавале две цивилизације: српска православна и турско-албанска исламска.

Космет су вековима (од друге половине првог миленијума) насељавале две етничке групе сада познате као Срби и Шиптари (Албанци) које никада нису живеле у слози, већ више у међусобном трвењу и сукобљавању. Етничка, касније и верска структура, као и положај једних и других, мењана је зависно од текућих унутрашњих околности и спољних утицаја. У време династије Немањића, на пример (територију садашњег Космета Стефан Немања је одузео од Византије 1152 године), Срби су фаворизовани, а у време турске окупације фаворизовани су Албанци. Све време отоманске окупације, наиме, подстицана је мржња Албанаца према Србима који су приморавани на исламизацију и албанизацију. У таквим условима, укључујући сеобу Срба под Арсенијем Чарнојевићем, значајно је измењен национални и верски састав на Космету.

Оснивање нове албанске државе (1913), прве у историји Албанаца, и поновно званично укључење Космета у састав Србије, наишло је на оружани отпор Албанаца. Српска војска је жестоко реаговала и, према неким изворима, у периоду уочи Првог светског рата, погубила или са Космета протерала на десетине хиљада Албанаца.¹⁵ Тиме је посејано ново семе раздора између Срба и Албанаца на Космету.

Између два светска рата српска (југословенска) страна је учинила извесне напоре да поправи етничку структуру Космета, али не много, и да доведе до измирења два завађена народа. Досељавање српских колониста, репатријација Турака и спровођење велике аграрне реформе водило је даљој одвојености косметских Срба и Албанаца.

У току Другог светског рата већи део Космета био је прикључен Албанији и прогон Срба, нарочито колониста, био је интензивираан, док су врата за досељавање на Космет Албанаца из Албаније била

¹⁵ Anna Matveeva and Wolf-Christian Paes, *THE KOSOVO SERBS. An ethnic minority between collaboration and defiance*, Bonn International Center for Conversion, June 2003.

широм отворена. После рата војсци и органима унутрашњих послова друге Југославије (СФРЈ) било је потребно доста времена и напора да заведу ред и поредак на Космету и да се обрачунају са одметнутим наоружаним Албанцима.

Прве две деценије после Другог светског рата, под контролом партије и органа унутрашњих послова, на Космету је одржаван привидан мир. У свету је било прилично раширено мишљење да су Албанци на Космету били подређени, али, објективно, Срби су, изван структура власти и партије, били у великој мери обесправљени и незаштићени. Исељавање Срба под разноврсним видовима претњи и притисака непрекидно је текло.

Осуда органа унутрашњих послова СФРЈ због наводне злоупотребе надлежности на Космету (Брионски пленум 1966) дала је већу слободу Албанцима и албанском косметском руководству да отвореније и агресивније наступе у тражењу својих права. Смишљено су градили стратегију и тактику неопходну за остваривање свог крајњег циља, чијој су примени и избору средстава и метода за то прибегавали постепено (најпре побуне и демонстрације седамдесетих и осамдесетих, а затим и оружана борба деведесетих година). У овом двадесетогодишњем периоду са Космета је исељено више од 200.000 Срба и другог неалбанског становништва.

Хронична затегнутост између највеће две етничке групације на Космету – Албанаца и Срба, кулминирала је 1989. године, после „укидања“ аутономије Космета. Одговор на то биле су велике демонстрације 1990/91. и састанак Скупштине Космета на којој су били само Албанци. На тој скупштини, која је одржана у тајности, проглашено је „Косово-република“¹⁶ и донета је одлука о формирању паралелних органа власти на Космету. За председника „Републике-Косово“ изабран је Ибрахим Ругова, који је као умерени политичар касније тражио преговоре и нудио решења (гарантовање останка Срба на Космету, очување српских споменика и изградња добросуседских односа) на која је са српске стране (Милошевић) одговарано: „Космет је српски, на Космету је мир и немамо шта да разговарамо“.

У оквиру структуре паралелне албанске власти на Космету, формирано је и „Министарство одбране“. За првог министра именован је извесни Хајзер Хајзерај, чији је главни задатак био да организује албанску полицију и војску, односно албанске оружане снаге, означене акронимом ФАРК.¹⁷ Елементи ових снага, у периоду од 1990. до 1993. усмеравали су своја дејства, углавном, против званичне полиције и

¹⁶ Проглас је био формулисан тако „да Косово буде независан и равноправан ентитет у оквиру Југословенске федерације и као равноправан субјект са осталим ентитетима у Југославији“ (Andreas Heinemann-Gruder and Wolf-Christian Paes, *Mobilization and Demobilization of the KLA*, Bonn International Center for Conversion, Bonn, 2003, p. 5).

¹⁷ То је, у ствари, била реализација одлука Треће Призренске лиге о формирању Албанске ослободилачке армије.

Албанаца лојалних званичној власти. Године 1993. главнина ФАРК-а је разбијена и један њен део прешао је у Албанију, где је наставио регрутовање нових присталица и припреме за устанак.

У време драматичних збивања у Албанији 1996/97. важну улогу имали су елементи ФАРК-а. Тадашњи министар одбране „Републике Косово“, Ахмет Краснићи, погубљен је 21. септембра 1998. и за вршиоца дужности именован је од стране председника привремене „влада Косова“ Букушиа, Халил Буцај. У процесу расула војске Албаније 1997. припадници ФАРК-а дошли су у посед великих количина оружја и муниције.

Пошто су снаге ФАРК-а у Албанији знатно ојачане и оспособљене, а на Космету су оружане формације већ предузимале терористичке и друге акције широких размера, донета је одлука о преласку у општи напад. Из Албаније су, крајем јуна 1998, пребачене три добро опремљене бригаде које су се спојиле са око 3.000 наоружаних Албанаца. Новембра исте године из Албаније је у подручје Призрена пребачена још једна бригада.

Из укупних снага ФАРК-а, крајем 1998. издвојен је њихов војни део, означен као „Ослободилачка војска Косова“ (КЛА, односно УЧК), која је оспорила легалност председника Ругове и његов захтев да се борба косметских Албанаца за независност подвргне политичкој контроли. Главну реч у даљем руковођењу борбом преузели су Тачи и Харадинај.

У другој половини 1998. године, КЛА (УЧК) са својим јединицама (више од 150 „бригада“), прекрила је скоро читав Космет. У њеном саставу, поред више од 20.000 косметских Албанаца, било је и око 5.000 страних добровољаца и плаћеника, претежно оних који су се претходно борили у Хрватској и БиХ, укључујући и 400 америчких Албанаца организованих у посебну „Атлантску бригаду“. КЛА је добила моралну подршку и материјалну помоћ не само од косовске дијаспоре, него и од специјалних служби САД, Немачке и неких других држава.

Пошто Србија није покушала да реши проблем политичким средствима и дипломатским путем, то је средином 1998. године прибегла употреби оружане силе. Тако су распламсане борбе на Космету довеле до бомбардовања читаве територији СЦГ од стране снага НАТО-а, што је имало огромне и дугорочне последице.

Етничка и верска структура Космета друга је болна тачка, која ће детерминисати његов развој и развој Србије. Претходно је речено да су на Космету вековима настајале промене у овој области у корист или на штету једне или друге стране. Међутим, највеће и најдрастичније промене настале су у другој половини двадесетог века.

Према статистичким подацима из разних извора, број Албанаца на Космету више је него удвостручен: од 532.000 у 1948. повећан је на 1.590.000 у 1981. години (процењује се да их је сада око два милиона). У истом периоду број Срба је преполовљен – од око 435.000 у 1951. на око 280.000 у 1981. години. После НАТО бомбардовања (1999) број

Срба на Космету је још једанпут преполовљен и сведен на мање од пет одсто целокупне косметске популације. Неизвесно је да ли ће се остварити очекивани повратак расељених Срба.

Балканске великонационалне амбиције

Народи Балкана носе на својим леђима тешко бреме прошлости. Услови у којима су живели и развијали се усмеравали су их у два дивергентна правца: у територијалну распрострањеност, с једне, и националну хомогеност, с друге стране. У таквим условима готово код свих балканских народа развијале су се великонационалне/великодржавне амбиције, које су подржаване и подстицане са разних страна, узроковале честе оружане сукобе и кочиле њихов развој. Такве амбиције настајале су и гајене првенствено с позивом на историјско наслеђе и на територијалну распрострањеност појединих држава и народа.

Грчка је једина балканска земља која је постојала пре и после Христовог рођења. Заузимала је широке просторе јужног Балкана и Средоземља. Отуда се код одређених интелектуалних и других кругова Грчке и неких њених политичара појављују идеје о великој Грчкој која би обухватала делове Македоније, албански део Епира, источне делове Турске и/или јужни део Бугарске.

Бугарска је једна од првих и у то време најмоћнијих словенских земаља на Балкану. У раном средњем веку заузимала је широке просторе источног и централног Балкана. Позивајући се на те и друге чињенице, одлуке Санстефанског мировног уговора и друго, у Софији се повремено јављају амбиције о великој Бугарској која би обухватала читаву Македонију, делове источне Србије и северне Грчке.

Србија је у средњем веку била врло уважавана држава. Највећи државнички домет и територијалну распрострањеност доживела је средином четрнаестог века, у време цара Душана. У то време, и касније, у процесу демографског развоја, укључујући миграциона кретања, Срби су населили значајне просторе југоисточног и северозападног Балкана. Ослобађањем од турске зависности, међутим, све територије које су насељавали претежно Срби православне вере нису укључене у обновљену српску државну заједницу. Настојања политичара и других чинилаца моћи и утицаја Србије, усмерени ка уједињењу свих бивших „српских држава“ (Црна Гора, Босна, Македонија) у једну државу, означени су као тежња за стварањем велике Србије.

Хрватска је дуго времена била саставни део Мађарске, односно Аустро-угарске, па су се њене амбиције територијалног ширења поклапале, у основи, са амбицијама тих држава. Међутим, средином деветнаестог века, када су почеле да се назире слабости унутар Хабсбуршког царства, код одређених кругова Хрватске (клерикални, интелектуални) јавиле су се тежње да се у оквиру Хрватске укључе све

територије које су припадале Аустро-угарској, при чему су најјаче претензије биле изражене према Босни и Херцеговини и деловима Војводине (Срем).

Албанија је најмлађа балканска држава. Међутим, идеја о великој Албанији лансирана је пре него што је призната као независна држава. Учињено је то на оснивачкој скупштини Прве Призренске лиге (Призрен, 1878), када је затражено формирање независне албанске државе која би обухватила све територије западног Балкана на којима су живели Албанци. Затражено је, наиме, да српске, црногорске и грчке територије, насељене претежно Албанцима, у моменту распада Отоманске империје не припадну матичним државама него да се укључе у састав нове велике Албаније.

Замисао Прве призренске лиге о великој Албанији често је обнављана и предузимане су мере да се оствари. На оснивачкој скупштини Друге Призренске лиге, одржаној 16. септембра 1943. године, донета је одлука о формирању 21. СС дивизије „Скендербег“, којој је дат задатак да својим акцијама обезбеди велику Албанију, а на скупштини Треће Призренске лиге, која је одржана 1966. у Њујорку донета је одлука о формирању Албанске националне армије (АНА) са задатком да развија акције којима ће се обезбеђивати услови за стварање велике Албаније. Као паравојна организација АНА постоји и сада и обједињује наоружане елементе у Македонији, на југу Србије и „косовску ослободилачку војску“ (ОВК).

Велика Албанија, према замисли њених поборника, обухватала би целу западну Македонију са Скопљем и Кумановом; јужну Србију са градовима Прешево и Врање и Рашку област; источни део Црне Горе са градовима Улцињ, Бар, Беране, Рожај и Подгорица, као и грчки Епир.

Великонационалне/великодржавне амбиције, које постоје готово у свим балканским државама и народима, укључујући Турску у којој се сања о повратку на Балкан, као и Мађарску, чијим аутохтоним становништвом су насељени делови Србије, Румуније, Хрватске и Словачке, представљају озбиљну претњу миру, економском и друштвеном просперитету Балкана у целини и појединих његових држава и народа. Извесно је да постоје, такође, и унутрашње снаге које делују у смеру спречавања покушаја да се те амбиције и остваре. Међутим, у садашњим условима то може да постигне једино међународна заједница својим објективним прилазом проблему.

Општа запажања

Балкански народи су кроз своју бурну историјску прошлост много ратовали – ратове, добијали и губили. Многи ратови су им били наметнути од спољних сила, али немали број ратова вођен је и између самих балканских држава и народа.

Ратови вођени на Балкану оставили су дубоке трагове и крупне последице у односу на демографски и привредни развој. Они су, несумњиво, главни разлог што је Балкан данас најнеразвијеније подручје Европе, подложно оружаним сукобима и разним облицима насиља.

Сви народи Балкана доживели су велика ратна страдања, али у томе је вероватно „предњачио“ српски народ, мада се то званично и на други начин није истицало. У српском народу кружи изрека да су Срби добијали у рату, а губили у миру. Истина је, у рату су добијали неке битке и делове територија које су вековима насељавали Срби. Међутим, губили су оно што је најдрагоценије – ЉУДЕ. То је посебно карактеристично за двадесети век, у којем су многи народи просперирали и увећавали се, док су Срби (демографски) стагнирали и трасирани себи путеве ка изумирању и нестајању са ових простора.

Можда је довољно подсетити да су Срби на почетку двадесетог века, уочи Првог светског рата, сачињавали 23 одсто становника Хрватске, 43 одсто становника Босне и Херцеговине¹⁸ и више од 50 одсто становника Космета. Данас су ти релативни бројеви сведени на око пет одсто Срба у Хрватској, 23 одсто у БиХ и пет до шест одсто на Космету. Тако сада уместо да се на Балкану налази 15 до 20 милиона Срба, има их два до три пута мање – око осам милиона у три самосталне државе.

За садашње стање може да се окриви „страни фактор“, што многи, не баш без разлога, и чине. Међутим, главну одговорност, ипак, носе политичари и интелектуална елита Србије које су изгубиле из вида значај човека и његове вредности, нарочито када су у питању мали (малобројни) народи.

Почетак двадесет првог века обећава велике промене, и то набоље. Постоје реални изгледи да је опасност од великих светских ратова, као што су била прва два и планирани трећи у време „хладног рата“, удаљена. Међутим, одсуство непосредне опасности од великих ратова и војних похода „компензује“ се мноштвом унутрашњих сукоба, локалних ратова, терористичких акција и антитерористичких операција, укључујући и стране војне интервенције. Балкан није имун од тога. Напротив, подложен је томе.

¹⁸ У Бечу је, у време Првог светског рата, издата књига о Јужним Словенима и светском рату (*Die Sudslavische Frage und der Weltkrieg*), која је 1943. преведена и објављена у Загребу. С обзиром на време и места објављивања ове књиге може се претпоставити однос аутора према Србима. Међутим, поштујући начело научне објективности (мада су, према ауторима, сви муслимани искључиво Хрвати), аутори су изнели наведене податке и објавили три веома значајне мапе: Густоћа српског пуцанства у хрватским земљама, Првославни споменици у Хрватској (из којих се види протезања Срба све до Вараждина и Горског котара) и Пећка патријаршија 1557. године. Аутор књиге је, уз то, Србе окарактерисао као добре трговце и добре дипломате. Сада се може поставити питање, где ли се ова друга особина Срба изгуби!? У међувремену, изгледа, добре дипломате су се трансформисале у добре ратнике, а ратници никад не добијају, увек губе, јер је рат увек деструктиван, никад конструктиван.

За Србију и српски народ, који је у изумирању, од битног је значаја да схвате и прихвате реалности садашњости и прошлости и да раде на стварању услова за бржи привредни и друштвени развој, као услова њиховог опстанка и просперитета на просторима Балкана.

Србија је мала и малобројна земља. Она са својим демографским и природним потенцијалом не привлачи посебну пажњу и не побеђује интерес било које велике силе.

Србија нема и, објективно, никада није имала неког великог пријатеља, савезника или заштитника. Срби су својом борбом за ослобађање од Отоманске империје неко време уживали углед код словенских народа који су били под аустро-угарском окупацијом. Касније су их „ценили“ и западни савезници, али првенствено као народ спреман да гине за њихове интересе и да их у ратовима својим телима штити. Русија им је притицала у помоћ онда када је то било у интересу њене политике. Ослонац Србије на Русију, објективно, више штети него што користи Србији и њеном међународном положају.

Србија није уклопљена у неку хомогену цивилизацију. Словенство је разбијено, а панславизам је изгубио на значају. Слично је и са православљем. Очигледна су настојања западне цивилизације да се једно и друго што више обезвреди и обеснажи. Отуда и однос западних сила према Србији и њеном „везивању“ за Русију.

Србија је током последњих догађања често бивала изложена разним притисцима и ограничењима од стране тзв. међународне заједнице. Што се српско руководство више и дуже супротстављало постављеним захтевима и наметаним ограничењима, то су они били оштрији, да би на крају била прихваћена, у начелу, лошија решења.

На садашњем степену развоја, геополитичких и геострегијских услова, наиме, постоји реална опасност од могућих унутрашњих и међудржавних сукоба и других видова насиља на Балкану. У таквим условима указује се потреба активног деловања у правцу отклањања таквих опасности. За то постоје различите методе и средства, укључујући другачији прилаз проблему рата и мира, који би се градио смишљеном и на широким основама постављеном образовању за мир и толеранцију. У том смислу, постојећи услови и трендови упућују на реалнији и еластичнији прилаз решавању проблема, на тражење путева за изградњу мира и убрзање развоја, као битних услова за опстанак и просперитет балканских народа.

У постојећим условима, за очување мира и стабилности на Балкану неопходна је и инострана помоћ. Присуство међународних снага у критичним зонама може се сматрати делом те помоћи. Њихово евентуално превремено повлачење из тих подручја могло би да врати Балкан, или неке његове делове, на почетак последње декаде двадесетог века. Највећу гаранцију очувању мира и обезбеђењу просперитета представљало би укључивање свих балканских земаља у европске и евроатлантске интеграције.

Литература:

1. *Војна енциклопедија*, том 1–10, Београд, 1958–1967 (одговарајуће одреднице).
2. *Војни лексикон*, ВИЗ, Београд, 1981 (одговарајуће одреднице) Владимир Ђоровић, *Илустрована историја Срба*, књига 1–3, 2005/06.
3. Споразум о миру у Босни и Херцеговини, Дејтон, Интегрални текст, Међународна политика, Београд, 1. фебруар 1996.
4. *Relations between Yugoslavia and Albania*, Review of International Affairs (Збирка радова), Београд, 1984.
5. Carnegie Commission on Preventing Dearly conflict, FINAL REPORT, Carnegie Corporation of New York, December 1997.
6. *The Military Balance 2003–2004*, Лондон, 2003.
7. Carl Ulrik Shierup, БАЛКАНИЗАМ – Горке последице реалполитике, ЕВРОПА, јануар–фебруар 1996, стр. 7.
8. Andrew J. Pierre, *De-Balkanizing the Balkans*, The US Institute of Peace, Washington, DC, Sept. 1999.
9. Adam Copani, *The new dimensions of Albania's posture*, NATO Review, March 1996, pp 24–28.
10. Pierre M. Galos, *Stradanje naroda koji je uvek rekao, 'NE'*, Evropski centar za mir i razvoj, Beograd, 2001.
11. Vrbani Todoro, *The Conflict in Makedonia – Hypotheses for Development*, New Balkan Politics – The Journal of Politics, November 2004.
12. Бутрос Бутрос Гали, *Глобализација и интеграција*, Међународна политика, Београд, 1. октобар 1996.

Узроци и могуће последице стварања „Велике Албаније“

– историјски, геостратешки и војно-политички аспект –

УДК: 327.58 : 323.1 (497.1 : 497.115 : 496.5)

Др Неђо Даниловић, пуковник, виши научни сарадник

Процес „редизајнирања“ балканског региона улази у завршну фазу. Тежиште међународне дипломатске активности премешта се са Босне и Херцеговине на простор Србије и Црне Горе – на Косово и Метохију.

Интернационализовањем кризе на Косову и Метохији, практично се једно унутрашње питање Републике Србије издиже на спољашњу – интернационалну раван са великом опасношћу да и ово међународно арбитражање, као и сва претходна, у коначном решењу, буде на штету Србије и српског народа.

Овај рад је покушај да се још једном укаже на ту опасност и подсети стручна, домаћа и међународна јавност на неке важне историјске чињенице о вишевековним тежњама Албанаца да, уз помоћ светских центара моћи, створе „Велику Албанију“, те да упозори на могуће културно-цивилизацијске, геополитичке, геостратешке и војно-политичке последице остварења такве националистичко-шовинистичке идеје на Балкану. Циљ рада је да читаоцима пружи веродостојне и истините информације о најважнијим аспектима антиевропског и антидемократског пројекта „Велике Албаније“ и његовим могућим последицама по мир и безбедност у читавом региону Балкана.

Кључне речи: „Велика Албанија“, независно Косово, коначан статус КиМ-а, суштинска аутономија, самостални ентитети.

Увод

Крајем 20. века политичка карта Балкана доживела је велике промене. Сецесијом од Социјалистичке Федеративне Републике Југославије настало је више самосталних држава – Словенија, Хрватска, Македонија и Босна и Херцеговина (са Федерацијом БиХ и Републиком Српском) које су постале нова геополитичка реалност Балкана. На источном делу тог простора најпре је вољом њених грађана конституисана Савезна Република Југославија, а затим Београдским споразумом (2002) добила ново име Србија и Црна Гора са могућношћу да се у пролеће 2006. године (након спроведеног референдума у Црној Гори) и ова специфична државно-правна творевина трансформише у две независне и суверене државе, савез суверених држава или неко треће државно-правно решење.

Континуитет територијалних промена које су се догодиле при крају 20. века на Балкану, обележио је и сам почетак 21. века. Дакле, процес редизајнирања балканског региона још увек траје, а тежиште међународне дипломатске активности премешта се са БиХ на простор Србије и Црне Горе – на Косово и Метохију. Интернационализовањем кризе на Косову и Метохији практично се унутрашње питање Републике Србије издиже на спољашњу – међународну раван, тј. посматра се као међудржавно питање, што је и био стратешки циљ косовских Албанаца. Искуства из периода разбијања СФРЈ, упозоравају на опасност да би и ово међународно арбитражање, као и сва претходна, могло бити на штету српског народа.

Овај чланак је покушај да се још једном укаже на ту опасност и подсети стручна, домаћа и међународна јавност на неке важне историјске чињенице о вишевековним тежњама Албанаца за стварањем „Велике Албаније“ и на могуће културно-цивилизацијске, геополитичке, геостратешке и војно-политичке последице остварења такве националистичко-шовинистичке идеје на Балкану.

Историјска генеза пројекта „Велика Албанија“

После разбијања СФРЈ геополитичка судбина концепта „Велике Албаније“ је на специфичан начин реафирмисана и реактуелизована. Дошло је до поремећаја равнотеже снага и успостављања нових интересних сфера на простору Балкана, при чему су простори Косова и Метохије и западне Македоније на самом крају 20. и почетком 21. века добили улогу чиниоца дестабилизације, какву је Рашка област имала у периоду између Берлинског конгреса и Првог светског рата.

Концепт „Велике Албаније“ кроз новију историју садржавао је експанзионистичке тежње Албанаца према: а) југоистоку Србије (Медвеђа, Бујановац, Прешево) у оквирима пројекта „Дарданија“; б) Косову и Метохији, у оквиру пројекта „Независно Косово“; в) Црној Гори (Плав, Гусиње, Бар, Сутоморе, Улцињ – у оквиру пројекта „Малесија“; г) западној Македонији (Прешево, Кичево, Дебар, Струга и Охрид – у оквиру пројекта „Илирија“ и д) северној Грчкој – у оквиру пројекта „Епир“. Због своје актуелности и могућих последица које из њега могу да произађу, овај концепт завређује посебну анализу. Концепт „Велика Албанија“ може се сагледавати са различитих становишта, али свако од њих мора полазити од историјске генезе идеје о „Великој Албанији“ и обухватити геостратешки поглед на ту идеју, као и могуће последице те идеје, уколико би она била претворена у стварност, по мир и безбедност у региону Балкана, посебно на стратешку позицију Србије и Црне Горе.

Анализирајући историјски аспект косовско-метохијске збиле долази се до чињеница које указују на то да је криза на Косову и Метохији драстично нарушила систем безбедности на Балканском полуострву и више-

вековним ратовима успостављену равнотежу снага на Балкану. Сама криза има дугу историју. Она је последица бројних, веома комплексних историјских, верских, етничких, геополитичких и геостратешких особености региона Балкана, али још више и производ пристрасног утицаја светских центара моћи, који су без обзира на последице, водили рачуна само о својим стратешким интересима у овом безбедносно осетљивом региону.

Сличан однос према Балкану остао је и данас. Код многих аналитичара међународних односа присутан је неподељени утисак да велики центри моћи, инволвирани у процес изналагања решења за коначан статус Косова и Метохије, упорно игноришу битне чиниоце који подстичу кризу, покушавајући да насилним дисциплиновањем српског народа, који је кроз историју увек био жртва етничког чишћења, изнађу решење у складу са њиховим стратешким интересима. Уместо да схвате сву сложеност кризе, међународни посредници концентришу своје притиске на Републику Србију ради присилног наметања државно-правног статуса Косова и Метохије супротно Повељи ОУН и свим међународноправним документима, игноришући тако њене националне и стратешке интересе, што Србија ни у ком случају не може да прихвати. На тај начин центри светске моћи, уместо да допринесу успостављању трајног мира на Балкану, намећу решења која фактички оснажују остваривање пројекта „Велика Албанија“, за који се залажу албански националисти и сепаратисти преко 130 година.

Пројекат „Велика Албанија“ је у својој основи националистичко-шовинистички. Настао је у доба крупних превирања уочи Берлинског конгреса 1878. године, као реакција сукоба између империја и последица решавања тзв. Источног питања, поткрај 19. века. Интензивирање шиптарског насиља према Србима почиње након оснивања Прве призренске лиге, 10. јуна 1878. године у Призрену.¹ На овом скупу учествовало је око 300 представника из свих крајева у којима су живели Арбанаси. На скупштини Лиге у Призрену изабран је главни одбор лиге од 60 чланова, на чијем челу су се тада налазили Абдулбег Фрашери, Имер Призрени (Призренац), медериза главне (Бајракли) џамије у Призрену и други. На оснивачком скупу Прве призренске лиге одлучено је да се одбори и огранци Лиге образују у свим местима у којима живе Арбанаси. Национални покрет и идеје о етничком уједињењу Арбанаса настале су одмах после Берлинског конгре-

¹ Документи Лиге откривају суштину покрета. Седнице су одржаване у Призренској џамији, а посебно обележе Статута (Каратнаме) био је ислам. У свих 16 чланова Статута нигде се изричито не помињу Албанци и Албанија, већ се сасвим уопштено говори о „нацији и домовини“, „земљи“, „нашем крају“, „балканској земљи“, „на Балкану“, и сл. Политички субјект Савеза (Лиге) једноставно су Муслимани. У члану 7. говори се о потреби савеза с „нашим мученичким земљама и припадницима исте вјере на Балкану“ а у 16. члану напуштање „Савеза“ се квалификује као отпадање „од ислама“. Уосталом, том скупу су присуствовали и муслимански велеледници из Рашке, па чак и из Босне и Херцеговине (Др Радослав Гађиновић, *Отимање Косова и Метохије*, НИЦ Војска, Београд, 2004. године, стр. 147).

са, на којем је донета одлука да се Турска мора повући са највећег дела окупираног Балканског полуострва. Аустрији није одговарало да све те територије припадну хришћанским балканским народима, а посебно су били против територијалног проширивања Србије и Црне Горе које би имале заједничку границу, а у војном смислу постале респектабилни фактор на Балканском полуострву. Аустрија је изричито захтевала да Турски вилајети (скадарски, косовски, битољски и јанњински) и даље остану у оквиру Турске царевине како би Албанци тада добили аутономију и били војно усмерени против Србије и Црне Горе. Такве понуде Аустрије Албанце су охрабриле, а родоначелник те идеје била је Прва призренска лига – код Турака позната као Арнаут конгра. На челу лиге била су браћа Авдул Наим и Сани Фрашери, иначе виши чиновници на турској Порти. Призренска лига је првенац идеје о стварању етнички чисте „Велике Албаније“. Прва призренска лига је творац идеје о стварању Албанске националне армије (АНА) која би егзистирала на албанским етничким просторима. Након формирања Прве призренске лиге формирају се даље Пећка лига, Косовски комитет, Национални фронт Албанаца са циљем да се организују побуне и да се свака постојећа српска власт дискредитује у очима међународне заједнице, како би на таквим основама Арбанаси добили подршку међународне заједнице за остваривање њихових сепаратистичких идеја о стварању етнички чисте „Велике Албаније“.

Албанска великодржавна национална концепција, оличена у идеји „Велика Албанија“, није настала као аутентични израз борбе албанског народа за национално ослобођење, већ, у великој мери, под утицајем панисламизма и радикалног ислама. Практично, до почетка „Велике источне кризе“ (1875–1878) није било никаквих покушаја политичког организовања Албанаца ради стварања националне државе. У том периоду, према објективним историјским изворима, на простору данашње северне Албаније (ондашње савремене Албаније) и Старе Србије (данашњег Косова и Метохије) живело је преко 65% Срба и свега око 35% Арбанаса, а међу њима и око 150.000 арбанизованих Срба.²

Најширој домаћој и међународној јавности мало је познато да су неколико векова раније на овим просторима живели искључиво Срби. Када су Турци заузели Косово и Метохију (1455. године, падом Новог Брда) и суседне крајеве, пописали су на њима затечено становништво које је било скоро у целини српско, са свега 2–3% Арбанаса западно од Ђаковице.³ У средњем веку није постојало посебно име за ову покрајину, осим општег имена Србија. Под овим именом територију Косова и Метохије помињу путописци у XVI и XVII веку, од ко-

² Видети шире: Јован Н. Деретић, *Срби и Арбанаси*, Народна библиотека Србије, Београд 2005. године, стр. 107.

³ Научни Демографски зборник: *Насеља и становништво области Бранковића 1455. године*, уредник академик М. Мацура, САНУ, Београд, 2001. године, стр. 793.

јих су неки и Арбанаси. Тако, млетачки посланик Јаков Соранцо, 1575. године каже како прелазећи Дрим улази у Србију.⁴ Архидијакон барски Марин Бици (Marin Bizzi) 1610. године, такође, узима Црни Дрим као границу између Арбаније и Србије.⁵ Петар Мазарски, апостолски визитатор, по нарочитости Арбанас, 1623. године каже да Дрим дели Арбанију од Србије.⁶ Надбискуп Ђорђе Бијанки вршећи канонску визитацију у Србији 1638. године написао је извештај у којем наглашава да се Призрен налази у Доњој (јужној) Србији (Servia „inferiore“).⁷ Према писаним изворима, Косово и Метохија и други крајеви данашње северне Албаније били су у XIII, XIV, XV, XVI и XVII веку етнички најхомогеније области српске државе. То значи да на Косову и Метохији није било других народности сем Срба.⁸

Тек у завршној фази разрешења „Источног питања“, албански прваци почели су да заговарају идеју о тзв. албанском праву наслеђа турске територијалне баштине на Балкану. Од тог периода почиње развој албанског иредентистичког покрета који је уочи Берлинског конгреса настојао да, на идејном и културном плану, заинтересује европске силе за решење „Албанског питања“, као дела „Источног питања“.

Будући да ова идеја није наишла ни на какву подршку на Берлинском конгресу, албанско руководство се у даљем остваривању пројекта „Велика Албанија“ приклонило великим силама, које су у појединим фазама конституисања европског и светског поретка имале доминантну улогу на Балкану (својевремено Отоманска империја, Аустро-Угарска царевина, фашистичка Италија и нацистичка Немачка, а у новије време – САД и Европска унија).

Геостратешке последице стварања „Велике Албаније“

Покушај стварања „Велике Албаније“ одвијао се под окриљем великих сила којима је такав великодржавни пројекат гарантовао остваривање њихових стратешких интереса на Балкану. У периоду новије историје, стратешки интереси великих сила били су примарни чинилац њиховог понашања и практичног деловања на Балкану. При томе, по правилу, занемариване су геостратешке последице које би могле произаћи из таквог понашања и деловања.

Гледано из геополитичког угла, сваки покушај стварања тзв. Велике Албаније, која би, поред републике Албаније обухватала и

⁴ Рад Југословенске академије наука и уметности, књига СХХIV, стр. 30.

⁵ Старине Југословенске академије знаности и умјетности, књига XX, стр. 121.

⁶ Исто, књига XXXIX, стр. 28.

⁷ Јован Радонић, *Римска курија у јужнословенским земљама од XVI – XIX века*, Београд, 1950. године, стр. 100.

⁸ Академик Милисав В. Лутовац, Глас ССLXXXII Српске академије наука и уметности, књига 34/1972, стр. 8

српску покрајину Косово и Метохију; Рашко-полимску област са Медвеђом, Бујановцем и Прешевом; западни део БЈР Македоније, укључујући и Куманово; северозападни део Републике Грчке и места у Црној Гори: Плав, Гусиње, Тузи, Малесија, Улцињ и Бар, био би увод у нове етничке сукобе и поделе у централном делу Балкана са несагледивим последицама, који би били саставни део сукоба тзв. ниског интензитета и контролисаних криза.

Стварање „Велике Албаније“ највероватније би довело до слабења и разлагања три балканске државе – Србије, Црне Горе и Македоније. Отуда, са становишта српског националног интереса, давање независности Косову и Метохији било би равно националној катастрофи, јер би губљењем „свете земље“ настала разарања српског националног и културног идентитета. То би била озбиљна претња биолошком опстанку Срба као историјског народа на Косову и Метохији.

Давање независности Косову и Метохији, по многим оценама, био би сигнал Албанцима у западној Македонији, Црној Гори и северозападној Грчкој, да се и они насилним путем боре за отцепљење од Македоније, Грчке и Црне Горе и за припајање „Великој Албанији“, као и муслиманима у Рашко-полимској области да се припоје муслиманском делу БиХ. То би, у наредном периоду, довело до нестанка Македоније, а озбиљно би угрозило опстанак Црне Горе. У том случају, јавили би се легитимни захтеви мањина у читавом свету за њиховом независношћу и присаједињењем матичним државама. Отуда, уколико би се, под заштитом међународне заједнице, допустила Албанцима независност Косова и Метохије, сви би могли да на сличан начин захтевају исто право које је већ искористио албански народ, и то – не само Срби у Босни, већ и Хрвати и Бошњаци у Босни, Албанци и Бошњаци у Црној Гори, Албанци у Македонији, Руси у Украјини, мањине у Северној Осетији и Абхазији итд.

Прављење преседана у међународним односима је крајње опасна појава која нарушава међународноправни поредак. Ако се допусти промена спољних граница Србије као старе демократске и међународно признате државе, отвара се процес даљег разграђивања суверених држава на Балкану, Европи и свету, што би могло да представља велику претњу општем систему безбедности. Јер, опште је позната чињеница да је европска и евроатлантска визија безбедности региона југоисточне Европе једино решење за овај регион, а да би се она постигла потребно је макар не мењати постојеће спољне границе држава.⁹

Посматрано са геостратешког становишта, отцепљење Косова и Метохије од Србије изазвало би озбиљан поремећај равнотеже у средишту Балкана и оживљавање старих претензија Грчке и Бугарске на преостали део Македоније, као и претензије Хрватске на Боку Ко-

⁹ Видети шире: *Интервју председника Републике Србије Бориса Тадића Радију из Бона, Београд, 16. фебруар 2003. године.*

торску, Мађарске на делове Војводине, итд. У даљем процесу стварање „Велике Албаније“ неминовно би довело до успостављања два супротстављена блока балканских држава – исламских и православних. То би, гледано са војно-политичког становишта, вероватно мотивисало земље са претежним православним становништвом да ступе у православни Балкански савез као противтежу „Великој Албанији“, што би опет повратно, вероватно натерало тзв. Велику Албанију да склопи савез са Турском и муслиманским делом Босне и Херцеговине и увуче остале муслиманске земље у балканске и европске проблеме. По свим проценама, то би могао бити увод у нови велики балкански рат између хришћанског и муслиманског света у Европи, који, надајмо се, нико разуман не жели.

У свим варијантама процена, пројекат „Велике Албаније“ подразумева радикалну промену признатих међудржавних спољних граница које су успостављене још у доба балканских ратова 1912–1913. године. Насилна промена спољних граница балканских држава довела би до драстичне промене равнотеже снага на Балкану и водила би овај осетљиви регион у велику неизвесност са несагледивим последицама.

С друге стране, стварање „Велике Албаније“ охрабрило би сепаратистичке тежње осталих мањина на Балкану, Европи и у читавом свету и довело би до општег пораста сиромаштва, незапослености и криминализације друштва у Албанији и суседним државама. То би у условима високог наталитета и природног прираштаја становништва, а посебно неизграђених државних институција, довело до пораста организованог криминала и заснивања привредне делатности на шверцу дроге и оружја, што би могло угрозити мир и безбедност највећег броја људи, државне и приватне имовине у балканским земљама. Имајући у виду пословичну немогућност ОУН да брзо реши насталу економску кризу, то би могло да доведе до радикализације албанског друштва, које би, опет, могло постати плодно тло за ширење утицаја фундаменталистичког ислама који не признаје европске вредности и стандарде. Зато је од пресудне важности да се постојећи баланс снага на Балкану очува и не дозволи промена признатих спољних међудржавних граница, нити стварање једне државне заједнице назване „Велика Албанија“ у којој би се Европа веома брзо могла суочити са алжирским сценаријом.

Отимање српских етничких територија и присилно исељавање Срба са Косова и Метохије

Из новије историје је познато да је основни предуслов за остваривање албанског великодржавног пројекта освајање и отимање етничких територија православних хришћана, најчешће Ср-

ба, уз прећутну сагласност и одобравање великих сила. Неопходно је подсетити да се први масовни геноцид над Србима на овом простору догодио у време патријарха Арсенија III Чарнојевића 1690. године, када је са Косова и Метохије протерано укупно 37.000 српских породица са око 200.000 чланова. Следеће масовније протеривање Срба десило се у периоду између 1878. и 1912. године, када је са Косова и Метохије протерано око 150.000 Срба и другог неалбанског живља. Треће и најмасовније протеривање Срба са Косова и Метохије догодило се у периоду комунистичке владавине, између 1941. и 1987. године, када је са својих вековних огњишта, на најсвирепији начин, протерано око 500.000 Срба и неалбанаца. До последњег масовног протеривања Срба дошло је у периоду између 1987. и 2006. године, када је под притиском албанског терора са простора Косова и Метохије насилно протерано преко 300.000 српског и другог неалбанског становништва.¹⁰

Анализом историјских извора који говоре о протеривању Срба са Косова и Метохије у последња три века (1690–2006) може се закључити да је из некадашње Старе Србије (данашње Косово и Метохија), насилно протерано око 1.150.000 Срба, те да их је око 200.000 побијено и 150.000 до 200.000 арбанизовано, односно преведено у муслиманску веру.¹¹

Хипотетички посматрано, да 1.500.000 Срба није протерано, побијено и арбанизовано на територији Старе Србије и да су се на тим просторима они нормално развијали и природно репродуковали, данас би на Косову и Метохији било око *два милиона Срба*. То су историјске чињенице које морају уважавати главни центри светске моћи, посебно када се изричу оцене о етничком чишћењу и формулишу политички ставови о будућем статусу Косова и Метохије.

Исто тако, неопходно је имати у виду и чињеницу да је за државу Србију, Косово и Метохија света земља и центар верског и културног живота Срба. Косовско-метохијски градови, као што су Приштина, Призрен и Вучитрн, били су престоница, духовна и управна средишта у време владавине краља Милутина, царева Душана и Уроша и деспота Вука Бранковића, а манастири Грачаница, Дечани, Богородица Љевишка, Бањска, Свети Архангели и други су света места Старе Србије. Са Косова и Метохије потиче двадесетак светитеља Српске православне цркве, а косовска етика је истинско надахнуће свих српских поколења.

¹⁰ Видети шире: Јован Н. Деретић, *Срби и Арбанаси*, Народна библиотека Србије, Београд, 2005, стр. 52, 130.

¹¹ Подаци су добијени простим сабирањем историјских чињеница датих у књизи Јована Н. Деретића, *Срби и Арбанаси*, Народна библиотека Србије, Београд, 2005, стр. 52. и 130. Слични подаци наводе се и у другим релевантним историјским изворима, како код домаћих, тако и код страних историчара.

Осим тога, широј друштвеној јавности мало је познато да су Албанци новцем добивеним од грађана Србије и осталих република бивше Југославије, деценијама издвајаним за привредни препород Косова и Метохије, у ствари, куповали куће и имовину прогнаних Срба. Подсећања ради, треба истаћи да су бивше југословенске и српске власти деценијама издвајале финансијску и стручну помоћ да би надокнадиле заостатак у развоју Косова и Метохије. Највећи део те помоћи издвајала је Република Србија. Примера ради, у средњорочном периоду између 1966. и 1970. године, од 20.309.000.000 динара инвестиција у Југославији, на Косову и Метохији је утрошено једна четвртина или 5.134.000.000 динара. У наредном средњорочном периоду, од 1971. до 1975. године, на Косову и Метохији је утрошено 4.894.000.000 динара, од укупно 44.283.000.000 динара југословенских инвестиција, а у средњорочном периоду између 1976. и 1980. године 54.475.000.000 динара, од укупних 133.951.000.000 динара инвестиција издвојених за улагања на нивоу Југославије. Од 1980. до 1985. године на Косову и Метохији је утрошено 37% укупног фонда Југословенских инвестиција, а у раздобљу од 1985. до 1990. године тај проценат је био знатно већи и износио је око 43%.

Само од зајма који је Светска банка дала СФРЈ, за развој Косова и Метохије дато је 24% или око 240.000.000 долара, а 1981. године, заслугом српске и југословенске владе, од Међународне банке добијен је посебан зајам за развој Косова и Метохије у вредности од 130.000.000 долара. У периоду од пуних десет година сваки запослени у Републици Србији издвајао је 1% од свог личног дохотка за развој Косова и Метохије, што је по тадашњем курсу износило око 1.000.000 долара дневно или око 3.650.000.000 долара за десетогодишњи период.¹²

Гледано из ове перспективе, могло би се поставити и следеће хипотетичко питање: да је толики капитал, у виду свежих и директних инвестиција, уложен у развој осталих делова републике Србије, Србија би данас била на нивоу развоја најразвијенијих западних земаља? Осим тога, поставља се и објективно питање – шта је држава Србија за узврат добила од албанске националне мањине на Косову и Метохији и од међународне заједнице?

Говорећи језиком истине и неумољивих бројки, Република Србија је доживела да су Арбанаси на Косову и Метохији од краја XVII века до данашњих дана порушили више од 1.500 српских цркава и манастира, а само у последњих седам година, од 10. јуна 1999. године, албански екстремисти и наоружане шиптарске терористичке групе „ОВК“ извршиле су укупно 7757 терористичких напада на српско и остало неалбанско становништво. У терористичким акцијама убијено је 1252 лица, рањено 2237 и отето 1150 лица, уништено или видно оштећено 150 српских

¹² Видети шире: Јован Н. Деретић, *Срби и Арбанаси*, Народна библиотека Србије, Београд, 2005, стр. 138. и 139.

црква и манастира и спаљено више од два милиона књига на српском језику, што представља духовни геноцид над једним аутохтоним европским народом. Поред тога, у овом кратком периоду откривено је 144 логора у којима су били заточени, малтретирани и мучени Срби. Од доласка КФОР-а до краја новембра 2003. године на Косову и Метохији порушено је 5100 српских надгробних споменика и спаљено или отето 107.000 кућа и станова чији су власници Срби и Црногорци (77.000 отето и 30.000 уништено), а чија вредност се, без земљишта и пратећих објеката, процењује на око 5.350.000.000 еура.¹³ Чак је и командант јужног крила НАТО-а, амерички генерал Цереми Џонс, након шиптарског погрома над Србима 17. марта, изјавио: „Ово је етничко чишћење Срба“, а други Американац, Мортон Абрамовиц – креатор Клинтонове политике за Балкан и саветник шиптарским преговарачима у Рамбујеу, поводом 17. марта, рекао је „Само насиљем може нешто да се промени. Мартовско насиље је за Албанце имало и неке позитивне резултате“.¹⁴ Ту су у новијој историји незабележена шовинистичка дела која су албански терористи починили на територији Косова и Метохије, која је за све то време била под заштитом Уједињених нација и снага КФОР-а.

Обим, садржај и карактер историјских чињеница је веома јасан. Насиље и терор који су Арбанаси извршили над Србима на Косову и Метохији у новијој историји је велики. Нико нема право да минимизира шиптарско насиље над Србима, а уколико би се Албанци за све злочине које су починили над Србима наградили давањем независности Косову и Метохији, онда се може рећи да више не важи ни један принцип међународног права и да међународноправни поредак на просто више не постоји.

Са становишта заштите српских виталних државних и националних интереса, међународној јавности је, на одређени начин, већ саопштено да независност Косова и Метохије нико и никада у Србији не може прихватити. Због тога је мудрије пре коначног доношења одлуке добро размислити и одмерити сваки политички потез који намерава да се предузме. Јер, дугорочно гледано, наметање решења силом не решава ни један проблем у међународним односима, већ њихово решење одлаже за неко друго време и продужава стање нестабилности и кризе.

Уколико се искрено жели пронаћи компромисно и трајно решење за статус Косова и Метохије, чини се да је најбољи пут за то убрзана интеграција целокупног региона западног Балкана у Европску

¹³ Укупна вредност од 5.350.000.000 € добијена је тако што је 107.000 спаљених и отетих кућа и станова помножено са минималном вредношћу од 50.000 еура по једној кући или стану. Слободније процене неких домаћих и страних економиста говоре да се ради и до десет пута већој вредности изгубљене приватне имовине Срба и Црногораца на Косову и Метохији.

¹⁴ Радослав Гађиновић, *Отимање Косова и Метохије*, НИЦ Војска, Београд, 2004., стр. 147–149.

унију и евроатлантске безбедносне организације, чиме би питање граница на централном и западном Балкану било у потпуности релативизовано. Албанци би добили највиши могући степен аутономије, извршила би се суштинска децентрализација Аутономне покрајине и задржао би се суверенитет Србије над Косовом и Метохијом, а у прелазном периоду могло би се осигурати успостављање одговарајућих механизма међународног надзора у имплементацији компромисног решења.

Геополитички положај Косова и Метохије

За Србију и Црну Гору и целокупни српски народ, у геостратешком смислу, Косово и Метохија има велики значај. На Косову и Метохији налази се историјско, културно-цивилизацијско и сакрално-географско средиште савремене српске државе.¹⁵ На овом географском простору дела Старе Србије, такође, налази се велики број симбола српског државног, националног и цивилизацијског идентитета. Једноставније речено, Косово и Метохија су за Србију више од територије или, како то председник Русије Владимир Путин недавно рече: „случај Косово значајнији од самог Косова“.

Геостратешки гледано, простор Косова и Метохије спаја преостале делове српског етничког становништва, који су, стицајем различитих историјских околности настањени у одвојеним етничким регијама, као што су: Црна Гора, Република Српска, јужна Србија и Кумановска котлина. Давањем независности Косову и Метохији (условне или безусловне, свеједно) у српском етничком простору настала

¹⁵ Срби су се током велике сеобе индоевропских народа коначно настанили на просторе данашњег Косова и Метохије у VII веку, и ускоро, крштењем и уцрквењењем, ушли у хришћанску цивилизацију православне Византије. Од Византије су Срби наследили, између осталог, и хуману традицију задужбинарства – подизања цркава и манастира, те традицију свенародног окупљања, саборовања и богослужења и свестраног културног уздицања. Срби у VII веку настављају просторе тадашњег Византијског царства и образују своје области зване „Склавиније“, и затим од Византије примају хришћанство и стварају своје локалне кнежевине (од 9. до 11. века) којих је било неколико до ступања на престо породице Немањића, половином 12. века. Стефан Немања први успева да, ратујући али и склапајући мир са Византијом, организује самосталну српску државу при крају 12. века. Тада Косово и Метохија улазе у састав српске државе, да би одмах постали и њен средишњи државни и црквени део. О уласку Косова и Метохије у састав самосталне српске државе јасно сведоче и Немањино житије, које је написао Свети Сава на почетку 13. века. Приштина је била центар средњовековне српске феудалне државе за време краља Милутина (1282–1321), а једно време Призрен је био престоница српских царева Душана и Уроша. Осим тога, град Пећ је у два периода од 1346–1457. и од 1557–1766. године био седиште Патријаршије Српске православне цркве, која је одиграла значајну улогу у историји Срба пре и после окупације Балкана од стране Турске империје. (Опширније видети: Др Радослав Гађиновић, *Отимање Косова и Метохије*, НИЦ Војска, Београд, 2004. године, стр. 5–12).

би, како то један од наших водећих геополитичара др Радован Радновић каже „велика бреша (100 km по обе осе), са наглашеним исламским предзнаком и тенденцијом да се шири ка Рашко-полимској области и даље, ка Босни и Херцеговини и ка јужном Поморављу, са реалном опасношћу да пресече главну артерију Србије на Панонско-егејском и Централнобалканском правцу“.¹⁶ Поред тога, неопходно је имати у виду да простор Косова и Метохије чини део тзв. „зелене трансверзале“, која од Турске води преко Тракије и западне Македоније, ка муслиманским деловима Рашко-полимске области и муслиманском делу Босне и Херцеговине.

СТИЦАЊЕ НЕЗАВИСНОСТИ КОСОВА И МЕТОХИЈЕ МОГЛО БИ ДОВЕСТИ ДО НОВЕ ОПАСНОСТИ ДАЉЕГ ЦЕПАЊА ДРЖАВНОГ ПРОСТОРА СРБИЈЕ, СА ОЗБИЉНИМ ИМПЛИКАЦИЈАМА ДА СЕ ОНА СВЕДЕ НА ГРАНИЦЕ ПРЕТКУМАНОВСКЕ СРБИЈЕ, КАКО ЈЕ ТО НА ПОЧЕТКУ ИЗБИЈАЊА КРИЗЕ НА ПРОСТОРУ СФРЈ ПРОГНОЗИРАО ЏЕМС БЕЈКЕР, БИВШИ МИНИСТАР СПОЉНИХ ПОСЛОВА САД.

Отуда, гледано из ширег војностратешког угла, може се констатовати да је Косово и Метохија најзначајнији део простора на јужном крилу српско-црногорског стратешког простора. Његовим отцепљењем од Републике Србије нарушила би се стабилност стратегије одбране Србије и Црне Горе, на њеном јужном, источном и југозападном делу. Гледано из ужег војностратешког угла, неопходно је имати у виду да се са простора Косова и Метохије одређеним пролазима и превојима брзо долази у области Рашке, западног Поморавља и Шумадије, Понишавља и централног и јужног Поморавља. Отуда, давањем независности Косову и Метохији, Србија би неповратно остала без ове војностратешке „тврђаве“, чијим би се губитком нарушила укупна стабилност и одбрамбена моћ Србије и Црне Горе.

Сви ови и други аргументи убедљиво поткрепљују тезу да Косово и Метохија нема цену и да је то стратешки важан део српског државног простора, у било ком облику и својству да се налази, у оквирима јединствене државе Србије. Због тога, у име српског народа нико нема право да тргује овим стратешки важним делом српског државног и националног простора. Решавање коначног статуса Косова и Метохије је „приоритет свих приоритета“ српске и српско-црногорске спољне политике и дипломатије у 2006. години. У решавању овог приоритета нужно је успоставити свесрпски консензус, од којег ће у добром делу зависити коначно решење статуса овог важног државног питања за будућност Србије.

Свако наметање политичког решења за Косово и Метохију силом било би опасно по мир и безбедност у читавом региону Балкана. Тиме би се наставило са компромитовањем међународног права и

¹⁶ Видети шире: *Косово и Метохија – изазови и одговори*, Зборник радова са округлог стола „Геополитичка судбина Косова и Метохије“, Институт за геополитичке студије, Београд, 1997. године, стр. 176.

отворио пут ка преседану у међународним односима који би урушили принципе на којима почива међународни поредак, а то су, пре свега, поштовање суверенитета и територијалног интегритета демократских држава.

Због тога, у процесу преговора о коначном статусу Косова и Метохије, Србија треба да има кристално јасне ставове и јединствену платформу за преговоре. Суштина преговарачке позиције Србије и Црне Горе треба да буде залагање за стриктно поштовање међународног права обезбеђивањем суштинске аутономије за Косово и Метохију, која подразумева поштовање међународних правних норми и стандарда у државном организовању мешовитих етничких заједница, а пре свега: спречавање насиља косовских Албанаца над неалбанским становништвом; омогућавање Албанцима максималне самосталности у извршној власти и управним пословима и непроменљивост спољних граница Србије и Црне Горе.¹⁷

Према предлогу Владе Републике Србије, обезбеђивање суштинске аутономије, у својој основи, садржи и свеобухватну децентрализацију Косова и Метохије, према најбољим стандардима које познаје међународно и европско право. Свеобухватна децентрализација може да укључи и формирање ентитета, као једне од значајних форми децентрализације, која би била најправедније решење за све грађане Косова и Метохије. За Србију и Црну Гору, са политичког и геостратешког становишта, неприхватљиво је само решење које заговара просту независност Косова и Метохије, са садашњом територијалном и политичком организацијом, док се о свим осталим решењима у широкој лепези могућих облика децентрализације може и мора преговарати и разговарати.

У процесу преговора српски преговарачки тим своју позицију треба да базира и на препорукама Каја Еидеја, које је усвојио Савет безбедности Уједињених нација. То су солидне препоруке које дају основ за даље грађење позиције Србије у дугом процесу преговора.¹⁸

Ипак, тежиште преговора требало би да буде усмерено на очување међународног принципа неповредивости спољних граница. Ту лежи кључ решења целокупних преговора и, уколико границе према Албанији и Македонији остану непромењене, српска делегација ће у правном смислу направити значајан корак ка очувању територијалног интегритета и суверенитета Србије, а тиме ће бити оснажени и основни принципи међународног права у решавању истих или сличних проблема на свим деловима света.

Међутим, уколико би било наметнуто решење за Косово и Метохију, и то једнострано, противно вољи српског народа и без ваљаног упоришта у међународном праву, Србија задржава право да оспори

¹⁷ Види шире: Александар Фатић, *Интервју*, Вечерње новости, Београд, 25. децембар 2005.

¹⁸ Исто.

такву одлуку, као пристрасну без упоришта у међународном праву. Такође, то би била отета земља, а историја упозорава да ниједно парче земље које је било отето на Балкану није остало вечно у том статусу. Отуда би свако наметање решења било нелегално, јер би, пре или касније, Србија добила прилику да правно доказује нелегалност таквог решења и да у нешто другачијем односу снага у региону оствари своје праведне циљеве.

Дакле, на потезу је Организација УН, која има две могућности: да буде доследна у поштовању принципа међународног права које не дозвољава промене спољних граница и угрожавање суверенитета и територијалног интегритета демократских држава или да задовољи максималистичке претензије Албанаца и силом наметне решење коначног статуса Косова и Метохије, које народ Србије не може никада прихватити. Ако се уважи Повеља ОУН и уставно и историјско право Србије, преговарачи уз помоћ посредника ОУН могу да нађу компромисно решење које ће бити прихватљиво за обе стране.

Србија мора, с највишим степеном дипломатског умећа, да одбаци капитулантску политику која јој се перманентно намеће. У односу према спољњем свету, а поводом решавања коначног статуса Косова и Метохије, Србија се мора поставити као држава претходница и држава наследница Краљевине СХС, СФРЈ, СРЈ и СЦГ, као једина држава са историјским и међународним легитимитетом, који је произашао из изградње српске државности у 12. веку, ослободилачких устака против Отоманске империје, балканских ослободилачких ратова и учествовања у савезничкој коалицији у два светска рата. Зато Србија мора испољити офанзивну дипломатску иницијативу према великим силама и Европској унији и од њих упорно тражити историјски одговор, тумачење и поштовање међународних уговора, закључених после Првог и Другог светског рата. Од великих сила треба тражити одговор и на следеће питање: да ли у њиховим стратешким политикама одлуке Коминтерне и Комунистичке партије Југославије имају примат у односу на важеће међународне уговоре које су силе савезнице Србије потписале и чији су гарант. У противном, свет ће остати лишен било каквих стандарда и норми у међународним односима, а то би изазвало дуготрајне кризе и нове балканске ратове.

Закључак

У закључним разматрањима овог важног питања неопходно је истаћи да Косово и Метохија представља витални државни и национални интерес Републике Србије. Отуда, нико нема право да се одрекне Косова и Метохије као неотуђивог дела територије Републике Србије. Преговарачки тим Републике Србије мора да искористи све правне и демократске методе у политичкој борби за очување за сада још једино важећег принципа међународног права о неповредивости

и непроменљивости спољних државних граница, гарантованих међународно признатим државно-правним актима и резолуцијом Савета безбедности УН бр. 1244, која гарантује целовитост и суверенитет државе Србије на Косову и Метохији. Уколико би се десило да не превалада разум и право, већ сила и насиље, држава Србија и њене демократске институције морају и према насиљу да имају адекватан демократски одговор.

Због тога је од непроцењиве важности да Србија стално јача демократске институције друштва и одржи стратешку иницијативу на међународном плану. Да би се то могло остварити, неопходно је уложити додатне дипломатске напоре, како на билатералном, тако и на мултилатералном плану. Србија мора да има своју лобистичку структуру у свету. Српски лобисти уз подршку државе Србије треба континуирано да делују у свим сферама друштвеног живота – у политици, науци, спорту, култури, уметности, бизнису...

Будући да криза улази у завршну фазу у којој ће, уз посредовање међународне заједнице, покушати да се изнађе трајно решење за будући статус Косова и Метохије, понуђени рад који је заснован искључиво на истинитим историјским чињеницама и реалној геополитичкој стварности могао би да буде од користи политичким субјектима укљученим у процес изналагања решења за коначан статус КиМ.

Отуда, циљ овог рада јесте да научној и стручној јавности и свим читаоцима пружи веродостојне и истините информације о најважнијим аспектима великодржавног, антиевропског, антидемократског и антицивизацијског пројекта тзв. „Велике Албаније“ и његовим могућим последицама по мир и безбедност у читавом региону Балкана.

Литература:

1. Борозан, Ђорђе: *Велика Албанија – поријекло, идеје, пракса*, Војноисторијски институт, Београд, 1995.
2. Богдановић, Димитрије: *Књига о Косову*, Српска академија наука и уметности, Београд, 1986.
3. Вечерње новости: *Интервју др Александра Фатића*, Новости, Београд, 25. децембар 2005.
4. Гађиновић, Радослав: *Отимање Косова и Метохије*, НИЦ Војска, Београд, 2004.
5. Група аутора: *Велика Албанија*, Институт за геополитичке студије, Београд, 1997. године.
6. Група аутора: *Велика Албанија – узроци и последице*, Институт за геополитичке студије, Београд, 1998.
7. Деретић И. Јован: *Срби и Арбанаси*, Народна библиотека Србије, Београд, 2005.
8. Durham M. Edih: *High Albania*, Edward Arnold, London, 1909.
9. Carter W. Francis: *An Historical Geography of the Balkans*, Academics Press, London, York, San Francisco, 1977.

10. Костић, М. Лазо: *Просторни размештај Срба у прошлости и садашњости*, пишчево издање, Минхен, 1965.
11. Новинска агенција Танјуг: *Енвер Хоџина Албанија*, Актуелна политичка библиотека Танјуга, Посебна издања, Београд, јули, 1981.
12. Parlic, Stojimir: *Kosovo i Metohija kolevka srpstva*, Written and Reproduced in U. S. A., 1969. yers.
13. Платформа Владе Републике Србије за преговоре о коначном решењу статуса Косова и Метохије.
14. Свети архијерејски сабор СПЦ: Меморандум, СПЦ, Београд, 2003.
15. Српска академија наука и уметности: *Илири и Албанци*, САНУ, Београд, 1988.

Russia and Integrations on the Vast Post-Soviet Area

Zoran Milošević, Ph.D.

The paper presents the findings of empirical researches in the public opinion of Russia, Belarus, Ukraine, and Kazakhstan referring to creating a new state union (A „Slav Union“, namely creating a „Unified Economic Area“). The analysis of the obtained results reveals a certain self-sufficiency of the Russian population being hesitant about new integrations, but also a dilemma of the population of Belarus, Ukraine, and Kazakhstan as to who to integrate with. There are three alternatives: either integration with Russia, or integration with the European Union, and the third alternative stands for non-integration, namely preserving the state independence.

Key words: integrations, Russia, Belarus, Ukraine, Kazakhstan, policy, public opinion.

Western European Union – Creation, Role and Transformation

Lieutenant Colonel Sava Savić

Western European Union – WEU was created in 1954 based on an idea to strengthen the cooperation and collective defense of the leading West European countries and aimed to: (1) successfully oppose the increasing threat of the socialist expansion and possible aggression by USSR, in case the USA withdraw again into „self-isolationism“; (2) coordinate the efforts of its member states in faster recovery of the economy, and (3) overcome worries about the German expansionist spirit revival.

However, WEU was formed when the North Atlantic Treaty Organization (NATO), whose member states were almost all West European countries, had already taken over the role of collective defense of the member states. On account of such a role of NATO, and of WEU lacking the military capabilities, the role and influence of WEU in defense matters of West Europe were marginalized.

It was only after the European Union (EU) was formed that the role of WEU in the European security and defense was revived. But, it was

soon evident that, due to its narrow political framework and limited capacities, it was not able to respond to ever increasing interests of EU. The institutionalization of EU Common Foreign and Security Policy and strengthening of the European Security and Defense Policy (ESDP) by the end of the 20th century resulted in WEU gradually fading out, and it finally ceased to exist by mid-2005.

While WEU is not an actor in the European security and defense any more, still it has left a noteworthy legacy of European collectiveness in the area of security. New EU member states and the states seeking to join the European integrations should primarily get familiar with and accept and implement the norms and patterns of international relations in the area of common security and defense resulting from abundant practice of WEU member states' cooperation.

Key words: international organizations, West European Union, European Union, NATO, USA, security, defense, allies, strategy.

Terror in the International Air Traffic

Radoslav Gaćinović, Ph.D.

The paper discusses contemporary terror in the international air traffic as well as the issues of anti-terror activities. In addition to a historical approach, it presents also a classification of air hijacking events worldwide. Apart from politically motivated perpetrators (terrorists), other persons attributable of an affective indifference may as well be potential hijackers. Reasons for terrorist activity (as an internal power driving a terrorist to act) are still insufficiently known both to state protection authorities and to those involved in science, and therefore this issue should necessarily be studied in detail. The paper also points to a decisive importance of security services in the process of releasing hostages from a hijacked plane. In conclusion, it emphasizes the irreplaceable role of negotiating teams in hostage situations, and states that the international security system faces great challenges: how to preserve the collective security of the population and how to protect the public against political violence – terror – that is ever more difficult to control.

Key words: terror, terrorist activities, motives, terrorist action, aircraft, hijacking, hostage.

Changes in the Theoretical Approach to Security

Biljana Stojković

The paper discusses the changes in the theoretical approach to the notion of security that occurred after the end of the "Cold War" period and the great geopolitical changes in the late 20th and early 21st century. Once different aspects of security have been integrated into all pores of the society, this notion stopped being solely related to the state and military sector. The contemplation of different approaches to the security in

contemporary science has led to a conclusion that there is no agreement as regards a range of theoretical issues among the representatives of the two most influential directions in the political theory: the conservative and the neoliberal schools. Due to perceived deficiencies in professional literature, the future researchers of security phenomenon and the public officials may find the presented distinctions of the notions contained in this paper useful, such as: global security, collective security, and cooperative security.

Key words: global security, collective security, regional security, common security, cooperative security – cooperation in security, state security, national security, human security – sustainable development and individual human rights and freedoms.

Overcoming the Shortfall in the Production of Agricultural and Food Products for the Nutrition of the Army in the Territory of Montenegro

Colonel Branko Tešanović, Ph.D.
Lieutenant Colonel Zoran Kovačević

The Nutrition Plan of the Army of Serbia and Montenegro provides for the overcoming of the shortfall caused by insufficient production and versatile nutrition of the Army members. To solve this issue successfully means to source various sorts of products from other areas that are capable of providing them in own production. In respect that the Army of Serbia and Montenegro is a joint institution of both member Republics of the State Union, the production shortfall will obviously be compensated through supply from the other Republic.

Key words: food products, shortfall, balance, nutrition of the Army, population.

Treatment of War in the Defense Strategy of the State Union of Serbia and Montenegro

Colonel Radojko Lojaničić

The war, as a social phenomenon, in its diverse forms of appearance, dates back to the first organizational forms of human community. Therefore, different opinions may be found in the literature as regards the number of wars waged in the history. But, a more important issue for this paper is a theoretical determination of war, understanding of its contents, the forces taking part in it, as well as the ways of resolving it. This paper presents an analysis of opinions on war set forth in the Defense Strategy of the State Union of Serbia and Montenegro, as the highest doctrinal document determining the sector of security and defense of the member states and the State Union of Serbia and Montenegro.

Key words: Defense Strategy, war, causes of war, war forms of appearance.

Study of Objectives in the Reorganization of the Army of Serbia and Montenegro

Captain First Class Dejan Stojković, M.A.

The proper identification of objectives in the reorganization of the Army of Serbia and Montenegro is one of essential requirements in its reform. The paper presents the findings of theoretical and empirical research of the objectives in restructuring the Army of Serbia and Montenegro. The objectives identified by the research may make a solid foundation for the projection and implementation of the reform of the Army of Serbia and Montenegro and the defense system on the whole.

Key words: objectives, organization, restructuring, the Army of Serbia and Montenegro.

Road Traffic Engineering of the Republic of Serbia in Support of the Country's Defense

Saša Jovanović, B.Sc., Ecc.

Colonel Radomir Jovanović, B.Sc., Eng.

The paper presents and discusses the condition, development and the impact of the road traffic engineering on the country's defense. The condition of the road network, the transport capacities and the traffic security have multifold significance, and are directly associated with the industrial and the entire economic development of the country. The economic development comprises the material framework of the security, and the economic system has a critical effect on the country's defense power by adjusting to defense requirements. In addition to taking into account the economic criteria in the development of road traffic, one should also take into account the fact that basically combat operations in the theater rely on lines of communication. Road traffic plays a dominant role due to road network and infrastructure throughout the country's territory, regardless of the terrain, atmospheric, weather and combat conditions. Only developed and modernly built lines of communication make the maneuver of contemporary materiel, fast-moving forces and their regular supply possible.

New investments in the road network should be based on a comprehensive road network development plan that would determine the priorities of future development based on economic criteria as well as their implementation schedule in accordance with the affordable funding.

The Republic of Serbia's road traffic engineering development has a significant position within the framework of the EU integration policy, subject to the EU strategy and policy as well as the definition of own development with maximum exploitation of comparative advantages.

Key words: defense, road traffic engineering, traffic infrastructure, road, development, investments, funding.

The Balkans is an area where almost all great civilizations, policies and strategies of Great Powers and military blocs have met and confronted. In the Balkans, great empires have experienced the greatest rises and the lowest declines, and nation-states have emerged and disappeared, and numerous wars of conquest and even more numerous liberation wars have been waged. Designated as the „European power keg“, the Balkans is even today considered as one of the most vulnerable crisis areas of the world. Reviewing the wars waged in the Balkans over the last two millennia, the paper discusses in detail the wars waged in the Balkans during the 20th century and how they affected the countries and the peoples of the Balkans. It has been thought that the Serb nation was the greatest victim of the two World Wars, and because of huge losses in lives during these and the wars waged during the last decade of the 20th century its durable survival in the area of the Balkans has been endangered.

While the situation in the world, and hence in the Balkans, has recently changed, the threat of new conflicts (internal and interstate/international ones) has not gone. The author makes an attempt to identify hot spots in the Balkans, pointing out that they have been kept under control and an illusive peace has been sustained through the presence of international forces in the Balkans and its surroundings. The author supports the thesis that it is necessary to maintain the presence of the international forces in the Balkans to prevent conflicts, and sees the Balkan states joining the European and Euro-Atlantic integrations as the greatest guarantee for preserving the peace. He also emphasizes the need to take a new approach to war and peace, including organizing broadly based education for peace and tolerance as a goal and a measure for preventing the conflicts, and making faster development and prosperity of the Balkan states possible.

Key words: the Balkans, wars, migrations, Great Albania, Islamization.

Causes and Possible Consequences of Creating „The Great Albania“

– Historical, Geostrategic and Politico-Military Aspects –

Colonel Neđo Danilović, Ph.D.

The process of „redesigning“ the Balkan area is nearing its final stage. The focus of the international diplomatic activity is moving from Bosnia and Herzegovina onto the area of Serbia and Montenegro – namely, Kosovo and Metohija. The internationalization of the crisis in Kosovo and Metohija practically raises an internal issue of the Republic of Serbia onto an external, international, level, threatening that this international arbitration may likely reach the final solutions as harmful to Serbia and the Serb nation as all the former ones.

This paper is an attempt to point once again to the above-mentioned threat and to remind the professional, national and international communities of certain important historical facts about the centuries-long aspirations of Albanians to create, with support of world centers of power, the „Great Albania“. It also warns of possible cultural-civilizational, geopolitical, geostrategic, and politico-military consequences of the implementation of such a nationalist-chauvinist idea in the Balkans. The paper is aimed to provide the readers with credible and true information on the most important aspects of the anti-European and antidemocratic project of the „Great Albania“ and on its likely consequences as to the peace and the security of the entire Balkan region.

Key words: „Great Albania“, independent Kosovo, final status of Kosovo and Metohija, essential autonomy, independent entities.

Russie et integrations sur l'espace post-soviétique

Dr Zoran Milosevic

Dans ce travail on montre les résultats des recherches empiriques de l'opinion publique de la Russie, Bélorussie, Ukraine et de Kazakhstan concernant la création d'une nouvelle communauté des états („Union slovène“, c'est-à-dire création d'un „Espace économique unifié“). Analyse sortie des résultats obtenus découvre une certaine autosuffisance des habitants de la Russie qui ne sont pas prêts à faire de nouvelles integrations, mais aussi une hésitation des habitants de l'Ukraine, de Bélorussie et de Kazakhstan comment et avec qui faire une integration. Il existe trois variantes: integration avec la Russie, integration avec l'Union européenne, un comportement intégriste ou sauvegarde de l'indépendance de l'état propre.

Mots clés: integration, Russie, Bélorussie, Ukraine, Kazakhstan, politique, opinion publique.

Union ouest-européenne – naissance, rôle et transformation

Sava Savic, Lieutenant-Colonel

Union Ouest-européenne – WEU (Western European Union) a été formée en 1954, suivant l'idée de renforcement de coopération et de défense commune des pays leaders de l'Europe de l'Ouest à cause de: (1) confrontation russe au danger de l'expansionisme socialiste et de l'agression possible de l'URSS, dans le cas où l'EUA entre de nouveau dans leur „autoisolationisme“; (2) coordination des efforts des pays membres vers le renouvellement de l'économie, et (3) dépassement des soupçons de renouvellement de l'esprit expansioniste de l'Allemagne.

Cependant, WEU est formée au moment où l'OTAN, dont les membres sont aussi les pays ouest-européens, a pris le rôle de défense collective de ses membres. A cause de ce rôle de l'OTAN et à cause de manque des qualités de l'Europe de l'Ouest, cette organisation durant quatre décennies a été marginalisée.

Une réactivation de WEU dans le domaine de défense européenne arrive avec la création de l'Union européenne – UE (European Union – EU), Mais, très rapidement on a vu que, à cause de son cadre politique étroite et des capacités très limitées, elle ne peut pas répondre aux intérêts de l'EU.

Avec institutionnalisation de la politique extérieure et de défense commune – ZSBP (Comon Foreign and Security Policy – CFCP) EU, et avec le renforcement de la politique de défense et de sécurité (European Security and Defence Policy – ECDP), à la fin de XX siècle, on a déclenché la fermeture de WEU, et elle a cessé de fonctionner durant le premier moitié de l'an 2005.

Malgré que WEU n'est plus le fait de sécurité et de défense européenne, les constructions faites durant son existence sont restées comme très significatives. Il est indispensable pour de nouveaux membres de connaître et d'accepter des normes et des formules des rapports internationaux dans le domaine de défense commune et de sécurité, nées durant la pratique riche de communauté de WEU.

Mots clés: organisations internationales, Union Ouest-européenne, Union Européenne, OTAN, EUA, sécurité, défense, alliés, stratégie.

Terrorisme dans le trafic de l'air

Dr Radoslav Gacinović

Ce travail est consacré au terrorisme contemporain dans le trafic de l'air international, ainsi qu' aux problèmes des activités anti-terroristes. Sauf l'approche historique, on pose la question de classification des prise en force des aéronefs dans le monde. A l'exception des exécuteurs motivés (terroristes), les terroristes potentiels des aéronefs peut être d'autres personnes caractérisés par indifférence affective. On connaît le fait que les motifs pour les actes terroristes (comme la force intérieure qui force le terroriste à l'action) ne sont pas suffisamment éclairés, tant aux organes de l'état, qu'aux ces qui s'occupent de la science et ce problème doit être analyser d'avantage. On montre aussi l'importance décisive des services de sécurité dans le processus de libération des otages. Dans la conclusion on souligne le rôle obligatoire des teams de négociation dans les situation de libération des otages et on dit que les challenges énormes à se confrontent avec le service de sécurité international: comment sauvegarder la sécurité collective des habitants et comment protéger les habitants contre les formes lourdes de violence politique – le terrorisme.

Mots clés: terrorisme, activités terroristes, motivation, action terroriste, aéronef, prise de force, otage.

Changements dans l'approche théorique de sécurité

Biljana Stojkovic

Auteur dans ce texte étudie l'approche théorique au terme Sécurité suivant la logique de la fin de la „guerre froide“ et des grands changements géopolitiques à la fin du 20. et au début de 21. siècle. Par

l'intégration des aspects différents de sécurité dans toutes les cellules de la vie sociale ce terme a cessé d'être lié exclusivement à l'état et au secteur militaire. Dans les études des approches différentes de sécurité dans la science moderne on voit une conclusion ce supposer que l'ordre des problèmes théoriques ne demande pas obligatoirement une concordance des représentants de deux directions de plus grande influence de théorie politique: les écoles conservatrice et néolibérale. A la base des manques aperçues dans la littérature de métier, pour les chercheurs futures du phénomène de sécurité et des travailleurs sociaux peuvent être utiles les distinctions des termes contenues dans ce travail, comme: sécurité globale, sécurité collective, sécurité en commune et sécurité coopérative.

Mots clés: sécurité globale, sécurité collective, sécurité régionale, sécurité en commune, sécurité coopérative – coopération dans le domaine de sécurité, sécurité nationale, sécurité humaine – développement réel et les droits de l'homme individuels et liberté.

Dépassement du déficit en production des vivres pour les besoins de l'Armée sur le territoire du Monténégro

Dr Branko Tesanovic, Colonel
Zoran Kovacevic, Lieutenant-Colonel

Dépassement du déficit qui apparait à cause d'impossibilité de production suffisante et qui est exprimé à cause de variété de nourriture des soldats de l'Armée, est prévu par le Plan de nourrisson dans l'Armée de S&M. Résolument réussi du problème demande l'existence de différents types des produits des autres régions qui peuvent être assurés par la production propre. Tenant compte de ce que l'Armée de S&M soit une institution commune de deux républiques membres de communauté d'état, il est évident que le déficit de production dans une des républiques doit être compensé par la production de l'autre.

Mots clés: Produit de nourrisson, déficit, bilan, nourriture de l'Armée, population.

Rapport envers la guerre dans la stratégie de défense du Communauté des états de Serbie et Monténégro

Radojko Lojanicic, Colonel

La guerre, comme une catégorie sociale, dans ses différentes formes, est datée des premières formes de l'organisation de la société humaine. Aussi, les différentes opinions peuvent être vues dans la littérature traitant le nombre des guerres menées durant l'histoire. Mais, le problème considérable pour ce travail consiste en détermination théorique de la guerre, son soutien, forces participantes, ainsi que la

façon de dépasseage. Ce travail est une analyse des opinions concernant la guerre citées dans la Stratégie de défense de la Communauté d'état de Serbie et Monténégro, comme le document suprême de doctrine qui détermine le secteur de sécurité et de défense des états membres et de Communauté d'états de Serbie et Monténégro.

Mots clés: Stratégie de défense, guerre, causes de guerre, forme de base d'une guerre.

Etude des objectifs de restructuration organisationnelle de l'Armée de Serbie et Monténégro

Mr Dejan Stojkovic, Capitaine de I classe

Identification régulière des objectifs de restructuration organisationnelle de l'Armée de Serbie et Monténégro représente une des préconditions de sa réforme. Dans ce travail on présente des résultats de recherche empirique et théorique des objectifs de restructuration organisationnelle de l'Armée de Serbie et Monténégro. Les objectifs qui sont identifiés par cette recherche peuvent présenter une bonne base pour la projection et réalisation de la réforme de l'Armée de Serbie et Monténégro et du système de défense entier.

Mots clés: objectifs, organisation, restructuration, Armée de Serbie et Monténégro.

Traffic routier de la République de Serbie dans la fonction de défense du pays

Sasa Jovanovic, dipl. ecc
Colonel Radomir Jovanovic, dipl. eng.

Dans ce travail on examine et étudie une base des états, du développement et de l'influence de trafic routier dans la République de Serbie au point de vue défense. Etat des communications, capacités de transport et sécurité des participants ont une importance multiple et se trouve dans une liaison directe avec le développement économique et autres de pays. Dans le cadre de développement économique on voit aussi la sécurité, et le système économique fait une influence sur la possibilité de défense du pays par son adaptation aux besoins de défense. Tenant compte des critères économiques dans le processus de développement du trafic routier, on doit tenir compte aussi du fait que les activités de combat sur le théâtre de guerre sont liées au réseau routier. Le trafic routier a un rôle dominant à cause de réseau routier et de l'infrastructure sur le territoire entier, malgré le sol et les conditions météo, temp et combat. Seulement les communications modernes permettent une manoeuvre avec le matériel moderne de guerre, le mouvement rapide des unités et leur ravitaillement régulier.

Nouveaux investissements dans le réseau routier doivent être basés sur le plan général de développement du réseau routier entier et cela doit déterminer les priorités du développement future à la base des critères économiques ainsi que la dynamique de sa réalisation coordonnée avec les sources disponibles de financement.

Développement du trafic routier de la République de Serbie a une place importante dans le cadre de la politique integrationniste de l'EU, mais on doit avoir sous yeux la stratégie et la politique de l'EU ainsi que la définition propre de développement suivi de exploitation maximum des avantages comparatives.

Mots clés: défense, trafic routier, infrastructure routier, rout, développement, investissement, financement.

Balkans dans le vertige des grandes et de petites guerres

Dr Todor Mirkovic, Colonel en retraite

Les Balkans représentent une région sur laquelle on voit se rencontrer et être en conflit presque toutes les grandes civilisations, politiques et stratégies des grandes puissances et des blocs militaires. Les grandes empires ont vu les succès et les chutes sur les Balkans, la naissance et disparition des états nationaux, de nombreuses guerres tant agressives que de libération nationale. Cette partie de l'Europe est marquée comme „le tonneau européen de poudre“, mais aujourd'hui elle est estimée comme un point le plus neuralgique du monde.

Faisant une courte aperçue des guerres menées sur les Balkans durant deux milleniums, on montre plus en detail les guerres menées durant le vingtième siècle et leur influence sur les pays et les peuples des Balkans. On estime que le peuple serbe a été la plus grande victime durant deux guerres, mondiales et qu'à cause de grandes pertes durant ces deux guerres et des guerres menées durant la dernière décennie de siècle passé, son existence future est mis en question.

Malgré les conditions changées regnant dans le monde actuellement, même sur les Balkans aussi, danger des nouveaux conflits (internes, interétatiques/internacionaux) n'est pas disparu. Auteur tente à identifier les points neuralgiques des Balkans en soulignant le fait qu'ils sont sous controle à l'aide des forces internacionales en fonction de prévention des conflits ainsi que comme le garant le plus important de sauvegarde de la paix vu dans la forme de l'adoption des pays des Balkans dans les integrations européennes et euroatlantiques. Il souligne, aussi, la nécessité d'une nouvelle approche de la guerre et de la paix, en incluant l'organisation à la base large l'éducation pacifique et de tolérance, comme le but et la mesure de prévention des conflits, de développement plus rapide et de prospérité des pays des Balkans.

Mots clés: Balkans, guerres, migrations, grande Albanie, islamisation.

Causes et conséquences possibles de la création de la „Grande Albanie“ – aspet historique, politico-militaire et géostratégique

Colonel dr Nedjo Danilovic, collaborant scientifique superieur

Processus de „redesigne“ de la région des Balkans entre dans sa phase finale. L'effort des activités diplomatiques internacionales se dirige de la Bosnie et Herzegovine vers l'espace de Serbie et Monténégro – exactement vers Kosovo et Metohija.

Internacionalisation de la crise de Kosovo et Metohija, pratiquement une question interne de la République de Serbie est montée au niveau externe – le niveau international avec le danger d'être négativement résolu quand les intérêts de la Serbie et de peuple serbe sont en question.

Ce travail est une tentative de plus qui a pour but de montrer ce danger et de rappeler le public des experts, interne et international de certains faits historiques importants concernant les tentatives des Albanais qui, à l'aide des centres de puissance mondiale, veulent créer une „Grande Albanie“, ainsi que d'alerter le monde sur les conséquences possibles de réalisation de telle idée chauvine sur les Balkans. Le but de ce travail est de présenter aux lecteurs une information de vrais faits sur les aspets les plus significatifs de ce projet antieuropéen et antidémocratique de „Grande Albanie“ et les conséquences possibles sur la région entière des Balkans.

Mots clés: „Grande Albanie“, Kosovo Indépendent, status final de Kosovo et Metohija, autonomie pure, entités autonomes.

Russland und die Integrationen im post-sowjetischen Raum

Dr. Zoran Milošević

In der Arbeit werden die Resultate der empirischen Meinungsforschung über die Gründung neuer Staatengemeinschaft („Slawenunion“, bzw. die Gründung eines „Einheitlichen wirtschaftlichen Raumes“) in Russland, Weissrussland, Ukraine und Kasachstan vorgelegt. Die Analyse der erhaltenen Resultate enthüllt eine gewisse Selbstgenügsamkeit der Einwohner von Russland, die zu neuen Integrationen nicht bereit sind. Bei den Einwohnern von Weissrussland, Ukraine und Kasachstan kam das Dilemma zum Vorschein, mit wem sie in die Integrationen eingehen sollen. Es gibt drei Varianten: die Integration mit Russland, die Integration mit der EU, und die dritte Option stellt ein Verhalten gegen die Integrationen, bzw. für die Erhaltung der Unabhängigkeit des Staates dar.

Schlüsselwörter: Integrationen, Russland, Weissrussland, Ukraine, Kasachstan, Politik, Meinungsforschung.

Westeuropäische Union – Entstehung, Rolle und Transformation

OTL Sava Savić

Westeuropäische Union – WEU wurde im Jahre 1945 gegründet mit der Idee, die Zusammenarbeit und die gemeinsame Verteidigung der westeuropäischen Staaten zu stärken und zwar zur: 1) erfolgreichen Entgegensetzung der wachsenden Bedrohung von der Erweiterung des Sozialismus und der möglichen Aggression der UDSSR, im Falle dass sich die USA in die „Selbisolierung“ zurückziehen, 2) Koordinierung der Anstrengungen ihrer Mitgliedstaaten zum raschen Wirtschaftsaufschwung, und 3) Überwindung des Verdachtes auf die Wiederbelebung des expansionistischen Geistes Deutschlands.

Als die WEU gegründet wurde, hatte die Nordatlantische Vertragsorganisation – NATO, dessen Mitgliedstaaten nahezu alle westeuropäische Länder waren, (North Atlantic Treaty Organization – NATO) schon die Rolle der kollektiven Verteidigung der Mitgliedstaaten. Aufgrund dieser Rolle der NATO und der fehlenden

militärischen Fähigkeiten der WEU, war ihre Rolle und ihrer Einfluss hinsichtlich der Verteidigungsfragen Westeuropas in den nächsten vier Jahrzehnten marginal.

Mit der Gründung der Europäischen Union – EU kam es zur Wiedebelebung der Rolle der WEU in der europäischen Sicherheit und Verteidigung. Es hat sich aber schnell herausgestellt, dass sie aufgrund ihres engen politischen Rahmens und begrenzter Kapazitäten den wachsenden Interessen der EU nicht entsprechen konnte.

Durch die Insitutionalisierung der gemeinsamen Aussen- und Sicherheitsspolitik der EU und durch die Stärkung der europäischen Sicherheits- und Verteidigungspolitik begann die WEU am Ende des letzten Jahrhunderts langsam zu verglimmen. Seit mitte 2005 besteht sie nicht mehr.

Obwohl die WEU nicht mehr Teil der europäischen Sicherheit und Verteidigung ist, hinterließ sie bedeutende Errungenschaften der europäischen Gemeinschaft im Sicherheitsbereich. Für die neuen EU-Mitgliedstaaten und die Länder, die die europäischen Integrationen anstreben, ist es vor allem notwendig, die Normen und die Formeln der internationalen Beziehungen im Bereich der gemeinsamen Sicherheit und Verteidigung, die im Rahmen der reichen Praxis der WEU-Mitgliedstaaten entstanden ist, zu erschließen, anzuerkennen und anzuwenden.

Schlüsselwörter: internationale Organisationen, Westeuropäische Union, Europäische Union, NATO, USA, Sicherheit, Verteidigung, Verbündete, Strategie.

Terrorismus im internationalen Luftverkehr

Dr. Radoslav Gaćinović

Diese Arbeit bezieht sich auf den gegenwärtigen Terrorismus in dem internationalen Luftverkehr, sowie auch auf die Probleme der antiterroristischen Massnahmen. Über dem historischen Zugang hinaus, werden die Flugzeugentführungen klassifiziert. Außer den politisch motivierten Tätern (Terroristen), können auch andere Personen, die einen Charakterzug der affektiven Teinahmslosigkeit haben, potentielle Flugzeugentführer werden. Es ist bekannt, dass die Motive der Terroristischen Aktivität (als die innere Kraft, die den Terroristen zur Aktivität bewegt) immer noch ungenügend bekannt sind, sowohl den Staatsschutzbehörden, als auch denen, die die Wissenschaft betreiben, so dass es notwendig ist, das Problem ausführlich zu analysieren. Bei der Befreiung der Geisel aus dem entführten Flugzeug wird auf die entscheidende Bedeutung der Sicherheitsdienste hingewiesen. Im abschließenden Teil wird die unersetzbare Rolle der Verhandlungsteams in Entführungsfällen unterstrichen, und es wird hervorgehoben, dass das internationale Sicherheitssystem vor großen Herausforderungen steht: wie soll die kollektive Sicherheit der Bevölkerung beibehalten werden

und wie soll man die Bürger vor der immer schwieriger zu kontrollierenden politischen Gewalt - dem Terrorismus schützen.

Schlüsselwörter: Terrorismus, terroristische Aktivitäten, Motive, terroristische Aktion, Flugzeug, Entführung, Geisel.

Veränderungen im theoretischen Zugang zur Sicherheit

Biljana Stojković

Der Autor erörtert im Text die Veränderungen im theoretischen Zugang zum Begriff Sicherheit, die nach dem Ende des „kalten Krieges“ und den großen geopolitischen Veränderungen am Ende des 20. und am Anfang des 21. Jahrhunderts entstanden sind. Durch die Einbindung der unterschiedlichen Aspekte der Sicherheit in alle Bereiche der Gesellschaft steht dieser Begriff mit dem Staat und dem militärischen Bereich nicht mehr ausschliesslich in Verbindung. Bei der Behandlung der verschiedenen Zugänge zur Sicherheit in der modernen Wissenschaft muss man den Schluss ziehen, das über eine Reihe von bedeutender theoretischer Probleme keine Übereinstimmung der Vertreter zweier einflussreichsten Richtungen in der politischen Theorie besteht – der konservativen und neoliberalen Schule. Aufgrund der erkannten Mängel in der Fachliteratur können die angebotenen Unterscheidungsmerkmale der Begriffe aus dieser Arbeit, wie: globale Sicherheit, gemeinsame Sicherheit und kooperative Sicherheit, für die zukünftigen Forscher des Phänomens Sicherheit und die öffentlichen Angestellten von Nutzen sein.

Schlüsselwörter: globale Sicherheit, kollektive Sicherheit, regionale Sicherheit, gemeinsame Sicherheit, kooperative Sicherheit – Zusammenarbeit im Sicherheitsbereich, Staatssicherheit, nationale Sicherheit, Personensicherheit – erhältliche Entwicklung und individuelle Menschenrechte und Freiheiten.

Die Verbesserung der defizitären Nahrungsmittelherstellung für die Ernährung der Soldaten in Montenegro

Oberst Dr. Branko Tešanović, OTL Zoran Kovačević

Das Ernährungsprogramm in den Streitkräften Serbiens und Montenegros sieht die Auseinandersetzung mit dem Defizit vor, der aufgrund mangelnder Herstellung und infolge der abwechslungsreichen Ernährung der Angehörigen der Streitkräfte aufgetreten ist. Die Erfolgreiche Lösung des Problems bedarf der Sicherstellung der unterschiedlichen Produkte aus den anderen Gebieten, die mit eigener Herstellung sichergestellt werden können. Da die Streitkräfte eine gemeinsame Institution der Teilrepubliken der Staatenunion sind, wird es

deutlich, dass der Herstellungsdefizit in einer Republik durch die Beschaffung in der anderen Republik geregelt wird.

Schlüsselwörter: Nahrungsmittel, Defizit, Bilans, Ernährung der Streitkräfte, Bevölkerung.

Das Verständnis des Krieges in der Verteidigungsstrategie der Staatenunion Serbien und Montenegro

Oberst Radojko Lojaničić

Алц gesellschaftliche Erscheinung, besteht der Krieg in seinen unterschiedlichen Gestaltungen schon seit den ersten Organisationsformen der Menschengemeinschaft. Demzufolge sind die Feststellungen in der Literatur über die Anzahl der in der Vergangenheit geführten Kriege unterschiedlich. Doch das wesentliche Problem, das diese Arbeit behandelt, ist die theoretische Bestimmung des Krieges, das Begreifen seiner Inhalte, der Kräfte, die an dem Krieg teilnehmen, sowie auch der Überwindungsweise des Krieges.

Diese Arbeit ist eine Analyse der Ansichten zu dem Krieg, die in der Strategie der Verteidigung der Staatenunion von Serbien und Montenegro gegeben sind.

Schlüsselwörter: Strategie der Verteidigung, Krieg, Kriegsursachen, Erscheinungsformen des Krieges.

Die Studie über die Ziele der Umstrukturierung der Streitkräfte von Serbien und Montenegro

Hauptmann Mag. Dejan Stojković

Die richtige Identifizierung der Ziele der Umstrukturierung der Streitkräfte von Serbien und Montenegro stellt eine der wesentlichen Voraussetzungen für deren Reform dar. In der Arbeit sind die Resultate der theoretischen und empirischen Forschungen der Ziele der Umstrukturierung der serbisch-montenegrinischen Streitkräfte dargestellt worden. Die durch die Forschung identifizierten Ziele können eine gute Grundlage zur Projektierung und Realisierung der Reform der Streitkräfte und des Verteidigungssystems im allgemeinen in Serbien und Montenegro darstellen.

Schlüsselwörter: Ziele, Organisation, Umstrukturierung, Streitkräfte von Serbien und Montenegro.

Straßenverkehr in der Republik Serbien zur Landesverteidigung

Dipl. Spec. Saša Jovanović, Oberst Dipl. Ing. Radomir Jovanović

In der Arbeit werden die Grundlagen der Lage, der Entwicklung und des Einflusses des Straßenverkehrs der Republik Serbien auf die

Landesverteidigung erörtert. Die Verfassung der Straßen und Wege, die Transportkapazität und die Sicherheit im Verkehr haben eine mehrfache Bedeutung und sie stehen in direktem Zusammenhang mit der wirtschaftlichen Entwicklung des Landes. Die wirtschaftliche Entwicklung enthält den materiellen Sicherheitsrahmen und das ökonomische System bekommt durch seine Anpassung an den Bedarf der Verteidigung einen wesentlichen Einfluss auf die Verteidigungskraft des Landes. Ausser der Anerkennung der ökonomischen Kriterien für die Entwicklung des Strassenverkehrs, sollte auch die Tatsache, dass die Kriegswirkungen auf dem Kriegsschauplatz im wesentlichen mit den Kommunikationswegen in Verbindung stehen, anerkannt werden. Der Straßenverkehr erhält die dominante Rolle aufgrund des bestehenden Straßennetzes und der Infrastruktur, die sich auf dem ganzen Territorium ausbreiten, unabhängig von den Bedingungen hinsichtlich des Bodens, der Atmosphäre, des Wetters und der Kampfstände. Es können nur die entwickelten und modern gebauten Strassen ein gutes Manöver mit der modernen Kriegstechnik, rasche Beweglichkeit der Verbände und die regelmäßige Versorgung möglich machen.

Neue Investitionen in die Straßen sollten sich auf den allumfänglichen Entwicklungsplan des ganzen Straßennetzes stützen. Dieser Plan würde die Prioritäten der zukünftigen Entwicklung anhand der wirtschaftlichen Kriterien und die Dynamik der Realisierung im Einklang mit der verfügbaren Finanzquellen festlegen.

Die Entwicklung des Straßenverkehrs der Republik Serbien hat eine bedeutende Position im Rahmen der Integrationspolitik der EU, wobei man die Strategie und die Politik der EU, sowie auch die Definition der eigenen Entwicklung bei maximaler Benutzung der vergleichenden Werte in Betracht ziehen sollte.

Schlüsselwörter: Verteidigung, Straßenverkehr, Verkehrsinfrastruktur, Weg, Entwicklung, Investitionen, Finanzierung.

Balkan im Wirbel der großen und kleinen Kriege

Dr. Todor Mirković

Balkan ist das Gebiet, wo nahezu alle große Zivilisationen, Politiken und Strategien der Großmächte und Militärblocks aufeinander trafen und in Konflikt gerieten. Große Imperien erlebten im Balkan die grössten Erfolge und Niederlagen, es entstanden und verfielen nationale Staaten und man führte hier zahlreiche Besatzungs- und Verteidigungskriege, wobei die letzteren noch zahlreicher waren. Bezeichnet als das „europäische Pulverfass“ ist Balkan heute noch eines der empfindlichsten Krisengebiete der Welt.

In dem kurzen Überblick der im Balkan geführten Kriege in den letzten zwei Milleniums sind die Kriege, die im Balkan im zwanzigsten Jahrhundert geführt wurden und ihr Einfluss auf die Länder und Völker in Europa, ausführlicher dargestellt. Man ist der Ansicht, dass das serbische

Volk das grösste Opfer in den zwei Weltkriegen war und dass die langfristige Existenz des serbischen Volkes im Balkangebiet in Frage gestellt worden ist, aufgrund der enorm großen erlittenen Menschenverluste in diesen Kriegen und in den Kriegen in dem letzten Jahrzehnt des vorigen Jahrhunderts.

Obwohl in der neueren Zeit die Bedingungen in der Welt wesentlich verändert worden sind, so auch im Balkan, ist die Gefahr vor neuen Konflikten (innere Konflikte, zwischenstaatliche/internationale Konflikte) nicht vergangen. Der Autor versucht, die neuralgischen Punkte im Balkan zu identifizieren und hebt hervor, dass diese Punkte unter Kontrolle gehalten werden und ein Scheinfrieden durch die Anwesenheit der internationalen Kräfte im Balkan und seiner Umgebung erhalten wird. Er vertritt die These über den Bedarf der Verlängerung der Anwesenheit der internationalen Kräfte im Balkan zur Konfliktverhütung und er sieht den wichtigsten Garanten des Friedens in der Einbindung aller Balkanstaaten in die europäischen und euroatlantischen Integrationen.

Der Autor unterstreicht den Bedarf eines neuen Verständnisses des Krieges und des Friedens, einschliesslich der breit angelegten Gestaltung einer Friedens- und Toleranzausbildung, als Ziel und Maßnahme zur Konfliktverhütung, zur rascheren Entwicklung und Prosperität der Balkanländer.

Schlüsselwörter: Balkan, Kriege, Migrationen, Großalbanien, Islamisierung.

Ursachen und mögliche Folgen der Gründung von „Großalbanien“ – historischer, geostrategischer und militärpolitischer Aspekt

Oberst Dr. Neđo Danilović

Der Prozess der „Neugestaltung“ der Balkanregion tritt in die Endphase. Der Schwerpunkt der internationalen diplomatischen Aktivität wird von Bosnien und Herzegowina auf den Raum Serbien und Montenegro – ins Kosovo und Metochien verlegt.

Durch die Internationalisierung der Krise in Kosovo und Metochien wird eine innere Frage der Republik Serbien praktisch auf die äußere – internationale Ebene gehoben mit der großen Gefahr, dass bei endgültiger Lösung, wie alle vorherigen, auch dieses internationale Arbitrieren sich zum Nachteil Serbiens und des serbischen Volkes auswirkt.

Diese Arbeit ist ein Versuch, noch einmal auf die Gefahr hinzuweisen und die Fachleute und die Öffentlichkeit im In- und Ausland an das jahrzentenandauernde Bestreben der Albaner zur Gründung von „Großalbanien“ mit Hilfe der weltweiten Machtzentren zu erinnern und schliesslich vor der Möglichkeit der kulturell-zivilisatorischen, geopolitischen, geostrategischen und militärpolitischen

Folgen der Verwirklichung solcher nationalistisch-schwinistischer Idee im Balkan zu warnen. Das Ziel dieser Arbeit ist, den Lesern glaubhafte und wahre Informationen über die wichtigsten Aspekte des antieuropäischen und antidemokratischen Projekts „Großalbanien“ zu geben und auf die möglichen Auswirkungen dieses Projekts auf den Frieden und die Sicherheit in der ganzen Balkanregion hinzuweisen.

Schlüsselwörter: „Großalbanien“, unabhängiges Kosovo, endgültiger Status des Kosovo und Metochien, wesentliche Autonomie, selbstständige Entitäten.

Россия и интеграции на постсоветском пространстве

Д-р Зоран Милошевич

В труде излагаются результаты эмпирических исследований общественного мнения России, Белоруссии, Украины и Казахстана о создании нового государственного содружества („Словянский мир“, вернее о создании „Единого экономического пространства“). Анализом полученных результатов обнаруживается некоторая самодостаточность жителей России, которые не готовы к новым интеграциям, но и дилемма жителей Белоруссии, Украины и Казахстана в отношении вопроса с кем интегрироваться. Существуют три варианта: интеграция с Россией, интеграция с Европейски Союзом, и третий вариант подразумевает неинтеграционное поведение, вернее сохранение государственной самостоятельности.

Ключевые слова: Россия, Белоруссия, Украина, Казахстан, политика, общественное мнение.

Западноевропейский союз – становление, роль и трансформация

Сава Савич, полковник

Западноевропейский союз ЗЕС (Western European Union – WEU) создана в 1954 году на основе идеи укрепления сотрудничества и совместной обороны ведущих западноевропейских стран, с целью: (1) оказания успешного сопротивления возрастающей угрозе экспансии социализма и возможной агрессии со стороны СССР в случае, если США снова уйдут в „самоизоляцию“; (2) координации деятельности ее учасниц в области ускорения восстановления экономики и хозяйства, и (3) преодоления сомнений в возобновление экспансионистского духа Германии.

Однако ЗЕС был создан в то время, когда Североатлантический договор – НАТО (North Atlantic Treaty Organisation – NATO), участниками котрого были почти все западноевропейские государства, уже взял на себя роль коллективной обороны учасниц. По причине такой роли НАТО и отсутствия военных возможностей в ЗЕС, его роль и

влияние в области обороны Западной Европы в течение почти четырех десятилетий были маргинализированными.

Восстановление роли ЗЕС в области европейской безопасности и обороны начинается только с момента создания Европейского союза – ЕС (European Union – EU). Но вскоре выяснилось, что он по причине своих узких политических рамок и ограниченных мощностей не имеет возможности ответить требованиям все увеличивающимся интересам ЕС.

Институционализацией совместной внешней политики и в области безопасности – (Common Foreign and Security Policy – CFSP) и усилением европейской политики безопасности и обороны – ЕПБО (European Security and Defence Policy – ESDP) под конец прошлого века началось постепенное угасание ЗЕС, так что он официально перестал существовать в середине 2005 года.

Хотя ЗЕС уже не является фактором европейской безопасности и обороны, после него остались значительные достижения европейской общности в области безопасности. Новым членам ЕС и государствам, стремящимся войти в европейские интеграции, необходимо, прежде всего, ознакомиться, а потом принять и применять нормы и образцы международных отношений в области совместной безопасности и обороны, возникшие в течение богатой практики общности участниц ЗЕС.

Ключевые слова: международные организации, Западноевропейский союз, Европейский союз, НАТО, безопасность, оборона, союзники, стратегия.

Терроризм в международном воздушном транспорте

Д-р Радослав Гачинович

Работа посвящается современному терроризму в международном воздушном транспорте, а также проблемам противотеррористической активности. Наряду с историческим подходом, внимание уделяется и классификации угонов летательных аппаратов в мире. Кроме политически мотивированных исполнителей (террористов), потенциальными угонщиками летательных аппаратов могут быть и другие лица, характеризующиеся аффективной индифферентностью. Общеизвестно, что мотивы террористической активности (как внутренняя сила, поощряющая террориста на активность) все еще недостаточно известны, как органам государственной безопасности, так и специалистам, занимающимся наукой, так что эту проблемы необходимо подвергнуть подробному анализу. Также указывается на решающее значение службы безопасности в процессе освобождения заложников из угнанного летательного аппарата. В заключении подчеркиваются незаменимая роль переговорщиков в подобных ситуациях, а также большие вызовы, стоящие перед международной системой безопасности: каким образом сохранить коллективную безопасность населения и как защитить граждан от все труднее контролируемого политического насилия – терроризма.

Ключевые слова: терроризм, террористические активности, мотивы, террористическая акция, летательный аппарат, угон, заложник.

Изменения в теоретическом подходе к вопросам безопасности

Биляна Стойкович

Автором в статье рассматриваются изменения в теоретическом подходе к понятию безопасности, имевшие место после окончания «холодной войны» и больших геополитических изменений под конец XX и в начале XXI вв. Интеграцией различных аспектов безопасности со всеми областями общественной жизни настоящее понятие уже не связывается исключительно с государством и военным сектором. В рассмотрении различных подходов к безопасности в современной науке навязывается вывод, что в связи с рядом важных теоретических проблем отсутствует согласие представителей двух наиболее влиятельных направлений в политической теории: консервативной и неолиберальной школ. На основании замеченных пробелов в специальной литературе, для будущих исследователей феномена безопасности и общественных деятелей могут быть полезными предложенные толкования понятий, содержащихся в настоящем труде, как: глобальная безопасность, совместная безопасность и кооперативная безопасность.

Ключевые слова: глобальная безопасность, коллективная безопасность, рациональная безопасность, общая совместная безопасность, кооперативная безопасность – сотрудничество в области безопасности, государственная безопасность, национальная безопасность, человеческая безопасность – самоподдерживающееся развитие и индивидуальные человеческие права и свободы.

Преодоление дефицита в выпуске сельскохозяйственных продуктов для пропитания Войска на территории Черногории

Полковник д-р Бранко Тешанович, подполковник Зоран Ковачевич

Преодоление дефицита, возникающего вследствие отсутствия возможности достаточного производства, а который стал заметным вследствие разнообразия пропитания личного состава Войска, предусматривается Планом пропитания Войска Сербии и Черногории. Успешное решение проблемы требует обеспечения различных видов продуктов из других районов, которые в состоянии их обеспечить собственным производством. Учитывая, что Войско СЦГ является общим институтом двух республик, членом государственного содружества, очевидно, что дефицит в производстве в одной республике целесообразно компенсировать поставками из другой республики.

Ключевые слова: продовольственные продукты, дефицит, баланс, пропитание Войска, население.

Отношение к войне в Стратегии обороны государственного содружества Сербия и Черногория

Полковник Радойко Лояничич

Война как общественное явление в своих разновидностях появляется вместе с первыми формами организации человеческого содружества. Поэтому в литературе имеются различные данные, относящиеся к количеству войн, имевших место до сих пор в истории. Но, для настоящей работы более значительной проблемой является вопрос теоретического определения войны, понимания ее содержания, участвующих в ней сил, а также способ ее преодоления.

В настоящую работу предоставляется анализ положений о войне, приведенных в Стратегии обороны государственного содружества Сербия и Черногория, как высшего доктринального документа, определяющего сектор безопасности и обороны государств членов и государственного содружества Сербия и Черногория.

Ключевые слова: Стратегия обороны, война, причины войны, формы войны.

Исследование целей организационного реструктурирования Войска Сербии и Черногории

Канд. наук Деян Стойкович, капитан

Правильное опознавание целей организационного реструктурирования Войска Сербии и Черногории представляет собой один из основных предусловий его реформы. В работе предоставляются результаты теоретических и эмпирических исследований организационного реструктурирования Войска Сербии и Черногории. Опознанные в ходе исследований цели могут представлять собой хорошую основу для проектирования и реализации реформы Войска Сербии и Черногории и системы обороны в целом.

Ключевые слова: цели, организация, реструктурирование, Войско Сербии и Черногории.

Дорожное сообщение Республики Сербии в функции обороны страны

Саша Йованович, дипл. экономист, Радомир Йованович, дипл. инж.

В труде рассматриваются основы состояния, развития и влияния дорожного сообщения Республики Сербии на оборону страны. Состояние

дорожных коммуникаций, транспортные мощности и безопасность сообщения обладают многократным значением и находятся в прямой связи с экономическим и совокупным экономическим развитием страны. В экономическом развитии содержатся материальные рамки безопасности, а экономическая система существенно влияет на оборонительную способность страны своим приспособлением к потребностям обороны. Наряду с уважением экономических критериев в развитии дорожного сообщения нужно уважать и факт, свидетельствующий о том, что боевые действия на театре военных действий в своей основе связаны с дорожными коммуникациями. Дорожное сообщение приобретает доминирующую роль по причине существования дорожной сети и инфраструктуры на всей территории, несмотря на условия местности, атмосферы, погоды и боя. Только современные и современно построенные коммуникации обеспечивают маневр современной боевой техникой, быстрое движение войск и их регулярное снабжение.

Новые капиталовложения в дороги должны основываться на всеобъемлющем плане развития всей дорожной сети, в котором приоритеты будущего развития должны определяться на основании экономических критериев, а также динамика их реализации в согласии с имеющимися в распоряжении источниками финансирования.

Развитие дорожного сообщения Республики Сербии занимает значительное место в рамках интеграционной политики Европейского Союза, причем необходимо иметь в виду стратегию и политику Европейского Союза, а также определение собственного развития при максимальном использовании сравнительных преимуществ.

Ключевые слова: оборона, дорожное сообщение, транспортная инфраструктура, дорога, развитие, капиталовложения, финансирование.

Балканы в водовороте больших и малых войн

Тодор Миркович, полк. в отставке

Балканы являются областью, в которой встречались и сталкивались почти все великие цивилизации, политики и стратегии держав и военных блоков. На Балканах свои высшие вершины и низшие падения испытывали великие империи, становились и исчезали национальные государства, имели место многочисленные захватнические и еще многочисленнее освободительные войны. Обозначаемые, как „европейская бочка пороха“, Балканы и в настоящее время считаются одним из самых чувствительных кризисных районов в мире. В кратком обзоре войн, ведомых на Балканах в течение последних двух тысячелетий, более подробно рассматриваются войны, имевшие место на Балканах в течение XX века и их влияние на страны и народы Балкан. Считается, что сербский народ потерпел самые большие жертвы в двух мировых войнах, так что по причине огромных человеческих потерь в этих войнах и в войнах, имевших место в последнем десятилетии прошлого века, поставлено под вопрос даже его существование на просторах Балкан.

Хотя в последнее время существенно изменились условия в мире, в частности на Балканах, угроза новых столкновений (внутренних, межгосударственных/международных) не исчезла. Автор пытается опознать невралгические точки на Балканах, подчеркивая, что они держатся под контролем и мнимый мир сохраняется, благодаря присутствию международных сил на Балканах и их окружении. Автор являясь сторонником тезиса о необходимости присутствия международных сил на Балканах в функции предотвращения столкновений, а важнейшим гарантом сохранения мира считает включение всех балканских стран в европейские и евроатлантические интеграции. Им подчеркивается также необходимость нового подхода к вопросам войны и мира, включая и на широчайших основах организованный процесс образования за мир и толерантность, как цель и мерило превенции столкновений, более быстрого развития и прогресса балканских государств.

Ключевые слова: Балканы, войны, миграция, большая Албания, исламизация.

Причины и возможные последствия создания „Великой Албании“ – Геостратегический и военно-политический аспекты

Д-р Неджо Данилович, пол.

Процесс „редизайна“ балканского региона входит в завершающий этап. Внимание международной дипломатической активности переходит с Боснии и Герцеговины на пространство Сербии и Черногории – на Косово и Метохию. Интернационализацией кризиса в Косове и Метохии практически один внутренний вопрос Республики Сербии поднимается на внешний, интернациональный уровень, причем возникает огромная опасность принятия решения и этим международным арбитражем, как и предшествующими, в конечном счете в ущерб Сербии и сербского народа.

Настоящий труд является попыткой еще раз обратить внимание на такую опасность и напомнить специальной, отечественной и международной общественности о некоторых важных исторических фактах, относящихся к многовековым страданиям албанцев создать при помощи мировых центров мощи „Большую Албанию“, а также попыткой предупредить о возможных культурно-цивилизационных, геополитических, геостратегических и военно-политических последствиях осуществления такой националистическо-шовинистической идеи на Балканах. Целью работы является предоставление читателям достоверной и правдивой информации о важнейших аспектах антиевропейского и антидемократического проекта „Большой Албании“ и его возможных последствиях для мира и безопасности в всем регионе Балкан.

Ключевые слова: „Большая Албания“, независимое Косово, конечный статус КиМ, существенная автономия, самостоятельные энтитеты.

Идејно ликовно-графичко решење
Божидар Мркоња

Језички редактор
Добрила Милетић, професор

Преводиоци:

на енглески
Душанка Пивљанин

на француски
Милан В. Петковић

на немачки
Гордана Богдановић

на руски
Зоран Стевановић

Коректор
Бојана Узелац

Тираж 1.000 примерака

Штампа: ВОЈНА ШТАМПARIЈА – БЕОГРАД, Ресавска 40 б

На основу мишљења Министарства за науку, технологију и развој Републике Србије,
бр. 413-00-1203/2001-01, од 12. 09. 2001. године, часопис је ослобођен пореза на промет.

УДК – Центар за војнонаучну документацију и информације (ЦВНДИ)